

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

**‘ŞİMDİYİ SÜRÜKLEMEK’: ÜCRETSİZ EV İÇİ EMEĞİN
FEMİNİST PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ ANKARA
ÖRNEĞİ**

Deniz ÖZKAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

‘ŞİMDİYİ SÜRÜKLEMEK’: ÜCRETSİZ EV İÇİ EMEĞİN FEMİNİST
PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ ANKARA ÖRNEĞİ

Deniz ÖZKAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

*Annem Ulviye ÖZKAN, Babam Bayram ÖZKAN'a,
emeklerine değmiş olabilmek umuduyla...*

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca bana rehberlik eden, desteğini esirgemeyen her konuda yardımcı olan, hayatıma dokunan Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER'e emeği ve desteği için sonsuz teşekkür ediyorum.

Bana emek vermeyi ve azmi öğreten kendisini büyük bir mücadeleci olarak gördüğüm, okumanın büyüsunü öğreten Annem Ulviye ÖZKAN'a, inandığım şeylere tutku ile bağlanmayı öğrendiğim, doğruluğu ve kendisini geliştirmesi konusunda örnek aldığım her zaman desteğini, inancını hissettiren babam Bayram ÖZKAN'a, bu süreçteki yardımı, desteği ve anlayışı için ağabeyim Aydın Birkan ÖZKAN'a, çalışmam boyunca beni motive eden, elinden gelen tüm desteği veren, Murat Can ÖZCAN'a, umutsuzluğa düştüğümde bana olan güvenleri ile kendime inancımı tazeledikleri, bana olan destekleri, kendimi gerçekleştirme amacımda beni yalnız bırakmadıkları için en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın yapılmasını mümkün kılan, beni evlerine kabul, yaşamlarına misafir eden tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

ÖZET

ÖZKAN, Deniz. ‘Şimdiyi Sürüklemek’: Ücretsiz Ev içi Emeğin Feminist Perspektiften Değerlendirilmesi Ankara Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Bu çalışmada görünmez emeğin sahipleri olan ev kadınları, onların *doğal mesaieleri*, ev kadınlığının boyutları, Feminist Perspektifle ele alınmıştır. Ev kadınları, toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle ailesel işlere *doğal yatkınlıkları* olduğu düşünüldüğünden çağlardan beri ev içi alanda ücretsiz emek sarf etmektedirler. Türk kültürü bağlamında ev kadını olmanın anlamı, kadınlar arasındaki farklılıkların ev kadınlığına etkisi gibi sorulara cevap aranmıştır. Ev kadınları Halkbilimsel anlamda bir halk grubu olarak kabul edilmiş, grup folkloru bağlamında ele alınıp çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Katılımcılar, çalışmanın yapıldığı süreçte kayıtlı hiçbir işte çalışmayan ev kadınlarından oluşmaktadır. Ankara'nın çeşitli semtlerinde yaşayan katılımcıların seçilmesinde eğitim düzeyinde, gelir düzeyinde farklılık gibi ölçütler göz önünde bulundurulmuştur. *Kar topu* örneklem ile ulaşılan 44 katılımcıyla yüz yüze mülakatlar *nitel araştırma* metodu ve Halkbilimsel görüşme yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada kadın-iç mekân özdeşleştirmesinin kökenleri, toplumsal cinsiyet rollerinin, ataerkinin, ev kadınlığının oluşumuna etkisi, ev kadınlığı rolünün kültürel aktarım, sosyal öğrenme yoluyla yeni nesillere aktarılma biçimleri, tarihsel kökeni araştırılmıştır. Kadının görünmez emeğini normalleştiren süreçler, farklı aile yapılarıyla incelenmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi gibi büyük değişimler toplumu, aile yapısını etkilemiştir. Bu bilgiler ışığında Türk kültürü bağlamında kültürel bellekteki ev, aile olma, annelik, eş olma gibi kültürel unsurlar da dikkate alınarak katılımcılardan elde edilen veriler incelenmiştir. Katılımcıların, ev kadınlığına karşı tutumları araştırılmıştır.

Ev kadınlığı, Halkbilimsel olarak grup folkloru kapsamında incelenmiş; katılımcılardan elde edilen bilgiler Türk kültürü bağlamında değerlendirilmiştir. Türk Halkbilimi alanında daha önce ele alınmamış olduğu görülen ev kadınlığı, ev kadınlarının kendi ifadeleriyle ortaya konulmuş, Halkbilimi disiplini çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmalar sonucunda ev kadını olmada Türk kültürünün geleneksel aile yapısının sürdürülmesi gerektiğine dair inanç, annelik, işsizlik gibi etkenlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların, ev kadınlığını özellikle tercih etmediği, çoğunluğunun işsizlik sebebiyle ev kadını olduğu, sosyal, ekonomik anlamda kendilerini güçsüz hissettikleri

görülmüştür. Ev işlerinin yoğunluğunun getirdiği sosyal izolasyonun etkisini azaltmak için arkadaş toplantıları, günler gibi etkinliklerin katılımcıların büyük çoğunluğu için önemli, işlevsel olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ev kadını, Ücretsiz ev içi emek, Toplumsal cinsiyet, Cinsiyet rolleri, Grup folkloru, Bakım emeği, Habitus, Görünmeyen emek.

ABSTRACT

OZKAN, Deniz. *'Dragging the Current': Unpaid Domestic Labour's Evaluating Housewifery from Feminist Perspective Ankara Sample*, Master's Thesis, Ankara, 2021.

In this study housewives who are the owners of invisible labour, their natural hours, the dimensions of housewife, are subject to working with a Feminist Perspective. Housewives have been working for free in the domestic field since they were considered to have natural predispositions to family work due to gender roles. In the context of Turkish culture, answers were sought to questions such as the meaning of being a housewife and the impact of differences between women on a housewife. Housewives were considered a group of people in the context of group folklore and were considered from various angles. Participants consisted of housewife who did not work in any registered job during the study. In the selection of participants living in various districts of Ankara, criteria such as difference in education level and income level were taken into consideration. Face-to-face interviews with 44 participants, who were reached with the snowball sample, were carried out using qualitative research methods and folkloric interview methods.

In the study, the origins of female-interior identification, gender roles, patriarchy, impact on the formation of housing woman, cultural transfer of the role of housing woman, forms of transfer to new generations through social learning, historical origin were investigated. The processes that normalized the invisible labor of the woman were examined with different family structures. Major changes, especially the Industrial Revolution, have affected the society, the family structure. In the light of this information, the data obtained from the participants were examined by taking into account the cultural elements such as home, family, motherhood and being a wife in the context of Turkish culture. Participants' attitudes towards housewife were investigated.

Housewifery has been studied folklore within the scope of group folklore. The information obtained from the participants was evaluated in the context of Turkish culture. Housewife, which has not been dealt with before in the field of Turkish folklore, has been put forward housewives' own statements and has been studied within the framework of folklore discipline. As a result of the researches, it was found that there are

factors such as belief, motherhood and unemployment that the traditional family structure of Turkish culture should be maintained in becoming a housewife. It has been observed that the participants did not particularly prefer housewife, the vast majority of them were housewife due to unemployment and felt powerless socially and economically. In order to reduce the impact of social isolation brought on the intensity of housework, it was concluded that activities such as friends' meetings and days were important and functional for the majority of the participants.

Keywords: Housewife, Unpaid domestic labour, Gender, Gender roles, Group folklore, Care work labour, Habitus, Unseen labour.

İÇİNDEKİLER

ADAMA	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR TEMEL	
KAVRAMLAR.....	5
1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımı	5
1.2. Cinsiyet Rollerine.....	6
1.3. Cinsiyet Rollerine Dayalı İş Bölümü.....	7
1.4. Avcı Erkek-Toplayıcı Kadın Anlayışında Görüş Farklılıkları.....	9
1.5. Neolitik Devrim ve Ana Soyunun Güç Kaybettiği Fikrine Dair Bazı Açıklamalar	14
2. BÖLÜM: FEMİNİZM VE AKIMLARI	17
2.1. Feminizm Sözcüğünün Kökeni.....	17
2.2. İlk Feminist Eserler ve Feminizm Düşüncesinin Gelişimi	18
2.3. Aydınlanmacı Liberal Feminizm	19
2.4. Kültürel Feminizm.....	23
2.5. Marksist ve Sosyalist Feminizm	26
2.6. Radikal Feminizm.....	30
2.7. Üçüncü Dalga Feminizm	31
2.7.1. Renkli Feminizm	33
2.7.2. Lezbiyen Feminizm.....	33
2.7.3. EkoFeminizm	33
2.7.4. Postkolonyal ve Üçüncü Dünya Feminizmi.....	33
2.7.5. Yaşam Tarzı Feminizmi	33
2.8. Dördüncü Dalga Feminizm.....	34
3. BÖLÜM: AİLE	38

3.1. Aile Kavramı	38
3.2. Aile Türleri	39
3.3. Ailenin Tasnifi	40
3.3.1. Ana Ailesi.....	41
3.3.2. Baba Ailesi	42
3.3.2.1. Bölünmez Asaba	43
3.3.2.2. Ataerkil Aile	43
3.4. Sanayi Devrimi ve Aile	44
3.4.1. Sanayi Devrimi.....	44
3.4.2. Kadın ve Çocuk İşçiler, Aile Ücreti	45
3.4.3. Modernleşme ve Türk Ailesi.....	47
4. BÖLÜM: ‘ŞİMDİYİ SÜRÜKLEMELER’: ÜCRETSİZ EV İÇİ EMEĞİN FEMİNİST PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ ANKARA ÖRNEĞİ..	51
4.1. Araştırmanın Amacı ve Konusu	51
4.2. Çalışma Yöntemi ve Örneklemi	52
4.3. Sınırlılıklar	55
4.4. Ev Kadınlştırma	56
4.5. Gölge Emek, Ev İşleri ve Kullanım Değeri	60
4.6. Feminist İktisat, Ev İçi Emek ve Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi	69
4.6.1. Bakım Emeği.....	87
4.6.2. Duygusal Emek	91
4.7. Sosyal Yaşam	92
4.7.1. Günler.....	94
4.7.2. Dinî Toplantılar	102
4.8. Kendi Patronu Olmak	103
4.9. Ekonomik Bağımlılık	105
4.10. Cinsiyetlendirilmiş Mekânlar	108
4.11. Bourdieu ve Ev Kadını	113
4.11.1. Alan	113
4.11.2. Sermaye	114
4.11.3. Habitus	116
4.11.4. Doxa	118

4.12. Ev Kadınlığının Bourdieu'cu Yaklaşımla Çözümlemesi	119
4.13. Taylorist Ev Kadınlığı	122
4.14. Ev Kadınlığının Sayısal Görünümü	124
4.15. İyi Bir Ev Kadını.....	130
4.16. Ben Çok Titizim	133
4.17. Rekabet	138
4.18. Grup Folkloru Bağlamında Ev Kadınları	139
SONUÇ.....	148
KAYNAKÇA	156
EK 1. KATILIMCI BİLGİLERİ.....	169
EK 2. SORU FORMU.....	177

ÖNSÖZ

Türk kültüründe ev kadını olmanın kültürel bellekte önemli bir yere sahip olması sebebiyle ev kadınlığının normal ve *sorgulanmaya gerek duyulmayan*, kadınların *memnun olduğu bir statü* olduğu düşünülür. Oysaki çalışmada kültürel bellekte yer alan Türk kültürü kodları ve aile olgusuna verilen önem aynı kalmakla beraber ev kadınlarının büyük bir çoğunluğunun kendilerine *verili* ev kadını statüsünden memnun olmadıkları, çalışmak istedikleri; fakat, iş bulamadıkları için ev kadını oldukları tespit edilmiştir.

Kadınların iç mekânda, erkeklerin ise dış mekânda oluşu, iş bölümü ve biyolojik determinizm ile açıklanmaya çalışılsa da bu açıklamaların ne doğru ne de yeterli olmadığı görülmüştür. Kadınların günlük geçimi sağladıkları, erkeklerin avdan getirdiği etin ise her zaman ulaşılabilir olmadığı yapılan çalışmalar sonucu ortaya konulmuştur. Ataerkinin doğuşunun en önemli etkenlerinin, uzun menzillerde ticaret yapabilme ve kadınların icat ettiği tarım aletlerinin kontrolünü sağlama yoluyla gerçekleştiği bilinmektedir. Böylece üretim araçlarından, ticaretten uzak kalan kadınlar toplumsal güçlerini yitirmeye başlamış, kamusal alandan özel alana itilmiştir. Bu şekilde başlayan, günümüzde de süren kadın-iç mekân özdeşleşmesi diğer tarihsel gelişmeler ile güçlendirilmiş, zamanla *normalleşmiş* ve *sorgulanamaz* hâle gelmiştir.

Sanayi Devrimiyle birlikte üretim ve tüketim alanının kesin biçimde ayrılması, erkeklerin kamusal alanda üretim yapıp, *doğal olarak* kadınlara ait görülen özel alanın da tüketim alanı olarak etiketlenmesi gerçekleşmiştir. Böylece ev kadınlığı rolünün toplumsal yapıdaki gücü, konumu korunmuş, ev kadınlarının ev içerisindeki emeği görünürlüğünü yitirmiş, artı değer üretmediği, para karşılığı olmadığı için ücretsiz ve annelik rolü dolayısıyla da duygusallıkla iç içe geçmiş, doğallaştırılmıştır. Bu düşünceden hareketle çalışmada ücretsiz ev içi emek, bakım emeği, ev kadınlığı ele alınmış, Türk kültürüne mensup bireylerin kültürel belleklerdeki ev kadını, aile imgesi ve mevcut şartlar da göz önünde bulundurularak 44 katılımcıya ev kadınlığına dair fikirleri sorulmuş, alınan yanıtlar Feminist Perspektif ve Halkbilimi disiplininin ilkeleriyle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Çalışma cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dair temel kavramlar, Feminizm ve akımları, ailenin kökeni, *şimdiyi sürüklemek* Feminist Perspektiften ev kadınlığı olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı yapılmış, bu ayrımın kökeni ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Feminizm kelimesinin kökeninden başlayarak Feminizm akımları ve bu akımların talepleri incelenmiş, ev içi ücretsiz emek kavramını özellikle Marksist-Sosyalist Feminizm akımının tartışma konusu yaptığı görülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ev kadınlığı açısından önemli, ev kadınlığının kurucusu olarak değerlendirilebilecek kavramlardan aile kavramı ele alınmış, kökeninden itibaren aile içerisinde kadının konumunun zamanla nasıl değiştiği, köklü tarihsel değişimlerin aile ve kadın açısından ne gibi farklılıklar yarattığı incelenmiştir. Türk modernleşmesi döneminde ailenin nasıl etkilendiği, ev kadınlığının toplumsal yapıya paralel olarak yaşadığı dönüşüm incelenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Ankara'da yaşayan 44 ev kadınıyla yüz yüze görüşmelerden alınan veriler Halkbilimi disiplini ve Feminist Perspektifle değerlendirilmiş, ev kadınlarının halk grubu olarak ele alınıp grup folkloru bağlamında incelenebileceği önerisi yapılmıştır.

Araştırmada ev kadınlığını Halkbilimsel bakış açısıyla ele alınmış, ev kadınlığının genel bir görünümü farklı boyutlarıyla incelenerek sunulmuştur. Çalışma sonucunda ev kadını olmanın en önemli iki temel sebebi olduğu görülmüştür. Bunlardan ilki ev kadınlığının genel olarak işsizlik ile bağlantılı olması, ikincisi ise kültürel olarak kadınların ev kadını olması gerektiğine dair eşlerde var olan kökenini kültürel bellekten alan kuvvetli bir inanç ve kadınların çalışması konusundaki ön yargı olduğu görülmüştür. Çalışmada ev işlerine karşılık bir ücret ödenmemesi ve ev işlerinin *kadına ait olarak* görülmesi, işlerin tekrar edici, ücretsiz oluşu sebebiyle kadınların görünürlüğüne yitiren, ücretsiz emeğinin göz ardı edildiği, kadınların bu konudan şikâyet ettiği; fakat, toplumsal cinsiyet rollerinin çok katı olmasından ötürü büyük ölçekli bir değişim yaşanmadığı görülmüştür bu değişimin yaşanmamasının en önemli sebebinin ise işsizlik olduğu tespit edilmiştir.

Deniz ÖZKAN

Ankara, 2021

GİRİŞ

‘Çalışma hayatı içerisinde yer almayıp, bütün gününü ev içi işlerle geçiren, tek meşguliyeti yemek, temizlik, ev ve çocuk bakımı gibi uğraşlar olan, toplumsal olayları takip etme gereği duymayan, vaktini değerlendirmek için sadece ev gezmelerine giden, dedikodu yapan kadın’ ev kadını tanımlar mı? Türk kültüründe¹ ev kadını denildiğinde zihninizde canlanan imge yüksek ihtimalle bu tanımlamaya yakın olacaktır. Bu tez zihinlerde oluşan bu imgenin sebeplerini, doğru olup olmadığını araştırmak amacıyla yazılmıştır.

Tarih, arkeoloji gibi bilim dallarının ortaya koyduğu verilere göre kadınların tarihin ilk dönemlerinden itibaren doğum, çocuk bakımı vs. gibi sebeplerden dolayı iç mekânda olduğu, erkeklerin ise dış mekânda avlanma gibi faaliyetleri sürdürdüğü bilgisi mevcuttur. Tarihin ulaşılabilen en eski dönemlerinden beri değişen pek çok şey olsa da kadının iç mekânda olmasının uygun olduğu, çocuklar ile öncelikle kadının ilgilenmesi gerektiği fikri değişmemiş, zamanla farklı ideolojiler kadının yerinin evi olduğu fikrini devamlı olarak yinelemiş, dünya belleğinde bu fikir kendisine geniş çapta yer bulmuştur. Modern olarak tanımlanan toplumlarda dahi kadının erkeğe göre daha zayıf, duygusal, korunmaya muhtaç olduğu fikri mevcuttur. Erkeklerin daha güçlü ve etken, kadınların daha zayıf ve edilgen olarak tahayyül edilmesinin sebebi ataerki kavramıyla açıklanabilir. Mies (2011: 94) *ataerki* kelimesini açıklarken kelimenin ‘babaların yönetimi’ anlamına geldiğini belirtmiştir. Ayrıca *ataerki* kelimesinin kadınların sömürülmesinin tarihsel kökenine atıf yaptığını da vurgularken *ataerkinin* evrensel ve sonsuza kadar sürecek bir durum olmadığından da bahseder. *Ataerki* sadece geri kalmış, ilkel olarak tanımlanan toplumlarda değil modern, küresel hayata yön veren toplumlarda da görülür. Bazı toplumların *ataerki* olmadığı bilirse de² *ataerki* büyük ölçüde küresel bir sorun olarak düşünülmeli ve yalnızca kadın sorunu olarak değerlendirilmemelidir. *Ataerki* sadece kadınları değil aynı zamanda erkekleri de mağdur etmekte, onlara da kalıp yargılar ve

¹Türk kültüründe ev kadınlığı hakkında Dede Korkut kitabının Mukaddime bölümüne bakılabilir. Mukaddimedeki *evin dayağı* olan kadının örnek ev kadını temsil ettiği ve kültürel olarak ev kadınından nelerin beklendiği konusunda önemli bir kaynak olarak görülebilir.

²Serinken Demirkan, Nurhan. (2016). Anaerki Toplumun Sonu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9 (42), 107-1076. Bu makalede Ricardo Coler’in Çin’in Güneyindeki Mosuo anaerki toplumunda yaptığı görüşmeler aktarılır, anaerkillikten bahsedilir.

roller dayatmaktadır. Paker (2012: 42) de ön yargı ve kalıpyargıya dair şunları belirtmiştir:

Önyargının iki temel bileşeni olduğu konusunda genel bir fikir birliği vardır: 1) Bir insan grubuna karşı temelsiz bir inanç ya da fikir olarak tanımlanabilecek bir kalıpyargı ve 2) buna eşlik eden güçlü bir duygulanım (Quillian, 2006). Kalıpyargı, önyargının bilişsel (cognitive) parçasıdır ve insanlarına dair genelgeçer, şablonvari inançları içerir. Bir kalıpyargıya güçlü bir duygulanım da eşlik ederse, bir tutum olarak önyargı oluşmuş olur.

Ataerkinin getirdiği bazı toplumsal roller oluşmuş ve bu rollerden de bazı kalıpyargılar ortaya çıkmıştır. Goffman'a göre (2014: 28) "... Önceden belirlenmiş ve başka durumlarda da sergilenebilecek ya da oynanabilecek eylem kalıbını rol olarak tanımlayabiliriz." Bu kalıpyargılara zamanla yenileri eklense de ana fikir her zaman aynı kalmış, kadın ve erkeğe atfedilen rollere uymayan bireyler toplum dışına itilmiş, kınama gibi çeşitli sosyal cezalara maruz kalmışlardır. Bireyler bu durumda toplumun kendilerine verdiği cinsiyet rollerini uygulamak durumunda kalmışlardır. Bu roller (Dökmen, 2009: 29) toplum tarafından tanımlanan ve bireylerin uyması beklenen cinsiyet temelli bir grup beklenti olarak açıklanmıştır. Cinsiyet rolleri toplum tarafından kadının ve erkeğin yapması uygun bulunan, bulunmayan şeyleri açıklayan âdeta bir el kitabı niteliğindedir, burada seçilecek meslekten, nasıl davranılması, nasıl konuşulması gerektiği, bireyin toplumdaki yeri, statü olarak kimlerden üstte ya da altta olduğu gibi bilgiler yer alır, bu bilgiler doğrultusunda toplum tarafından verilen role uygun bir biçimde hareket etmesi beklenir. Bu bilgiler, bireye sosyalizasyon sürecinde öğretilir ve âdeta alınan nefes kadar doğallaştırılır. Parsons (1955: 16-17) kişiliğin doğuştan gelmediği, sosyalizasyon sürecinde yaratılmış olgular olduğuna, ailenin temel iki işlevinden birincisinin çocuğun doğduğu toplumun şartlarına göre sosyalleşmesini sağlamak ve her bireyin sosyalizasyonunun çekirdek ailesi tarafından sağlandığına dikkat çeker.

Sosyal öğrenme kuramına göre, Yavuz (2017: 2 Bandura 1971: 2'den akt.) farklı sosyal etkilerin farklı davranışlar ortaya çıkaracağını, bireyin içsel dürtülerden ya da sosyal etkilerden çaresizce etkilenmediğini ifade eder. Geleneksel öğrenme kuramında, bireyin davranışlarının bireyin deneyimlediği, sonucunu tecrübe ederek öğrendiği fikrinin dışında başka insanların davranışlarını gözlemleme, davranışı gerçekleştiren kişinin

maruz kaldığı sonuca tanık olma yolu ile öğrenilebileceğini, insanların gözlem yolu ile de öğrenebileceğini belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri de sosyal öğrenme sürecinde tanık olma yolu ile içselleştirilir. Buradan yola çıkarak ataerkinin de kadınlara devamlı olarak baskı yolu ile öğretilmediği, kız çocuklarına anneleri ve toplumun diğer üyeleri tarafından aktarıldığı bilinmektedir. Sonuç olarak, ataerki ve cinsiyet rolleri birey tarafından sosyalizasyon sürecinde içselleştirilir, birey de bu rollerin bir aktörüne ve aktarıcısına dönüşür.

Bora (2016: 43) cinsiyet rollerinin bireye dayatılması konusunda "... Hepimiz bu normlara maruz kalabiliriz ama aynı zamanda bunları ihlal etmekten de kendimizi alamayız. Cinsiyet askerleriyiz ama aynı zamanda gerillalarımız da." ifadesi toplumsal cinsiyet rolleri karşısında bireyin duruşunu açıklaması bakımından önemli görülebilir. Mies (2011: 68) toplumlarda erkek ve kadınların kültürel, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal cinsiyet kimliklerini, toplumsal cinsiyet farklarını içselleştirmelerini Oakley (1972) den alıntılanarak (*gendering*) *toplumsal cinsiyetleştirme* kavramı ile açıklar.

Başlangıçta iş bölümü sebebiyle ortaya çıktığı düşünülen bu durum günümüze kadar sürmüş hâlâ kadınların iç mekânda olması gerektiği fikri geçerliliğini korumuştur. Kadın iç mekândaiken erkek dış mekânda olmuş, avlanmış, varlığını korumak için stratejiler geliştirmiş ve dış mekânın hâkimi olmuş, devletler kurmuş, savaşlar yapmış, sermaye sahibi olmuş, şirketler kurmuştur. Kadınlar ve emekleri bu süreçte görünmez kılınmıştır. Kadınlar âdeta toplumda görmezden gelinmiş, evlenene kadar neredeyse görünmez olmaları talep edilmiş, evlendikten sonra toplum gözünde statüsü eşi tarafından belirlenmiş, çocuk sahibi olarak statüsünü korumaya, toplumda anne rolü ile var olmaya, anneler için yapılan yüceltme ve övgüleri karşılamaya çalışmışlardır. Kadının genellikle yüceltilen ve kutsanan rolü annelik olmuş, anne olduğunda görece daha saygı değer görülmeye başlanmıştır. Soysal (2016: 19) anne olmanın kadının toplum için en görünür ve en somut fayda olduğunu bu sebeple toplumda söylem düzeyinde kutsallaştırıldığını ifade eder. Doğallaştırma ve kutsallaştırma ile yapılacak sorgulamalara fırsat verilmediğini belirtir. Buradan yola çıkarak, kadının ev kadını olması gerektiği düşüncesinde kendisine toplum tarafından verilen rolleri eksiksiz bir biçimde yerine getirmesi ve yeni nesillere aktarması beklenmektedir. Ataerkinin dikte ettiği yaygın fikirden yola çıkıldığında bir kadının ev kadını olması *normal* şirket yöneticisi, siyasetçi

gibi konumlarda olması *anormal* olarak kabul edilmiş ve bu kadınların anneliklerini, ailelerini ihmal ettikleri yönünde bir fikir geliştirilmiştir. Bu fikrin yarattığı *en büyük kariyer anneliktir*³. Söylemi sık sık farklı kişilerce ve farklı yollar ile dile getirilmektedir.

Bu çalışmada, ev kadınlığına Feminist Perspektif ile yaklaşmış, kadın-iç mekân özdeşleştirmesinin sebepleri, kadının tarihsel dönemler içerisinde toplumsal yaşamdaki konumlarının değişimi ve bu değişimin sonuçları ele alınmıştır. Ev kadını olmanın kadınlar için bir tercih mi yoksa bir mecburiyet mi olduğu, evin tüketim alanı, kadının ise tüketici olduğu fikrinin nasıl ortaya çıktığı, ev kadınlarının ev içi emeklerinin görünmezliği, farklı yaş ve toplumsal sınıftan ev kadınları için ev kadınlığının aynı anlamı taşıyıp taşımadığı, ortak belleklerde oluşan ev kadını imgesinin gerçeklikle bağlantısının bulunup bulunmadığı araştırılmıştır.

Çalışma konusunun tercih edilmesinde yapılan literatür taraması sonucunda Halkbilimi alanında bu konuda bir çalışmaya rastlanılmamış olması etkili olmuştur. Tezin amacı Ankara’da yaşayan kadınların ev kadınlığı kültürünü araştırmak, toplumda göz ardı edildiği düşünülen büyük bir topluluğun varlığını tanımak, tanımlamak görüşmelerden elde edilen bilgilerden yola çıkarak çözümler yapmak ve alana katkı sağlamak temel amaçtır. Araştırmada ev kadınlarının tüketim ve tasarrufa dair fikirleri, farklı yaş, cinsiyetten ev kadınlarının ev kadınlığını nasıl deneyimledikleri, kendi kimlikleri hangi unsurlara bağlı olarak tanımladıkları, toplumsal olaylardan nasıl etkilendikleri, emeklerinin görünmezliği, kadınların iç mekân ile özdeşleştirilmesinin sebepleri gibi konulara değinilmiştir. Tezde Ankara’da yaşayan şu an ev kadını olan kadınlarla Halkbilimsel yöntemle yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilmiştir. Katılımcı olan ev kadınlarına açık uçlu sorular yöneltilmiş ve bu sorulardan alınan cevaplar yapılan okumalar ile desteklenerek analiz edilmiştir. Kaynak kişilere *Kartopu Örneklem* metodu ile ulaşılmış, yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya dâhil olan kişilere çalışmaya katılmak mecburiyetinde olmadıkları açıkça anlatılmış, çalışmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izin alınmıştır.

---

³Diken Haber (1 Ocak 2015). Erişim: 30 Mart 2019, <http://www.diken.com.tr/yilin-ilk-cinsiyetci-aciklamasi-dustu-bakan-muezzinogluna-gore-kadinin-kariyeri-annelik-olmalı/>

1.BÖLÜM: CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımı

İngilizcedeki *sex ve gender* ayrımına paralel olarak Türkçedeki cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimleri birbirinden farklı kavramları ifade etmektedir. Bu iki ifade günümüze kadar pek çok kez açıklansa da cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı ilk kez Ann Oakley tarafından *Sex Gender and Society* (1972) eserinde ortaya konulmuştur. *Sex* (cinsiyet) bireyin doğuştan getirdiği biyolojik bir özelliği ifade ederken, *gender* (toplumsal cinsiyet) ise bireyin sahip olduğu biyolojik cinsiyet özelliklerinde yola çıkarak toplumun dayattığı bir takım davranış kalıpları ve kalıpyargıları ifade eder.

Toplumda kadın ve erkeğe atfedilen değer ya da değersizliklerin kaynağı toplumsal cinsiyet kavramından türetilmiş cinsiyet kalıpyargılarıdır. Dökmen (2015: 19-35)'de cinsiyetin biyolojik ve nüfusbilimsel bir gruplandırma olduğunu, toplumsal cinsiyetin ise toplumun kadın ve erkekten beklentilerini ifade eden bir ifade olduğunu açıklar. Toplumun kadın ya da erkek olmaktan çıkarsadığı özellikler ve beklentilere toplumsal cinsiyet kalıpyargıları denilmektedir. Butler (2016: 50) ise cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının başlangıçta biyolojinin kader olduğu düşüncesinin reddi için kullanıldığını, toplumsal cinsiyetin toplum tarafından inşa edilmiş bir kavram olduğunu açıklar. Beauvoir (2010) “Kadın doğulmaz kadın olunur.” fikri de kadınlığın bir inşa olduğu düşüncesini destekler. Bu ayrımların yapılmasındaki temel fikir biyolojik cinsiyet ve toplumsal inşa olan toplumsal cinsiyetin, bireylere atfedilen rollerin, kalıpyargıların doğal mı yoksa toplumsal bir süreç, ortak kabullerin sonucu olarak mı ortaya çıktığı konusunda ayrım yapmak içindir.

Bireyin XX veya XY kromozomunu taşımasına dair yapılan belirleme biyolojik cinsiyeti, XX veya XY kromozomunu taşıyan bireylerin nasıl davranması gerektiğini anlatan sosyal yapıya da toplumsal cinsiyet adı verilir yani toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyet gibi verili bir durum değil inşa edilen, birey ve toplum tarafından şekillendirilen bir olgudur. Hanks (2020: 9) bireylerin kadın ve erkek olmaya dair performansları yüklediklerini bu kadınlık ya da erkeklik durumunun kalıcı bir durumdan ziyade kavramsal ayrımlar olduğunu ifade eder.

1.2. Cinsiyet Rollerini

Toplumun bireyleri kadın, erkek olarak sınıflandırması onlara çeşitli roller yüklemesi bilinen bir olgudur; fakat, kadın ve erkek rolleri, toplumsal cinsiyet kalıpları her toplumda, kültürde değişkenlik gösterebilir.

Genel olarak kadınlık ve erkeklik rollerini açıklamak için Rol Teorisinden bahsetmek gerekir.⁴ Biddle (1986: 2-3) *Rol Teorisinde*, teori ile *rol* terimi tiyatrodan ödünçlemiştir. Sosyal davranışın kalıpları, toplumun bireyleri tarafından üstlenilen senaryolar ya da beklentiler ve icracı tarafından uygulanan davranışlar olarak tanımlanmıştır. Linton (1936)'un işlevsel Rol Teorisi bireyin karakteristik rollerinin sabit bir sosyal sistemdeki işlevi ile ilgilendirir. Roller, davranışların paylaşılan toplumsal kuralları, beklentileri ve önceden belirlenmiş olan açıklamalarıdır. Toplum tarafından rol atfetme, bireyleri kadın ve erkek olarak iki kategoriye ayırma beraberinde bir hiyerarşiyi de getirir çünkü, insan zihni için kategorize etme ve farklılıklar üzerinde odaklanmakta bunun sonucunda zihinsel bir kısa yol kullanılır⁵, anlama kolaylaşır. Agacinski (Agacinski'den aktaran Kaçar, 2007: 9-10) cinsiyet ayrımının hiçbir zaman yalın hâlde ortaya çıkmadığını, daima bir hiyerarşi içerdiğini ve önceden yapılmış yorumlama sonucu ortaya çıktığını belirtir. Bu da toplumsal cinsiyetin anlaşılmasında kavramların doğası ile gelen bir hiyerarşi olduğunu doğrular niteliktedir.

Marks ve MacDermid (1996: 1-2) de roller ve benliklerin her zaman hiyerarşik olarak düzenlendiğini ifade eder. Her rolün kendi içerisinde değerlendirilebileceğini ve roller sisteminin etkinliğinden koparılabilirliğini ifade eder. Toplumsal cinsiyet rolleri toplumsal olarak bireye sunulan davranış kalıpları ve kuralları içermesi bakımından sosyal ve kültürel bir içeriğe sahipken bu rolleri icra eden bireyin ilgileri, yetiştiği çevre gibi etkenler tarafından az da olsa esnetilebildiği ve bireysel bir yönü olduğu da düşünülebilir.

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireyin doğumundan itibaren ailesi ve toplum tarafından bireye sosyalizasyon sürecinde öğretilir. Örneğin kız çocuklarına oyuncak bebek, oyuncak ev aletleri gibi şeyler alınırken; erkeklere oyuncak araba, tren hatta silah gibi

⁴Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için: George Herbert Mead (*Mind, Self and Society* 1934) Jacob Moreno (*Who Shall Survive* 1934) Ralph Linton (*Study of Man* 1936) (Vatandaş 2007: 33).

⁵Zihinsel kısa yollar hakkında bilgi için: Ersen, Murat H. (1993). Hüristik Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, 85-93.

eşyaların alınması çocuklara toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl ve ne araçlarla aktarıldığı konusunda fikir verebilir. Yaşları büyüdüğünde çocuklara öğretilen uğraşlarda da kız çocuklarına ev işleri öğretilirken erkek çocuklarına yapı işlerinin öğretilmesi ya da çırak olarak çalışmaya başlaması farklılaşmaya örnek olarak verilebilir. Çocuğa ailesi ve toplum tarafından verilen bu toplumsal cinsiyet kodları ileride çocuğun kullanacağı davranış kalıplarını oluşturmaktadır. Böylece kız çocuğu büyüdüğünde ev işlerini hiç sorgulamadan kendi sorumluluğu olarak görecektir, erkek çocuğu ise kamusal alanı kendi alanı olarak benimseyecektir çıkarımı yapılabilir. Vatandaş (2007: 34) çocukların cinsiyet rollerine uygun oyuncaklarla oynadığında aileleri tarafından olumlu tepkiler alarak cinsiyetlerine uygun oyuncaklarla oynamalarının pekiştirildiğini belirtir. Oyuncaklar konusunda da Dökmen (2015) cinsiyet rolleri ve cinsiyet şemalarından bahseder.

Bu rollerin aile ve toplum tarafından çocuğa öğretilmesinin dışında çocuk etrafındaki yetişkinleri taklit ederek de çeşitli kodları öğrenmeye başlamaktadır. Örneğin kız çocuklarının annelerinin kıyafetlerini giymesi, makyaj malzemelerine olan ilgileri buna örnek olarak gösterilebilir. Vatandaş (2007: 34)'ın ifade ettiği gibi cinsiyet rolleri toplumsallaşma ve içselleştirme yolları ile gerçekleştirilmektedir. Buna göre, çocukların cinsiyetlerine uygun görülen davranışları uygulamaları anne ve baba tarafından takdir görmekte, uygun olmayanlar ise onaylanmamakta ya da cezalandırılmaktadır. Bu yol ile çocuk kendisine sunulan oyuncaklardan ve yaptığı davranışlara aldığı tepkilerden cinsiyetine uygun davranışları öğrenmektedir. Vatandaş (2007: 35)'ın belirttiği bir diğer yaklaşım ise bilişsel yaklaşımdır. Bu yaklaşımda çocuklar öncelikle kendi kimliklerinin farkına varırlar ve kendi cinsiyetlerine ait kalıplaşmış davranışları öğrenirler. Bu aşamadan sonra çocuklar cinsiyetlerine uygun davranışları kavrarlar ve bu konuda desteğe ihtiyaç duymazlar ayrıca kalıpyargıları da öğrenirler denilmektedir.

1.3. Cinsiyet Rollerine Dayalı İş Bölümü

İlk insan topluluklarının doğayı gözlemledikleri, taklit ettikleri bilinmektedir dans, müzikte, anlatılarda, ritüellerde insan doğa ilişkisi ve insanın doğayı taklidi önemli bir unsurdur. Aydınğün (2018: 43-67) de insanın başlangıçta kadının doğum yapabilmesi sebebiyle kadının kutsandığını, saygı gösterildiğini bu kutsamada hayat vermenin, zor koşullar altında bile süt ile yavruyu besleyebilmenin, kanayan bedeninin ölmemesi gibi

etkenler göz önüne alınarak erkekten üstün görülmesinin, ana tanrıça kültürünün bu şekilde ortaya çıktığını, bu nedenle ilk yaratımlarda kadın bedeninin ve doğurganlığının vurgulandığını ifade eder. Fakat, anaerkil döneme dair yazılı kaynakların olmayışı sebebi ile bu teoriler sorgulanmakta ve eleştirilmektedir. Ayrıca 2002’de Çatalhöyük’te topraktan şişme bir kadın heykelciğin karnından tohum taneciğinin çıktığını, buradan yola çıkarak ilk toplulukların kadın, toprak, tohum ve bereket fikrinin var olabileceğini ana tanrıça kültüründe yani Neolitik Dönemde kadın-erkek üstünlüğünden ziyade birlikte çalışma, iş bölümü olduğunu da açıklar.

Böylece ilk topluluklarda kadının hayat vermesi sebebiyle yüceltiildiği, kutsandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Anadolu’da M.Ö 4. Bin yılın sonlarında tuncun keşfedildiği, kentlerin kurulmaya başlanması, siyasal örgütlenme ile erkeğin toplumsal konumunun yükseldiğini, artı ürünün ticaret yolu ile başka toplumlara satıldığını böylece ilk tüccarların ortaya çıktığını belirtirken, İlk Tunç Çağı’nda asker sınıfının ortaya çıktığını, toplumun güvenliğini erkeklerin sağladığını, kas gücü gerektiren ağır tarım işlerini de erkeklerin yapmaya başladığını böylece toplumda ataerkil inanç sisteminin Anadolu’da M.Ö 2000’li yıllarda ortaya çıktığını ve kadınların toplumsal konumunun gerilediğini, erkeğin ise güç kazandığını ifade eder. Cinsiyete dayalı iş bölümünün başlangıcına dair temel fikir erkeklerin avcı olduğu, kadınların ise toplayıcılık yaptığı ve çocuklar ile ilgilendiği, iç mekânda olduğudur.

Hanks (2020: 30-32) tarımın gelişmesiyle kadının konumunun ikincilleşmeye başladığını, avcı erkekler tarafından elde edilen etin erkeklerin kontrolünde olduğunu, kadınların ise bu duruma itiraz ettiklerini, kadınların erkek baskısını azaltmaya çalıştıklarını; fakat, tarıma geçişte bir ara evre olan bahçecilik evresinde kadınların yarı göçebe şekilde bahçecilik yaptığını, bunun bir kadın hareketliliği yarattığını, erkeklerin kontrolünün zorlaştığını, yoğun tarım yapılmaya başlandığında büyük tarım aletlerini erkeklerin kullanmasıyla tarım yaparken kadınların bir alanda toplandıklarını, erkek gözetimine girmiş olduklarını, elde edilen artı ürünün kontrolünün erkeklere geçtiğini ve servet biriktirme arzusuna ek mülkiyet fikriyle beraber erkeğin bu biriktirdiği ürünü kendi çocuğuna bırakma arzusunun geliştiğini, böylece kadınların cinselliğinin de denetim altına alındığını belirtir. Ayrıca erkek çocukların erken yaşlarda hayvanları kontrol edebildiğini, tarıma yardımcı olabildiğini, böylece erkek çocukların aile mülkü üzerinde

daha çok emek, hakkı olduğunun düşünülüğünü ve kadınların gitgide güçsüzleştiğini ifade eder.

Bu açıklamadan hareketle üretim araçlarının kontrolünü ele geçiren cinsiyetin dolayısıyla ticareti ve ekonomiyi de kontrol ettiği bu iki önemli unsurun etkisiyle cinsiyetler arası hiyerarşide üste çıktığı anlaşılabilir.

1.4. Avcı Erkek-Toplayıcı Kadın Anlayışında Görüş Farklılıkları

Erkeklerin avcı, kadınların da toplayıcı olduğu ve erkekler kadar uzak mesafelere çocuk bakımı gibi sebeplerle gidemedikleri, iç mekânda kaldıkları fikrinin doğruyu yansıtmadığına dair görüşler de vardır. Sollocum (1975: 42-43) avcılık için koordinasyon, dayanıklılık, plan yapabilme gibi şeylerden sık sık bahsedildiğini; fakat, kendisinin bu özelliklerin Y kromozomuyla taşındığını ya da Y kromozomunun varlığı dolayısıyla tetiklendiğine dair hiçbir kanıt duymadığını söyler, farklılığın bireysel olduğunu, cinsiyetten kaynaklanmadığını belirtir. Anneler ve çocukların küçük hayvanları avladığını, uzun avlara çıkmadığını, bu şekilde de kadınların kendisini ve çocuklarını besleyebildiğini ifade etmiştir.

Sollocum'un fikirlerinden yola çıkarak aslında avcı erkek, toplayıcı kadın açıklamasının gerçeği yansıtmadığı, ya da makul olmadığı, kadınların çocuklarını yetiştirirken onları beslemek gibi sebeplerle çocukların yakınında olsalar da geçinmek, doymak ve yaşamak için tamamen erkeklerin getireceği ava bağımlı olmadıkları çıkarımı yapılabilir.

Reed (2012: 145-156), insanlığın, avcı-toplayıcı dönemden tarım dönemine geçişinin aniden olmadığını arada bir bahçecilik aşaması olduğunu belirtir. Bu evrede kadınların çok etkin olduğu, ilk kez kazma çubuklarını kullandıkları ve daima yanlarında taşıdıklarının bilindiğini ifade eder. Erkek avdan eli boş döndüğünde evde bulunan sebze ve meyvelerin tüketildiği yani yiyeceği kadının sağladığından bahsedilir. Kadınların bahçecilik yaparken sadece besin sağlamakla kalmayıp yeni bitki türlerini de keşfettiklerinden bahsedilmiş, bahçeyle uğraşan kadınların yeni aletler üretip yiyecekleri saklamak için de pratikler geliştirdikleri ayrıca kadınların bitkileri ateş ile çeşitli işlemlerden geçirip zehirli bitkileri yenilebilir kıldıklarını da ifade eder. Erkeklerin avdan getirdikleri hayvanların derilerini işleyen, kullanılabilir hâle getirenlerin de kadınlar olduğu zamanla daha büyük topraklar ekilmeye başlandığında erkeklerin kadınların

yardımcısı olduğu, hayvanlar evcilleştirildiğinde avcılığın bir spor hâline geldiği ve erkekler de çiftçilik, çobanlık yapmaya başladığından da bahsedilir. Kadınların yardımcıları olan erkeklerin zamanla bazı işlerde yeni teknikler geliştirip uzmanlaştıkları alanlara demircilik, bakırcılık, çömlekçilik örnek olarak verilebileceği belirtilir.

Bu bilgiler ışığında toplumsal ilerlemeyi sağlayan emek ve üretimin başlangıçta kadınlar tarafından gerçekleştirildiği çıkarımını yapmanın yanlış olmadığı düşünülmektedir. Özellikle iş birliği çerçevesinde yapılan bebek bakımı, ürünlerin yenilebilir kılınmasına ilişkin bilgiler gibi konuların kadınlar arasında toplumsal ilişkiyi güçlendirdiği, maddî kültürel unsurların ve bunların yapılışına dair bilgilerin aktarılması konusunda önemli folklorik bilgilerin aktarımı ve yoğun iletişim ve kültürü meydana getirdiği çıkarımı yapılabilir.

Çelebi (2015: 112-127) bu konuda kadınların tarım aletlerini ürettiklerini, sığır, kaz, tavuk gibi hayvanları beslediklerini, ürünlerine isimler verdiklerini, bu yolla sözün temellerini attıklarını, resim ve yazı simgeciliğini başlattıklarını belirtir. Hepsinden önemlisi mutfak kültürü ve yiyeceklerin kışın tüketmek üzere saklanmasını, yoğurt mayalamayı, peynir yapmayı, söğüt ağacından aspirinin temel maddelerini de kadınların keşfettiğini ifade eder. Çocuklara oyun yoluyla hayatı öğrettiklerini, ninniler ile müzik ve şiiri keşfettiklerini, toplumsallaşmayı da kadınların başlattığını aktarır. Ayrıca ilk çobanın kadın olduğunu Sümer mitolojisine bağlayarak açıklar. Kadınların kendisini ve çocuklarını korumak için sosyal ağlar geliştirdiğini, kadınların doğayı çok iyi okuyabildiğini söyler bunlara ek olarak yazıyı da kadınların bulduğunu daha sonra kadınların uygarlık için tüm bu çabalarının erkekler tarafından unutturulduğunu, kadınların eve kapatıldığını ve olumsuz bir kadın imajının belleklere yerleştirildiğini de ekler.

Yazısız dönemde kadın heykelciklerinin bulunmasının o dönemde kadının toplumsal statüsünün yüksek olduğunu, yazıdan sonra ise *tarihi yazan erkekler* tarafından kadınların dışarıda bırakıldığı yorumu eserde verilen bilgiler ışığında yapılabilmektedir.

Kadının değişen konumuna bağlı olarak Çelebi cadılığa da değinir. Çelebi (2015: 121-126) cadı (witch) sözcüğünün bilge kadın anlamındaki 'wicca'dan türediğini, kadınların ilk doktorlar olduğunu zamanla değişen sosyal konumları sebebiyle kadınların bu bilgili imajının da tahrip edildiğini, kadınların kullandıkları bu bilgilerin şifacılıktan,

tanrısallıktan uzaklaştırılarak kötü güçlerin sahibi ve koruyucusu oldukları, büyü yaptıkları fikrinin yayılması ve zamanla cadı algısının değiştirildiğini de açıklar.

Kadınların hayatı olan sosyal ilişkileri inşa etme, besin sağlama, sağaltma gibi çok önemli eylemlerin failleri olduğu ve çocuklarını korumaları, oyun yoluyla gelecek yaşama hazırlamaları tarih boyunca kadının imajı değişse de kültürün aktarıcısı olma rolünün değişmediği söylenebilir. “...Bazı ilkel dillerde “ana” sözcüğü, “üretici”, “yaratıcı” anlamına gelmektedir... Görülüyor ki kadın yalnızca yeni bir yaşamın yaratıcısı yani *biyolojik* ana olmakla kalmıyor, yaşamın yaratıcısı yani *toplumsal* ana olma özelliği taşıyor (Reed: 2012: 171-172).”

Erkeklerin avcılık yaptığı ve dolayısıyla topluluğunu beslediği konusunda Bora (2012: 179) avdan getirilen etin insan beslenmesinde büyük bir yeri olmadığını, bunun yerine avın daha çok *ritüelistik* bir olay olduğunu, beslenmenin çoğunlukla kabuklular ve küçük hayvanların tüketilmesi vasıtasıyla giderildiğini ifade etmektedir. Bu açıklama kadınların beslenme ve hayatta kalma mücadelesinde erkeğe bağlı ve edilgen olduğu fikrinin olanaksız olduğunu ortaya koymuştur.

Mies (2011: 121-122) kadınların çocuklarını doyurmak için yiyecek toplamaya mecbur olmaları ve erkeklerin ava çıkmalarının ilk iş bölümünü ortaya çıkardığını belirtir. Bu sebeple kadınlar gündelik geçimden ve hayatın sürdürülmesinden sorumlu olduğu, bitkilerin toplanması, küçük hayvanların avlanmasının başından itibaren kadınların kolektif eylemi olduğunu bu zorunluluktan kaynaklanan bilgi birikimi dolayısıyla Avrasya’da Neolitik Dönemde kadınların tahıl ekimi yaptığı fikrini Gordon Childe’in ortaya attığını ve pek çok bilginin de bu görüşe katıldığını belirtir. Bunun sonucunda kadınlar tarım aletlerinin de mucidi olmuşlardır.⁶ Böylece yenilebilir bitkiler artmış, düzenli ekim yapılmış ve artı ürün⁷ elde edilmiştir. Childe’in buna Neolitik Devrim adını verdiğini belirtilir. Fakat, Elisabeth Fisher ise artı üretimin toplayıcılık aşamasında da olduğunu iddia eder.

⁶Kadınların tarım aletlerinin mucidi ve ilk kullananları olması konusunda farklı bir kaynak: Mazel, D. Aron. (1992). Gender and The Hunter-Gatherer Archaeological Record: A View from The Thukela Basin. *The South African Archaeological Bulletin*, Vol. 47, No. 156, 122-126.

⁷Artı değer Marks’ın emek değer yasası fikrine dayanır. Buna göre bir işçinin emek gücü işveren tarafından satın alınır ve bu süre içerisinde işçinin ürettiği fazlalık kârın işveren tarafından el konulmasını ifade eder. Daha kapsamlı bilgi için: https://www.marxists.org/archive/vygodsky/unknown/surplus_value.htm

Buradan yola çıkılarak *ilk üreticiler, ilk tarım işçileri kadınlardır* denilebilir. Erkeklerin ritüel olarak ava çıkması, eli boş dönmesi ihtimaline karşılık kadının günlük tüketilecek yiyecekleri sağladığı, toplumun avcı erkekler tarafından beslenmediği, ilk üreticilerin kadınlar olduğu, aynı zamanda artı ürünlerin takası için erkeklerin çocukla ilgilenme bakımından kadından daha özgür oldukları için daha uzak mesafelere ticaret için gidebildikleri, böylece sermaye birikimini ellerinde tutma fırsatı yakaladıkları ve sermayenin kontrolüne sahip oldukları söylenebilir. Doğaya karşı verilen ilk mücadelelerde kadın ve erkeğin ilk iş bölümünde kadın çocuğu ile çalışmış, yiyecek topladığı, tarım faaliyetleri yaptığı, buradan yola çıkılarak Neolitik dönemdeki kadın ve çocukların aile hesabına çalışan ekonomik olarak doğrudan bir gelir elde etmeyen, geçimini sağlayacak kadar tüketen, ilk işçiler olduğu düşünülebilir.

Tura ve Acar Savran (2012: 36) Murdoch, Provost, Haeth'den aktararak genellikle toplumlarda yiyecek toplama, yakacak toplama, su temin etme, tohum öğütme, kumaş yapma, sepet yapma, çamaşır yıkama, süt ürünleriyle ilgilenme işlerini kadınların yaptığını; sürü gütmeye, ağaç kesimi, kapanların kurulması, madencilik ve savaşçılık ile ilgili işlerin de erkeklere verildiğini belirtir. Kadın emeğinin günlük yiyecek ürettiğini, ertesini gün tekrar aynı çabayı sarf etmesi gerektiğini böylece kadın emeğinin günlük ve geçimlik olduğu yorumunu ekler. Mies (2011: 127) de ayrıca günümüzde de var olan avcı toplayıcı topluluklarda kadınların günlük yiyeceğin yüzde seksenini sağladığı ve erkeklerin avlarının küçük bir katkı sağladığını açıklar. Kadınların günlük geçimi sağlayacak çabuk tükenen, dolayısıyla ticarete konu olmayan kullanım değeri bulunan ürünleri üretmelerinin ve yaptıkları işlerin görünmez oluşunun temeli olarak bu dönem ele alınabilir. Üretim araçları ve artı değer yaratma imkânını erkeklere devretmek durumunda kalan kadınların günümüzde de ev içi ücretsiz emeğin sahibi olmalarının kökeninin bu dönemlere dayandığı yorumu yapılabilir.

Hanks (2020: 94-95) yiyecek toplayıcılığı işinin belirli bir cinsiyete ait olarak görülmesi de genellikle kadınların yaptığını, yabancı ürün toplamak yerine toprağa tahıl ekildiğini, ekilen üründen alınacak verimi arttırmak için yılın belirli zamanlarını takip etme ve bu işe uygun araçlar üretmeyi kadınların yaptığını, kadınların tohum alışverişi yaptıklarını, bunları saklamak ve taşımak için çantalar yaptıklarını, bahçecilik sebebiyle yarı göçer duruma geçtiklerini yani çocuklarını hep yanlarında tutmadıklarını ve tarımdan elde

edilen yumuşak besinlerin bebeklere verildiğini böylece kadınların çocukları daha erken memeden kesebildiklerini ifade eder.

Buradan yola çıkılarak ataerkil fikirlerin temelini dayandığı avcı erkek toplayıcı kadın fikrinin gerçeği yansıtmadığı düşünülebilir. Avcı erkek temasının ayrıca ilk dönemlerden beri topluluğun varlığını erkeğin sağladığı ve tarihi yazanların yine erkek olduğunu, kadının rolünün önemsenmediği ve görmezden gelindiğini düşündürmüştür. Bu konuda Berktaş (2010: 19) da tarih yazma işini erkeklerin yaptığını, erkeklerin yaptıklarının faydalı ve anlamlı bulunarak kayıtlara geçirildiğini ve kadınların tarihteki faaliyetlerini de ötekileştirildiğinden bahseder.

Reed (2014: 177-200) servet birikiminin yüksek ekonomiyle mümkün olduğunu, yiyecek bolluğu ve nüfusun artmasının yeni toplumsal ayrışmaları meydana getirdiğini ve artı ürün ortaya çıktığını, başlangıçta bu artı ürünlerin işleri organize eden yaşlı köylülere ayrıldığını; fakat, zamanla erkeklerin kendilerini halktan ayrı konumlandıklarını, vergi adı altında mal ve ürün topladıklarını, sermaye biriktirip bir seçkin sınıf yarattıklarını, bir tüccar sınıfının oluştuğunu belirtir. Bunların sonucunda köleliğin ortaya çıktığını, tarım yapan kadınların kölelerin mevcudiyeti sebebiyle evlere çekildiğini, aileye dair işler yapmaya başladıklarını dolaylı olarak üretimden, ekonomiden çekildiklerini, sermayelerini kaybedip sadece kullanım değeri olan ürünleri üretmeye başladıklarını ve görünürlüğünü yitirdiğini belirtir.

Özel mülkiyet ve ataerkinin gelişmesiyle kadınların ekonomik olarak bağımlı, kendi bedeninin dahi denetlendiği, erkeğe ait bir mülk olarak görülmeye başlandığı ekonomik bir yük olarak değerlendirildiklerini ve hatta kadınların çocuk doğurma konusunda dahi ikincil bir rolünün olduğunun iddia edildiğini açıklar.

Böylece kadının ekonomik gücünü yitirmesi ve üretimden çekilmesiyle her konuda ikincilleşmeye, faaliyetlerinin önemsiz ya da kadın doğası gereği ortaya çıktığının düşünüldüğü görülmüştür. *Doğası gereği* doğum yapan, *doğası gereği* ailesel işlerde hünerli olan zayıf bedeniyle erkeklerin yaptığı işleri yapamayacağı düşünülen kadınların toplumsal rolünün giderek silikleşmeye başladığı yorumu yapılabilir.

Reed (2012: 170) kadınların çok çalıştığı toplumlarda kadınların daha özgür olduğunu, kadınların çalışmayıp işlerin köleler tarafından yapıldığı dönemde ise kadınların kölelerden pek bir farkları olmadığını, özgürlüklerinden yoksun olduklarını belirtir.

Tüm bunların sonucunda kadının üretim araçlarının kontrolünü kaybetmesi, erkeklerin sermaye biriktirmesi ve köleliğin ortaya çıkması, mülkiyet anlayışının kadınları hem denetim altına aldığı hem de ev içine hapsettiği, ekonomik olarak da gücünü yitiren kadının sosyal olarak da güçsüz kaldığı ve sadece varisler doğurup yetiştiren duruma geldiği ve toplumsal olarak güçsüzleştiği anlaşılabilir.

1.5. Neolitik Devrim ve Ana Soyunun Güç Kaybettiği Fikrine Dair Bazı Açıklamalar

Antropologlar tarafından pek çok evlenme biçimi tespit edilmiştir; fakat, evlenme olgusunun nasıl ve neden ortaya çıktığı, kadının evlilikteki konumunun ne olduğu oldukça önemli sorulardır. Engels (2015) pek çok farklı evlenme biçiminden bahseder; fakat, tezin konusu açısından en önemli olan nokta mülkiyet ve aile ilişkisinin kökenidir. Bu eserde Neolitik Çağda ortaya çıkan özel mülkiyet anlayışının önemi ortaya konulur. Bu çağda sermaye sahibi olan erkeklerin biyolojik çocuklarına miras bırakmak istemesi üzerine, o dönemki mevcut durumda çocukların annelerinin kesin olarak bilinmesi sonucunda ana soylu akrabalık tespitinin yapılabildiği ve bu sebeple kadının saygın statüsünün yanında baba için aynı şeylerin söylenemeyeceği, soyun tespitinin yapılamadığını ifade eder. Artık sermayeyi kontrol eden erkeklerin kendi biyolojik çocuklarına miras bırakmak istemeleri üzerine bir erkeğin birden çok kadın ile evlenmesine izin veren; fakat, bir kadının bir erkekle evli olmasına ve sadece ondan çocuk sahibi olmasına izin veren evlilik biçimi ortaya çıkmış, kadınlar saygınlıklarını yitirmeye başlamış ve erkekler tarafından kontrol altına alınmıştır diyerek açıklama getirilmiştir.

Morgan (1994: 88) ataerkil aileyi bir erkeğin birden çok kadın ile evlenebildiği aile biçimi olarak tanımlar. Tek eşli ailenin ise modern aile biçimi olduğunu, bir erkeğin bir kadın ile evlenebildiği, aynı ortamı paylaştıkları evlilik olarak tanımlar. Morgan aynı zamanda mülkiyetin köleliği de beraberinde getirdiğinden bahseder.

Tek eşli evlilik ve Morgan'ın tanımına göre ataerkil evliliğin ortaya çıkışı mülkiyet anlayışı ve babanın sadece kendi çocuklarına miras bırakması üzerine ortaya çıkmıştır denilebilir.

Morgan (1994: 120) mülk sahibinin mülkünü kendi çocuğuna miras bırakabilmesi için tek eşli aile ve bir arada yaşayan aile biçiminin oluşmaya başladığını o vakte kadar kural

dışı olan tek eşli ve bir arada yaşayan ailenin mülkiyet anlayışının ortaya çıkmasından sonra kurullandığını ifade eder. Kadının kendi icat ettiği tarım ve tarım aletleriyle elde edilen; fakat, kadının anneliği, erkek gücünün etkisiyle bu araçların yavaş yavaş erkeklerin tekeline alınması, artık ürünün uzak mesafelere ticaret için erkekler tarafından götürülmesi, Tunç çağında silahların erkeklerin tekeline olması, erkeklerin sermaye sahibi olmaları sonucunu doğurmuş ve baba soyu önem kazanmıştır. Böylece toplum ve aile yapısı köklü bir değişim geçirmiştir.

Mies (2011: 134-141) ise erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünün sebebinin Elisabeth Fisher'ın erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisini erkeklerin döl verme kapasitelerini keşfetmelerini ve bir boğanın birçok ineği dölleyebildiğini fark etmeleriyle oluştuğunu yani hayvanların evcilleştirilmesi ve çiftleştirilmesiyle kadınların tahakküm altına alınmasının aynı süreçte gerçekleştiğini belirttiği açıklamasını alıntılar. Kendisi de göçebe çobanların, erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm ilişkisinin mimarları olduğu çıkarımını yapar. Tüm ataerkil medeniyetlerde erkekler ve kadınlar arası ilişkinin zor kullanma yoluyla ele geçirme karakteri olduğunu belirtir. Zamanla şiddet yoluyla kurulan bu ilişki sonraları kendisini ataerkil aile ve devlet gibi kurumlara bıraktığını, hukuk, din, tıp gibi alanlarda erkeğin kadına hükmetmesinin ideolojik olarak temellendirildiğini ifade eder.

Bu açıklamaya göre erkeğin döl verme kapasitesiyle bir sahiplik ilişkisi kurduğu ve böylece hem kadının hem de çocuğun sahibi olduğu fikrinin geliştiği bunu kaynağının da doğadan yani gözlem ve çıkarım sonucuyla hayvanların çiftleşmesinden yola çıkılarak insan ilişkileri için de benzer bir mantığın kurulduğu belirtilir.

Gökçe (1976: 60-61) ataerkil ailede baba otoritesinin bulunduğunu, babanın; ailenin tüm mülküne sahip olduğunu ve dilediği gibi kullanabildiğini, erkek çocuk sahibi olmanın bu aile tipinde çok önemli olduğunu, bu mülkün kadın ve çocukları da kapsadığını, ailede dinî ve ekonomik görevi babanın yerine getirdiğinden bahseder.

Burada Gökçe'nin Mies (2011: 133) de aktarılan avcılarının yaşamı üreten değil yağmacı ve ele geçiren konumda olduklarını silah yoluyla kurulan ilişkilerin tahakküme dayandığını ve ilk mülkiyet biçimlerinin ele geçirilen kadın köleler olduğunu aktarması bakımından aynı fikirde oldukları çıkarılabilir.

Gökçe (1967: 60-61) ayrıca ataerkil ailenin şekillenmesinde ata dini, kapalı aile ekonomisi ve devlet otoritesinin zayıflığının ya da yokluğunun da etkili olduğunu belirtir.

Ailenin 8 görevini de açıklar: ‘Biyolojik görev, ekonomik görev, koruyuculuk görevi, psikolojik görev, eğitim görevi, dinî görev, boş zamanı değerlendirme görevi, prestij sağlama görevi’ olarak sıralar.

Toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde bu görevlerden bazıları farklı kurumlara devredilmiştir. Örneğin eğitim işlevinin okullara devredilmesi buna örnek olarak verilebilir.

Kadınların, Neolitik Dönemde başlayan ikincil konumları günümüze dek sürmüştür. Bu ikincil konumun sebeplerini anlamak, bu sorunu çözmek, kadın ve erkeği toplumda eşit derecede etkin kılmak için yollar aranmış, bu ikincil konumun sebeplerini anlamak, çözüm üretmek için çeşitli fikirler ve kadın sorununa farklı yaklaşımlar sonucu Feminist Teoriler ortaya çıkmıştır.

2. BÖLÜM: FEMİNİZM VE AKIMLARI

2.1. Feminizm Sözcüğünün Kökeni

Michel (1993: 9) Feminizm sözcüğünün Fransızcaya 1837 yılından sonra girdiğini, Robert Sözlüğü'nün bu kelimeyi “Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi amaçlayan bir doktrin” olarak tanımlandığını belirtir. Karaosmanoğlu (2016: 5)⁸ Feminizm kelimesinin ilk ortaya çıktığı dönemde Oxford English Dictionary’de negatif bir anlam taşıdığını ayrıca Virginia Woolf ve Simone de Beauvoir tarafından da hoş karşılanmayan bir kelime olduğunu ifade eder.

Offen (2012) Feminizm kelimesinin ilk olarak Charles Fourier tarafından kullanıldığını; fakat, kökeninin tam olarak bilinemediğinden bahseder. 1890’larda kelimenin kadınların azat edilmesi anlamına geldiğini açıklar. Ayrıca Feminizmin erkek ve kadın arasındaki toplum tarafından verilmiş sosyal, ekonomik, politik güçleri her iki cinsiyet adına, cinslerin ortak faydası için diğerinin farklılığına saygı duyarak yeniden yapılandırılması gerektiğini savunur.

Hooks (2016: 8-9) insanların Feminizm hakkındaki görüşlerinin “Erkekler gibi olmak istemeyen bir avuç öfkeli kadın” olarak görüldüklerini Feminizmin hak mücadelesi olduğunun farkında olmadıklarını belirtir ve kendisi Feminizmi “Cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan” bir hareket olarak tanımlar, bu tanımın erkek düşmanlığı içermediğini, cinsiyetçiliği sorun olarak ele aldığını ifade eder. Mies (2011: 40) Feminizmin yayıldıkça kendi sınırlarını belirlediğini, erkeklerin de bu sınırlar dışında kaldığını ve düşmanca tepkiler gösterdiğini, Feminizmin kötü bir sözcük hâline geldiğini ifade eder. Özellikle geri kalmış ülkelerde Feminizmin kapitalizm ve sömürgecilikten kaynaklanan bir şey olduğu, üçüncü dünya kadınının bu kavrama ihtiyacının olmadığını belirtmek ve olumsuzluğunu ifade etmek için çoğu zaman batılı, beyaz, burjuva gibi kelimelerin arkasından Feminizm kelimesinin geldiğinden bahseder. 1975 BM Kadın Konferansında kadınların kendilerini diğer kötü feministlerden ayırdıklarını gözlemlediğini belirtir. Bu kadınların kendilerini diğer feministlerden ayırma çabalarının

---

⁸Feminizme dair yapılan tanımlamaları detaylı okumak için: Karaosmanoğlu, Abdulhalim. (2016). *Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Olarak Feminizm*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

sebebi olarak kendi ülkelerindeki yoksulluk sorunundan Feminizmin onları ayıracağını düşündüklerinden bahseder.

2.2. İlk Feminist Eserler ve Feminizm Düşüncesinin Gelişimi

Feminizm ortaya çıktığı günden beri farklı toplumsal dinamikler ile şekillenmiş, farklı şekillerde yorumlanmış ve *Feminizmler* ortaya çıkmıştır. Temelinde Feminizm kadınların toplumdaki ikincil konumlarının değiştirilmesini, cinsiyete dayalı hiyerarşinin olmadığı ve cinsiyetler arası eşitlik üzerine inşa edilmiş toplum düzenini arzular denilebilir. Feminizm zaman içerisinde farklı toplumlarda, farklı zamanlarda çeşitli yorumlanmıştır. Bu bölümde Feminizmin tarihi ve farklı zaman dilimlerinde hangi dinamikler tarafından etkilendiği, nasıl dönüştüğü kronolojik olarak anlatılacaktır.

Feminizmden önce yazılan feminist niteliğe sahip bilinen ilk kitap Avrupa'nın ilk kadın yazarı kabul edilen Christine de Pizan'ın *The Book of The City of Ladies* (1405) eseridir (Çuhadar, 2017: 153). Eser yazıldığı tarihte savunduğu düşünce bakımından önemlidir.

Donovan (2015: 15) Batı Avrupa'da 15, 16, 17.yy'larda feminist hareketler fark ettiğini belirtir. Ancak sistemli hareketler Aydınlanma çağı fikirlerinden temellenecek ve 19.yy'dan itibaren şekillenecektir. Feminizm üzerine yapılan çalışmalarda genellikle Feminizmin üç dalga hâlinde incelendiği görülmüştür. 2012-13 yılından beri ise dördüncü bir dalganın yaşandığı savunulmaktadır. Farklı araştırmacılar tarafından farklı ayrımlar yapılsa da genel olarak 19. ve 21.yy'ı içeren temelde I. II. III. IV. Feminizm Dalgası şeklinde ayırım yapılmıştır. Bu ayırımın sebebi dönemin koşullarına göre kadınların farklı taleplerinin olması ya da Feminizme dayanak olarak farklı teorilerden, bakış açılarından yararlanmalarıdır. Bahsedilecek akımlar hem birbirleri üzerine inşa olmuş hem de birbirlerinin görüşlerine eklemeler yapmış ve birbirlerini tenkit etmişlerdir.

I. Feminist Dalgada kadınların talepleri genellikle yasa önünde eşitlik, oy hakkı, mülkiyet gibi kavramlardan ve ortak bir kadın kimliği olduğunu varsaymakta, taleplerini bunun üzerinden oluşturmaktadır. Evrensel kız kardeşlik görüşü, kadınların tek bir kimliğe sahip oldukları fikri, farklılıklarının yok sayılması ve kadın kimliği üzerinden tüm kadınlar için haklar talep etme olarak ortaya çıkmıştır. 19. yy sonu 20.yy başında şekillenir orta sınıf, batılı beyaz kadının dışlandığı kamusal alana katılma mücadelesi olarak başlamıştır.

II. Feminist Dalga kanun önünde eşit haklara sahip olmanın günlük hayatta karşılığının olup olmadığını tartışmaktadır. Bu dalga 1960’larda yükselmeye başlamıştır, 1980’lere kadar etkisi sürmüştür. Temel tartışma noktaları ise güvenli doğum, doğum kontrol talepleri, kürtaj isteği, genel olarak kadınların kendi bedenleri üzerinde kontrolü ele alma çabalarını içerir toplumsal değişmeyi, dönüşümü hedefleyen talepleri de bulunmaktadır; fakat, en öncelikli talepleri ataerki düzenin ortadan kaldırılmasıdır.

III. Dalga Feminizm 1990’larda başlar ve II. Dalga Feminizmin batılı, beyaz, üst sınıfa yönelik olduğunu iddia etmektedir. Kadınlar için genelleştirici tüm iddialar, talepler reddedilmekte, farklılıklara değer verilmekte ve toplumsal dönüşümü yaratmak için geniş bir tabana yayılan bilinçlendirme önemli bulunur sadece ataerki problemini değil savaş, kıtlık, adalet, ekonomik kalkınma çevre sorunları gibi sorunları da kendi problemleri olarak ele almışlardır.

IV. Feminist Dalga ise 2012-13 online olarak ortaya çıkmış, kadınların sorunları ve taleplerinin etiketler, bloglar üzerinden anlatılması, sokak eylemlerinin online örgütlenmesi, *#MeeToo* hareketi bu akımın eylem biçimlerini açıklamak için örnek olarak verilebilir. Bu akımda kadınların sorunları online olarak dile getirilir bahsedilen problemlerden bazıları kadınlara dayatılan güzellik anlayışı, taciz, cinsiyet eşitsizliği, maaşların eşitsizliği gibi konulardır.

Zaman içerisinde kadınlar, ataerki ve kadının baskı altına alınması problemini ortadan kaldırdılabileceğini düşündükleri farklı fikirler, konular çerçevesinde kadının durumunu ele alarak açıklama getirmeye çalışmışlardır. Türkiye’de ve Dünyada çok çeşitli Feminizm akımları olduğu bilinmekle beraber çalışmanın hacmi ve konunun sınırlandırılması gibi zorunluluklar sebebiyle genel bir şekilde Feminizm akımları ve talepleri açıklanmak durumu ortaya çıkmıştır.

2.3. Aydınlanmacı Liberal Feminizm

Aydınlanma Çağının tarihi üzerinde net bir uzlaşmaya varılamamışsa da genel olarak 1600-1815 yılları arasında tarihlendirildiği görülmüştür. Tarihler üzerinde uzlaşmaya varılmamış olmasının nedeni Aydınlanma düşüncesinin köklerinin eskilere dayanması ve politik, sosyal ve ideolojik etkileri olan bir süreç olarak ele alınmasından kaynaklanır.

Akıl çağı olarak da adlandırılan bu çağda insanlara akıl ve bilimin rehberlik etmesi gerektiği doğrunun ancak bu yol ile bulunacağı fikri hâkimdir.

Kant'a yöneltilen Aydınlanma nedir sorusuna Kant'ın verdiği "Sapere aude" "Kendi aklını kullanma cesareti göster." anlamına gelen yanıt Aydınlanma Çağı'nın kilit ifadesi olmuştur.

Zariç (2017: 9; Sarıca 1996: 91'den akt.) 18.yy Aydınlanma Felsefesi'nin amacının insanın mutluluğunu sağlamak olduğunu belirtir. Ayrıca aydınlanma düşüncesinin insanın sorunları aklıyla çözebileceğine inandığı, insanlar arasında hukukî eşitliğin olması gerektiği, insanın devlet karşısında bir güce sahip olduğu, tüm insanların eşit, değerli olduğu din yerine akıl ve bilimin rehber alındığı burjuvazi ve halkın birlikte tavır aldığı bir hareket olduğu ifade edilir.

Bu dönemde 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 İnsan Hakları Bildirisi dönemi şekillendiren metinlerdir. Metinlerde doğal haklar ve yasa önünde eşitlik vurgulanmaktadır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan insanların tanrı tarafından eşit yaratıldığı, vazgeçilemez bir biçimde yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme haklarının bulunduğu belirtilir. Toplumsal gelişmeler ve dönemin ruhu sayesinde eşitlik, özgürlük, akıl ve bilim sık sık dile getirilen kavramlardır.

Rönesans'ın etkisiyle bireyin önemli ve bağımsız olduğu, Aydınlanma düşüncesiyle akla verilen değer, insanın doğuştan özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme hakları dünyaya geldiği düşüncesi, Amerikan Bağımsızlık bildirgesinin getirdiği eşitlik, özgürlük, bağımsızlık düşünceleri Liberalizmi temellendirmiştir.

Suğur (2018: 113-114)'te Liberalizmin bireyin özgürlüklerini korumak maksadıyla devletin yetkilerinin sınırlandırılması anlamına geldiği ve bireysel hakların önemine vurgu yapılmıştır. Hak ve özgürlüklere verilen bu büyük önem toplumun her kesiminde yankı bulmuştur, kadınlar da hak, özgürlük ve eşitlik talep etmiştir.

Günindi Ersöz (2015: 85)'e göre *Aydınlanmacı Filozoflar* da kamusal alan-özel alan ayrımı yapmış ve *uterus* 'un kadınların irrasyonelizmin sebebi olarak görülmüş, kadınlar rasyonel yani kamusal alandan dışlanmış. John Locke'a göre kadınların ikincilleştirilmesinin doğalarından kaynaklandığını söylerken Machiavelli ise kadınların duygusallığını sebep olarak öne sürdüğünü belirtmiştir. Günindi Ersöz (2015: 85)

Hobbes'a göre kadınlar evlilik sözleşmesiyle haklarını eşlerine devreder ve politikada bu yüzden yer almamaktadır.

Bu sosyal ve fikrî bağlamda Aydınlanmacı Feminizmin önemli eserlerinden birisi Olympe de Gouges'in 7 Eylül 1791'de yayımladığı *Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi* Aydınlanmacı Liberal Feminizm'i anlamak için önemlidir. Bu bildirmede genel olarak kadının yurttaş olarak haklar istemesi, kadınlara tanınmayan haklar ve kadınların da mecliste yer almak istemesinden bahseder kadın ve erkek yurttaşlar için eşit haklar talep edilir. Bu bildirgenin onuncu maddesi dikkat çekicidir.

Hiç kimse, esaslı derecede farklı olsa bile, düşüncelerinden dolayı koğuşturulamaz. Kadın idam sehпасına çıkma hakkına sahiptir. Bu nedenle eylem ve ifadeleri yasalarla korunan kamu düzenini bozmamak koşuluyla, konuşma kürsüsüne de çıkma hakkına sahip olmalıdır (Göztepe, 1996: 187).

Gouges bu bildirmeden iki yıl sonra tutuklanmıştır, avukat tutmasına bile izin verilmediği için kendi savunmasını kendisi yapmıştır ve 1793'te giyotin ile idam edilmiştir. Aynı dönemde yazılan önemli eserlerden bazıları (1792) Marry Wollstonecraft'ın *Kadın Hakları Savunusu* ve (1848) Candy Stenton'un *Duygular Bildirisi*, (1790) Judith Sargent Murray'ın *Cinsiyetler Arasında Eşitsizlik Üzerine* eserleri Liberal Feminizm akımının taleplerini içermektedir. Liberal Feminizm temelde kadın-erkeğin eşit olduğu ve eşit haklara sahip olmaları gerektiğini ifade eder.

Oğuz (2019: 35-36) 17 ve 18. yy da kadının eve bağlı olması gerektiği fikrinin pekiştiğini, 19.yy'da ise Sanayi Devriminin kadını özel alana hapsedtiğini, kadının dışlandığı kamusal alanın, akıl ve mantık ile kadının yeri olarak görülen özel alanın ise duyguların ve akıl dışı alan ile özdeş olduğunu Liberal Feministlerin ise kadınların ev ve aile sorumluluklarının yanı sıra iş yaşamında da düşük ücret almaları, uzun çalışma saatleri gibi özel alan ve kamusal alandaki kadının problemlerinin çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Oğuz (2019: 35-36) ayrıca Susan Moller Okin'in 1979'daki eserinden alıntı yaparak kadınların evlendiğinde kocalarının himayesine girdiğini, yasalar önünde mülkiyet, çocukları üzerindeki hakları da dâhil olmak üzere tüm haklarının yok sayıldığını belirtir. Aynı konuda Donovan (2015: 26) Backstone'den evlilik gerçekleştiğinde eşlerin yasa önünde tek bir kişi hâline gelmesi, kadının yasal varoluşunun yok olması ya da mevcudiyetinin erkeğin mevcudiyetine ortak olduğunu

aktarır. Donovan (2015: 26) Brannan'dan John Locke'in kadınların doğal olarak akıldan yoksun olduğunu bu sebeple özgür ve eşit bireyler olmadıklarını yine aynı sebepten kamusal hayata katılmadıklarını; fakat, erkeklerin doğal olarak aileyi yönetme kapasitesine ve rasyonelliğe sahip olduğunu aktarır. Evli kadınların 'yasa önünde mutlak bir kişi olamaması' âdeta kadınların varlığını erkeğe bağımlı olmasını gerektirmiştir. Kadınların yasal olarak görmezden gelinmesine ise kadının rasyonel olmayışının gerekçe gösterildiği anlaşılmaktadır.

Yörük (2009: 64) Marie de Gournay'ın *Kadınlarla Erkeklerin Eşitliği, Hanımların Şikâyeti* çalışmalarında Rönesans ve Reform'un getirdiği avantajlardan kadınların faydalanmadığını, evlerine çekildiklerini ifade ettiğini belirtir.

Kadınların evlerine çekilmesinde ya da evlerinde kalmalarının teşvikinde Sanayi Devrimi'nin önemli etkisi olmuştur. Sanayi Devriminden önce üretim mekânı ev ve üretici de ailenin neredeyse tamamıdır. Oysa Sanayiyle beraber üretim mekânı evden kesin olarak ayrılmış, fabrikalara dönüşmüştür, fabrika işçileri erkekler kamusal alanda üretim yapmış, kamusal alanın sahibi olmuştur. Bu sırada kadınlar tüketim mekânı olarak yeniden yapılandırılan evlerde özel alanda kalmış ve ev içi emek sarf etmiştir. Zamanla kadınlar fabrikalarda yedek sanayi ordusu olarak adlandırılmış ve düşük ücretler ile zorlu çalışma koşullarında *doğal olarak* erkek olan patronlarına kâr ettirmişlerdir.

Bütün bunlar ışığında kadınların erkekler ile aynı haklara sahip olmayışı, akıldan yoksun oldukları düşüncesi, cinsiyetlerinden dolayı daha az maaş ve daha zor şartlar altında çalıştırılmaları âdeta kamusal alana dâhil olmaya çalışan kadına bir meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Liberal Feministler kadın ve erkeğin akıl bakımından eşit olduğunu doğal haklar ile temellendirerek, erkeğe verilen hakların kadınlara da verilmesini, kadının kamusal alanda söz sahibi olmasını talep etmişlerdir. Candy Stanton tarafından 1848'de Seneca Falls Kongresinde yayınlanan duygular bildirgesiyle doğal haklar ve bağımsızlık bildirgesini temel alarak şekillenen bu belge yüz erkek ve kadın tarafından imzalanmıştır.

Bütün erkekler ve kadınlar eşit olarak yaratılmışlardır, yaratıcıları tarafından verilmiş ve vazgeçilemez haklara sahiptirler, ki bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinden koşma hakları vardır, bu hakları korumak için güçlerini yönetilenlerin rızalarından alan hükümetler kurulmuştur-bu hakikatleri aşikâr sayıyoruz (Donovan, 2015: 30).

Bildirgede kadınların oy kullanmadığı dolayısıyla hükümetlerin kadınların rızasını almadığı belirtilir. Oy hakkı, kamusal hizmete katılma hakkı ve eğitim hakkı vurgulanır. Kongrede oy hakkıyla ilgili pek çok madde kabul edilmiştir. Bildirideki tüm talepler doğal haklar düşüncesinden temellenmiştir (Donovan, 2015: 31-32).

Liberal Feminizmin temel talepleri kadın ve erkeğin haklar ve rasyonalite olarak eşit kabul edilmesi, yasa önünde eşitlik, eğitimde eşitlik, hak ve özgürlüklerde eşitliktir. Ana akım Feminizm olarak da adlandırılan Liberal Feminizm diğer pek çok akımın öncüsü, diğer akımların Liberal Feminizme yönelik eleştirileri ve eklemeleriyle diğer akımlara da kaynaklık etmiştir. Liberal Feminizme bazı eleştiriler getirilmiştir.

Öztürk (2017: 66) Liberal Feministlerin kâğıt üzerinde kazandıkları hakların gerçek hayata uyarlanmasında sorun olduğunda kazanılan hakların bir şey ifade etmeyeceğini buna rağmen kadınların kamusal hayata katılımında kazandıkları hakları Liberal Feministlere borçlu olduklarını belirtir.

2.4. Kültürel Feminizm

Donovan (2015: 73) Aydınlanmacı Liberal Feminizmin hukukî ve akılcı alanlarının dışında kalan konularda faaliyet gösteren akımı Kültürel Feminizm olarak açıklamıştır. Bu görüşe sahip olan feministlerin Liberal Feministler gibi hukukî ve siyasal alanda değil daha geniş, kültürel anlamda değişimi arzuladıkları Donovan tarafından vurgulanmaktadır. Liberal Feminizmin akılcılık, eleştirel düşünme ve kişisel gelişim gibi yönlerine katılırken aynı zamanda hayatın akıl ile algılanamayacak, sezgisel ve kolektif yönlerini de vurguladıklarını belirtir ayrıca liberal kuramcılarının ilgilenmedikleri din, evlilik gibi kurumlara alternatif de tasarladıklarını ifade eder.

Esasında Kültürel Feminizmin dayanak noktasının *anaerkil* bakış olduğu söylenebilir. Kültürel Feministler Liberal Feministlerden farklı olarak kültürel alanda değişim yapmak için anaerkil kültürü temel almaktadırlar. Kadın ve erkek arasındaki farkı ele almaktan ziyade kadınlık niteliklerinin, gurur, kişisel kuvvet gibi özelliklerin kamusal yenilenme kaynağı olarak kabul ederler ve bu unsurların üzerinde dururlar.

Kültürel Feministlerin temel aldıkları anaerkil kültürün 19.yy'ın ikinci yarısında Batı düşüncesinde hâkim olan Sosyal Darwinizmin desteklediği eril ideolojiye tepki olarak ortaya çıkmış olabileceğini belirtilir. Sosyal Darwinizm ile desteklenen eril bakış taraftarlarının kadınlar hangi buluşu yaptılar, hangi binaları inşa ettiler, zekâlarını nasıl ispat ettiler diyerek kendi görüşlerini savunduklarını da ifade edilir. Bu söylemlerin karşısında da dişil erk ve tanrıçalar, Amazon öyküleriyle anaerkil söylemin ortaya çıktığını ve Kültürel Feminizme kaynaklık ettiği açıklanır. Bu bakış açısına göre kadın toplumunda farklılıkların şiddetsiz bir aradalığı, iş birliği, barışseverlik ve kamusal hayatın uyumlu olduğu görüşünü savunurlar. Bu görüşü 19.yy'ın ikinci yarısında anaerkil antropologların varsaydığı tarih öncesinde bir anaerkil teori çerçevesinde bu yorumlar getirildiğine değinilir (Öztürk, 2017: 68-71).

Stanton anaerkil dönemde barış ve bolluğun olduğunu, ataerkil dönemde ise tiranlıkların ve hastalıkların başladığını öne sürmüştür ayrıca kadınların annelik duyguları sebebiyle dünyaya iyilikler katacağını savunmuştur. Bu görüşlerin en açık biçimde Parkins Gilman'ın *Herland* eserinde açıkça görülebileceğini ifade ederken bu geleneği başlatan eserin Margaret Fuller'in 1845 tarihli *Woman In The Ninetheenth Century* olduğunu belirtir. Bu görüşün aydınlanmanın mekanikliğinden uzak bilginin duygusal ve sezgisel yönüne vurgu yapıldığını belirtir. Fuller'in bu eseri verdiği dönemde dünyada aşkıncılık popülerdir ve bu görüşe göre bireyler gelişebilecekleri son noktaya kadar ulaşmalı, hayatlarının sorumluluğunu almalıdırlar. Kadının toplumun baskılarını değil kendi iç sesini dinlemesi gerektiğini, duygularının ona yön vermesi gerektiğini belirtir ve kadının doğadan ilham alması gerektiği ifade edilir. Kadının gelişim sürecinin başka kadınlar ile beraber deneyimlemesi gerektiğini, kadınların kendilerini keşfettiklerinde erkeklere benzemeyi istemeyecekleri ifade edilir. Kadınların elektrikli bir doğaları olduğu fikri üzerinde durulur. Bu elektrikli doğa kadınların sahip olduğu bir yetenektir ve toplumsal yapı tarafından bastırılmıştır fikri hâkimdir. Fuller tarafından ifade edilen bu elektrikli doğa kadının sezgisel yönünü ifade etmektedir. Fuller'in eril ve dişil özelliklerin ying yang gibi uyumlu olduklarını, birbirini bütünleyen karşıtlıklar olarak dış dünyaya yansydıkların söyler, kadınlık ve erkekliğin büyük radikalliğin iyi yüzü olduğunu, sonsuza kadar birbirlerinin içine geçmiş biçimde olduklarını belirtir. Fuller ayrıca kadınların elektrikli doğalarını keşfetmeleriyle kendi hayatlarını hatta dünyayı dönüştürebileceklerini ifade etmiştir. Böylece kadının özgürleşmesi ve dünyanın

iyileşmesi arasında bir bağlantı kurulur. Fuller, *19. Yüzyılda Kadın* eserinde cezaevlerinden çıkan kadınlar için yurt kurulması gerektiği fikrini de öne sürmüştür (Donovan, 2015: 80-111).

Stanton ise din ve Hıristiyanlık üzerine eleştiriler yapmıştır. 1895 ve 1898 yıllarında iki bölüm olarak yayınlanan *The Woman's Bible* eseri ve 1891 *Matriache* makalesi önemlidir. *The Woman's Bible* eserinde Stanton doğal hakların İncil'den daha etik bulunduğunu ve buna bağlı olarak Yahudi, Hıristiyan geleneğini reddettiğini belirtir. Bu eser Stanton ve bir grup feministin İncil'de kadının geçtiği bölümlerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasıyla oluşur. Stanton incilin anti feministlerin başvurduğu temel kaynak olduğunu belirtir. Stanton ayrıca tarihte kadınların hâkim olduğu bir dönemin olduğunu kabul eder daha sonra erkeğin yönetimi ele aldığını ileride de kadın ve erkeğin ortak olarak yönetimde söz sahibi olacağı androjen bir dönemin geleceğine inandığını ifade eder. Babaların evde bulunmasının özel alanı zenginleştireceğine inanmaktadır ayrıca kamusal alanın da annelerin bulunmasıyla zenginleşeceğini belirtir (Donovan, 2015: 73-132).

Gilman ise kadınların ekonomik faydaları cinsellikle elde ettiğini, evliliğin bir çeşit fahişelik olduğunu kadınların yaşamak için fahişe durumuna düştüğünü ifade eder. Kadının yaşamak için erkeği nasıl cezbedeceğini öğrendiğini diğer yeteneklerinin gelişmediğini belirtir ve insan dışısını parazite benzetir. Kadınların enerjilerini erkekleri cezbetmek için kullandıklarını ifade eder ve Darwinist gelenekten gelir. Kadının ekonomik olarak erkeğe bağlı olduğunu ve bu yol ile kadının gelişimden mahrum bırakıldığını ifade eder ayrıca kadınların temel iç güdüsünün birleştirmek erkeklerin temel güdüsünün ise tahrip etmek olduğunu söyler. Bu aynı zamanda Stanton'un anaerkil dönemde yaşamın kutsal sayıldığını hayvanların kurban edilmediğini ataerkil dönemde ise fahişelik ve savaşın ortaya çıktığına dair inancını anımsatır. Gilman'a göre aile kadının gelişimini engelleyen, kadını sınırlayan toplumsal ilerlemeyi yavaşlatan bir sistemdir (Donovan: 73-132).

Kültürel Feminizm Sosyal Darwinizm'e tepki olarak ortaya çıkan anaerkil dönem inancından temellenir, Aydınlanmacı Liberal Feminizmin hukukî ve siyasi odağının dışında kalan sezgilere dikkat çeker. Kadının sezgisel gücü Fuller tarafından elektrikli doğa olarak adlandırılır, kadın ve erkek farklılığının kültürel mi yoksa biyolojik mi

olduğu sorusu sorulur. Evlilik, din, aile gibi kurumlar sorgulanırken kadının erkeğe ekonomik bağımlılığı üzerinde durulur ve kadının ekonomik olarak bağımlı olması onun özgürleşmesini engellediği, kadının ekonomik çıkarları ve var olabilmesi için fahişe seviyesine düşürüldüğü savunulur. Anaerkil dönemin uzlaşmacı, bolluk içinde geçtiğine, ataerkil dönem ile birlikte savaşlar ve kıtlığın ortaya çıktığına dair kuvvetli bir inanç vardır. Buna bağlı olarak da kadının anneliği sebebiyle uzlaşmacı olduğu, erkeğin ise yıkıcı olduğu öne sürülür kadınlar kendi doğalarını fark ettiklerinde, gelişebilecekleri son noktaya kadar geliştiklerinde dünyanın dönüşeceğine dair bir inanç mevcuttur (Donovan, 73-132).

2.5. Marksist ve Sosyalist Feminizm

Öztürk (2017: 81) Marksist ve Sosyalist Feminizmi açıklarken 18.yy'da işçi kadınların durumlarının iyi olmadığını, can ve mal güvenliğinden yoksun kaldıklarını, İngiltere ve Almanya gibi sanayileşmiş ülkelerdeki kadın ve erkeklerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi talepleri ve Marksizm'in bu konudaki çalışmaları, kadınları teorisinde bulundurması gibi etkenler ile Marksist-Sosyalist Feminizmin oluştuğunu belirtir.

Bu akım daha çok Avrupa'da yankı bulmuştur. Donovan (2015: 134) bu akımın saf bir Marksizm'den çok Radikal Feminizm tarafından etkilendiği ve değiştirildiği için Sosyalist Feminizm olarak adlandırmayı daha doğru bulduğunu ifade eder.

Marksist-Sosyalist Feminist kuramda kadının ezilmesinin sebebi olarak kapitalizm görülür, kadınların ezilmesi ve kapitalist üretim tarzı arasında bir bağlantı olduğu düşünülür. Bu sömürünün nedenini açıklamak için ise Marksizm'in temeli olan sınıf kavramından yola çıkılır.

Marksist bakışta toplumun temelinde alt yapı ve üst yapılar mevcuttur. Marks'a göre toplumların temelinde bir ekonomik alt yapı vardır ve bu alt yapıdan beslenen üst yapılar vardır. Alt yapıyı oluşturan ögeler üretim ile ilişkilidir üretim araçları, ilişkileri, güçleri gibi kavramlarla açıklanır üst yapı ise din sanat, ahlak gibi kurumlardır üst yapıdaki unsurlar alt yapıdan beslenir yani bu unsurların temelinde üretim ve ekonomiye dayanır denilir (Kale ve Nur 2016: 47).

Sonuç olarak toplumun alt yapı tarafından belirlendiği çıkarılabilir, her iki yapı karşılıklı olarak birbirini etkilediği çıkarımı yapılabilir. Marksizm’de temel olarak toplumdaki bireylerin konumları üretim araçlarına sahip olup olmama durumuna göre belirlenir. Birey eğer üretim araçlarına sahipse burjuva, üretim araçlarına sahip değil ise ve emeğini satarak geçimini sürdürüyorsa proleterya olarak adlandırılmaktadır. Bu iki sınıf arasında bir karşıtlık olduğu ve bu sınıfların birbiriyle çıkarlarının çatıştığı anlatılmaktadır. Bu akımda proleterya ve kadının ezilmesi arasında bir benzerlik kurulur.

Donovan (2015: 144) Marks’ın belirttiği kullanım değeri, değişim değeri ve artı değer kavramlarından bahseder. Kullanım ve değişim değerlerinin Aristo’ya hatta daha öncesine dayandırıldığı, artı değer ise Marks’ın katkısı olduğu belirtilir. Burada ayrıca kullanım değerine örnek olarak yemek pişirme, örgü örme, dokuma gösterilir yani kişi ve çevresinin kullanımını için üretildiği söylenir, değişim değeri için ise değişim aracı olarak kullanılmak için metaların üretildiği ifade edilir. Artı değer Marks’ın dikkat çekmek istediği temel noktadır denilebilir.

Wayne (2018: 64) *artı değeri* Kapital’in 3. cildinden şöyle aktarır: “Artık değer ya da kâr tam tamına, metanın değerinin maliyetini aşan, yani metada içerilmiş toplam emeğin, bedeli ödenmiş toplam emeği aşan kısmı kadardır.” Marksizm için önemli olan diğer bir kavram olan yabancılaşma kavramı ise Donovan (2015: 138) fabrika işçilerinin ürettikleri ürün üzerinde söz sahibi olmamaları, son üründen uzaklaştırılmaları işçilerin bir makine dişlisi konumuna gelmeleri olarak açıklanır. Zijderveld (2007: 242) Tönnies’ten yaptığı alıntıda kapitalizmde kadınların ve proleterlerin ortak noktasının pasifleştirme, sömürülme, soyut bireyselleştirme olarak genellemiş bunların dışında da pek çok ortak noktaları olduğunu vurgulamıştır. Marks kadınların yaptığı ev işleri de kullanım değeri ürettiğini belirtir.

Marksist-Sosyalist Feminizmin temel tartışma noktası ev işlerinin ücretsiz olması ve artı değer üretmemesi, değişim değerinin olmaması sebebiyle kadının emeğinin ikincilleştirilmesi ve buna bağlı olarak kadının ezilmesi ele alınır. Kapitalizm ve ataerki arasında bağlantı kurulur. Bu bağlantı Engels tarafından yazılan Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni isimli eserde anlatılır. Burada Engels ilkel ailenin kökeni üzerine açıklamalar yapar, bu açıklamaları yaparken Bachofen ve Morgan’ın çalışmalarından

sıklıkla bahseder, başlangıçta bir analık hukukunun hüküm sürdüğünü, anaerkil bir dönemin var olduğunu ifade eder.

Engels (2015: 49-50), ilkel dönemlerde grup hâlinde evliliğin yapıldığı dönemlerde toplumların çocuğun babasını net olarak saptayamamaları ve annesinin kesin olarak bilinmesi sebebiyle soyun anne tarafından takip edilebildiğini belirtirken ayrıca Morgan'ın yaptığı çalışmadan aldığı toplumların vahşilik, barbarlık ve uygarlık evrelerini geçirdikleri görüşünü temel alarak yabanıl ve barbarlığın alt aşamasında bulunmuş her toplumun soyunun anne tarafından takip edildiği ve grup hâlinde evliliğin olduğu bir dönemin var olduğunu ifade eder. Bachofen'in kullandığı *analık hukuku* terimini kullanır; fakat, bu terimin çok da doğru bir kullanım olmadığını zira o dönemde bir hukuk anlayışının olmadığını da ekler. Hayvanların evcilleştirilmesi ve sürülerin yetiştirilmesiyle görülmemiş bir servetin oluştuğunu, tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürünlerin değişim ve artı değer yarattığını, avcılığın artık zorunluluktan ziyade bir lükse dönüştüğünü sistemin devamı için daha çok insan emeğine gerek duyulduğunu böylece köle kullanımının ortaya çıktığını ve bu servet artışının erkeği kadına göre üstün konuma getirmeye başladığını, kadınların da değişim değeri kazandığını belirtir. Mirasın aktarımı için de ana soyunun değil baba soyunun takip edilmeye başlandığını çünkü evlenen kadının bir klandan başka klana giderken sadece ev eşyası götürdüğünü, erkeğin ise üretim araçlarına sahip olduğunu yani sermayeye sahip olduğunu bu yol ile servete erkeklerin sahip olduğunu, miras bırakacak bir servete sahip olduğu için de soyun baba tarafından takip edilmeye başlandığını, bunların etkisiyle ataerkil tek eşli ailenin oluştuğunu ifade eder.

Böylece analık hukuku yıkılmış, erkek üretim araçlarını ele geçirmiş ve bu yol ile servet elde edip güç kazanmış ve artık soy erkek tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Bu evreden sonra Engels kadınların ev içinde dahi söz söyleme yetkilerinin kalmadığını, yönetme işini erkeklerin yaptığını ve kadınların metalaştığını erkeğe keyif vermek ve çocuk doğurmak görevini yerine getirdiklerini daha sonra bu durumun yüceltildiğini kadınların bu şekilde avutulduklarını belirtir. Ayrıca tek eşli evliliğin iki kişinin anlaşması ya da aşklarına bağlı olarak değil ekonomik ve mülki kaygılar ile ortaya çıktığını söyler. Tüm bu gelişmeler sonucu bu evlilik biçiminin bir cinsin diğerinin emri altına girmesi olarak görülmesi gerektiğini belirtir, ilk iş bölümünün kadın ve erkek arasında döl alıp vermeye dayandığını ilk sınıf baskısının da erkeğin kadını baskı altına almasıyla

gerçekleştiğini belirtir. Modern aile de de durumun böyle olduğu erkeğin aile içinde burjuvayı temsil ettiğini kadının ise proleteriyayı temsil ettiğini belirtir evlilikte erkeğin üstün konumunun kadına olan ekonomik üstünlüğünden kaynaklandığını ifade eder. Bu bağlamda Marksist-Sosyalist Feminizmin kadın ve proleterya özdeşleştirmesinin sebebi açıklanmış olur.

Bu temellerden yola çıkarak sanayi devrimi ve kadınların fabrikalarda ucuz iş gücü olarak çalıştırılmaları yoluyla emeklerinin sömürülmesi ve ataerkil aile yapısından kaynaklanan kadının aile içindeki rolü gereği düşük ücretle çalıştığı işinden eve geldiğinde bir kez de eşi tarafından, evindeki burjuva, emeğinin yeniden ücretsiz olarak sömürülmesi durumuna çifte sömürü adı verilmiştir. Marksist-Sosyalist Feminizmin temel noktası kadın ve proleterya özdeşleştirilmesi, kadın emeğinin artı değer ya da değişim değeri yaratmaması sebebiyle kapitalist piyasada maddî getirisi olmaması sebebiyle kadının ekonomik olarak erkeğe bağlı kalması sonucunda toplumda ikincilleşmesi, ev emeğinin ücretsiz sömürülmesi ve kadınların kurtuluş için öncelikle sınıf savaşımına katılmaları gerektiği söylenir, kadınlar ancak sınıf savaşımını kazandıklarında, erkek proleter ile omuz omuza verip devrim yaptıklarında özgürleşeceklerdir. Marksizm ve sosyalizm kadınları özgürleşmek için sınıf savaşına katılmaya ve kapitalist ekonominin sonunu getirmek için çabalamaya davet eder.

Marksist devrim gerçekleştiğinde üretim araçları burjuvanın elinden alınıp halka dağıtılacak, üretim araçları herkesin ortak mülkiyetinde olacak, kimse sermaye biriktiremeyecek ve sömürü yapamayacaktır. Marksist-Sosyalist Feminizmin kadınlar için taleplerinden bir diğeri ise ev işlerinin ücretlendirilmesidir.

Oğuz (2019: 45) cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin doğrudan ekonomiye bağlanması ve eşitsizliğin diğer kaynaklarının (kültürel, sosyal) yeterince değerlendirilmemesini bu akımın eleştirilen bir yönü olduğunu belirtir. Ayrıca Marksist Feminizmde kadınların bir sınıf olarak kabul edilip edilemeyeceği bir sorundur; fakat, Marksizm kadınları başlı başına bir sınıf olarak değil bağlı buldukları toplumsal sınıfların bir parçası olarak ele alır ve kadınların ikincilleştirilmesinde mülkiyet kavramının ortaya çıkması başlıca problem olarak değerlendirilir.

Altun (2008: 55-63) ise, Marksist Feminizmin kadını ayrıca değerlendirmeye almadığını, kadın sorununu proleter sınıf içerisinde değerlendirdiğini ve cinsiyet körü olduğunu ifade

eder, Marksizm ve Feminizmin birbirlerini tamamlayan yönleri olduğunu belirtir. Ayrıca patriyarkinin sadece kadınların sorunu olmadığını, erkekleri de sınıfsal farklılıklar ekseninde ayırdığını ve kadın-erkek ilişkisindeki benzer bir tahakküm ilişkisinin kurulduğunu belirtirken kapitalizm ve patriyarkinin birbirini destekleyen yapılar olduğunu, sorunun bu iki yapının beraber çözülmesiyle noktalanacağını belirtir.

2.6. Radikal Feminizm

Bu akım, 1960'ların sonu ve 70'lerin başında New York'ta Sosyalist eylemci kadınlar tarafından ortaya çıkarılmış, Boston ve New York'ta geliştirilmiştir (Donovan, 2015: 265).

Ramazanoğlu (1998: 30) Radikal Feministlerin erkek egemen toplumun tümüne savaş açtığını, liberallerin ise sadece var olan düzende kadınlar için hak talep etmelerini yanlış bulduklarını ifade eder. 60'lı ve 70'li yıllarda Radikal Feministlerin aşırı gruplarının medya tarafından çarpıtıldığını belirtir ayrıca Radikal Feminizmin kadın erkek ilişkisini politik olarak ele almaları kadınların politik bilincini dönüştürdüğünü ifade eder.

Radikal Feministlerin "Kişisel olan politiktir." sloganı kadınların özel hayatlarında yaşadıkları baskıları toplumsal bir sorun olarak ele almalarını sağlamıştır.

Öztürk (2017: 88) Radikal Feministlerin evlilik kurumunu kadınların aşağılanmasında bir araç olarak gördüklerini belirtirken ilk baskının da erkek ve dişil roller sisteminden kaynaklandığını tüm baskıların kökeni olduğunu belirtir Radikal Feministlerin evliliği reddettiklerini, bu feministlerin genellikle ömür boyu evlenmediklerini ekler.

Donovan (2015: 266-269) da Radikal Feministlerin üyelerinin en çok üçte birinin bir erkekle yaşamasına izin veren bir kotaları olduğunu belirtir ayrıca Radikal Feministlerin kadın sorununun kaynağı olarak kapitalizmi değil ataerkinin yer aldığını düşündüklerini ifade eder. Ayrıca kadınların radikal örgütlerde maço tavır ve erkek egemenliği sebebiyle ikinci planda kaldıklarını ve bunu aşmak için yeni bir örgütlenmeye, radikal kadın hareketine, giriştiklerini ifade eder.

Roxanne Dunbar'ın *Female Liberation as a Basis for Social Revolution* eseri Radikal Feminist görüşün temelini oluşturmuştur. Bu eserde kadınların şikâyetinin küçük ve

bireysel olmadığını kökünün derinlerde ve yaygın bir problem olduğunu ve bir toplumsal rahatsızlığı işaret ettiğini aktarır. Dunbar kadınların erkeklerden farklı olan özelliklerini; iş birliğine açık olmak, başkalarının bakımıyla ilgilenmek, rekabetçi olmamak gibi özelliklerini yüceltir ve bu tutumların anneliğe özgü olduğunu, kadınların ezilenlerin bilincine sahip olduklarını ifade edildiğini belirtir. Donovan (2015: 285)'ın Firestone'den aktardığı “Kadınların baskı altına alınması... sınıf sisteminin başlangıcıdır ve kadınlar baskı altına alınan ve ilk sömürülen sınıftır.” görüşü Radikal Feminizm düşüncesini nasıl şekillendiğini anlamak için önemlidir.

Altan (2009: 69-70) Radikal Feministlerin kadınların erkekler ile ilişkiyi keserek kadın komünleri içinde yaşamayı müdafaa ettiklerini, istenemeyen gebelikleri önlemek için hapların ve prezervatiflerin kesin sonuç vermediğinden yakınlıkta kürtajı savunduklarını, gelecekte sadece kadın bedeninin değil erkek bedeninde de dölleme gerçekleşebileceğini savunduklarını, erkeklerin de hamile kalmaları yoluyla cinsel ayrımın sona ereceğini düşündüklerini, ailenin yerini çok biçimli cinselliğin alacağını savunduklarını ifade eder. Ayrıca Radikal Feministlerin erkek egemen sol örgütlerinde hiyerarşik yapıya karşı çıktıklarını bu sebeple hiyerarşinin olmadığı küçük; fakat, etkili bilinç yükseltme grupları kurduklarını, evrensel kız kardeşlik kavramını oluşturduklarını, Radikal Feministlerin fahişelik ve pornografiye karşı olduklarını belirtir.

Radikal Feministler tecavüzün de politik bir olay olduğunu daha üst bir toplumsal grup üyesinin kendisinden aşağıda olan bir grubun üyesine uyguladığı bir şiddet biçimi olarak ele almışlardır. Genel olarak ataerkil toplum yapısına ve onun kurumlarına karşı savaş açmışlar ve ataerkil toplum tarafından kadınlara ait kötü ve değersiz olarak görülen özellikleri yeniden ele alarak değerlendirmişlerdir. Kadın sorununun politik olarak ele aldıklarından evrensel olarak deneyimlenen bir ataerki olduğunu, dünya kadınlarının aynı deneyimi paylaştıklarını varsayarak evrensel kız kardeşlik kavramını meydana getirmişlerdir.

2.7. Üçüncü Dalga Feminizm

Bu dönemde diğer akımlar tarafından tek tipleştirilen, farklılıkları görmezden gelinen kadınların farklılığı, iktidar, aile, evlilik gibi kavramların dünyanın farklı yerlerinde farklı

anlamlar ifade ettiği ve tek tipleştirmenin doğru olmadığı üzerine çalışmalar yapılmıştır. Döneme hâkim postmodernizm etkisiyle makro anlatılar, ideolojiler yerine mikro anlatılar, farklılık ve çeşitlilikler ortaya konulmaya çalışılır. Dünyanın farklı yerlerinden kadınlar, üçüncü dünya ülkelerindeki kadınların durumları ve renkli kadınlık gibi tartışmalar içerir.

Hanks (2020: 167) 1980'lerde batılı beyaz kadınların deneyimleri üzerine bir yoğunlaşma meydana geldiğini ve bu kadınların yaşam şartları üzerinden bir genelleme yapıldığı oysa smrgencilik ve ırksal farklılıkların kadınların yaşamlarındaki etkisinin dikkate alınmadığı ve bu kadınların göz ardı edildiği fikrinin ortaya çıktığını belirtir. Öztürk (2017: 93) bu akımın temelini oluşturan fikrin ikinci dünya savaşı sonrası modernizmin eleştirilmesiyle modernizm ilkeleriyle ortaya konulmuş olan Feminizm akımlarının postmodern fikir ve modernizmin eleştirisiyle yeni bir şekil aldığını ve post modern Feminizmin ortaya çıktığını ifade eder. Ek olarak post modernizmin özelliklerini özcülüğün reddedilmesi, çoğulculuk ve özgünlük, yerellik, göreceliliğin yeniden canlandırılması ve totalitarizme isyan olarak sıralar ve bu özelliklerin postmodern Feminizmde bulunduğunu açıklar. Böylece makro ve genelleyici olarak kadınların değerlendirilmesi yanlış bulunur ve yerel hatta bireysel anlatılar gündeme gelir. z Yıldız (2019: 9-10) postmodernizmde bilimsel olarak kabul edilen bilginin eleştirildiğini ve hâkim glere hizmet ettiği ve politik olduğunun düşünüldüğünü böylece Radikal Feminizmdeki kişisel olan politiktir fikrinin desteklendiğini, medya tarafından oluşturulan kadın imgesinin eleştirildiğini, güzellik-çirkinlik gibi kavramların ele alınmaya başlandığını, beden eleştirilmeye başlandığını böylece Feminizm alanına yeni kavramlar ve çalışma konularının dâhil edildiğini belirtir. Ayrıca Avrupa eksenli Feminist düşünce ve yorumların Afrika, Hindistan gibi ülkelere kaydığını, siyahi kadın, Müslüman kadın, lezbiyen kadın gibi farklı kadınlık biçimlerinin ele alınmaya başlandığını ifade eder. Aşağıda nc Dalga Feminizmin bazı türleri Altun (2008: 100-109)'dan hareketle çeşitli alt başlıklar halinde aşağıda sıralanmıştır. ⁹

---

⁹Alt başlıklar için yararlanılan kaynak ve ayrıntılı bilgi için bkz. Altun, Hakan. (2008). Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir rnek alışma: *Denizden Gelen Kadın. Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara

2.7.1. Renkli Feminizm

Siyahi kadınların batılı beyaz hemcinsleri tarafından kendileri gibi olmaya zorlandıkları ve hem renkli oldukları için sorunlar yaşadıklarını hem de kadın oldukları için ezildiklerini, tahakküm silsilesinde en altta olduklarını düşündükleri ve hem ırkçı hem de cinsiyetçi baskıyı hissettiklerini savunur.

2.7.2. Lezbiyen Feminizm

Lezbiyen Feminizmde kadınların heteroseksüel hem cinsleri tarafından dışlandıklarını, heteroseksüel ailenin kendilerini dışladığını, heteroseksüel hem cinsleri tarafından görmezden gelindiklerini ve hâkim bakışın heteroseksüel kadınlık olduğunu düşünen ve buna itiraz eden akımdır.

2.7.3. EkoFeminizm

Bu akımda doğanın sömürülmesinin eril tahakküm ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı, kadınlar ve doğayla bir özdeşleştirme olduğunu belirten akımdır.

2.7.4. Postkolonyal ve Üçüncü Dünya Feminizmi

Sömürge ülkelerde yaşayan kadınların batılı beyaz kadınlar tarafından sömürüldüğünü, Feminizmin emperyalist ve batılı beyaz kadının durumunu açıklayan bir olgu olduğunu, batılı beyaz kadının bu emperyalizmin ortağı olarak kendilerini sömürdüklerini savunur.

2.7.5. Yaşam Tarzı Feminizmi

Feminizmin tüm kadınların günlük pratiğinde yer bulabilecek bir olgu olduğunu diğer ideolojilerden ve ilişkilerden bağımsız olarak yaşamlarında yer bulabileceğini savunur.

2.8. Dördüncü Dalga Feminizm

Bu akımın temelini internet aracılığıyla örgütlenmiş ve sokaktaki eylemler için internet yoluyla tanışan, örgütlenmenin olduğu bir akım olduğu söylenebilir. Kowalska (2017: 2-21) bu akımın hâlâ oluşmakta olduğunu ve yeni bir olgu olduğunu, kadınların eylemlerinde internetin aracı olmasıyla tartışılmaya başlandığını belirtir. Bu akımın genellikle 1990 sonrası doğmuş kişiler yani Z kuşağı tarafından şekillendirildiğini, bu kuşağın çeşitli ve devamlı olarak ayrımcılık ve baskıyla karşılaştığını, bu baskı ve eşitsizlikleri kesişimsellik çerçevesinde değerlendirdiklerini ve güce dair içgörülerinin siyahi Feminizmden kaynaklandığını, farklı baskı şekillerinin birbirinden ayrılmaz ve ayrıca değerlendirilemez olduğunu kesişimsellik teorisi çerçevesinde açıkladıklarını ifade eder.

Dördüncü Dalga Feminizm açıklanırken genellikle dalga metaforunun eleştirildiği ya da uygun bir metafor olup olmadığının tartışıldığı ve dalga metaforunun monolitik bir yapıyı çağrıştırdığı oysaki bunun doğru olmadığı savunulduğu görülmüştür.

Özdemir-Aydemir (2019) Feminizm akımlarında Jennifer Baumgardner'in Sıfırıncı Dalgadan bahsettiğini ve buna Seneca Falls ve Chirsitine Pisan'ı örnek gösterdiğini belirtirler. Laughlin vd. (2010: 76) "Feminist tarihçileri bu günlerde deniz tutuyor." İfadesiyle dalga metaforuna gönderme yapmıştır. Laughlin vd. (2010) Harding (1981'den akt; Laughlin: 2010)'in ırmak metaforunun kullanılabileceğini, bu metaforun Feminizmlerin yerel farklılığına vurgu yapabileceğini, bu tanımın Harding tarafından Afro-Amerikan direnişini tartışmak için kullanıldığını bu hareketin bir nehir gibi kuvvetli, zayıf, dar ya da geniş; fakat, sürekli hareket hâline olması bakımından benzetildiği ifade edilir.

Kowalska (2017) Dördüncü Dalga Feminizmin talepler ve ikilemler konusunda Üçüncü Dalga ile aynı olduğunu belirtir. Ayrıca Dördüncü Dalga Feministlerin de bilinç yükseltme grupları olduğunu; fakat, bunun bir odada toplanarak değil aynı etiket altında toplanarak yapıldığını ifade edilir. Patriyarka karşısında verilen savaşın açık bir savaştan ziyade mesaj yoluyla hatta internette yayılan sloganlar ile verildiğini belirtir. Dördüncü Dalga Feminizmin internetteki araçları arasında memeler, capsler, tweetler, etiketler, videolar ve postlar görüldüğünü belirtirken etiket aktivizminden de bahseder ve bunun bir bilinç yükseltme olarak görülebileceğinden de bahseder.

Alikılıç ve Baş (2019) Dördüncü Dalga Feminizmin siber Feminizm, etiket Feminizmi, e-Feminizm gibi adlandırılabilirliğinden bahsetmişlerdir. Bu akımda dijital kız kardeşliğin oluştuğunu; fakat, internet erişimi olmayan kadınların problem olduğunu belirtmişlerdir. Bu akım sayesinde toplumda sesini duyuramayan kadınların kendi yaşadıklarını online ortamda anlatıp örgütlenebildiklerini, seslerini duyurabildiklerini ifade etmişlerdir.

Dördüncü Dalganın Jezebel, Feministing gibi bloglar ile 2008 yılında başladığını ifade ederken 2013 yılında Guardian gibi gazetelerin Dördüncü Dalganın yaşanmakta olduğundan bahsettiklerini belirtirler. Kadınların yaşadıkları taciz vb. olayların etiketler ile aktarıldığını bu etiketlerden #MeToo, #WhyIDidntReport, #BelieveWomen gibi etiketler ile yayıldığını, kadınların bu etiketler altında yaşadıkları taciz gibi olaylara karşı internet ortamında kendilerini ifade ettiklerinden bahsedilir.

Özet olarak Dördüncü Dalga Feminizm kadınların online olarak tecrübelerini aynı etiketler altında ya da YouTube, Facebook ve bloglar¹⁰ aracılığıyla kadınlık deneyimlerini, taciz, dayatılan güzellik anlayışı, cinsiyet eşitsizliği gibi konularda online olarak örgütlenip sokak eylemlerinin temelini attıkları, yaşadıkları sorunların ve eşitsizliğin internet ortamında görünür kılındığı, taleplerin internet yoluyla dile getirildiği yeni bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda teze konu olan ücretsiz ev içi emeğin de etiketlerle sanal ortamda görünür kılınmaya çalışıldığı, annelik gibi kutsallaştırılan durumların farklı boyutlara sahip olduğu ve kadınların deneyimlerini, olumlu veya olumsuz tecrübelerini paylaştıkları bir bilinç yükseltme aracı olarak değerlendirilebilir.

Özellikle ücretsiz ev içi emek konusunda #YardımDeğilİşBölümü, #görünmeyenevişleri, #AnneSözlüğü, #blogcucgiller gibi etiketler altında ev işlerinin görünmezliğinden bahsederken bu işlere örnek olarak çamaşır makinesinin iç temizliğinin yapılması, fön makinesinin temizlenmesi, çamaşırlar asılmadan önce çamaşır iplerinin silinmesi,

---

¹⁰Kadın Bloggerlar hakkında yapılmış çalışma için: Depeli, Gülsüm. (2015). Kadın Bloggerlar: Yeni Dil, Yeni Kadınlık, Yeni Tartışmalar. *Folklor/ Edebiyat*, Cilt 21 (83), 271- 294. Annelik ve bloggerlık hakkında bir başka çalışma: Gürçayır Teke, Selcan. (2014). Dönüşen Anneliğe Yönelik Netnografik Bir Analiz: Blogger Anneler. *Millî Folklor*, (103), 32-47.

damacana pompasının borusunun temizlenmesi gibi işler sayılır.¹¹ Bu etiketlerin altında Elif Doğan (Blogcu Anne)'ın etiketleri yaratması ve yardım değil iş bölümü diyerek kadınların ev içi emeğinin hem görünmezliğinden hem de ev içi sorumlulukların paylaşılması gerektiğine yaptığı vurgu göze çarpar.

Kadınların Twitter, Instagram gibi mecralarda anneliğe dair deneyimlerini paylaştıkları, anneliğin ve sorumlulukların yoğunluğundan bahsettikleri; fakat, çocuklarına olan sevgileri ve çocuk yetiştirmeye dair bilgilerini paylaştıkları da görülmüştür. Tezin konusu olan kadının ev içi ücretsiz ve görünmeyen emeği her ne kadar Marksist-Sosyalist Feminizm döneminde dile getirilmiş olsa da yeterli iyileşmenin sağlanmaması ve ev kadının durumunun değişmemesi sebebiyle Dördüncü Dalga Feminizmin mecrası olan internette tekrar dile getirilmiş ve görünmeyen emek görünür kılınmaya çalışılmakta ve ev işlerinde eşlerin cinsiyete bakmaksızın sorumlulukları paylaşması yönünde bir talep olduğu görülmüştür. Elif Doğan'ın 8 Mart 2019'da Twitter'den paylaştığı aşağıdaki çizimi ve tanımı durumu açıklayıcı niteliktedir.

“EV KADINI: Evin içinde oradan oraya dolaşan, ellerinde sürekli bir şeyler taşıyan, yaptığı iş hiçbir zaman görünmeyen, hayalet familyasından bir çeşit ev işçisi.

Doğan, (2019).”

¹¹Dijital aktivizm üzerine detaylı okuma için: Gedik, Esra. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Dijital Feminizm İncelemesi: Gençlerin Dijital Aktivizm Deneyimleri. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi* (5), 123-136.

Ayrıca #ErkekDediğin etiketi altında da ironik bir dille cinsiyetçi klişeler eleştirilmektedir. Bu etiketler altında Türk toplumunda kadın ya da erkeğe yüklenen sorumlulukların ve kadın ve erkek olmanın anlamını, cinsiyetçi klişelerin yıkılmaya çalışıldığı görülebilir. Diğer etiketlerde de Türk toplumunun anne olmaya bakış açısı, ev kadını olmaya nasıl baktığı ve ev kadınlığının bu kültürde neleri içerdiği, annelik ve kadınlığın hangi davranış kodları ile çerçeveslendiği gibi bilgiler edinilebilir. Türkçe bu ve bunlara benzer etiketlerde Türk kadınının güncel talepleri, yaşadığı problemler, günlük yaşamda maruz kaldığı ayrımcılık ve haksızlıklar Dördüncü Dalga Feminizmin aracı olan internet ile daha görünür hâle geldiği düşünülebilir. Özellikle medya tarafından kadınlığın sunumunun karşına etiket aktivizminde kadınların ideal vücut ölçülerini reddettikleri, beden olumlama, medyada yansıtılan kadınlığa karşılık tecrübe edilen kadınlığın farklı biçimleri ve farklı kadınlıkların görünür olabildiği ve medyanın sansürüne uğramadan kendisine bir ifade yeri bulduğu düşünülebilir.

Çalışmaya konu olan ücretsiz ev içi emek de kendisine kadınların konuşup tartışabilecekleri bir etiket vermiş ve hem bilinçlenmelerine hem de toplumsal değişme için bir araç olduğu düşünülebilir böylece Türk kültüründe kadınlığın nasıl deneyimlendiğini ve Dördüncü Dalganın etkisini okumada bu etiketler önemli birer araç olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Elif Doğan ve Perihan Çıragöz tarafından yapılan dijital topuklar organizasyonu da Türkiye’de gelişen hareketi anlamak açısından önemli görülebilir. Dijital topuklar platformunda ilham veren topuklar, içerik atölyeleri gibi oluşumları barındırması bakımından önemlidir. Ayrıca only her story gibi kadınların konu edildiği, farklı pencerelerden bakmayı sağlayan, ilham veren ve bilinçlendiren oluşumlardan birkaçı olarak sayılabilir. Ayrıca Sarı bezli kadınlar hareketi de kadınların bilinçlenmesi, kendisini geliştirmesi için gönüllü olarak tiyatro bileti, kitap gibi paylaşımların yapıldığı, kolye, gıda gibi ürünler yapan kadınların ürünlerinin tanıtıldığı ve destek verildiği bir oluşum olması bakımından dikkate değerdir.

3. BÖLÜM: AİLE

Toplumsal cinsiyet rolleri bakımından ailede kadının konumu hem anne olarak hem de eş olarak önemlidir. Kadının tarih boyunca rollerinin değiştiği sırada aile de önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu nedenle kadının toplumsal rollerini anlamaya çalışırken aile içindeki rollerinin ve konumunun değişmesinden de bahsetmek yerinde olacaktır. Toplumsal değişmeler ile annelik, annenin ev içindeki konumu çocuklar üzerindeki etkisi gibi unsurlar incelenmelidir. Tarihsel olarak Feminizm düşüncesinin gelişimi yukarıda açıklanmıştır, kadınların rolleri değişmiş, zaman içerisinde aile içindeki rolleri de toplumlara göre ve tarihi gelişmelerin de etkisiyle farklılık göstermiştir bu bakımdan aile kavramını ve çeşitli aile türlerini ele almanın yerinde olacağı düşünülmüştür.

3.1. Aile Kavramı

Reiter (2016: 52- 55) ailenin iki milyon yıl ila yüz bin yıl öncesinde geliştiğinin tahmin edildiğini; fakat, tam olarak bir yer ve tarih belirlenemediğini belirtir. Kendi aile tanımlamasını yaparken ekonomi ve çocukların yetişmesi konusunda dayanışmanın olduğu, çoğunluğun ortak bir yerde yaşadığı evli çift ya da yetişkin akraba grubu olarak açıklar. Akrabalığın çeşitli evrensel kuralları olduğunu yakın üyeler arasında cinsel ilişki ve evliliği yasakladığını bu yasağın kimi toplumlarda farklı akrabalık derecelerini kapsasa dahi anne oğul, baba kız ve kardeşler arasında cinsel ilişkinin evrensel olarak yasaklandığını belirtir. Bunun yanında aile üyelerinin toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü yaptıklarını ifade eder.

Williams (2016: 157) ise aileyi açıklarken kelimenin anlamından yola çıkarak açıklama yapar ve family kelimesinin kökeninin Latince famulus kelimesinden geldiğini bu kelimenin de uşak, hizmetçi anlamına geldiğini belirtir.

Haviland vd. (2008: 412) kültürün temel yapı taşı olarak aileyi tanımlar ve ekonomik üretim, tüketim, miras, çocuk yetiştirme ve barınma eylemlerinden yola çıkarak bir aile tanımlaması yapar. Gökalp'e göre ise "İçtimai müesseselerin en eskisi olan milletin dirlik ve birliğinin yegâne sağlayıcısı bir evlilik kurumudur." (Gökalp, 1978: 122'den akt: Kır,

2011: 382). Farklı bakış açıları ile ele alınan aile hakkında yapılan tanımları bir paragrafta özetlemek ve anlamak için aşağıdaki alıntının önemli ve kapsayıcı olduğu düşünülmektedir.

Aile, evlilik ve kan bağı (Köknel, 1991, Şahinkaya, 1990; aktaran Özakça 2009) ile kurulan, akrabalık ve sosyal bağlarla birbirine bağlanan (Özgüven 2001; aktaran Özakça 2009) aynı evde oturan, aynı geliri paylaşan (Şahinkaya, 1990; aktaran Özakça 2009, Özgüven 2017), oynadıkları rollerle toplumla iletişim ve etkileşim içinde olan (Köknel,1991), toplumun değer yargılarını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, kısacası kültürünü yansıtan ve bir sonraki kuşağa aktaran (Yörükoğlu, 2003; aktaran Kılıç 2012, Dönmezer 1999), en küçük toplumsal birim ve sosyal bir kurumdur (Nirun, 1994; aktaran Özakça 2009, Köknel,1991). (Sündüs, 2019: 9).

Aile toplumun temelini teşkil eden, üyelerine aidiyet duygusu sağlayan, kültür aktarımının temeli olan bir sosyal kurum olarak kabaca özetlenebilir. Çamoğlu (2017: 22) aileyi açıklarken Davidoff, Fink, Holden'in çalışmalarından yola çıkarak bu araştırmacıların aileyi tanımlarken kan bağı, sözleşme, samimiyet kavramları üzerinde durduklarını belirtir.

Çamoğlu (2017: 23) kadınların hayatlarını kurgularken bazı alanlarda kesin kararlar veremediklerini, hayatlarında bazı alanlara hükmedemediklerini çünkü kadınların evlendikten sonra soy isimlerinin ne olacağından başlayarak, nerede oturacaklarına kadar hayatlarındaki bazı noktalarında evlenecekleri kişinin etkisinde olacağını ifade eder. Sonuç olarak kadınlar için aile kavramının aynı; fakat, içeriğinin farklılaşabileceğini belirtir. Aile kavramı bulunduğu kültüre göre farklılık gösterebilir veya zaman içerisinde farklı toplumsal, sosyal, ekonomik şartlar etkisiyle değişime uğrayabilir, bazı işlevlerini kaybedip, yeni işlevler kazanabilir.

3.2. Aile Türleri

Ailenin çeşitli özellikleri bakımından çok farklı ve fazla türe ayrıldığı görülmüştür. Burada tezin konusu bakımından açıklayıcı olabileceği düşünülen aile tiplerine değinilmiştir.¹²

¹²Aile konusunda daha detaylı bilgi edinmek için Henry Morgan'ın *Eski Toplum*, Bachofen'in *Analık Hukuku*, Engels'in *Ailenin Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* adlı eserlere bakılabilir.

Aileler kuruluş biçimlerine göre farklılaşabilir. (Lavenda, Schultz: 2018) aileyi temel olarak bir kadın ve onun bakıma muhtaç çocukları olarak tanımlar. Farklı kültürlerde farklı aile tiplerine rastlanabilir ya da rastlanma ihtimali kültürel faktörlere bağlı olarak sık ya da nadir olabilir. Bu aile türlerinden bazıları (Lavenda, Schultz: 2018: 185-186)da bir erkek ve bir kadının nikâhlı evliliğinden doğan çocuklar ve oluşan bu aileyi *konjugal aile* olarak tanımlar.

Morgan (1994: 87) Syndyasmian ailenin yani bir erkek ve bir kadının evlilik ile birleşmelerine rağmen aynı evi paylaşma (cohabitation) zorunluluğu olmayan ailenin tek eşli ailenin başlangıcı olabileceğini belirtir. (Lavenda, Schultz: 2018: 185-186) Yalnız bir kadın ve çocuklarından oluşan aileyi *eşsiz aile* olduğunu belirtirken Antropologların bu aile tipine çok sık rastlamadıklarını da ekler. Yeni yerli (evlendikten sonra baba ailesi ya da ana ailesi dışında başka yerde aile kurmuş) anne baba ve onların evlenmemiş çocuklarından oluşan aileyi *çekirdek aile* olarak tanımlar. Çok karılı aile ise koca, kocanın eşleri ve onların çocuklarından oluşan aile olarak tanımlanır. Geniş aile ise aile içinde üçüncü bir neslin evli çocuklar ve torunlar ya da anne babanın ailesinden bireyler bulunduğu *geniş aile* olarak adlandırılır. *Karma aileyi* ise Antropologların son yıllarda ABD’de ortaya çıkmış, boşanmış kişilerin önceki evliliklerinden olan çocuklarını yeni kurdukları aileye dâhil etmesi sonucu oluştuğu belirtilir. *Tercihe dayalı aile* ise LGBT bireyler tarafından kurulan evlat edinilmiş çocuklar, arkadaşlar ya da üyelerin kendi çocuklarının oluşturduğu aile biçimi olarak tanımlanır.

3.3. Ailenin Tasnifi

Gökçe (1976: 57) ailenin türlerini, işlevlerine dair yaptığı detaylı açıklamalardan sonra ailenin şekillenmesinde etkili olan faktörler olarak otoriteyi ve hane halkını ölçüt olarak alır ve buna dayalı bir tasnif yapar. Bu sınıflandırma dışında ailenin işlevleri, ailenin kuruluş biçimi, üye sayısı, yerleşim yeri vb. gibi pek çok unsur ile aile sınıflandırma yapılmıştır; fakat, çalışmanın esas konusundan sapmaya neden olabileceği için bu tasnifler dışarıda bırakılmıştır.

3.3.1. Ana Ailesi

Briffault (1990: 117) annelerin ilkel toplum içerisinde temel ve bağlayıcı öge olduğunu belirtir. Bu toplumlarda akrabalığın yalnızca kadın soyu tarafından belirlenebildiğini, bu sebeple soyun takip edildiği kadının kendi topluluğunu bırakarak başka topluluğa katılmasının dönemin toplumlari için yıkıcı olabileceğini ifade eder yani ilkel toplumun temelini kadının ve anneliğın oluşturduğu ve sebeple ana soyunun bağılı bulunduğu kümeden kadınların çıkamadığı, evlilik sebebi ile çıktıklarında mevcut toplumsal yapının dağılabileceğini ifade edilir. Bu konuda Reed (2012: 33-34) ise ilkel toplumda anneliğın kadınların bir toplumsal işlevi olduğunu yani her kadının toplumun annesi olduğunu söyler. Frazer'den yaptığı alıntı ise bu konuyu daha açıklayıcı hâle getirir. Frazer doğum yapmış bir kadından anne olarak söz ettiklerini oysa Avustralya yerlilerinde doğum yapmış olsun ya da olmasın tüm kadınların toplumsal olarak anne kabul edildiğini söyler. Aynı eserde Reed, Braffault'tan yaptığı alıntı ile de dişilerin klanın bakıma muhtaç üyelerine birlikte baktığını ve bu yol ile ilk toplumsal davranışların ortaya çıktığını belirtir. Buradan yola çıkarak uygarlığı geliştirenlerin kadınlar olduğunu belirtir.

Reed (2012) den hareketle ilkel toplumda kadınlar bahçecilik faaliyetleri yapıyor, ateşi bulup kullanıyor, ilaçlar yapıyor, toplumsallaşmayı sağlıyordu, bahçecilikten gelen kaynaklar avcılıktan gelecek besin kaynaklarından daha risksizdi, süreliydi, kadınlar aynı yerlerde kalıp toplumsal ilişkileri bakım vermeyi, toplumsallaşmayı sağlarken erkekler de avlanıyor, av teknikleri geliştiriyordu erkeğın devamlı aynı yerde bulunmayışı, bahçecilikten elde edilen besin kaynağının sağladığı otorite ve güç ile toplumda analık hâkimdi ve soy ana tarafından takip edilebiliyordu bu sebeple kadın otoritesi mevcuttu çıkarımı yapmanın yanlış olmadığı düşünülebilir. Erdentuğ (1985: 174) soyun takibi konusunda bunun bir soy kütüğü amacıyla değil sosyal belirleme amacıyla yapıldığını, soyun anadan ya da babadan takip edilmesinin diğer ebeveynin akrabalarını reddetme olmadığını belirtir.

Engels (2015: 49) da ise grup hâlinde evlilikten bahsettikten sonra çocuğın babasının takip edilemediğini; ama, annenin kesin olarak bilindiğini bu sebep ile anaerkil ailenin olduğunu belirtir. Duman (2012: 25) de bu dönemin anaerkil olarak adlandırılmasının iki sebebi olduğunu bunlardan birincisinin akrabalığın ana soyu tarafından belirlenmesi ve soyu devam ettirenin anne olduğu düşünüldüğünden annenin babaya göre daha üstün bir konumda olması, ikinci neden olarak da kadınların üretim sürecinde aktif rol oynaması

ve ava giden erkeğin avda ölmesi ihtimaline karşılık geride kalanları kadının beslemesi ve bahçecilik dolayısı ile üretici konumda olması da kadının otoritesini güçlendirmiştir diyerek açıklar.

Bu bağlamda anaerkil dönemde kadının otoritesinin temel kaynağı olarak belirli bir bölgede uzun süre kalma sebebi ile iletişim ve güçlü toplumsal ilişkiler kurmaları ve bahçecilik, şifacılık vs. gibi uğraşlara sahip olmaları kadınları topluluk içinde kilit roller ve otorite sahibi olmalarını sağlamıştır denilebilir. Bunların sonucu olarak ana soyunun önemli olması erkeklerin kadının konutunda oturması ve çocuklar üzerinde babadan ziyade annenin soyundan olan bu nedenle daha güçlü olan dayının otoritesi mevcuttur.

Gökçe (1976: 58) de ana ailesi için ananın kardeşleri, kardeşlerin çocuklarının beraber yaşadığını, tahta perdeler ile bölünen evlerde yaşadıklarını (matrilokal), dış evlilik yaptıklarını ve bu evde otoritenin dayılarda olduğunu belirtir. Ayrıca çocukların ananın çocukları sayıldığını; fakat, eşyaya dayalı mülkiyet anlayışının olmadığını belirtir ve akrabalığın ana soyundan takip edildiğini evdeki otoritenin ise dayı olduğunu ifade eder.

Yani ana ailesi denildiğinde annelerin güç sahibi olduğu ve yönetici konumda olması değil, akrabalık bakımından güç sahibi olan erkeğin annenin akrabası vasıtası ile olduğu düşünülebilir.

Reed (2014: 86) bir toplumsal olgunun belirli bir dönemde ihtiyaçlardan doğduğunu, ihtiyacı karşıladıktan sonra yıprandığını ve yeni bir oluşum gerektirdiğini belirtir. Anaerkil dönem için de bunun geçerli olduğunu belirtir.

3.3.2. Baba Ailesi

Reed (2014: 156) baba kelimesinin ari dillerde sahip olan kişi anlamına geldiğini açıklar. Gökçe (1976: 58) de baba ailesini: Baba ailesi, bölünmez asaba, ataerkil aile olarak 3'e ayırır. Gökçe baba ailesinde ana ve babanın beraber oturduğunu, çocuklar üzerinde eşit haklara sahip olduklarını, akrabalığın ana ve baba tarafından sürdüğünü belirtirken çocuğa hem anadan hem de babadan miras hakkı kaldığını ekler. Baba ailesinin oluşumunu açıklarken toplumda ataerkinin gelişimine bağlayarak ana ailesinden ataerkil

aileye sonra da baba ailesine dönüşmüş olduğu fikri vardır; fakat, Gökçe bunun her zaman böyle olmak zorunda olmadığı görüşündedir.

3.3.2.1. Bölünmez Asaba

Asaba kelime anlamı olarak büyük baba anlamına gelmektedir (Bayram, 2006: 27' den akt. Tunç, 2019: 15). Gökçe (1976: 58) bölünmez asabayı açıklarken toprağa yerleşmiş toplumlarda görüldüğünü belirtir. Totem bağının yerini kan bağının aldığını, akrabalığın baba soy çizgisinden takip edildiğini, çocuğun asabanın malı olarak sayıldığını, tüm aile fertlerinin eşit görüldüğünü, bu aile tipinde özel mülkiyetin olmadığını tüm mülklerin asabaya ait olduğunu aktarır. Bu ailenin en önemli özelliğinin mülkiyet ortaklığı olduğunu, babanın topluluğun en yaşlı erkeği olduğunu, annenin ise topluluğun en yaşlı kadını olduğunu ifade eder.

Bu aile tipinde otoritenin en yaşlı kadına ait olduğu ve özel mülkiyetin olmadığı, asabaya ait mülk edinmenin olduğu, toprağa bağlı yaşam ve baba otoritesi de tarım yapılması ile erkeklerin otoritesinin arttığı görüşünü hatırlatmıştır.

3.3.2.2. Ataerkil Aile

Ataerkillik, ilkel ortaklık düzeninin çözülmesi aşamasında ortaya çıkan ve topluluğun yaşamının her alanında erkeğin egemenliğine dayalı, babasoyluluk, babasanlık, babayerlilik ilkelerine bağlı olup, kadını toplumsal yaşamın dışında tutan örgütlenme biçimidir (Yavuzer, 2004: 13). Baba otoritesi ağır basar. Soy babaya dayandırılır. Baba, otoritesini dinden almaktadır, atalarının kurmuş olduğu ocağı ve gelenekleri sürdürmekle yükümlüdür (Könezoğlu, 2006). (Akt. Tunç, 2019: 15).

Gökçe (1976: 60) bu aile tipinde kesin bir baba otoritesinin olduğunu, ataerkil ailenin birincil görevinin erkek çocuk sahibi olup ailenin devamının sağlanması olduğunu, ailede erkeğe üstünlük verildiğini bu durumun kadının toplumdaki konumunu sarstığını belirtir. Akrabalık baba soyundan takip edilir, baba ailenin tüm mülkünün sahibidir, kadın evlendiğinde kocasının ailesi ile birlikte oturduğunu aktarır. Morgan (1994: 88) ataerkil aileyi bir erkeğin birden çok kadın ile evlenebildiği aile biçimi olarak açıklar ve İbranilerin çobanlık döneminde topluluğun ileri gelenlerinin çok karılı evliliklerini ifade

etmek üzere bu terimi kullandığını belirtir ayrıca evrensel bir aile biçimi olmadığından insanlığı çok etkilemediğini aktarır.

Aile, hakkında pek çok disiplinden yapılan çalışmalar mevcuttur ailenin kökeni, işlevi, aile türleri gibi pek çok bakımdan araştırmalara konu olmuş bir toplumsal kurumdur. Sosyo-kültürel değişimler kültürel kurumlar üzerinde bu örnekte olduğu gibi devrimsel denilebilecek değişikliklere yol açabilirler. Neolitik Devrimin beraberinde getirdiği mülkiyet anlayışı, zihinsel dönüşüm devamında toplumsal bir dönüşümü de getirmiş Feminizm düşüncesinin kadının ikinci planda kalmaya başladığı dönem olarak işaret edilmiştir. Aile üzerinde önemli etkisi bulunan Neolitik Devrim ve onun yol açtığı kadın ve erkek rollerindeki değişiklik, ortaya çıkmasına sebep olduğu aile türleri yukarıda belirtilmiştir. Aileyi etkilemesi ve küresel bir dönüşüme yol açması bakımından Sanayi Devrimi'ne değinmek gerekmektedir.

3.4. Sanayi Devrimi ve Aile

Toplumunu oluşturan önemli unsurlardan olan aile zamanla, kültürlerin kendi bağlamlarına göre çeşitli dönüşümler geçirmiştir; fakat, Neolitik Devrim kadar Sanayi Devrimi de hem insanlığı hem de aile kurumunu derinden etkilemiş ve küresel bir dönüşümü tetiklemiştir. Tezin konusu bakımından da Sanayi Devrimi ve üretim-tüketim alanı, kamusal alan-özel alan gibi ikilikler ortaya çıkmış ve bu ayrımlar cinsiyet rolleri ve aile içindeki rollerde de köklü değişimlere sebep olmuştur. Reed (2014: 220) sanayi devriminden sonra ailenin küçüldüğünü ve üretimde eskisi kadar etkili bir role sahip olmadığını, artık ailenin anne ya da babaya bağımlı bir tüketici grubu durumuna geldiğini ifade eder.

3.4.1. Sanayi Devrimi

Soyyigit (2002: 13-16) sanayileşmenin 18.yy'da İngiltere'de ortaya çıkmasının coğrafi keşifler, esir ticareti gibi unsurlar sebebi ile meydana geldiğini İngiltere'de buluşlara patent verilmesinin de sanayileşmeyi hızlandırmış olabileceğinden bahseder. Sanayileşme ile kentlerin önem kazandığı, sanayi kentlerine işçi göçlerinin gerçekleştiği belirtilir.

Bu gelişmeler ışığında tekstil sektörü başta olmak üzere sanayileşme başlamış; toprağa ve insan gücüne dayalı üretim yerine makine gücü ve tekniğe dayalı üretim gerçekleşmeye başlamıştır. Sanayileşmenin tetiklediği göçler ve değişen üretim tarzı toplumda büyük bir etki yaratmıştır. Sanayileşme ile birlikte iş gücüne duyulan ihtiyaç ve kârın maksimize edilmesi motivasyonu ile alt sınıftan pek çok insan uzun saatler güvencesiz ve sağlıksız koşullarda çalışmaya başlamışlardır.

3.4.2. Kadın ve Çocuk İşçiler, Aile Ücreti

Sanayi devrimi ile beden gücünün eskiye nazaran önemini yitirmesi ile kadın ve çocuklar da işçi olmuşlardır. Özellikle kadınlar daha az ücret verilerek çalıştırılmışlar ve bu dönemden sonra ev içinde ürettiği değersiz olarak görülen kadının bu dönem ile birlikte emeği de değersiz görülmektedir. Tekstil sektöründe çalışan kadınlar uzun saatle kimyasallara maruz kalmakta, sağlık problemleri yaşamakta, bunların yanı sıra erkek işçilerden kadınların çalışarak erkek işçilerin işlerini ellerinden aldığı ve işsizliği arttırdığı gibi eleştirilere de göğüs germek zorunda kalmışlardır. Kurulan ilk fabrikalarda özellikle ucuz emek olması bakımından özellikle kadınlar ve çocuklar çalıştırılmıştır.

Kadın işçilerin çoğu zaman sabah altıdan gece yarısına kadar çalıştıkları, haftanın beş gününde kendilerine eve ulaşmak ve uyumak için altı saatten az zamanları kaldığı ifade edilir. Hartmann (2016: 14) kadınların erkeklerden bağımsız olarak çalışabilmelerinin erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü azalttığını, kadın ve çocuk işçilerin iş gücü ihtiyacını karşılamaları nedeniyle ücretlerin tamamında düşüşe yol açtıklarını, kadınların sendikaların dışında tutulması gerektiğini talep etmişlerdir. Koruyucu yasalar ile şartlarda bir miktar iyileşme sağlandığı belirtilse de kadınlara bazı alanlarda iş verilmediği belirtilir. 20.yy'ın başında erkeklerin kendilerini ve ailelerinin geçindirebilmek için *aile ücreti* talep ettikleri belirtilir. Böylece kadınların iş gücü piyasasından çekilmeleri devamlı olarak meydana gelen ücret düşüşünün önüne geçilmesi ve *kadınların eve dönüşü* planlamıştır yorumu yapılabilir.¹³

¹³Kadınların iş gücü piyasasından dışlanması konusunda ayrıntılı bilgi için: Yetişen, Handan. (2010). *İktisada Feminen Bir Bakış: Feminist İktisat*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.

Ayrıca kapitalistler tarafından ev kadını olan kadınların çocuklarının daha iyi bakım ve eğitim aldığı iş gücü piyasasına çalışan kadınların çocuklarından daha fazla fayda sağladıkları ifade edilmiştir. Erkekler ve kapitalistler arasında yapılan bu anlaşmada kadınlar evlerinde, maddî yönden güçsüz kalacaktır, kapitalistler için ise iyi bir tüketici olacakları belirtilmiştir (Erçel, 2007: 26'dan akt. Saygılıgil 2018: 56-57).

Bütün bu gelişmeler ışığında ev içinde görünmez emeğe sahip olan kadın iş gücü piyasasında da ucuz emeğe sahiptir, kadınlar ve çocuklar işverenlerine daha itaatkâr olduklarından tercih edilen yönetmesi kolay gruplar olarak görülmüştür. Aile ücreti politikası ile kadınlar piyasadan çekilir ve ücret karşılığı hiçbir iş yapamaz, tüketici konumuna getirilmişlerdir. Sanayi devrimi ile meydana gelen üretim alanı, tüketim alanı, özel alan ve kamusal alan gibi ikiliklerde kadınlar özel alanda kalan maddî olarak güçsüz tüketici bireyler olarak görülmeye başlanmışlardır. Kadınların özel alanda yaptıkları işlerin piyasa ekonomisinde karşılığının olmayışı sebebi ile kadınlar *yeniden üretim* yapıyor, hayatı üretiyor; fakat, görünmeyen bir emek sarf ediyor hâle gelmişlerdir. Aile ücreti politikası kapitalizm ve patriyarka için bir zafer kadınlar için ise kamusal alandan çekilme, görünmeyen emeğin üreticileri olmaya devam etmeleri anlamına gelmektedir. Saygılıgil (2018: 23-29) sermayenin etnik farklılıkları, toplumsal cinsiyet ve cinsiyetçiliği beslediğini bunlardan fayda sağladığı için bu yapıları kullandığı ve ayakta tuttuğunu belirtir. Bağlamda kapitalizm ve patriyarkanın birbirini besleyen yapılar olduğu düşünülebilir.

Sanayileşme ile birlikte üretim fabrikalara devredilir bundan önce ev hem üretim hem tüketimin yapıldığı alandır; fakat, sanayi ile üretim ve dışına taşınmış aynı zamanda hem üretici hem de tüketici olan aile bireylerinden kadınlar ve çocuklar tüketici konumuna gelmiş, özel alanın ve karşılığında ücret ödenen emeğin sahibi erkekler olmuşlardır denilebilir.

Sanayi Devriminden bu yana özel alanda kalan kadınların emeklerin görünmez olmuş ve yeniden üretimi yapmışlardır. Patriyarkanın değersizleştirdiği kadın emeği ev içerisinde her gün kendisini yeniden üretmiş ve iş gücüne katılacak nesiller yetiştirmişlerdir. Bu sırada buhran ve savaş dönemlerinde yedek sanayi ordusu olarak görülen kadınlar “We

can do it”¹⁴ gibi sloganlar ile sanayiye davet edilmiş savaş bittiğinde tekrar evlerinde dönmeleri beklenmiştir. Kadınların ücretsiz olarak yaptıkları ev işleri onların *doğasından* geldiği gerekçesi ile rasyonalize edilmeye çalışılmış ve kadınlar özel alanda tüketici rolü ile maddî olarak güçsüz kalarak hem patriyarka hem de kapitalizmin baskısını hissetmişlerdir.

3.4.3. Modernleşme ve Türk Ailesi

Doğan (1992: 176-198) Tanzimat Fermanı’nın aile hakkında direkt bir ifadesi bulunmasa da Tanzimat Fermanı ile yaşanan toplumsal gelişmenin aile üzerine etkisi olduğunu belirtir. Gazete ve dergiler yolu ile günlük yaşamda bir değişme meydana geldiğini devlet politikasına paralel olarak toplumsal yapıda dolayısı ile aile içerisinde değişimlerin oluştuğunu, Tanzimat fermanında yer alan “Dünyada candan ve ırz ve namustan daha aziz bir şey yoktur.” ifadesinin aileye yönelik güvenceler içerdiğini belirtirken ailelerin küçülmesinde ve parçalanmasında arazi kanunnamesinin etkili olduğunu düşünür. Ayrıca evliliği düzenleyen kanunnameler ve fermanların da aile ve aile kuruluş biçiminde değişiklikler meydana geldiğini ifade eder.

Bu doğrultuda Türk ailesinin modernleşme sürecinde Tanzimat Fermanının önemli bir etkisi ve yeri olduğunu, aile yaşamı, evlilik gibi konulara yeni bir bakış getirdiğini, Batılılaşma sürecinde Türk ailesi için önemli bir nokta olduğu anlaşılmaktadır.

Ortaylı (2018: 186-208) ise Tanzimat Fermanıyla beraber Medeni Kanun’un kabulü (1926)’nün aile hayatında büyük etkileri olduğunu ve dönüşüme yok açtığını belirtir. Devletin evlilikleri hukukîleştirme isteği olduğunu ve başlık parası, kaçarak evlenme ve zorla evlenme gibi olayları önlemek istediğini belirtir. Ayrıca ailedeki önemli bir diğer değişim dönemini de çok partili dönemde muhafazakâr hükûmetlerin olduğu dönemde

¹⁴². Dünya Savaşı Döneminde Üretim Koordinasyon Komitesi tarafından ABD’nin savaş sebebiyle savunma sanayisinden ayrılan erkeklerin yerini doldurmak ve üretimi devam ettirmek amacıyla kadınları sanayide çalışmaya davet etmesi ve onları yüreklendirmek için yapılan posterin yapabiliriz anlamına gelen sloganı. <https://www.wdl.org/en/item/2733/> Kampanya amacına ulaşmış ABD’de pek çok kadın savunma sanayisinde erkeklerin yerini doldurmuştur; fakat, savaş bittiğinde *işlerin gerçek sahipleri* döndüğünde *yedek sanayi ordusu* da evlerine dönmüşlerdir. Buradaki problem kadınların savaş zamanlarında üretime davet edilmeleri şartlar normalleştiğinde kadınlardan *doğal yerleri olan evlerine* dönmelerinin beklenmesidir. Bu konu üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. <https://scholarworks.sjsu.edu/mcnair/vol14/iss1/3/>

meydana geldiğini belirtir. Bu dönemde iktisadi kalkınma, şehirleşme, eş ilişkilerinde büyük bir değişim meydana geldiğini çekirdek ailenin yaygınlaştığını ve modernleşme olduğunu ifade eder. Çekirdek ailenin tüketim toplumu şartlarında oluşmaya başladığını, bunun da ailelerdeki parçalanmayı arttırdığını belirtir. Ailelerin küçülmesinde iki dünya savaşının beraberinde getirdiği yoksulluğun sonucu olduğunu ve ailelerin küçülmeyi ekonomik olarak mantıklı bulduğunu hâlbuki ücretli çalışanlar açısından bunun aksinin daha faydalı olacağını düşünür.

Türk aile yaşamında köyden kente göçün yoğun yaşandığı 60'lı yıllar ve gecekondu kültürü ve köy kökenli ailenin kente geldiğinde yaşadığı değişim de önemlidir. Bu ailelerin hem kendi sahip oldukları değerler hem de kentte gördükleri değerler arasında bir arada kalmışlık meydana gelmiştir denilebilir. Aile hem üretim hem tüketim birimi iken kente göç ile beraber baba çalışmaya başlamış anne ve çocuklar tüketim birimine dönüşen evde kalmışlardır. Türk ailesinde ve mülk sahibi olmayan, çalışan kesimde ev kadınlığı imajının bu yıllarda şekillendiği düşünülmektedir.

Türk toplumunda ağır sanayi ve büyük bir işçi sınıfı oluşmadığından, köyden kente göç sonucu öncelikle erkeklerin iş bulduğu, değişen yaşam tarzının bir sonucu olarak kadınların ev kadınına dönüştüğü, kadınların kamusal alanda köy yaşamına göre daha pasifleştiği görülmüştür. Köyde yumurta, süt, yağ gibi ürünlerin üretici olan ve bunlardan gelir elde eden kadınların kentte bu imkânı kaybettikleri, ekonomik olarak daha bağımlı bir tüketici grubuna dönüştükleri, ekonomik yaşamdan dışlandıkları görülmüştür. Buna karşılık kadınların evlerde kışlıklar yaparak, ev içerisinde de üretici faaliyetler içerisinde oldukları görülebilir. Ölçer Özünel (2015: 70 Şenol Cantek vd. 2014: 144'den akt.) maddî olarak düşük statüdeki semtlerde yaşayan kişilerin erzak yapımı, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi işleri imece usulüyle yaptıklarını, ev etrafındaki sosyalleşme mekânlarının kadınların çevreye uyumu ve gerekli donanımı edinmesi konusunda da önemli olduğunu belirtir. Böylece kadınlar arası kültürel aktarım sağlanırken, sosyalleşmek için de bir araç olduğu yorumu yapılabilir. Ölçer Özünel (2015: 45) kadınların kışlık yapma gibi faaliyetlerinin yoksulluk bağlamında değerlendirilmesinin yanlış olduğunu, yoksul olmasalar dahi aynı işleri yapmaya devam etmek istediklerini belirtir. Gecekonduya yaşayan insanlar için yemek konusunun yoksullukla ilgisinin olmadığını, geleneksel kültürel kodlar ile ilgili olduğunu ifade eder.

Bu bağlamda kadınların bu tür işleri yaparken temel motivasyonlarının tasarruf etmek değil, kültürel alışkanlıklarından, geleneksel yemek lezzetinden vazgeçmek istemedikleri için yaptıkları anlaşılabilir. Kadınların kışlık yapmak gibi vesilelerle iş birliği yaptıkları, bu işleri yaparken bilgi, deneyim ve kültürel aktarım gerçekleştirdikleri, kadınların bu işleri yapmak için bir araya gelmeyle sosyalleştikleri ve iyi vakit geçirdikleri de görülebilir. Bu bağlamda kışlık erzak hazırlamanın sadece tasarruf ve yemek odağında değerlendirilmemesi gerektiği düşünülebilir. Kadınların tüketiciler olarak konumlandırılmasında sanayi devrimi ile kapitalizmin sonucu olarak tüketici cinsiyet olarak damgalandıkları, evlerdeki tüketiciler olarak değerlendirildikleri görülebilir.

Kente göç edildiğinde kültürel bellekte *çalışan kadın* imgesinin güçlü olmadığı; fakat, zamanla bu imgenin yerleştiği düşünülebilir. Bunların sonucu olarak köyden kente göç ile kadınların statüsünün önemli bir değişim geçirdiği yorumu yapılabilir. Ölçer Özünel (2015: 39 Şenyapılı 2014: 124'den akt.) köyden kente göçen insanları istihdam edebilecek iş kollarının olmadığını, çalışabilecekleri tek alanın inşaatlar olduğunu belirtir. Ölçer Özünel (2015: 37) kentin tek merkezli değil çok merkezli olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle kentin farklı bölgelerinde yaşayan kadınların farklı şartlarda farklı ev kadınlığı biçimlerini icra ettikleri düşünülebilir. Ölçer Özünel (2015: 38) gecekonduların, hızlı kentleşmeye bağlı olarak yok olduğunu, göç eden bireylerin göç anlatılarının da bu süreçte kaybolduğunu, gecekonduarda geleneksel kültür kodlarının yaşatıldığını ve aktarıldığını belirtir. Ölçer Özünel (2015: 256) geleneksel kültürün gecekonduyla kent eşliğinde melezeleştiğini; fakat, bunun negatif bir süreç olmadığını, kültürün sürekliliğini sağlayan önemli bir etken olarak değerlendirdiğini belirtmiştir.

Bu sürece bağlı olarak ev kadınlığının da farklılaştığı, köyden kente göç ile beraber ev kadınının durumunun da değişip dönüştüğü yorumu yapılabilir. Gecekonduya benzer olarak özellikle yoksul mahallelerde yaşayan kadınların birbirleri ile çok yakın ilişkiler kurdukları, maddî ve manevî bir dayanışma içinde oldukları gözlemlenmiştir. Yoksul mahallelerde yaşayan bireylerin sosyalleşmek için geniş olanaklarının olmadığı, böylece yakın çevreden, aynı semtten kişilerle ya da yakınlarda yaşayan akrabaları ile görüştikleri hatta kimi zaman yakın çevrede yaşayan abla, kardeş gibi akrabalarından ziyade çoğunlukla komşuları ile sosyalleştikleri de görülmüştür. Gecekondu ya da köy yaşamına benzer bir biçimde çocuklarını birbirlerine emanet ettikleri, çocukların bakımı ve ödevleri gibi konularda yardımlaşmayı sürdürdükleri tespit edilmiştir.

Köyden kente göç ile iç mekânda olan kadının, geldiği yere bağlı olarak bir kültürel arka planla göç ettiği, bu bağlamda göç edilen yerin kodlarının yoğun olarak yaşandığı alan olarak ev içi alan değerlendirilebilir. Kentin kültürel kodlarına ek, kültür aktarıcısı olarak kadının kültürel belleğini yeni nesillere aktardığı, kültürün taşındığı mekânlar olarak evler görülebilirken ev kadınları da önemli bir aktör olarak değerlendirilebilir. Bunların etkisiyle kadın gruplarındaki sohbetlerde ev kadınlarının yöresel yemek bilgilerini, kültürel uygulamaları gibi unsurları diğer kadınlarla paylaştıkları, âdeta kendi kültürel bellekleri ile diğer kadınların kültürel belleği arasında bir köprü kurulduğu ve kadın toplanmalarında yoğun bir kültürel alışverişin de olduğu söylenebilir.

Abadan Unat (1978) 1950'lerden önce köy yaşamında kadınların nispeten daha özgür olduğunu, liberalizmin ise bunu değiştirdiğini, değişen sosyal, ekonomik şartlara paralel olarak ailenin de değiştiğini, iç ve dış göçlerin yaşandığını, köyden kente göçte tarımda makineleşmenin de etkili olduğunu belirtir.

Tüm bunların sonucunda Tanzimat Fermanı ile ortaya çıkan Batılılaşma, Cumhuriyet Döneminde kalkınma programları ve sanayileşme, 50 ve 60'larda yoğunlaşan köyden kente göç ve köydeki değerlerin kentte değişmesi ya da akrabalık gibi değerlerin aynı semtte, oturma, aile apartmanları yapma gibi çözümler bulunduğu görülmüştür. Bu yıllarda gecekondulaşmanın da yoğun olduğu bilinmektedir. Göç edilen yere ait kültürel bellekleri ile kente gelen bireylerin kentte kendi geleneksel yaşamlarını sürdürmekte zorlandıkları söylenebilir. Ölçer Özünel (2015: 48) bu durumu "Mekân değişir gelenek dönüşür." diyerek açıklamıştır. Ev kadınlığının da zamana ve şartlara göre değiştiği, katılımcıların kendilerinden önceki nesillerin daha zor bir yaşamı olduğunu belirtirken, teknolojinin gelişmesine rağmen kendi işlerinin hiç azalmadığını; ama, köydeki kadınlara göre daha rahat bir yaşamları olduğunu belirtmişlerdir. Köy yaşamının gerekliliklerinin daha farklı olduğunu buna bağlı olarak kentteki ev kadınlığının da farklılaştığını, ailelerinden gördükleri bazı eski olarak nitelendirdikleri uygulamaları ya da fikirleri terk ettiklerini belirtmişlerdir.

4. BÖLÜM: ‘ŞİMDİYİ SÜRÜKLEMEK’: ÜCRETSİZ EV İÇİ EMEĞİN FEMİNİST PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ ANKARA ÖRNEĞİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Konusu

Araştırmanın amacı, ev içi ücretsiz emek ve yeniden üretim faaliyetlerini ev kadınlarının nasıl değerlendirdikleri, ev kadını olmaktan memnun olup olmadıkları gibi sorular ile yola çıkmıştır. Kadınların kendilerini var ettikleri, ev kadınlığı, annelik gibi performansların gerçekleştiği alan olarak ev ele alınmış, Türk kültürü bağlamında ev kadınlığı kültürü ya da hegemonik¹⁵ ev kadınlığının var olup olmadığı, ev kadınlığının Türk kültüründeki yaşanma biçimleri, araştırılmıştır.

Çalışmada ev kadınlığı, görünmeyen emek, ev işlerine ücret ödenmesi, yeniden üretim gibi kavramlar çerçevesinde özel-kamusal alan farkı, maddî durumun ev kadınlığına etkisi, ev kadınlığının tercih mi yoksa işsizlik sebebi ile bir mecburiyet olarak mı görüldüğü, farklı sosyal gruplara mensup ev kadınlarının ev kadınlığına dair görüşleri ve farklılıklara bağlı yaşanan değişimler, kadınların kendilerini nasıl kimliklendirdikleri araştırmaya konu edilmiş, bu sorulara yanıt vermek amaçlanmıştır. Çalışmanın gerçekleştirildiği Türk toplumu ve Türk toplumuna ait değerlerin ev kadınlığını doğrudan etkilemesi sebebiyle Türk toplumun aile yapısı ve ev kadınlığını etkileyecek diğer kültürel faktörler değerlendirme yapılırken göz önünde bulundurulmuştur. Türk toplumunda aile, ev kadınlığı annelik kavramlarının, genellikle batı kaynaklı literatürde ev kadınları için talepler ve serzenişlerin Türk kültüründe karşılık bulup bulmadığı gibi sorulara cevap aranmıştır. Türk kültüründe ev kadınlığı yaşa, cinsiyete, maddî farklılıklara göre nasıl deneyimlenmektedir, ev kadınlarını ev kadınlığına bakışları ve diğer ev kadınlarına yönelik algıları nelerdir? Maksist-Sosyalist Feminizmin tartışmalarından olan ev içi ücretsiz emeğe bakış açıları, kendi ev kadınlığı deneyimleri ve ev kadınlığına dair algıları, kendilerini diğer kadınlara ve topluma karşı nasıl

---

¹⁵Halifeoğlu, Melek. (2020: 171; Yetiş 2012: 87 ‘den akt.) “Hegemonya kavramı, toplumsal sınıflar ya da gruplar arasındaki, kendiliğinden rızaya dayalı ideolojik üstünlük, denetim ve yönlendirme ilişkilerini ifade eder.” olarak tanımlar. Aynı zamanda yerleşik sınıf düzeni ve ataerkil düzeni destekleyen yapılar olarak da ifade eder.

konumlandıklarının genel bir görünümü ortaya koymak amaçlanmıştır. Türk Halkbilimi alanında daha önce bu şekilde yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış olup, grup folkloru bağlamında ev kadınları ve ev kadınlığı ele alınmıştır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerin alıntılarında katılımcıların görüşlerine yer verilmiş, verilen yanıtlar ilgili akademik kavramlar, literatürden faydalanılarak değerlendirilmiş, genellikle batı kaynaklı literatürde sıkça tartışılan konular, Türk kültürü ve Türk ev kadınlığı çerçevesinde yorumlanmış, kültür farklılığı vs. gibi konuların değişikliğe sebep olup olmadığı değerlendirilmiş, literatürdeki eleştiriler ya da önerilerin seçilen örnekleme karşılık bulup bulmadığı tartışılmıştır. Katılımcıların verileri değerlendirilirken, cinsiyete dayalı iş bölümü, ev işlerinin ücretlendirilmesi, katılımcıların ideallerindeki *iyi ev kadını* imgesinin var olup olmadığı, bunun norm oluşturup oluşturmadığı, ev kadınlarının özel alan ve kamusal alandaki varlıkları, ev kadınlarının sosyal, kültürel sermayelerinin var olup olmadığı, ev kadınlarının kendilerini nasıl inşa ettikleri, ev kadınlığını nasıl yorumladıkları gibi sorulara katılımcılardan alınan cevaplar ve literatür yardımıyla değerlendirme yapılmıştır. Katılımcıların Türk kültüründe ev kadını olmak ve ücretsiz ev içi emeğe yönelik düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Araştırma soruları, yukarıda bahsedilen, çalışmanın amacını ifade eden cümlelerden hareketle belirlenmiştir.

4.2. Çalışma Yöntemi ve Örnekleme

Çalışmada Ankara'da yaşayan görüşmeler 7 dk. ila 1 saat 10 dk. arası sürmüştür. 30-73 yaş arasındaki farklı semtlerde yaşayan (Etimesgut, Yaşamkent, Keçiören, Abidinpaşa, Mamak, Sincan, Batıkent, Esat, Gazi Osman Paşa) kadınların ev kadınlığı deneyimleri ve ev kadını olmaktan ne anladıkları ve gündelik olarak yaptıkları işlere, ücretsiz ev içi emeğe ve ev kadınlığına bakışları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada katılımcılara ulaşılabilecek belirli bir kurum vb. bulunmadığından nitel araştırma yöntemlerinden kartopu¹⁶ örnekleme yöntemiyle ulaşılmış, çalışmaya

¹⁶Baltacı (2018: 253-254). Kar topu örnekleminin araştırmacının çalışılan konu üzerinde en çok kimin bilgili olduğunun tespit edilmesiyle başladığını, araştırmacının çalışmaya katılan bir kişiler vasıtasıyla devamlı olarak başka katılımcılara ulaştığı yöntem olduğu anlaşılabilir. Baltacı, Ali. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı

araştırmacının herhangi bir yakını dâhil edilmemiş, en az bir aracı kişi vasıtasıyla katılımcılara ulaşılmış, kendileriyle çalışma maksadı dışında kişisel bir bağ kurulmamıştır.

Kartopu örneklem metoduyla Ankara’da yaşayan 44 ev kadınıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Kar topu metodu kullanılmasının sebebi katılımcıların tanımadıkları ve bir daha görüşmeyeceklerini düşündükleri araştırmacının sorularına daha kolay yanıt verecekleri düşünülmektedir. Katılımcıların araştırmacıyı tanımamasının bir olumsuzluğu olarak evlerine kabul etmeme, gönüllü katılım formuna imza atmaktan çekinme gibi korkuları sebebiyle katılımcıların tanıdığı bir aracı kişinin yönlendirmesiyle katılımcıya ulaşıldığında bu kaygıların ortadan kalktığı görülmüştür.

Çalışmaya başlanmadan önce katılımcılara çalışmanın amacı, mülakatın içeriği, mülakat boyunca neler ile karşılaşacaklarını bilip rahat olmaları sağlanmış, katılımcılara gönüllü katılım formları verilmiş çalışmaya katılmalarının zorunlu olmadığı, çalışmaya başladıktan sonra rahatsız oldukları anda çalışmanın bitirilebileceği ve kendilerine ait verilerin yok edileceği net biçimde açıklanmış, mülakatlar sırasında katılımcıların “Anlatıyorum; ama, burayı yazma.” gibi uyarıları dikkate alınmış, çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca katılımcılara kendilerinin tanınmasını sağlayacak bilgilerin verilmeyeceğini, isimlerinin gizli tutulacağı belirtilmiş, bazı katılımcılar isimlerinin kalabileceğini söylese de gizlilik sebebiyle isimleri gizli tutulmuştur. Katılımcılara gönüllü katılım formları imzalatılmış, bu formun onlara herhangi bir yükümlülük doğurmayacağı anlatılmıştır.

Katılımcıların rızaları alındıktan ve güven sağlandıktan sonra soru formunda yer alan sorular sorulmuş, yaşları ya da eğitim düzeyleri sebebiyle formda yazan soruyu anlayamadıklarında kendilerine soruda ne sorulmak istendiği açıklanmış, soruyu anlamaları için örnekler verilmiştir. Görüşmeler yüz yüze mülakat şeklinde olup katılımcılardan ses kaydı alınmış ve bunun için de rızaları alınmıştır. Ses kaydı dışında herhangi bir video kaydı ya da fotoğraf alınmamıştır.

Çalışma nitel araştırma metodu kullanılmış araştırmadır. Mülakatlar gerçekleştirilirken etik kurallara bağlı kalınmış ve Halkbilimsel alan araştırması mülakat yöntemine bağlı

kalınarak görüşmeler yapılmıştır. Alan araştırması yapılırken Çobanoğlu (2012) ve Goldstein (1983) esas alınmış saha araştırması yapılmadan önce kaynaklar okunmuş, bu kaynakların uyarıları doğrultusunda Halkbilimsel Mülakat ve Türk kültürü bağlamında çalışma yapıldığı göz önünde bulundurularak verilerin analizi gerçekleştirilmiştir.

Mülakatlarda katılımcıların tek tek katılması ve yanlarında kimsenin bulunmaması önerilse de bazı katılımcılar arkadaşlarının, komşularının yanında konuşmayı tercih etmiş ve bu şekilde daha rahat olacaklarını belirttiklerinde kendileri yalnız mülakat yapılması için zorlanmamıştır. Mülakatlardan önce yaklaşık 20-30 dk. araştırmacı kendisinden, araştırmanın amacından bahsetmiş, kendisini tanıtmış ve katılımcıyı tanımaya yönelik sohbet edilmiştir. Kimi mülakatlarda mülakat sonrasında da alandan ayrılmayıp (gün ve ev toplanmaları gibi) daha detaylı veri alabilmek amacıyla katılımcıların birbirleriyle sohbetleri, ilişkileri gözlemlenmiştir.

Katılımcılar araştırmacının isteği üzerine, kararlaştırılan gün ve saatte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde herhangi bir zaman kısıtlaması yapılmamıştır. Katılımcılar istediği sorulara istediği netlik ve uzunlukta yanıt vermişlerdir. Çalışmada yönlendirilmiş görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacı, katılımcılara soruları önceden değil, mülakat sırasında yönelmiş, ilk birkaç soru katılımcıyı tanımaya yönelik tutulmuş, kendisinden, ev kadınlığına dair fikirlerinden bahsetmesi istenmiş, güven ortamı sağlandıktan ve katılımcı kendisini rahat hissettikten sonra katılımcıya önceden araştırmacı tarafından belirlenen sorular sorulmuştur. Görüşmenin seyrine göre soru formunun dışında sorular da sorulmuştur. Katılımcılar herhangi belirli bir cevabı alacak şekilde yönlendirilmeden soru sorulmuş, kendi fikirlerini özgürce dile getirebilmişlerdir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular katılımcıya yöneltilmiş ve katılımcıyı belirli bir cevaba yöneltecek sorular sorulmamıştır. Katılımcının yanıtsız bırakmak istediği sorular tekrar sorulmamıştır. Katılımcının fikrini net öğrenmek açısından mülakatın ilerleyen bölümlerinde yanıtladıkları sorunun benzerleri sorulmuş ve son fikri kendisine bırakılacak şekilde güvenilir bilgi alınmaya çalışılmıştır.

Katılımcıya belirli bir doğru ya da yanlış cevabın olmadığı kendisinin bu konu hakkındaki görüşünün sorulduğu belirtilmiştir. Görüşmeler katılımcıların evlerinde, katılımcıların başka bir katılımcı evinde toplanması yoluyla ve bir defa da katılımcıların yaşadığı bina önündeki çardakta bir kez de katılımcının aile işletmesi olan bakkal dükânında

gerçekleştirilmiştir, bir defa da STK şubesinde yapılmıştır. Çalışmaların yapıldığı mekânı katılımcıların belirlemesinin katılımcılara bir güven tesis edeceği düşünülmüş ve katılımcıların gündelik olarak buldukları, ev kadını yaşamının geçtiği mekânlarda yapılması da detaylı gözlem fırsatı sunmuştur. Sorulan sorularla katılımcıların gündelik olarak yaptıkları faaliyetler, ev kadını olmaya yönelik düşünceleri sağlanmıştır.

Çalışmanın 4. Bölümünde katılımcılardan alınan bilgilerin sabit bir anket formu olmaksızın yüz yüze görüşme şeklinde yapılmasından ve soruların açık uçlu olmasından dolayı katılımcıların beyanları konusunda bir kesinlik ve sorulara verdikleri yanıtlara karşılık belirli bir yüzde çıkarılamamıştır. Katılımcıların görüşmenin başında ve sonunda bazı konularda karar değiştirdikleri ya da araştırmacıya olan güvenleri, mülakatın başında olmak vs. gibi durumlarda verdikleri yanıtlar ve mülakatın sonlarına doğru kendilerini rahat hissetmeleri ve benzer soru sorulduğunda fikirlerini daha özgür ifade etmeleri sebebiyle bazı *katılımcılar*, *çoğu katılımcılar* gibi ifadeler kullanılmak zorunda kalmıştır. Bunun sebebi de soruların açık uçlu olması ve anket biçiminde olmamasıdır. Yine 4. Bölümde katılımcılara K1, K2 gibi numaralar verilmiş, parantez içinde de yaşları belirtilmiştir.

Elde edilen verilerin yorumlanmasında araştırma sorularından hareketle bazı ana temalar belirlenmiş, başlıklar hâline getirilmiş ve katılımcıların verdikleri yanıtlar bu başlıklar üzerinden mevcut durumu görmeye yönelik çözümler yapılmıştır. Katılımcılardan alınan yanıtlar bu belirlenen başlıklara göre ayrılıp analiz ve yorumlama yapılmıştır. Başlıklarda literatürde başlık hakkındaki tartışmalar ve daha sonrasında katılımcılardan alınan bilgilere göre bu tartışmaların Türk kültüründe ev kadınlığında bir yansımalarının olup olmadığı ya da varsa katılımcılar tarafından nasıl değerlendirildiği alıntılar şeklinde verilmiş ve Halkbilimsel analize tabi tutulmuştur.

4.3. Sınırlılıklar

Ankara'da yaşayan farklı eğitim düzeyleri, sosyal sınıflara mensup, farklı yaşlardaki 44 katılımcı araştırma evrenini oluşturur. Ankara'da yaşayan ev kadınları araştırma evreni oldukça büyük olup çalışmanın zaman kısıtlaması göz önünde bulundurulduğunda

çalışma evrenini temsil edebileceği düşünülen, mümkün olduğunca birbirinden farklı 44 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir.

Baltacı (2018: 237-268) nitel çalışmalarda örneklemin büyüklüğünden çok niteliğinin önemli olduğunu, bu tür araştırmalarda büyük gruplar yerine araştırma amacını yerine getirebilecek küçük gruplar ile çalışmanın gerekliliğini belirtir. İdeal örneklem büyüklüğü konusunda ise verilerin tekrarlanmaya başladığı, döngüsel bir hâl aldığı noktanın nitel çalışmalar için yeterli örneklem büyüklüğü olduğunu söyler. Çalışmada 20 mülakattan sonra veriler birbirini tekrar etmiş katılımcılar neredeyse aynı yanıtları vermeye başlamışlardır; fakat, çalışma 44 katılımcıya kadar sürdürülmüştür. Bu anlamda çalışma için uygun örneklem büyüklüğünün 20 olarak düşünülebileceğini; fakat, farklı semtlerde ve yaşlardan kadınlardan farklı bilgiler alınabileceği düşüncesiyle 44 katılımcıya kadar çıkarılmış; ama, dikkate değer bir farklılık gözlenmediğinden 44 katılımcıyla araştırmanın doygunluğa ulaştığı düşünülmüştür. Bora (2016: 30) nitel araştırmaların bir temsil iddiasının olmadığını, dolayısıyla bir örnekleminin olmayacağından bahseder, kendisi de çalışmasında bazı ölçütler kullandığını ifade eder.

Benzer yöntemle yapılan çalışmalarda Çamoğlu (2017) örnekleminin 18 kişi olduğunu, Akçaoğlu (2018) örnekleminin 32 kişi olduğunu, Özateş (2015) derinlemesine görüşme yaptığı katılımcı sayısının 35 olduğunu, Bora (2016) katılımcı sayısının 27 olduğunu belirtir. Örneklere bakıldığında bu tür bir çalışma için araştırmada kullanılan katılımcı sayısının yeterli olduğu düşünülebilir.

4.4. Ev Kadınlaştırma

Mies (2011) ev kadınlığının 19. yy'da proleterleşme sürecine benzer bir süreçle ortaya çıktığını, proleterleşme süreciyle ilişkili olduğunu belirtir. Mies burada ev kadınlığının doğal olarak kendiliğinden ezeli bir biçimde var olmadığını bunun tarihsel bir süreç olduğunu belirtir.¹⁷ Ev kadınlığının meydana geldiği bu sürece de *ev kadınlaştırma* adını verir. Ev kadınlarının dünyanın farklı yerlerinde çok çeşitli işler yaptıklarını; fakat, onları ortaklaştıran noktanın ücretsiz işler yapmaları olduğunu ifade eder. Üretimin

¹⁷Ev kadınlığı hakkında sosyolojik bir çalışma için: Uzar-Özdemir, Figen. <http://www.belgeselab.com/evkadinklari/assets/articles/m01-tr-ev-kadinklari-figen-uzar.pdf>

farklılaşması, ailece üretip tüketmenin sanayileşmeyle değişmiş olması kadının ücretsiz emek sarf etmesi ve maddî olarak erkeğe bağlı olduğunu bunun sonucunda kadınların mülksüzleştiğini ifade eder. Mies'in ev kadınlığı statüsünün sanayileşme ve buna bağlı olarak proleterleşme sonucunda cinsiyetlendirilmiş iş bölümü sonucunda ev kadınlığının meydana geldiğini sanayi öncesi dönemde aile üretimi, tüketimi olduğunu yani kadın ve erkeğin eşit değerinde iş ürettiklerini sanayileşmeyle kadınların düşük ücret ile çalıştırılması, sendikalardan, fabrikalardan dışlanmasıyla konumlarının ikincilleştiğini, ev içerisinde erkeğin ücret kazanıyor oluşunun getirdiği bir hiyerarşinin ortaya çıktığını sonuç olarak; kadınların bu süreç sonunda ev kadınlaştırdıklarını düşündüğü yorumu yapılabilir. Ev kadınlığı konusunu ele alırken aile konusunda da çözümler yaptığı Mies (2011: 201) de görülür, Mies aile kavramının 18. yy da popülerleştiğini 18. yy. da meydana gelen bu ailenin kan bağı, birlikte yaşama, ailenin geçimini sağlayan erkeğin, onun çocuklarını kapsayan ailenin ancak burjuva için mümkün olduğunu köylü ve zanaatkâr ailenin tüm bireylerinin çalışmak zorunda olduğunu, gelir getiren erkek, geliri olmayan eş ve çocukları içeren ailenin sınıfsal bir kavram olduğunu belirtir. Bu aile formunun 19. yy.' ın ikinci yarısından itibaren devletin zorlamaları ile kabullendirildiğini bugünkü aile kavramının burjuva ailesi olduğunu ifade eder.

Buna bağlı olarak, Türk kültüründeki ev kadınlama sürecinin de köyden kente göç ile beraber düşünülmesi gerektiği, toplumun sanayileşen büyük kentlere göç ettiği, erkeklerin büyük kentlerde iş bulduğu, kadınların ise ev kadınlaştığı yorumu yapılabilir. Bu noktada Türkiye'de Avrupa'daki ile kıyaslanacak büyüklükte köklü bir sanayi devrimi olmadığından yoğunluklu olarak sanayi işçisi olmadıkları, kentlerdeki diğer işleri yaptıkları, kadınların ise kente iş bulma olanaklarının ev temizliğine gitmek gibi işlerle kısıtlı olduğu ve çok yoksul kalınmadıkça eşlerin, kadınların bu işlerde çalışmasını onaylamadıkları, evin geçimini sağlayanın erkek olması gerektiği fikrinin de etkisiyle kadınların ev kadınlaştığı söylenebilir.

Bora (2016:59) ev kadınlığının ne kadar doğal, kendiliğinden oluşmuş bir statü gibi görünse de ev kadınlığının tarihsel bir konum olduğunu, kapitalizmin gelişmesiyle ev ve iş yerinin ayrıldığını, evin tüketim alanı hâline gelmesinin son 250 yılda ortaya çıktığını, daha önce de kadınların ev işleri ve çocuklarıyla ilgilendiğini; ama, o dönemde ev ve iş arasında bir ayrışma olmadığı için ev kadını kavramının oluşmadığını belirtmiştir. Kapitalizmin özelliği olarak yorumladığı cinsiyete dayalı iş bölümünün sonucu olarak

erkeklerin kamusal alanda olması gerektiği, kadınların özel alanda olması gerektiği fikrinin dolaylı olarak sürecin sonucu olarak geliştiğini belirtir.

Bu bağlamda kadınların kamusal alandan, üretimden, ekonomiden nasıl dışlandıklarını ve görünürlüklerini yitirdikleri çıkarımı yapılabilir. Kadınların kapitalizmin getirdiği özel alan, kamusal alan ayrımı, cinsiyetlenmiş iş bölümü, kadınların iş gücü piyasasından dışlanmaları sürecinin sonunda ve erkeğin gelir getirdiği, kendisine maddî olarak bağımlı bireylerden oluşan aileye baktığını, toprağa dayalı üretim yapan, tüm bireyleriyle çalışan, eşit değerde emek sarf eden aileden, erkeğin kamusal alanda, kadının özel alanda bulunduğu burjuva ailesi olarak açıklanan aile biçimine dönüş süreci birbirini besleyen ve tetikleyen ataerki, sanayileşme, cinsiyetlenmiş iş bölümü gibi durumların birbirlerine dayanak oluşturarak aileyi ve kadının konumunu değiştirdikleri anlaşılmaktadır.

Tezin tamamında bu süreçlerin birbirini beslediği ve tetiklediği sıkça yinelenmiş, Türk kültüründe bu süreçlerin nasıl yaşandığı göz önünde bulundurularak açıklamalar bu eksende yapılmıştır. Tüm bu süreçlerin sonunda proleter erkeğin iş gücü piyasasında emeğini pazarlaması ve karşılığında ücret kazanması, kadının düşük ücretler ile çalışıp iş gücü piyasasında erkeğin ücretlerinin düşmesine sebep olduğu için sendikalara alınmaması ve aile ücreti politikasıyla piyasadan dışlanmaları, özel alanda yeniden üretim faaliyetiyle işçinin bir sonraki gün tekrar emeğini satarak para kazanabilir hâle gelmesini sağlamak için görünmez emek harcaması ve hem mevcut işçinin hem de gelecekteki işçileri doğurup büyütmesi, doğal olarak evde ev işleri yapıyor, çocuklarına bakıyor olması sonucunu beraberinde getirmiştir. Böylece evlilik, aşk, annelik gibi duygular üzerinden mükemmel ev kadını, eşine âşık bir kadın gibi olumlu sıfatlar yakıştırılarak ev kadınlaştırma gerçekleştirilmiş, kadınların da bu sıfatları elde etmek için çaba sarf ettikleri görülmüştür. Türk kültüründe ise ev kadınları için kullanılan olumlu sıfatların iyi bir anne olmak, iyi bir ev olmak, temizliğe dikkat edip iyi ahlâka sahip olmak, iyi yemek yapmak, misafir ağırlamak gibi unsurlar olduğu görülmüştür. Dede Korkut kitabında Ergin (2015: 14) "... Kız anadan görmeyince öğüt almaz." Denilerek kadının terbiyeli ve çocuklarına iyi örnek olması gerektiği vurgulanır. Ergin (2015: 16-17) kadınların dört türü olduğunu, evin dayacağı olarak adlandırılan kadını misafirperverliğine vurgu yaparak açıklarken olumsuz olarak değerlendirilebilecek diğer üç kadın türünün dedikoducu olduğunu, devamlı şikâyet ettiğini, misafirperver olmayan, umursamaz kadın olduğunu ifade eder. Buradan hareketle Türk toplumun geçmişten

bugüne misafirperverliğe önem verdiğini, kadının üretken ve ahlâklı olması gerektiğini öğütlediği anlaşılabilir. Dede Kokut kitabında olumlu özellikler atfedilen kadın türünün ise hâlâ geçerli olduğu düşünülebilir.

... eşlerin ve annelerin çalışma yerleri ev ve aile olana değin. Erkek önemli kamusal işler ve aile görevlerini temsil ederken, kadın eş ve anne ev içi yaşamın rahatını ve şüirselliğini temsil etmeli, sosyal davranışlara zarafet ve güzelliği getirmeli ve insan zevkini daha yüce ve üst bir mertebeye taşımalıdır. (Thönnössen 1969:19'dan Akt. Mies, 2011: 206-207)

Mies (2011: 211) ev kadınlarının örgütsüz ve dağınık olduklarını, politik güçleri olmadığından pazarlık güçlerinin de olmadığını ifade eder. Ev kadınlaştırma hakkında Savran (1998: 14) ev işlerini ücret kampanyasını açıklarken kapitalizmin ücretli emeğin yanında ücretsiz emeği de yarattığını erkekleri köleleştirirken kadınları da ev kadını olarak kurumsallaştırdığını ev emeğinin sermaye için ücretsiz emek gücünü ürettiğini, kadınların sermaye tarafından sömürüldüklerini ev içindeki iktidar ilişkisinde de patronun koca olduğunu, kadının emeğinin ise Marksist anlamda üretici bir emek olduğunu belirtir.¹⁸

Türk toplumunda ise ev içi mekânda kalan kadınların tüketici rolünü kabullenmek istemedikleri, yaşam şartlarının etkisiyle kendilerinin de aileye gelir getirebileceği işler olduğu, ev kadınlarının örgü örmek, süs eşyaları yapıp satmak, dantel yapıp satmak gibi faaliyetlerde bulunduğu, ev içi alanda maddî karşılığı olabilecek işler yaptıkları görülmüştür. Özdemir (2017: 398) reklamlarda ev eşyaları, market, kozmetik gibi alışveriş yapılırken kadınların, araba reklamlarında ise erkeklerin kullanıldığını bunların toplumsal cinsiyet klişelerine dayalı anlayıştan temellendiğini belirtir. Kadının tüketici olarak konumlanmasında ve kadınların iç mekân ile özdeşleştirilmesinde, medyanın tüketici kadın imgesini destekleyici tutumu da bu örnekten anlaşılabilir. Kadınların böyle işler yaparak hem yaygın olarak erkeğin çalıştığı, kadının ailesel işler yaptığı aile kavramı

¹⁸Ev içi emek hakkında anlaşılır ve ayrıntılı bilgi için Düzkan, A. (1998) “Aslında Mesele Çok Basit”, *Pazartesi*, (41). 12-13. Ev işlerine ücret kampanyası için Acar, Gülnur. (1998). “Ev İçi Emeği Tartışması ve “Ev İşi İçin Ücret” Talebi”. *Pazartesi*, (41). 13-14. Bu iki makale tezin temel tartışmaları bakımından önemlidir.

ile çelişmemiş hem de kadınların üretici olmak, genellikle çocuklarını okutmak için bu tür çözümler buldukları anlaşılmıştır.¹⁹

4.5. Gölge Emek, Ev İşleri ve Kullanım Değeri

Ev kadınlarının evde günlük olarak yaptıkları işler, ev dışında yapılan işlerden farklıdır. Ev kadınlarının günlük olarak yaptıkları işlerin özel alanda yapılıyor oluşu, kadınların doğasında var olduğu ve kadınların doğal olarak bu işleri yapmaya yatkın olduğu düşünülür. Günindi Ersöz (2015: 86; Davidoff 2002: 150'den akt.) kadınların âdet görme, doğum, emzirme gibi fizyolojik süreçler ve bu süreçlerin uzunluğu, doğan bireyin toplumsal statüsünün olmaması ve medeniyete dâhil görülmeyen bireyler ile meşgul oldukları için kadınların doğaya yakın görüldüğünü, erkeklerin medeniyete ve kamusal alana ait olduğunu belirtir.

Bu özel alana ait olma, özel alandaki işlerin kadın doğasına ait görülmesinin sonucu olarak kadınların ev içi emekleri görünürlüğünü kaybeder, ücretsiz oluşu bakımından diğer işlerden farklılaşır. Sonuçta maddî bir karşılığı olmayan, devamlı kendisini tekrar eden ve görünmeyen bir emek söz konusudur.

Acar (1998: 14) ev işlerine karşılık ücret ödenmemesinin ev işlerinin bir iş olduğu gerçeğini gizleyip kadın doğası, şefkat, sevgi ve fedakârlık adıyla kılık değiştirdiğini, 1970'lerde Mies ve Dalla Costa'nın beraber yazdıkları ve teorik çerçevesini oluşturdukları ev işlerine ücret kampanyasının geliştirildiğini; fakat, bazı feministlerin buna sıcak bakmadıklarını ve ev işlerinin doğası gereği ölçüme açık olmadığını bunun yerine işsizlik ödeneği ya da emeklilik ödeneği gibi bir ödenek olması gerektiğini savunduklarını aktarır.

Lenin (1919-1920: 40-44) de kadınların Avrupa ülkelerinde yasa karşısında erkekler ile eşit olduğunu; fakat, uygulamada bunun mümkün olmadığını, kadınların yasa karşısında eşit olmasının, kadınları ikincil konuma koymamanın kendileri için en önemli görevlerden biri olduğunu ifade eder. Sosyalist rejimde kadınların haklarının korunacağını, yasa önünde ve hayatta eşitlik sağlanacağını belirtirken kadınların ev işleri

¹⁹Patriyarkinin farklı formları ve kadınların geliştirdiği mücadele stratejileri için: Kandiyoti, Deniz. (1988). Bargaining With Patriarchy. *Gender & Society*, Vol 2 (3), 274-290.

sebebiyle hâlâ zor bir durumda olduklarını, kadınlara eşit şartlar sağlamak için ülke ekonomisinin sosyalist olması gerektiğini böylece kadınların da erkekler gibi ortak üretime katılımının sağlanacağını ve erkekler ile aynı pozisyonda olacaklarını belirtir. Kadınların aile içerisindeki pozisyonları sebebiyle ezilmemeleri gerektiğini kadınlara eşitlik verilse dahi ev işlerinin kadınlara kalması sebebiyle gerçekte bu eşitliğin uygulanmadığını, ev işlerinin çoğu zaman en üretken olmayan, kaba, zor işler olduğunu, önemsiz ve kadınların gelişmesine katkı sağlamayacak işler olduğunu ifade eder. Sosyalist rejimde kadınlar için geniş iş alanları açılacağını bunun zaman alacağını; fakat, kadınların önemsiz, aptallaştırıcı ve üretken olmayan işlerden azat edileceğini anlatır. Kadınların bu işlerden kurtulmasını sağlamak amacıyla aş evleri ve bakım evleri yapılacağını bu kurumların, kadınları ev köleliğinden kurtaracağını savunur.

Lenin, temelde mülkiyet ve kapitalizmin beslediği kadınların ikincil konumunu sosyalizmde olmayacağını, bu yol ile kadınların ikincil konumunun ortadan kalkacağını, kapitalist ülkelerde yasa önünde eşitlik varmış gibi görünse dahi bunun gerçek olmadığını, ev işlerinin kadınların kendisini geliştirmesine engel olduğunu, Sosyalizmde yeni kurulan kurumlar ile kadınların evdeki ücretsiz emeklerinin kurumlara devredilerek kadınlardan bu yükün alınmasıyla erkekler ile eşit derecede üretime katılma yoluyla kadınların özgürleşebileceğini düşünmüş, sosyalizmin bunun için etkin bir yol olduğunu savunmuştur.

Ev işleri için önemsiz, ağır, aptallaştırıcı gibi sıfatların kullanılması dikkate değerdir. Marksist-Sosyalist feminist eserlerde ev işlerinin bu tür sıfatlar ile anıldığı görülür. Yukarıdaki geniş alıntı bu eserin ardından yazılmış tüm feminist eserleri etkilemesi ve sosyalizmin kadınlara vaat ettikleri bakımından oldukça önemlidir. Kadınların ev işlerinden sorumlu olmalarından dolayı ev köleliği kavramı kullanılmıştır.

Kölelik konusunda Mill (2017: 16) "... Kadın, tiranıyla yaşamaya mecbur edilmiş köledir." ifadesi kullanılır. Ayrıca Mill evlilik sözleşmelerinin ortaklık değil kölelik niteliği taşıdığını belirtir. Bu hususta feminist eserlerde evliliğin eşya hukuku kapsamında bir anlaşma niteliğinde olduğunu ifade eder.

Kadınların eve dair işlerinin doğal olarak annelik, kadınlık gibi biyolojik özelliklerinin uzantısı olarak görülmesi ve doğallaştırılması kadınların ücretsiz ev içi emeğinin de doğallaştırılmasını, kadınların bir anlamda doğalarının gereği olarak yerleri sildiklerini,

büyük zevk ile ütü yaptıkları yanılığını destekler ve kadınların özel alanda kalması gerektiği, üretici bir iş yapamayacakları gibi ataerkil fikirlerin desteklenmesini sağlar. Türk toplumunda ise ev kadınlarının kendilerinin bu ücretsiz emeği doğallaştırdığı, bunun annelik ve aile olmanın gereği olduğunu düşündükleri, kendi ailelerinin işlerini yaptıkları için ücret ödenmesinin neden gerekli olduğunu anlayamadıkları, sadece ev içi işlerin çok yorucu olduğu, çalışan kadınlar ve erkekler kadar yorulduklarını, ücret verilecekse bunun için ücret verilmesi gerektiğini savundukları görülmüştür.

Mill (2017: 98) iktidarın artık eskisi kadar sert olmadığını, iktidarın zulmettiklerine bunu onların iyiliği için yaptığını söylediğini, kadınlara da yasaklanan şeylerin onların iyiliği ve onların gücünün yasaklanan şeyleri yapmaya yetmeyeceğini söylediğini ve kadınların buna inanmasının umulduğunu belirtir. Bu bağlamda ev kadınlığının kadınlar için en uygun rol olduğu, doğal olarak bu işe yatkın olduklarının söylenmesi de bu açıdan değerlendirilebilir.

Illich (1980: 7-17) gölge emek kavramı (*shadow work*) ile kadınların evde yaptıkları çocukları sınavlara hazırlama, alışveriş gibi işlerin kadınlar tarafından ücretsiz yapıldığını bu işlerin geçimlik kaynağa katkıda bulunmadığını, kadınların ücretsiz kulluk yaptığını belirtir. Bu sıkıcı ve zahmetli aktivitelerin aile hayatı olarak adlandırıldığını, gölge işin bir geçimlik olmadığını, düşük ücret dahi olmadığını, insanların piyasadaki işlerini seçebildiklerini; fakat, gölge işin içine doğduklarını, tüm endüstriyel toplumlarda gölge işin adlandırılmadığını, görmezden gelindiğini ifade eder. Gölge işin sermaye yoğun bir iş olduğunu, ev işlerine yatırım yaptıkça işlerin görünmezliğinin arttığını belirtirken, bunların ortaya çıkmasındaki birinci sebep olarak biyolojik indirgemeciliği öne sürer kadınların rollerinin normalinde bu olduğu anlayışını eleştirir.

Mill (2017: 15) kadınların doğal olarak iyi bir eş ve anne olamayacağını bu idealin toplum tarafından kadınlara yüklendiğini belirtir. Barret (1995: 194) ailelerin aile ideolojisini yeniden üretirken aynı zamanda aile ideolojisi tarafından çevrelendiğini ifade eder.

Bu anlamda cinsiyet rollerinin aile içerisinde hem icra edildiğini hem de yeni nesile aktarıldığını yani neslin bu roller içine doğduğu çıkarılabilir. Bu noktada Lenin'in gölge emeğin içine doğduğu fikri doğrulanabilir. Sonuç olarak aile yaşamı ve ev cinsiyetçi iş bölümünün hem sonucudur hem de onu yeniden üreten mekanizmadır denilebilir. Yapılan görüşmelerde kadınların görüşü ise şu şekildedir.

K2 (45) *Yani her gün kalk her gün aynı iş yani değişen bi şey yok... (Eşi hakkında) Diyo ne iş yaptın ki diyo ne var diyo görmeden de aynıydı gördün gine aynı diyo. Değişen bi şey yok diyo her gün aynı bunu çok söylüyo.*

K4 ise bu konuda eşinin kendi yaptığı ev işlerine saygı duyduğunu, evin temiz kalması konusunda çocukları uyardığını belirtmiştir.

K44 (59) *...Kalıcı olmadığını hep düşünüyorum. Her an düşünüyorum yani yapıyorsunuz beş dakika sonra aynı oluyo.*

K11 (55) *Bazen diyorum yani... iki tane işte masanın sandalyenin, iki tane halının esiri olmuşuz diyorum bazen... Mesela lavaboyu filan temizliyorum ben daha temizleyip öbür tarafa geçene kadar eşim diyelim ki lavaboya giriyor ben başlıyorum daha yeni sildim de yeni temizledim de bi on dakika temiz durmuyo da...*

Ev işlerinin kendisini tekrar ettiği ve sıkıcı bir iş olduğu görüşülen kadınlar tarafından sık sık dile getirilmiştir. Kadınlar, bu işler her ne kadar sıkıcı ve kendisini tekrar ediyor olsa da bunun doğal olduğunu mecburen yaptıkları işler olduğunu belirtmişlerdir.

Beauvoir (2010: 52) kadınların, asla zaferi kazanamadıkları bu savaşa her gün girdiklerini bu döngü içerisinde yıprandıklarını ‘şimdiyi sürüklediklerini’ ve işkencelerinin Sisyphos’unkine çok benzediğini söyler. Marçal (2018: 28-33) ev işinin doğası gereği kendisini tekrar ettiğini bu sebeple ev işlerinin ekonomik sayılmadığını yapılan işlerin kadınların doğasından kaynaklandığını belirtir. Ayrıca Freud’un kadınların vajinanın kirliliğinden dolayı kadınların bu kiri arındırma çabasıyla silme, süpürme gibi işleri biyoloji kaynaklı olarak temizlik ihtiyacı hissettiklerini düşündüğüne dair fikrini örnek verir.

K32 (43) *Ev kadınlığı emek isteyen bişi mesee gün boyu gelen misafir, ev işidir, çocuktur, büyüt mesee eşinle ilgilen yani o gerçekten büyük bi emek isteyen bir iştir yani...*

K8 (42) *Ya akşama kadar kapıyı çekip gidiyosun ya oturuyosun kesinlikle böyle bi tabir yok. Çalışanlar kendini ona adapte etmiş biz mesela yazlık kışlık her türlü şeyi düşünmek zorundayız. Yani hani şimdi mesela bugün topluyosun evini ... siliyosun süpürüyosun bitiriyosun ya yarın sabah kalktığında kalktığın zaman o evin içi hiç yapılmamış gibi yine tekrardan aynı sil baştan yapıyosun; ama, mesela hani bi işe gittiğin zaman o öyle değil*

ev kadınlığı tabiki daha zor her dakika dağılabilen bişey, sürekli her dakika çocuk ilgi isteyen bişey yani evde öyle bence hani...

Bu konuda James (2010: 204) ev kadınlarının aynı anda birçok işi yapmak zorunda olduklarını, bu işler için eğitildiklerini aynı anda birçok işi yapamazsa ev işlerini bitiremeyeceklerini belirtir ve ev kadınları için 'jonglör' benzetmesi yapar.

K1 (30) senin dışarıda çalışan kadınlar gibi bi saatin yok sen her zaman hazırsın... Her şeyden kısmak zorundasın özellikle çocuğun varsa uykundan feragat ediyosun, işlerinden feragat ediyosun... Evdeki her iş kadında bitiyö aslında... Hani ev hanımı diyince aa evde ev hanımı yani bi işlevi yok gibi görünüyo; ama, aslında bütün yük ev hanımlarında...

K1 ortaokul mezunu 17 yaşında görücü usulü evlenmiş bir katılımcıdır. Daha önce ücretli işte çalışmıştır, kendi çevresinde görüşmeye katılan diğer kadınlardan daha farklı ve cinsiyet rolleri dışında düşünebildiği, baskıcı bir ailede büyümüş olmasına rağmen çalıştığı dönemlerde farklı bir çevreye girmenin etkisiyle açık görüşlü olabildiği düşünülmüştür. Görüşme boyunca çocuk sahibi olmanın hayatı değiştirdiğini, anneliğin önemli bir sorumluluk olduğunu ve çocukları olduktan sonra maddî olarak daha zorlandıklarını, çalışmak istediğini sık sık dile getirmiştir. Eşinin lise mezunu olduğunu ve liseyi bitirmesi için kendisine destek olduğunu; fakat, birtakım imkânsızlıklardan dolayı liseyi bitiremediğini belirtmiştir ve bu konuda üzgün olduğu görülmüştür. Bu bağlamda baskıcı bir çevrede büyüyen, eğitim seviyesi düşük, erken yaşta evlenmiş bir kadının çalışma hayatıyla farklı bir çevreye katıldığında yaşayacağı değişimin bir örneği olarak görülebilir. Ev işlerinin bir üretim faaliyeti olduğunu, artık kumaşların, yemeklerin değerlendirilmesinin de bir üretici faaliyet olduğunu ifade eder. Alt sosyo-ekonomik sınıfa mensup K1 tek hayalinin de bir gün rahat bir hayat yaşamak istediğini, elektrik, doğal gaz faturası gibi şeyleri düşünmek istemediğini belirtmiş, sıklıkla geçim sıkıntısını vurgulamıştır.

K16 (31) Ev için kullandığınız efor hem beyniniz hem kas gücünüz hepsini bir arada kullanıyorsunuz mesela evi temizliyorsunuz kas gücünüzden faydalanıyorsunuz hop bi misafir geliyor aman Allahım napıcam diyip hemen zihninizi kullanmaya başlıyorsunuz nerden ne bulabilirim ne yaratabilirim hemen ne kadar pratik ne kadar kısa sürede ne çıkartabilirim gibi. E sonrasında zaten çocuk, eş hepsi sizin üzerinizde sorumluluk ki birçok alanda kritik kararlarda bu sefer size gelip hani naapsak olnuyo bütün sorumluluğu

aslında hani bı karşıdan bakıldığında aa iyi bişiy güç göstergesi gibi görünüyo; ama, aslına bakarsanız hiç de öyle değil tamamen sorumluluk sizin üstünüze binmiş oluyo ufacak verdiiniz yanlış bi karar aa sen demiş tine dönüşebiliyor maalesef (gülerek)...

K16 lisans eğitimi almış genç, daha önce ücretli çalışmış ve kendisini geliştirmiş bir katılımcıdır, kendisini iyi ifade etmiştir. Ev işlerinin hem zihinsel hem de fiziki olarak yorgunluğa sebep olduğundan bahsetmiştir.

K4 ise ev içinde alınan kararlar konusunda: ... *Ben alttan alta söylerim o onaylıyo (gülerek)*

K20... *Ben alıyorum sonra ona güzel güzel böyle alttan hallediyorum. (Gülerek)*

K10 ise ...*Göya beraber alınıyodu; ama, babamız(eşi) baskındı.*

K11 çocuklarıyla ilgili kararları eşinin aldığını belirtir.

K11 (55) *Ben çalışırken daha rahatmışım ki zor bi mesleğim vardı ev daha zor geliyor bana.*

K11 kendisi emekli olduktan sonra babasının hasta olduğunu, kayınvalidesine, torun sahibi olduğunu onlara baktığını, emekli olmadan önce, bağlama, halk dansları gibi kurslara gitmek istediğini; fakat, hiçbir hayalini gerçekleştiremediğini söylemiştir. Annesinin çocukluğu boyunca hasta olduğunu, bu da göz önünde bulundurulduğunda çok uzun süreler bakım emeği verdiğini, psikolojik olarak yıprandığını belirtmiştir. Ayrıca çok kitap okuduğunu, sinemaya gidememekten şikâyet ettiğini ifade eder.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde çalışan ve okuyan, kültürel etkinliklere önem veren katılımcıların kendileri hakkında daha net, farklı hayalleri olduğu gözlemlenmiştir. Sosyal çevresi daha dar, cinsiyet rollerine daha bağlı olan katılımcılarda ise kendilerine dair aileden bağımsız bir hayallerinin olmadığını, hayallerinin de aileye dair olduğunu âdeta hayallerinde hâlâ annelik, eşlik yaptıkları çıkarımı yapılabilir. Katılımcıların hayallerinin, kaygılarının çocuklar ve aile üzerine olduğu tüm katılımcılarda yaş, sosyal sınıf fark etmeksizin tüm katılımcılarda rastlanmıştır.

Yukarıdaki alıntılar, katılımcıların ev işlerinin ağır olduğu konusunda yaptıkları şikâyetler literatürü destekler niteliktedir. Özellikle kendilerini eşleriyle ya da çalışan kadınlar ile karşılaştırdıklarına neredeyse her görüşmede rastlanmış ve bunun en önemli

sebebinin mesai kavramına sahip olmadıkları eğer öyle bir zaman diliminde iş yapıyor olsalar iş ağır dahi olsa kendilerine ait bir zaman olacağını bilmenin onları rahatlatacağı görülmüştür. Ev işlerinde en çok şikâyet edilen konunun sıkıcı, tek düze ve yedi gün yirmi dört saat bitmeyen bir iş olması sebebiyle bunaldıkları fark edilmiştir.²⁰ Bu konuda James (2010: 30-31) kadınların ev işi yaparken asla bitmeyecek bir iş yapıyor oldukları hissini hiç geçmediğini mesaili çalışan eşin hafta sonu tatilinin olması, mesai saatinin dışındaki saatlerde istediğini yapabilecek oluşu; ama, ev kadınlarının işlerinin hiç bitmediğinden her zaman onları bekleyen yapılacak bir iş olduğundan, sürekli birilerinin ev kadınının temizlediği alanı kirletiyor, dağıtıyor olduğundan ve temizlemek için verilen emeği fark etmediklerinden bunlara ek olarak evde verilecek kararlarda söz sahibi olmadıklarından bahseder.

Genç katılımcıların ev işlerine sadece temizlik, yemek vs. olarak bakmadıkları, ev işleri konusunu daha kapsamlı düşündükleri fark edilmiştir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların ev kadınına ait olarak görülen işlerin çokluğundan, yoruculuğundan şikâyet ederken eşleri tarafından yapılan işlerin önemsiz görüldüğünü ya da toplumda bir değer görmediğini belirtmişler ve kendilerini sık sık çalışan kadınlar ile kıyaslayarak kendi işlerinin daha ağır olduğunu, genellikle eşleri tarafından yapılan işlerin fark edilmediğini ve toplumda ev kadınlarına bakışı *işlevsiz, bir işlevi yok* gibi kelimeler ile ifade etmişlerdir. Genellikle görüşmelerde katılımcıların çalışan kadınlar ile kendilerini kıyaslamaları ve kendilerini daha emektar gördükleri tespit edilmiştir.

Görüşme yapılan katılımcılardan ileri yaşta ve eğitim seviyesi düşük olan katılımcıların ev işlerinin kadının görevi olduğu, doğal olarak bunun yapmaları gerektiği fikrine daha sık rastlanmıştır. Bu grupta cinsiyet rollerine bağlılığın genel olarak daha yüksek olduğu yorumunun yapılabileceği düşünülmüştür.

K2 Örneğinde ev işlerinin kadın işi olduğuna dair görüşleri: .... *Ya kadının görevi hani erkek de yapabilir; ama, kadın kadar değil yani e kadın kadar ince yapabilir mi yapamaz. Yani yapsa da yapamaz kadın kadar istese de... Kadın yapmalı ya bence.*

²⁰Ev işlerinin mesaisi olmadığı ve ev kadınının emeği hakkında: Thornton, Merle. (1975). *Womens Labour. Labour History*, (29), 96-108. https://www.jstor.org/stable/pdf/27508199.pdf?ab_segments=0%252Fbasic_SYC-5187_SYC-5188%252Fcontrol

Bu örnekte ve sıkça rastlanılan diğer örneklerde kadınların ev işleri konusunda doğal bir yetenekleri olduğu, erkeğin bu yetenekten yoksun olduğu, kadın kadar detaylı temizlik yapamayacakları vurgulanır, ev işlerini erkeğin yapamayacağı konusunda da biyolojik determinizm fikri olduğu anlaşılmıştır. Bunların yanında *erkek yapamaz yani kadın yapmalı bilemiyorum* gibi yanıtların da kültürel olarak ev işlerinin kadına ait olduğu konusunda güçlü bir bilgiye sahip oldukları ve erkeğin ev işi yapmasının *gerekmeyen* bir durum olarak düşünüldüğü çıkarılmıştır. Görüşmelerde, ev işlerinde eşlerinin kendilerine yardım ettiğini söyleyen katılımcılar da *gerektiğinde* sözcüğü ile ifade etmişlerdir. Bu anlamda ev işi kadının bir sebepten yetişemediği ya da yapamadığı durumda *gerekirse* erkeğin *yardımcı olduğu* bir durum olarak görülmüştür.

K3 ise eşinin ev işlerinde yardımcı olması konusunu ...*Yani bazen, hep değil, gerektiği yerde yardım eder.* Diyerek açıklamıştır.

Bazı eğitim seviyesi yüksek ya da genç katılımcılarda kadın erkek işi gibi bir ayırım yapılmadığı, işlerin beraber yapılması gerektiğine dair görüşlere rastlanmıştır.

Ev işlerinin doğal olarak kadının işi olarak kabul edilmesi, kadınların doğalarının bir gereği olarak bu işleri yapıyor oldukları fikri kadınların ev içindeki görünmez emeklerinin görünmezliğine katkı sağlamaktadır. Savran (2006) kadınların ev içindeki emeklerinin görünmez olmasının sebebinin sevgi ve şefkat ile örtülmüş olduğundan ve bir mesaisi başı, sonu olmadığından, değişim değerinden yoksunluğundan ve sevgi, şefkatin kadınların doğal güdüsü olarak görüldüğünden bu sebepler ile kadınların ev içi emeğinin görünmez olduğundan bahseder.

Ev kadınlarının gün içinde yaptıkları işlerin piyasa değerinin değil kullanım değerinin olması ve profesyonel bir iş gibi ev kadınının kendisini yaptığı işten ayrı tutamaması da bir problem olarak görülmektedir, bir annenin yaptığı işler genellikle sevgi ve özveriye dayanmakta ve bunların piyasa değeri bulunmamaktadır. Bir ev kadınının gün içinde yaptığı işlerin sevgi ve şefkat ile iç içe oluşu kadın emeğinin maddî karşılık olarak hesaplanmıyor oluşunu beraberinde getirmektedir. Katılımcıların da ev işlerinin ücretlendirilmesi konusunda kendi çocuğuna baktığı, kendi yiyeceği yemeği yaptığı, kendi evini temizlediği için neden para verilmesi gerektiğini anlayamadıkları görülmüştür. Ev işlerine ücret taleplerinin ise yorgunluklarının bir parçası olarak ücreti hak ettiklerini düşündükleri; fakat, bunun neden gerekli olduğu ve niçin yapılacağı

konusunda bir fikirlerinin olmadığı, âdeta ek bir gelir olarak gördükleri tespit edilmiştir. Hatta bazı katılımcılar “Bana niye para versinler ki kendi çocuğuma bakıyorum diye?” şeklinde araştırmacıya soru yöneltmişlerdir.

Ev içi emeğin görünmez olmasının sebeplerinden biri de kadınların özel alanda kalması gerektiği fikrini oluşturan cinsiyetlendirilmiş iş bölümüdür. Diğer bölümlerde bu konu tartışılmıştır. Cinsiyetlendirilmiş iş bölümünün temelinde erkeğin kamusal alana çıkması, geçimlik kaynakları sağlaması gerektiği ve kadının özel alanda, evde kalarak ev işleri yapması, çocuklarına bakması gerektiği düşüncesi oluşmuştur. Kadınların biyolojik özellikleri, çocuk doğurma, duygusallık gibi biyolojik indirgemeler yapılarak kadınların özel alandaki konumları pekiştirilmiş, bu doğallaştırılmıştır. Doğallaştırma yoluyla sömürgeleştirmenin perdelendiği düşünülebilir. Doğallaştırma, üzerine düşünmeyi gereksiz kılacak bir açıklama sağlamakta ve her şeyin olması gerektiği gibi olduğu yanılgısını devam ettirmekte bu yoluyla kadınların ikincil konumu pekişmeye devam etmekte olduğu yorumu yapılabilir. Bir önceki bölümde açıklanan aile ücreti gibi uygulamalar ile bir süre kamusal alanda üretime katılan kadınlar daha sonra aile ücreti gibi politikalar ile kamusal alandan, görünür emekten uzaklaşmış özel alan ve görünmez emeğe dönmüşlerdir. Kadın emeği kullanım değeri üretmekte, değişim değerinden ve piyasa dolaşımından dışlanmışlardır.

Mitchell (2006: 38) kadınların emeğinin sömürülmesinin, sömürülen diğer gruplardan farklı olarak kadınlara aile alanının sahipleri olduklarının söylendiğini, böylece hem evde hem de işte sömürülen kadınların durumun farkında olmadıklarını âdeta evin ve ailenin hâkimi oldukları fikriyle avutulduklarını ifade eder.

Türk kültüründe de aileye ve anneliğe verilen önem sebebiyle bazı katılımcıların anne olduktan sonra çalışmadıkları, eğitim seviyesi yüksek katılımcıların da anne olduktan sonra işten ayrılmayı tercih ettikleri görülmüştür.²¹

Engels (2015: 5-6) maddeci tarih anlayışına göre tarihte hâkim olan unsurların üretim ve yeniden üretim olduğunu belirtir. Bu üretimin ikili bir yöne sahip olduğunu bir taraftan maddî hayatın devamı için gerekli olan barınma, giyinme gibi ihtiyaçların giderilmesi için

---

²¹Katılımcılar arasında rastlanmasa da *anne* olduktan sonra işten çıkarılan kadınların sayısı hayli fazladır.

gerekli nesnelere üretimi, bir yandan bunları yapacak insanların yani insan türünün üremesi olduğunu ifade eder. Bu bağlamda yeniden üretim faaliyetlerinin aktörü olarak nesilleri doğuran, bakan, proleter ailede işçinin emek gücünü yeniden üretmesini sağlayan aktörün kadın olduğu çıkarılabilir. Güneş (2015: 4) kadınların günlük olarak yaptıkları yemek, temizlik vb. gibi işlerin emek gücünün yeniden üretimi olduğunu bu sebeple karşılığı ödenmeyen emeğin bir üretim olduğunu, sermaye için de üretici bir faaliyet olduğunu belirtir. Barrett (1995: 167-171) Seccombe 1974'ten hareketle kadınların ev içi emeğinin çocuk bakma, yemek yapma, çamaşır yıkama gibi işlere karşılık geldiğini bu sayede işçinin emek gücünü yeniden üretebildiğini ve bu işlerin ev kadınları tarafından üstlenildiğinde maliyetinin düşük olduğunu açıklar. Ayrıca ev kadınının piyasada çalışmaya uygun uyumlu işçiler yetiştirdiğini, eşinin yabancılaşma ihtimaline karşın onun motivasyonunu sağladığını yani emeği, işçinin çalışma kapasitesini yenilediğini ifade eder. Ayrıca kadının özel alanda oluşu ve annelik gibi rolleri sebebiyle kadının erkeğin ücretine bağımlı kılındığını, bu bağımlılığın duygusal, fiziksel ve ahlâkî boyutlarının da olduğunu belirtir.

Himmelwiet ve Mohun (1977: 15-16) Ev içi emeğin ürünlerinin metaller değil temiz kıyafetler, yemekler gibi şeyler olduğunu piyasada değişim yapılabilecek ürünler olmadığını, ev kadınının ve ailesinin ihtiyaçlarını gidermek üzere yapıldığını bu anlamda ev içi emeğin özel alandaki üretim olduğunu, her ev kadınının benzer işler yaptığını, kadınların işler ve zaman üzerinde kendi kontrollerinin olduğunu, kadınların keskin bir iş zamanı ve boş zaman ayrımının olmadığını ifade eder. Ev işlerinin kullanım değeri ürettiğini ve ücretli işçinin bu üretime ihtiyaç duyduğunu belirtir. Ek olarak ev işlerinin ideolojiye saygıyı da ürettiğini yani ailenin sosyalizasyonda en önemli unsur olduğunu yani rollerin ve rolleri takip eden işçilerin yeniden üretildiği alan olduğunu ifade eder.

4.6. Feminist İktisat, Ev İçi Emek ve Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi

Ev içi ücretsiz emek ve kadınların iktisadi birey olup olmadığı Feminist İktisat alanında tartışılmış bu alanda klasik iktisadi görüşlerin yerine kadınları da içine alacak yeni bir iktisat görüşü savunulmuştur.

Marçal (2018: 18) çocuk bakmanın, yakacak odun getirmek için uzun mesafeler kat etmenin, giysi dikmenin, inek sağmak ve yemek yapmanın standart iktisat modellerinde üretici emek sayılmadığını ifade eder. İşler ve Eroğlu (2004) Adam Smith'in kadınların eğitilmesinin gereksiz olduğunu, kadınların eğitiminin aileleri ya da vasileri tarafından belirlenmesinin kadınlara uygun olacağını kadınların kendi faydalarına karar veremeyeceğini savunurken her bireyin kendi çıkarına uygun karar verdiği ilkesinin göz önüne alınmadığından bahseder. Marçal bu konuya ilişkin iktisadi bireyin kadın olmadığı çıkarımını yapar. İşler ve Eroğlu (2004: 57-76) aynı zamanda kadınların rasyonel tüketiciler olmadıklarını, kendilerinin karar veremeyeceklerine dair fikirler olduğunu da belirtir. Mill ise kadınlar ve erkeklerin aynı kapasitede olduğunu savunur ayrıca makalede Feminist İktisadın ABD'deki öncüsü olarak C.P. Gilman anılır, Feminist İktisadın amacının erkekleri dışlayan bir iktisat değil kadını da dâhil ederek ekonomi biliminin yeniden gözden geçirilmesinin talep edildiği belirtilir dahası kişisel olanın sadece politik değil aynı zamanda iktisadi olduğu da vurgulanır. Klasik iktisatta genel olarak kadın emeğinin piyasa dışında bırakıldığını, kadınların iktisadi birey sayılmadığını, Feminist İktisadın ise kadını ve erkeği eşit derecede ekonomik faaliyete katılan bireyler olarak değerlendirdiğini, klasik iktisat anlayışının kadınların bu durumu göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesini talep ettiği özeti yapılabilir. Aldemir (2016: 1) ev işlerine ücretin toplumsal sermayenin sahibi devletten talep edildiğini ve kadınlara ev işleri için ücret ödenmesini, bunun da ev işleri cinsiyetsizleşene kadar devam etmesi gerektiği savunulur. Kalaycı (2017: 535-537) kadınların iş gücü piyasasına 'fahri erkekler' olarak girdiklerini, Neoklasik İktisat anlayışında akılcılığın önemsendiğini bu yüzden kadınların ev dışına çıkmasının akılcı bulunmadığını, kadınların iş yaşamına katılması konusuna olumsuz bakışları olduğunu belirtir.

Bu bağlamda cinsiyetlendirilmiş iş bölümü ve yukarıda sayılan diğer nedenler ile kadınlar özel alanda kalmışlar ve bazı kadınlar kendileri de ataerkinin desteklediği kadın doğal olarak evde olmalıdır, ev işleri gibi işler kadınların doğasında vardır diyerek bu fikirleri kabul etmişlerdir. Özellikle erken yaşta evlenmiş K12, K13 gibi katılımcılarda toplumsal cinsiyet rollerinin toplum tarafından belirlenen kalıplara neredeyse bire bir uyulduğu görülmektedir bu bağlamda erken yaşta evlenen katılımcıların²² ev içi yaşam, annelik, ev

²²Erken yaşta evlilik ve toplumsal cinsiyet algısı hakkında daha fazla bilgi için Uysal, Tuna Meryem, Eren, Gizem Tan, ve Şimşek, Esmâ. (2019). Toplumsalın Doğallaştırılması: Erken

kadınlığı gibi rollere çok kolay adapte olduğu yorumu yapılabilir. Tüm statü ve sınıftan kadınların anneliği ev kadınlığının en önemli icra alanı olarak gördüğü, genel kanı olarak bir ev kadınının evinin temiz, çocuklarının iyi yetişmiş ve terbiyeli olmaları gerektiği fikrinin hâkim olduğu görülmüştür. Türk kültüründe anneliğin önemli bir yeri olduğu Dede Kokut kitabında da görülebilir. Ergin (2015: 51)'de anne hakkının Tanrı hakkı ile eş değer tutulduğunun belirtilmesi, anneliğin önemi açısından dikkat değer bir ifade olarak görülebilir. Buna bağlı olarak kadınların ev işlerini annelik rolünün getirdiği sorumluluklar olarak değerlendirdikleri düşünülebilir.

Tüm bu örneklere ek olarak Türk toplumunda kendi el işlerini yapıp pazarlarda satan, kadınların varlığı bilinmektedir. Geçgin (2019: 56) pazarcı kadınların giyimlerinin köylü giyimi olmasının pazarcı kadın tipinin önemli bir unsuru olduğunu, bu görüntünün müşteriler gözünde olumlu bir etki yarattığını belirtir. Ayrıca pazarcı kadınların gelirlerinin denetlendiği ve sanıldığı gibi bir özgürlüğe sahip olmadıklarını ifade eder. Geçgin'in pazarcı kadınların geleneksel kıyafet giyiyor oluşunun müşterilerce olumlu karşılanmasında köy yaşamının ve geleneksel değerlerin bu kıyafetler üzerinden hatırlatıldığı, doğallık ve köy yaşamının yeniden popülerleşmesinin bir örneği olarak okunabilir. Köye ve geleneğe ait değerlerin toplum içerisinde tekrar rağbet görmeye başladığı için bu kıyafetlerin etkili olduğu yorumu yapılabilir.

Bleazard (2015: 28 Stove 2013'den akt.) kadınların günlük yaşamda sıkça yaptıkları sıkıcı, tekrarlı olarak görülen çamaşır katlama işinin estetik unsurlar dâhil edilerek bunalımla başa çıkma stratejisi olarak görüldüğünü katlamanın çamaşır ile ilgili işlerde en estetik kısım olduğunu ve Bleazard, Stowe'nin ev işleri konusunda çocuklar toksa, temiz giyinmişlerse kendisini iyi bir ev kadını olarak hissettiğini, Stowe'nin temizlikten önce ailenin birliğinin ve mutluluğunun önemli olduğunu ifade ettiğini aktarır. Bu çalışma Halkbilimi alanında yapılmış olması ve ev işleri ile ilgili olması bakımından önemli bulunmuştur. Araştırmada Halkbilimcilerin genellikle iş yerleri ile ilgilendiğini ev işlerinin gözden kaçırıldığını ifade eder. Çalışmada Stowe'nin çamaşır katlamayı rahatlatıcı bulması ve bundan keyif alarak diğer işlerini yapacak enerjiyi topladığını belirtilir. Bu bağlamda ev kadınlarının evrensel olarak aynı görevleri yerine getirmiş

olmaktan mutluluk duydukları anlaşılabilir. Bunun da ev kadını kimliğinin evrensel ve önemli bir boyutu olduğu çıkarılabilir. Katılımcıların da evin temizliğinin önemli olduğu; fakat, ailenin mutluluğu ve birliğinin de önemine sıkça vurgu yaptıkları, Stowe'nin ifadesine paralel olarak görülmüştür.

Bu hususta erken yaşta evlilik yapan kadınların sosyal etkileşiminin düşük olması, otoriter ailelerden gelmeleri sebebiyle de rolleri kolayca kabul etmeleri ve rollerin farklı olduğu sosyal çevre ile sıklıkla iletişim kuramadıkları bu sebeple eski nesillerden öğrendikleri rolleri sıkı sıkıya bağlı kalarak uyguladıkları düşünülebilir.

Mies (2010: 1998) kadınların ev kadını olarak doğmadıkları, ev kadını olmaları için küçük yaştan beri eğitildiklerini belirtir.

Bu anlamda kadınların ailelerinden gördükleri ve toplumun anneden, eşten beklentilerinin, onların yaşamında önemli bir etken olduğu, bilerek ya da bilmeyerek hegemonik bir ev kadınlığının kurallarını takip ettikleri düşünülebilir.

K4 (35) ...Bence şoförlük erkek mesleği, trafikte çünkü çok kaba konuşuyolar ve buna kadınlar da karışıyor çok fazla kadınlar küfür etmeye başladı çok böyle erkekvari hareketler yapmaya başladı bu hoş değil ya.

K4 görüşmenin devamında boş vakitlerinde arkadaşlarıyla buluşup gezdiğini, genellikle arkadaşlarının da çocuklarıyla buluşmalara katıldıklarını, daha çok çocukları eğlendirdiklerini, kendisine para ve zaman ayırabildiğini, en çok kozmetik alışverişi yaptığını belirtmiştir. Kadın günlerine katılmadığını, sevmediğini de ekler. Buluşmalarda ise çocukların okulları ve derslerinden bahsedildiğini, eşlerini çekiştirdiklerinden gülerek bahseder. Eşinin lise terk olduğunu kendisinin de lise mezunu olduğunu, 20'li yaşlarda evlendiğini belirtmiş ve liseden sonra evlenene kadar anneannesinde yaşadığını ifade etmiştir. Anneannesinin kendisine verdiği öğütlerde işini düzgün yap, evine bak, bana laf getirme şeklinde öğütlerde bulunduğunu söylemiştir. Şu an 35 yaşında olan K4 kayınvalidesinin evine yakın bir konumda oturmakta ve iki çocuk sahibidir. K4'ün görüşmede açıklamadığı ailevi problemleri nedeniyle anneannesiyile yaşaması ve "Bana laf getirme." öğüdüyle çok güçlü toplumsal normlar ile büyüdüğü ve toplumda genel olarak kabullenilen cinsiyet rollerinin icracısı olduğu, rollere uymayan kadınları hoş karşılamadığı yorumu yapılabilir. Bu anlamda içerisinde yetişilen veya evlendikten sonra

dâhil olunan sosyal çevrenin cinsiyet rolleri ve cinsiyetlenmiş iş bölümü konusunda kendisini herhangi bir sorgulamaya itecek çevresinin olmadığı, Ankara'nın muhafazakâr bir semtinde yaşadığı da göz önüne alındığında çevresindeki kadınların da kendisi kadar cinsiyet rollerine bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Postkolonyal Feminizm akımı ile kadınlar arasındaki kültürel, coğrafi farklılıkların öne çıkarıldığı, önceki akımların kadınları tek tipleştirici beyaz, batılı, orta sınıf kadını temsil ettiği görüşü ortaya çıkmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde farklı kültürel bağlamlarda yaşayan kadınların görmezden gelindiği fikri hâkim olmuştur. Öztürk (2017: 77-78) Kültürel Feminist kuramın önemli isimlerinde C.P. Gilman'ın kadınların ekonomiden dışlandığını, bunun insanlığın ilerlemesinde olumlu bir katkısının olmayacağını, bireylerin rollerinin toplumsal ve ekonomik olarak yaşadıkları çevre tarafından belirlendiğini, anneliğin çalışmayı, üretmeyi engelleyecek bir yönünün olmadığını bu gerekçeyle kadınların ilerlemesinin engellendiğini ve topluma annelik duygularının olumlu yönde bir katkı sağlayacağını belirttiğini ifade eder. Gilman'ın kadınların üretici gücünden yararlanılmadığını, toplumsal cinsiyet kodlamalarının kültürel olduğunu, biyolojik olarak kadınların da ekonomiye katılmasında bir engel olmadığını belirttiği, Kültürel Feministlerin kadınların toplum yaşamında birleştirici, olumlu duygular ve şiddetten uzak bir arada yaşamı sağlayabileceklerine inandığı çıkarılabilir. Buna bağlı olarak K4'ün de kadınların birleştirici, kibar ve sakin kalmalarının doğalarına daha uygun olduğunu düşündüğü, toplumsal cinsiyete dair kodlamaların içeriğinin kültürel olarak belirlendiği ve bireyin sosyalizasyon sürecinde bu rolleri öğrendiği düşünüldüğünde kadınların da kendilerine toplum tarafından atfedilen özellikleri benimsemeleri anlaşılabilir. Toplumsal cinsiyet alanı kültürel kodlamalarla dolu bir alan olduğundan, çalışmanın yapıldığı Türk kültürü bağlamında araç kullanma, küfür etme, saldırgan davranışlarda bulunmanın eril davranışlar olarak etiketlendiği, kadınların bu davranışları gerçekleştirdiğinde yadırgandığının, erkekçe davrandığının düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Mill (2017: 17-18) de proleterler aileler için erkeğin para kazandığı, kadının evdeki ağır ve döngüsel olan ev işlerini yapması gerektiği, mülkiyete sahip olmayan aylık kazanç elde eden aileler için kadının çalışmasının hem kendisinin hem de ailesinin zararına olacağını, erkeklerin yaptığı tüm mesleklerin kadınlar için de erişilebilir kılınmasını mülkiyet sahibi kadınlar için istediğini belirtir. Bu bağlamda Mill'in de sınıfsal farklılıkları yeniden üretecek, alt sınıftan kadınların rollerinin yine aynı kalacağı bir

modeli tavsiye ettiği görülür. Ayrıca Mill (2017: 41) kadınların erkeklere tabi oluşunun evrensel bir gelenek olduğunu ve bundan yaşanacak bir sapmanın olağan dışı olarak görüleceğini ifade eder.

Bu durumda katılımcı kadınların geleneksel rollere bağlı oluşu ve çalışmayı annelikten bir vazgeçiş olarak görmeleri konusunda yapılan yorumun desteklendiği görülür.

K12 (51) ...Şöyle bişiydi çocuklarım da baya yaşları iyiydi bi Ziraat Bankası 'nda bi iş düşmüşdü yakındı okula da eve de orda bi temizlikçi olarak girmek istedim, alım da vardı ...; ama, eşim dedi eğer sen işe girersen çocuklara bi faydamız olmaz hani düzgün okusunlar onların yemekleri, onların gelişi gidişi çocuklarımızla ilgilenelim dedi bi yerden kazanırken biyeriyi kaybetmeyelim dedi. Bana mantıklı geldi birazcık maddî olarak şey çektik; ama, çocuklarımızı kazandık daha mutluyuz yani... Ama, bana bıraksaydı ben ikisini de yürütürdüm yani çünkü çocuklar o zaman ortaokulda birisi lisede o seviyelerdelerdi yani ve şimdi ben emekli olmuş olurum yani.

Görüşmenin devamında eşinden para isterken zorlandığını, bazen eşinden para alamadığını (gelirlerinin az olması sebebiyle) bu durumun kendisine ağır geldiğini ‘en azından emeklilik olsaydı, maaşım olsaydı’ diyerek defalarca yinelemiştir. Bu durumda K12’nin çalışmak istediğini; fakat, eşinin çocukları bahane olarak öne sürmesi üzerine K12’nin bu fikre karşı koymadığını eşinin çocukları iyi okusunlar, ihmal edilmesinler fikri üzerine evde kalmayı kabul ettiği anlaşılabilir. Çocuklarının kendilerine bakamayacak yaşta olmamaları, engellerinin vb. olmayışıyla K12’nin eşinin de karşı çıkması sebebiyle çalışmadığı ve cinsiyetlendirilmiş iş bölümünü kabul etmek zorunda kaldığı görülebilir. Görüşülen katılımcılar genellikle ‘en azından emekli olurum, “En azından bir maaşım olsaydı.’ yakınmaları özellikle maddî durumu yetersiz katılımcılardan sıkça işitilmiştir. Bu anlamda kadınların iş bulsalar dahi toplumda yerleşik olan rollerin dışına çıkmaktan çekindikleri, eşlerinin çalışmalarına katı bir şekilde hayır demeseler de var olan cinsiyetlendirilmiş iş bölümünü devam ettirmekten yana oldukları bunun için de sık sık eşlerinin çalıştıkları takdirde anneliklerinin yetersiz kalacağını öne sürdükleri anlaşılabilir.

Mies (2011: 117) kapitalist sistemde tüm kadınların ev kadını olarak tanımlandığını, anneliğin de bunun bir parçası olduğunu, tüm erkeklerin de eve para getiren kişi olarak tanımlandığını belirtir.

Bu anlamda kadınların çalışmak ve annelik arasında bir tercih yapmaları gerektiğini hissetmelerinin sebebi kapitalist sistemde kadınların annelik ve ev kadınlığı görevlerinin ihmal edileceği hissini verdiği düşünülebilir.

K14 (70) ...Ne biliyim çalıştırmadı biraz çocuklarım küçüktü, çocuklarım büyüdü işte örgü makinası aldım evde yaptım hem çocuklarımın ihtiyacını gördüm hem ev... Büyük oğlum okudu asker oldu o maaşa bağlanınca ben örgü örmedim bi daha.

Friedrichs (2018) Dikiş makinelerinin kadınlara tüketici rollerinin yanında üretici rolü de verdiğini, kadınlara makineyle tanışma ve teknoloji yardımıyla üretim yapmalarını sağladığını, özel alan ve kamusal alanı bulanıklaştırdığını, belirtir. Her ne kadar özel alanda ve güvencesiz çalışsalar da (New York'ta kadınların kötü şartlarda çalıştıkları ya da evlerinden üretim yaptıkları dikişhaneler kadın emeğinden faydalanırken güvencesiz ve düşük ücretle çalıştırılmışlardır.) K14 örneğinde de örgü örüp satmanın buna benzer, kendi kendisine özgürlük alanı açma, annelik, ev kadınlığı görevini aksatmadan, cinsiyet rollerinin dışına çıkmadan bir çözüm bulduğu düşünülebilir. Aynı şekilde K36 da evinde hamur işi, sarma vs. yapıp sattığını, çocuğunu bu para ile kurslara gönderdiğini belirtmiştir. Bu tür işler ile kadınlar para sahibi olmakta ve genellikle çocukları için bu işleri yapmakta oldukları görülmüştür. Bu tür işler kadınların özel alanda kalmasını ve cinsiyet rollerini pekiştirse de aile içinde çocuğunun eğitiminde söz sahibi olma hakkını verdiği tespit edilmiştir.

K13 eşi için önce çalıştırmadı derken görüşmenin ileri safhalarında ...O çalışma demedi, ben çocuklarım için çalışmadım, otobüsle gitmek gelmek zor olurdu, eşim çalışıyordu işte.

Fikirlerini bu şekilde ifade etmiştir. Bu noktada kadınların çalışmamasının önündeki engelin sıklıkla çocukların küçüklüğü olduğu düşünülmüştür, yapılan görüşmelerde çalışıp işten ayrılan ya da çalışmayı hiç tercih etmeyen kadınların genellikle işe giderken çocukları terk edip işe gitmek, onların bakımını tehlikeye atmak gibi düşündükleri görülmüş; fakat, gerçekte çok az katılımcının çocuklarının evde yalnız kalamayacak yaşta olduğu görülmüştür. Buradaki en büyük neden kadınların cinsiyet rollerinin dışına çıkmanın annelik sıfatını kaybetmek, kötü anne olmak gibi olumsuz dönüşleri olacağı gibi kaygılarının olduğu görülmüştür. K13 görüşmenin devamında çocuğunun düğünü olduğunu ve kendi istediği gibi bir düğün yapamadığını, maddî olarak imkânlarının yetmediğini; ama, kendi maaşı olsaydı daha iyi olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda

katılımcılardan bazılarının (ileri yaş, düşük eğitim düzeyi, düşük gelir düzeyindeki katılımcıların geneli) çalışmayı içselleştirdikleri toplumsal rollerin dışına çıkmak olarak görmeleri ve cesaret edemedikleri düşünülebilir.

Mill (2017: 42) de erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünün zorla gerçekleşmediğini kadınların bu duruma razı ve gönüllü olduklarını belirtir.

Mill'in kadınların ikincilleştirilmesi noktasında kadınlara direkt bir zor kullanılmasa da toplumsal olarak kadınların evde kalması gerektiği fikri ve bunun evrensel kabullenilişi sürecinde kadınların bu duruma mecburen ve toplum baskısıyla razı oldukları düşünülebilir. Günümüzde, görüşme yapılan ileri yaşlarda ve düşük sosyo-ekonomik gruba mensup katılımcıların büyük kısmında ev kadınlığının doğal olarak verili bir şey olduğu, kadınların da buna razı olduğu ve değiştirmek için çaba sarf etmedikleri, rollerini kabullenip uysal ve ideal ev kadını olmaya çalıştıkları yorumu yapılabilir.²³ Özellikle kadınların ev kadını olmalarında köyden kente göç ile köyde tarım işçisi olan kadınların yapacakları iş kalmamış ve ev kadınlamışlardır ayrıca erkeğin çalışıp ev halkına bakması güçlü bir kültürel kod olduğundan eşi çalışan kadınlar eşlerinin maaşının yettiğini düşünerek kendileri çalışmayı düşünmedikleri, kente geldiklerinde de köyden getirdikleri kültürel arka plan ile kadınların çalışmasını hoş karşılanmamış ve çalışan kadına hoş bakılmadığı gözlemlenmiştir.

Burada köyden kente göç eden kadınların eğitilmiş olmaması sebebiyle çalışacakları iş alanının oldukça daralması ancak ev temizliğine vs. çok yoksul kaldıklarında gittikleri görülmüş, kadınların çalışmasına hâkim toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle eşleri de izin vermedikleri ve 'tek maaş yeter eve erkek bakar, kadın ev ile ve çocuklar ile ilgilenmelidir' anlayışıyla kadınların çalışmasına pek fırsat verilmediği görülmüştür. Bu süreç içerisinde ev kadınlamının gerçekleştiği çıkarılabilir. Ailelerinden bunu gören ikinci kuşak kadınların da bu görevi doğal olarak üstlerine alıp başka bir ihtimali düşünemedikleri, örneğini göremedikleri bu sebeple evlerinden çıkıp çalışmaya ya da

²³İdeal ev kadınının konu alındığı bir film Rudin, Scott vd. (Yapımcı) ve Oz, Frank. (Yönetmen). (2004). *The Stepford Wives* [Film]. Amerika Birleşik Devletleri: Paramount Pictures ve DreamWorks Pictures. Film hakkında ayrıntılı bir çalışma için: Göker, Neslihan. ve Göker, Göksel. (2014). Sinemada Alternatif Kadın Temsilleri: Stepford Kadınları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 24 (2), 221-237. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157389>

evde kendilerinin yeniden üretim yaptıklarını düşünemeyişleri ve bunu kültürel olarak da bir annelik, eşlik görevi olarak kabul ettikleri anlaşılmıştır. Bu rollerin toplumsal olması ve yeni neslin de bu rolleri görerek öğrenmesi konusunda Assman (2015: 27)'in kültürel belleğin alanlarından olan mimetik bellek bağlamında değerlendirilebilir. Mimetik bellek bir davranış alanı olarak açıklanır ve davranışların taklit yoluyla öğrenildiği vurgulanır. Bu bağlamda ev kadınlığı bilgisinin ve ev kadınlığının getirdiği davranış kodlarının kültürel olarak ve mimetik belleğin içerdiği davranışların işe koşulması ile meydana geldiği düşünülebilir.

K5 (44)'nın beyanı bu konuya iyi bir örnek olabilir: *...Hani bi de biz köy yerinde yaşadığımız için orda da çevremiz olduğu için kadını çalıştırıyor dedikodusu çoktu eşim biraz bundan çekimser davrandı aslında...*

K5 16 yaşında görücü usulü evlenmiş, bir kaza sonucu rahatsızlandığını eşinin izniyle 3 ay değişiklik olsun diyerek tekstilde çalıştığını 3 ay sonra eşinin çalışmasına izin vermediğini, kendisinin de muhafazakâr bir ailede büyüdüğü için çalışma ortamını beğenmediğini eşinin de isteği üzerine çıktığını daha sonra komşusunun çocuğuna baktığını bu yol ile para kazandığını belirtmiştir.²⁴ Komşusuyla tam olarak bir işveren işçi ilişkilerinin bulunmadığını, para karşılığı olmadan da çocuklara baktığını, çocukların annesini kendi kardeşi gibi gördüğünü belirtmiştir. Katılımcılar arasında görücü usulü evliliğin çok yaygın olduğu tespit edilmiş, kuşak ya da yaşa bağlı bir değişimin örneklem içerisinde dikkate değer bir fark yaratmadığı görülmüştür.

K5 Görüşmede çalışmak istediğini; ama, eşinin izin vermediğini de ifade etmiştir. Bu örneğin ailede erkek çalışıp ev halkına baktığı fikrinin ve muhafazakâr ailede toplumsal cinsiyet rollerinin çok katı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eşinin yaşadıkları çevrede köylülerinin çok olması sebebiyle “Dedikodu çıkar ben nasılsa çalışıyorum.” diyerek işten çıkmasını istediğini kendisi de eşinin sözüne sıkı sıkıya bağlı kaldığını *araba freni gibi eşim kal derse kalırım.* diyerek belirtmiştir. Bu anlamda sosyal baskının da yoğun olduğu görülebilir. Ayrıca anne babasının da çalıştığı için kendisine kızdığını ifade etmiştir, kendi parası olmadığı için her istediğini yapamadığını eşinin kendisine kart

²⁴Kadının çalışmasına yönelik tutum ve dindarlık arasındaki ilişki hakkında: Kuzgun, Yıldız, ve A. Sevim, Seher. (2004). Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum ve Dinî Yönelim Arasındaki İlişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt 37 (1) 14-27.

çıkartmayı teklif ettiğini; ama, kendisinin eşinin kazandığı parayı harcarken tedirgin olduğunu çalıştığı süreçte kendi parasını kazanmış olmanın tadına vardığını ve *çalışsaydım istediğimi alırdım eşim karışmaz; ama, ben tedirgin oluyorum* diyerek ifade etmiştir. Aynı konuda K7 (52) de eşinin çalışmasını istemediğini şöyle açıklamıştır:

... Eşim hiç istemedi çalışmamı ... o hani kendini sanki yetersiz gibi görüyodu hani ben bakamıyo muyum ya da ben sizinle ilgilenemiyor muyum eşim ... devlet memuru emeklisi; ama, pazarlara çıkıyo aynı zamanda hani ben zaten size yeterince yetebiliyorum gerek yok dedi; ama, ben kendim için kendi özgüvenim için o yüzden çalışmak istedim ya da birazcık katkı gösterirsem ne mutlu bana dedim çocuklarım üniversteye başlayınca...

K2... Önceleri istedim (çalışmayı), eşim izin vermedi hani çocukların başında dur diye e şimdi de hani çalışma durumum var; ama, kendim isteniyorum hiç hayatım olmadığı için şimdi de ben istemiyorum şimdi yaş 45 olmuş şimdik de benim canım istemiyo hiç görmedim ya çalışma hayatı olmadı ya belki olsaydı isterdim...

K7 7 yıl boyunca yakınlarında, tanıştığı, sevdiği ailelerin çocuklarına baktığını, sigortasız ve güvencesiz çalıştığını belirtmiştir. Aynı şekilde görüşme yapılan kadınların pek çoğu sigortasız çocuk bakma, bir şeyler örüp ya da pişirip satma gibi işlerde kısa süreli de olsa çalışmayı denediklerini ifade etmişlerdir. Bu çalışmaları genelde çalıştınız mı? Sorusuna yanıt olarak vermedikleri sohbet ilerlediğinde çocuk baktım, el iş yapıp sattım diyerek ifade ettikleri ve bu işleri genellikle çalışmak ya da gelir kazanmak olarak görmedikleri tespit edilmiştir, yalnızca eğitim durumu diğer katılımcılara nazaran yüksek ya da geldiği aile, yaşadığı semt etkisiyle bilinçli olarak değerlendirilebilecek kadınlar bunu bir emek olarak görmüş, çocukları için çok çabaladıklarını aileleri için bir şeyler yapmak istediklerini belirtmişlerdir.

Yukarıdaki alıntıda toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeğe atfedilen rollerin katılığı görülebilir. Bu anlayışa göre erkek çalışıp ailesine bakmalı kadın da rollere uygun olarak çocukları ve eviyle ilgilenmeli, aksi takdirde kadın çalıştığında bunun erkek için yetersizlik olarak algılandığı somut olarak görülebilir. Ayrıca Bora (2016) kadınların ücretli çalışması sonucu elde edilen gelirin erkeği gelirinden fazla dahi olsa *ek gelir, katkı* olarak adlandırıldığını belirtir. Bu anlamda kadınların da kendilerini aileyi geçindirmesi gereken kişi olarak görmediklerini, kendi kazandıkları parayı da küçümsemek gibi bir eğilimleri olduğu tespit edilebilir. Kültür, bireyin yaşamının her alanına dâhil

olduğundan, ataerkil kültür etkisiyle evde çalışan kişinin erkek olması gerektiği fikri, kadının çalışmasının kural dışı olduğu, kadınların çalıştığında ise bu kültürel yapıya paralel olarak kendi gelirlerini küçümseme, evin maddî kaynağını asıl sağlayan kişinin erkek olduğu vurgusunu yapmak için bu yola başvurdıkları düşünülebilir.

Görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğunun annesi de ev kadınıdır ve kadınların, annelerinden gördükleri biçimde ev işlerini yaptıkları, annelerinin sosyalleştiği gibi sosyalleştiklerini belirtmeleri de bu çıkarımı destekler niteliktedir denilebilir. Sonuç olarak, Türkiye’de ev kadınlarının süreç içerisinde tarlalarının, bahçelerinin vb. olmayışı ve kente göç sonucunda ev kadınlaştıklarını, piyasada erkeklerin yoğun çalıştığı inşaat vb. gibi alanlar mevcut olduğundan kadınların ücretli işçi olma, üretime katılma gibi bir deneyimlerinin olmadığı ve kültür aktarıcıları olarak ikinci nesil eğitilmiş dahi olsa kızlarına bu kültürü aktardıkları, okuyan ve genç neslin de içinde büyüdükleri kültür sebebiyle bu görevi gönüllü olarak üstlendikleri görülebilir. Özellikle kültürel olarak derinlikli kavramlar olan annelik ve kadınlık rollerinin de kadınların ev kadını konumunu benimsemelerinde etkili olduğu düşünülebilir. Son dönemlerde kadınların iş gücüne katılımı, okuryazarlıklarının, eğitim seviyelerinin artmasıyla iş yaşamına katılmaları durumunda toplumun genel bakışı olarak annelik ve eş olarak rollerinin yerine getirilmediği varsayımının da kültürel olarak kadınların iş yaşamına katılımlarının görece yeni olması sebebiyle ortaya çıktığı yorumu yapılabilir.

K9 (49) ...Ya bilmiyorum oo hani şey kendi yaşam biçiminden dolayı ev hanımı biriyle evlilik yapmayı tercih etmiş evinde olsun, çocuklarına baksın, işte kendi biraz hareketli bi yaşantısı olduğu için, gece hayatı da olduğu için öyle bi şey arzu etmiş, tercihini ev hanımı olmasından yana kullandı ... ben de kabul ettim.

-Şu an çalışmak istiyor musunuz?

Kesinlikle... Kesinlikle kırklı yaşlardan sonora ... tekrar bi sorgulama başladı hani naptım ne yapıyorum hayatımda ... işte hani çocukları da büyütüyorsun ... kendini fazlalıkmiş gibi ya da sadece tüketenmiş gibi hissediyosun. Ondan dolayı böyle sürekli bii bi çaba içerisine girdim sonuçta da bütün çabalarım boşa gitti yani hani bi şekilde bi para kazanmak için değişik yollar aradım işte dikiş bilmem ne falan o tip şeyler ufak tefek kazançlarım oldu yaptım; ama, sürekliliği olmadı ... işe yaramaz gibi hissettiğim dönemler yaklaşık kırklı yaşlardan bu yana işte kırk dokuz, dokuz yıldan bu yana hep bu

duyguyla boğuşuyorum yani hani keşke bi şey üretseydim bi şey yapsaydım sonra kendime şey diyorum işte hani neyse en azından işte çocuklarımla ilgilendim onları büyüttüm falan filan diye öyle kendimi; ama, yani yeni evlendiğimde bunu bu kadar düşünmedim. Ama, kırklı yaşlarda hani işte günler şunlar bunlar her şey yaptık, çocukları büyüttük hepsi bitti ve o zaman bi boşluğa düşünüyosun ve sorguluyosun kendini ben de kendimi sorguladım yirmi yaşında neysem e kırk yaşına geldim hayatımda hiç bi yere bi şey koyamamışım evet hani iki tane sağlıklı çocuğum var kendimce en iyi şekilde yetiştirdiğimi düşünüyorum; ama, ... başka da kendim için bişey yapmadığımı düşünüyorum. Ama, bu saatten sonra hâlâ bi çabam var; ama, kafada yani hani bi hayata aktarılıp da bi nakde çevrilmiş bişey değil yani... Eşim yeni dönemlerde şey demişti ... istemiyorum demişti ve hakkaten çok ciddi anlamda fırsatlar geçmişti elime; ama, ben çok ısrarcı davranmamıştım. Hani o zaman eşim daha baskındı benim de işime gelmişti ... şimdi de çalışıyım dediğimde çalışsaydın seni zorla tutan mı vardı ısrar etseydin şimdi bazı konularda ısrar ediyosun zamanında ısrar etseydin de çalışsaydın dedi.

K9 lise mezunu, evlenmeden önce bir yıl muhasebecilik yapmış, görücü usulüyle evlenmiş. Katılımcı eşinin çalışmasına izin vermediğini; ama, kendisinin şu an dahi olsa çalışmak istediğini belirtmiştir. Ev kadınlarının özellikle çocukları evlendiğinde ya da kendi başlarına hayatlarını sürdürebildiklerini gördüklerinde bir boşluğa düştükleri katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların neredeyse hepsi çocuklarını kendileri yetiştirmiş olmaktan mutluluk duyduklarını belirtmişlerdir. James (2010: 33) ev kadınlarının evi ve çocuklarının iyi durumda oluşundan mutluluk duyduklarını çünkü kendilerini gösterebilecekleri başka bir alanları olmadığından söz eder.

Çalışma konusunda K4'ün de çevresinde uyarı aldığı görülmüştür.

K44 Üniversite mezunu olması sebebiyle çalışmadığı için çevresinden uyarı aldığını belirtti. *Aaa üniversite okumuşsun niye çalışmıyorsun işte kocanın parası mı çok şunun parası mı var bunun parası mı var niye çalışmıyorsun niye boşuna üniversite okudun diye tabi ki tepki gördüm.*

K4 *...Bazıları da (sosyal çevresindeki kişilerden bahsediyor) hani çalışsaydın neden çalışmıyorsun yaşın genç, en azından bi sigortan olsaydı ilerde bu çocuklar seni bırakıp gidicek diyen oluyo tabii ki.*

K4 ev kadını olması konusunda çevresinde kendisini çocuklarının okulları vs. ile çok ilgilendiği için takdir edenler olduğunu bir yandan da çalışması gerektiğini söyleyen kişiler olduğunu ifade eder. K4 ve K9'un ortak noktalarının çocukları sebebiyle çalışmadıkları görülür. K4, K9'dan farklı olarak eşinin çalışıp çalışmaması konusunda tercihi kendisine bıraktığını, kendisi çocuklarıyla ilgilenmek için çalışmadığını belirtmiştir.

K2 ...*Niye çalışmıyorsun şindik de çalışabilirsin daha gençsin diyenler oluyo...* diyerek çevresi tarafından çalışması için teşvik edildiğini ve ev kadını olduğunu söylediği zaman neden çalışmadığının sorgulandığını belirtir.

Bergman (1981) ev kadınlığında bir eş ve anne olmanın kadınların kimliğine katkı yaptığını, çocukları okula başlayınca ya da evlenince ev kadınının beşeri sermayesinin (çocuklar ve anne olmak) hızla kaybolduğunu ve ona ihtiyaçları kalmadığını ev kadınının sermayesi hızla erirken erkeğin işinde yükseldiğini, bu farklılaşmanın kırklı yaşlarda olduğunu ve ev kadınlığının maddî olarak çok riskli bir olgu olduğunu kadının eline geçen paranın eşin ne kazandığına bağlı olarak çok değişebileceğini belirtir. Iglehart (1980) ev kadınlarının kendilerini değerlendirirken anne ve eş olma rolleri üzerinde kendilerini değerlendirdiklerini, çocukları kendilerine bakabilir hâle geldiklerinde ve evi terk ettiklerinde kadınların kimliklerinin büyük bir bölümünü kaybettiklerini, ev kadınlarının çalışan kadınlara oranla daha çok depresyon belirtisi gösterdiklerini ve çalışan kadınlara oranla depresyondan daha geç iyileştiklerini ifade eder. Son dönemde yapılan çalışmalarda kadınların ev kadınlığının kurtulması gereken bir durum olarak gördüklerini bunun da maddî bağımlılık sebebiyle olduğunu açıklar. Ev kadınlarının geleneksel ideolojinin kurbanı olduklarını, yeni gelişen eşitlikçi ideolojinin de kadınları suçladığını gösterir. Çalışmasının bulgularında yüksek eğitim almış kadınların ev kadınlığından hoşlanmadığını, gelecekte çalışmak istediklerini, eğitim seviyesi düştükçe kadınların ev kadını olmaktan hoşlandığını, ev kadınlarının kalıcı ev kadınları, geçici ev kadınları olarak ikiye ayrılabilceğini belirtir.

Bu anlamda K9 ve K4'nın verdikleri bilgilerin 1980'de Amerika'da yapılan çalışmaların sonuçlarıyla bu kadar eşleşiyor olması Türkiye'deki ev kadınlarının o dönemlerden beri durumlarında önemli bir değişme olmadığını düşündürebilmesi bakımından önemlidir.

Kadınların özellikle sosyal güvencelerinin ve maaşlarının olmaması en çok yakındıkları konu olurken ev işlerinin ücretlendirilmesi konusunda genel bir evet cevabı alınmamış kadınlar ev işlerinin ücretlendirilmesini ‘havadan gelecek para’ olarak gördükleri ve kendilerinin bunu hak ettiklerini düşünmedikleri, anneliğin ve eş olmanın devamı olarak yaptıkları işleri ev kadını olmanın gereği ve sorumluluğu olarak kabul ettikleri görülmüştür.

Karakaya (2018)²⁵ ile tezde benzer sorulara yanıtlar aranmış iki çalışmada da derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmış ve katılımcılardan alınan cevapların benzerliği dikkat çekmiştir. Özellikle ev işlerinin yıpratıcılığı ve emeğin görünmezliği konusunda katılımcıların yanıtları çok benzerdir. Temel nokta kadın ve erkeğin toplumdaki mekânsal konumlanması ve toplumsal cinsiyet rollerinden doğan kadının iç mekânda olması, çocuklara bakması ve aile için ev içinde emek sarf etmesi gerektiğini savunan yaygın fikirdir denilebilir.

Mies (2011: 104) biyolojiyle açıklanan doğa kavramının tahakküm ilişkisini perdelediğini belirtir, emek kavramını ele alır kadınların doğurma, büyütme, ev işi gibi işlerin emek olarak ele alınmadığını, emek kavramının artı değer üretmek amacıyla yapılan kapitalist çalışma için kullanıldığını böylece kadınların faaliyetlerinin emek sayılmadığını ifade eder. Kadınların da artı değer ürettiğini; fakat, kapitalizmde emek kavramının ataerkil olduğunu ve kadınların ev kadını olarak adlandırıldıklarını belirtir. Kadınların ikincilleştirilmesinin de biyolojik determinizmin önemli yeri olduğunu açıklar.

Bu bağlamda görüşme yapılan katılımcıların iş yaşamına katılmayı olağan dışı, ev kadınlığını olağan görmelerinin sebebi olarak toplumda kendisine geniş yer bulmuş biyolojik determinizmin önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Kadının çocuk doğurmasının bir uzantısı olarak ev yaşamına, sevgi ve şefkate yatkın olduğu iş yaşamının rekabet, hırs gibi öğeler barındırdığı ve toplumsal bellekte eril bir alan olarak kodlandığı yorumu yapılabilir.

---

²⁵Ayrıntılı bilgi ve katılımcılardan alınan yanıtların benzerliğini görmek için Karakaya, Handan. (2018). Görünmez Emek ve Ev Kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2 (1), 73-93.

Yaşar Ekici (2014: 220) Türk toplumun geçirdiği değişimleri açıklar ve Türk ailesinin hem modern hem de geleneksel değerler üzerinde durduğunu belirtir. Buradan hareketle kültürün aktarıldığı ilk birim olan ailenin kültürel değişimlerden etkilendiği; fakat, temel değerlerinin korunduğu yorumu yapılabilir.

Mies (2011: 83) Radikal Feminizmin parolası olan özel olan politiktir anlayışıyla kadınların özel alanda sarf ettikleri emeği fark etmeleri ve bunu yeniden değerlendirmelerinin doğal olduğunu belirtir. Ev içi emeğin 70'lerin başında İtalya'da politik bir mesele olarak ele alındığını, Dalla Costa'nın *Kadınların İktidarı ve Toplumu Yıkma* makalesinde Dalla Costa'nın ev içi emeğin üretken olmadığını savunan klasik Marksist görüşe itiraz ettiğini, ev içi emeğin sadece kullanım değeri olmadığını, eşin piyasada satabileceği iş gücü metasını da ürettiğini, evde kadın üretkenliğinin erkek üretkenliği için ön koşul olduğunu, çekirdek ailenin iş gücü metasını üreten sosyal fabrika olduğunu ifade eder. Böylece ev kadını üretim dışında olmaktan çıkarır ve üretin sürecini başlatan temel olarak konumlandırır yani ev kadını ve ev içi emeği sermaye birikiminin temeli olarak konumlandırır. Kadınların ataerkil ideoloji ve devlet tarafından evlere kapatıldığını ve emeklerinin görünmez kılındığını, annelik, sevgi gibi duygular ile ev içi emeğin görünürlüğünü kaybettiği ve kadınların evleri terk edip toplumsal üretime katılmaları gerektiği görüşüne karşı çıkar.

Acar Savran (2004) ev işleri konusunun 1960 ve 70'lerde tartışılmaya başlandığını iki görüş ortaya çıktığını bunlardan birinin yukarıda anlatılan ev işlerinin toplumsallaşması gerektiğini savunan Marksist görüş olduğunu diğersinin ise temel olarak özel alanın dönüştürülmesi hakkında olduğunu Düzkan (1998: 13) dan alıntıyla aktarır.

Düzkan (1998: 12-13) *Aslında Mesele Çok Basit* başlıklı yazısında tüm kadınlardan ev işleri beklendiğini kadının eğitim ya da statüsünün buna engel olmadığını Halide Edip'in hiç ev işi yapmadığına dair kaynaklar olmasıyla örnekler ve erkeklerden böyle bir beklenti olmadığını belirtir. Ev işlerinin statüsünün düşük olduğunu, belirli bir ücreti olmadığı için iş bile sayılmadığını ve ev işlerinin aile reisi erkeğe bağlı olarak yapıldığını, değişim değerini açıklarken satılabilen şeylerin değişim değerine sahip olduğunu, evde tüketilenlerin ise kullanım değerine sahip olduğunu anlatırken kadınların durumunu boğaz tokluğuna çalışan kölelere benzetir. Delphy'i kaynak göstererek yaptığı açıklamada ev içi işlerin aile üretim tarzıyla yapıldığını bunun da patriyarkal sömürüye

yol açtığını, bu sömürü de erkeklerin egemen, kadın ve çocukların baskı altında ve sömürülen olduğunu patriyarkal sömürünün tüm kadınların ortak ve birincil olarak maruz kaldıkları sömürü olduğunu ifade eder. Kapitalist üretim biçiminin ortadan kalkmasının da bu sorunu tam olarak çözmeyeceğini Marksist öneride olduğu gibi ev işleri toplumsallaşsa dahi çocukların öz bakımının anne tarafından yapılacağını, çay, kahve ikramlarının kadın tarafından yapılacağını yani Marksist önerinin çözüm olmayacağını, çözümün ev içi emeğin görünür kılınması ve kadınların kamusal alanda güçlendirilmesi ve patriyarkal sömürünün ancak ev kadınlarından fahişelere tüm kadınların erkeklere hizmet etmeyi bırakması ve bir genel grev yaparak devrimci bir yol ile kadınların bu sömürüden kurtulabileceğine inanır.

Görüşme yapılan kadınlar yine de annelerine, anneannelerine göre daha şanslı olduklarını çamaşırı, bulaşığı elde yıkamadıklarını belirtmişlerdir; fakat, bunları yapmanın yine de bir iş olduğunu sadece yoğunluğu azalmış bir iş olduğunu kast ettikleri düşünülmüştür oysaki Tura (1998: 2-7) kadınların kendilerinden önceki kuşakların şartlarının daha zor olduğunu; fakat, kendilerinin de çamaşır, bulaşık gibi işlerden arta kalan zamanı çocuklarının zihinsel ve psikolojik gelişimine, ortamın hijyenine dikkat ettikleri, bakteri ve mikroplarla savaştıklarını ve aslında kadınların ev emeğine harcadıkları sürenin makineler ile birlikte azalmadığına, kadın ev dışında da çalışsa temel kimliğinin ev kadını olmak olduğuna, sınıfsal farklılıklar olsa da tüm kadınların ev içi emek sorumluluğu taşıdığına dikkat çekmiştir. Makalenin yazıldığı dönemde (1998) Tura 18. yy ile o dönemki ev işleri arasında farklılıklar olduğunu, psikoloji, pedagoji, tıp, eğitim gibi alanların da giderek ev kadınlarının sorumluluklarına dâhil edildiğini belirtir.

K1 (30) ...Teknoloji ilerledikçe bizim işimiz daha zorlaşıyo gibi tamam her şey otomatik; ama, bi şekilde hiç bi şeye yetişemiyosun... Zamanında bi anket yapılmıştı izlediniz mi bilmiyorum işte 24 saat çalışacaksın çok cüzzi miktarda bi para alacaksın işte hem aşçı olacaksın hem aşçılık bileceksin hem doktorluk bileceksin bilmem ne falan herkez yapmam diyo sonra diyolar ki işte annen bunu her gün yapıyo onun gibi gerçekten ne gecen belli ne gündüzün belli gece hastalanıyor bakıyosun, geç geliyor bekliyorsun yani senin dışarda çalışan kadınlar gibi bi saatin yok her zaman hazırsın.

K1 ile yapılan görüşmede K1'in ifade ettiklerinin literatürde tam olarak karşılığının bulunması geçmişten günümüze kadar kadınların durumunun buldukları zaman, ülke,

ekonomi, teknoloji gibi gelişmelerden münezzeh olarak kendini tekrar eden hatta giderek ağırlaşan bir sorumluluk olduğu, ev kadınlarının durumlarında ve ev kadını olmaya atfedilen statüde hiçbir değişiklik olmadığı çıkarılabilir. Ayrıca teknolojinin gelişmesiyle beraber ev aletlerinin teknolojik olmasının kadınların yükünü azaltmadığı, bu aletlerin korunması, temizlenmesi, bakımı gibi işlerin ortaya çıktığı görülmüştür.

Tura (1998) katılımcısıyla tez için yapılan görüşmelere dâhil olan katılımcıların da bir çok noktada açıklamalarının benzer olduğu, Tura'nın katılımcısının iyi eğitilmiş, çalışan, maddî olarak güçlü bir kadın olması dışında teze dâhil olan katılımcılar ile neredeyse aynı yanıtların verildiği fark edilmiş buradan da kadınlar çalışsın ya da çalışmasın onları birleştiren noktanın ev içi emek olduğu ve çocuğun aileye dâhil olmasıyla bu emek ve sorumluluğun katlandığı kadınların çalışıp çalışmamaya bağlı olmaksızın aynı duygusal ve ev içi emeği harcadıkları görülmüştür. Dâhil olunan sosyal sınıf, yaş, eğitim düzeyi gibi değişimlerin getirdiği farklar olsa da literatürde bahsedilen temel olarak ev içi emek sömürüsüne maruz kalma ve ev içi emeğin tüm kadınları eşitlediği sahada da gözlemlenmiş ve 1998-2019 arasında kadınların ev içi sorumluluklarında göze çarpan bir hafifleme olmadığının görülmesi sağlanmış özellikle katılımcıların verdikleri cevaplar ve tarihi farklılık bakımından bu aynılık dikkat çekmiştir.²⁶

Tura ayrıca kadınların eşlerinden çok diğer kadınlardan yardım gördüklerini belirtir. Çalışma boyunca katılımcılar ile aynı ortamda bulunulup katılımlı gözlem yapılmıştır. Yapılan gözlemlerde kadınların birbirlerinin ev işlerine, çocuk bakımına, alışveriş ve kışlık yapımı, psikolojik destek gibi pek çok konuda destek oldukları anlaşılmıştır. (Tura 1998: 7) "... Ev emeğini üstlenen tek tek kadınlar değil, bir bütün olarak kadınlar. Erkeklerle verilen hizmetin kesintisizliği bu kadınlar arası dayanışma ağı ile sağlanıyor." diyerek durumu ifade etmiştir.

Özellikle maddî durumu zayıf katılımcılarda ucuz sebze meyve bulma, indirimli ürünler yakalama ve bunu diğer kadınlarla paylaşma, çocukların eğitimi ve sağlıkları konusunda dayanışma içinde oldukları görülür. Öyle ki mülakatlar, Temmuz-Eylül arası bir döneme denk gelmiş ve katılımcılar sohbetlerinde sık sık turşuluk alışverişi, kışlık domates alışverişi, halı yıkama, konserve gibi konulardan bahsetmiş, bunları diğer kadınlar ile

²⁶Tura, Nesrin (1998) "Evin İşini Bitmez!", Pazartesi, (40), 2-6.
<http://www.pazartesisidergisi.com/pdf/40.pdf>

beraber yaptıklarını belirtmişlerdir. Özellikle yemek olgusu, kışlık yapımı kadınlar arasında hem geçmişten gelen kültürel bir olayın devam ettirilmesi hem de tasarruf, aile bireylerine iyi yiyecek sağlama gibi boyutların yanında bu yiyeceklerin hazırlanması önemli bir kültürel faaliyettir. Beşirli (2010: 160; Tezcan 2000: 1'den akt.) yenilecek maddenin seçilmesinin kültürün temel işareti olduğunu, yiyecek alışkanlıklarının da kültür gibi küçük yaşlarda öğrenildiğini ve kolaylıkla değişmediğini, kültürün tamamlayıcı parçalarının yiyecekler olduğunu belirtir. Katılımcıların birbirleri ile yemek ve kışlık yapımına dair bilgilerini paylaştıkları, yeni nesillere bu işlerin nasıl yapıldığını öğrettikleri, mutfak kültürünün sürekliliğinin sağlandığı önemli bir kültürel aktarım vesilesi olarak görülebilir.

Çobanoğlu (2012: 245-247; Malinowski, 1995'den akt.) temel ihtiyaçların karşılanmasının kültüre yüklenen şartların en az hali olduğunu, bu ihtiyaçların karşılanması için ikincil bir çevre oluşturulduğunu belirtir ve metabolizmanın ihtiyacına karşı verilen kültürel cevabın besin sağlanması olduğunu ifade eder. Bu ikincil çevrenin de nesillere aktarım yolu ile korunması gerektiği ifade edilir. Bu bağlamda kışlık yapımı gibi faaliyetlerin hem kadınları hem de nesilleri bir araya getirmek, sosyalleşme, kültürel aktarımın sağlanması gibi işlevleri olduğu düşünülebilir. Eker (2018: 172) aynı sofrayı paylaşmanın bireye güven verdiğini, bireyin kimliğini doğrulamada bir araç olduğunu, olumsuz duygulardan ve yalnızlıktan uzaklaştırdığını belirtir. Buradan hareketle kışlık yapımı gibi faaliyetler sırasında sözlü kültür ürünleri, maddi kültür ürünleri, dünya görüşü gibi kültürel unsurların aktarıldığı ve grup bağlılığının, aidiyetin arttığı düşünülebilir. Özellikle kadınların iş birliği ile yürütülen bu sürecin kadın folkloru ürünleri bakımından zengin olduğu yorumu yapılabilir.

Geleneksel bilgiye dayalı kışlık yapımı konusunda, gıda endüstrisinin getirdiği kolaylıklara rağmen doğal oluşu, ucuz ve sağlıklı oluşu sebebiyle toplumun genelinde yeniden tercih sebebi olduğu görülmüştür. Özdemir (2012: 25) modernliğin, çağdaşlığın gereği olarak düşünülen yapay, endüstri ürünlerini tercih edenlerin, bu türden tüketim yapanların, doğayı ve doğal olanı yeniden keşfettiklerini, 'el işi ve ev işi' ürünlerin özgünlüğünü tekrar fark edip bu ürünlere yöneldiklerini, köy yaşamı ve sözlü kültür belleğinin yeniden moda olduğunu belirtir. Bu bağlamda son dönemlerde ortaya çıkan organik ve sağlıklı beslenme hareketi ile tarhana, köy ekmekleri, ev yapımı salçalar gibi ürünlerin ve bunların yapımına ait bilgilerin tekrar rağbet gördüğü düşünülebilir. İnternet

aracılığıyla ev kadınlarının para kazanmak için geleneksel bilgiye dayalı ev yapımı ürünleri internet sitelerinde paylaşarak girişimcilere dönüştükleri değerlendirilmesi yapılabilir. İnternet, kadınlar açısından geleneksel bilginin ekonomik değerinin keşfedildiği alan olarak görülebilir. Özdemir (2012: 147) internette gelenek kaynaklı içeriklerin çokça paylaşıldığını, internetin sözlü kültür belleğinin yeniden keşfedilmesine aracı olduğunu belirtir. İnternetin bir yönü ile modernliğin bir yönü ile gelenekselliğin paylaşıldığı bir mecra olduğunu ifade eder. Böylece internette geleneksel tariflerin dolaşımının, geleneksel uygulamalara ait videoların, geleneksel bilgilerin paylaşımının nedeni olarak internetin iki yönlü yapısı, kültürel belleğin tazelenmesinin artık internet yolu ile de yapılabiliyor olduğu düşünülmüştür.

James (2010: 38) kadınların gruplar hâlinde hareket ettiklerini çünkü onların diğerleri tarafından bir grup olarak değerlendirildiğini, bireysel farklılıklar olsa da genel olarak benzer yaşamlar sürdüklerini ifade eder. Buradan hareketle kadınların genel olarak yılın, günün belirli zamanlarında neredeyse aynı etkinlikleri yaptıkları, neredeyse aynı tecrübeleri yaşadıkları görülebilir. Bu türden hazırlıkların kadınlar arasında iş bölümü ile yapılmasının da bu ortaklığa işaret edebileceği düşünülebilir.

4.6.1. Bakım Emeği

Özateş (2015: 27-28) kadınların ev içi emeğinin ev halkına faydasının dışında devlet için de faydalı olduğunu, kadınların evde ücretsiz bakım emeği sarf etmeleri yoluyla hem işgücünün yeniden üretimine katkı sağladıklarını hem de bakıma gerek duyan aile üyelerine ücretsiz bakım vermeleri sebebiyle devletin yükünü hafiflettiklerini ifade eder.

Toksöz (2018: 115-117) teknolojik gelişmelerle beraber ev işlerine ayrılan zamanın azaldığını; fakat, buna zıt bir şekilde bakım emeğinin azalmadığını, bakım hizmeti satın alınsa dahi iş dışı zamanlarda yine kadınların bakım emeği verdiklerini, kadınların bu emeği vermesi için toplum tarafından bu doğrultuda yönlendirildiklerini ve patriyarkal sistemin kadınların fedakârlığından çıkar sağladığını belirtir.

Görüşme yapılan katılımcıların da ücretsiz bakım emeği verdiği görülmüştür. Ayrıca sosyal devletin sorumluluğu olan bakım ve rehabilitasyon işlerinin de kadınlar tarafından ücretsiz yapıldığı bu anlamda da devletin yükünü karşılıksız olarak aldıkları ve bunu

yapmada aile yapısının, toplumsal cinsiyet rollerinin, kültürün önemli olduğu anlaşılabilir. Bakım emeği vermaye beraber gelen yalnızlaşma ve sosyal olarak soyutlanmanın da kadınları önemli derecede etkilediği görülmüştür.

K7 (52) *Kayınbiraderim felçli 2 senedir bizimle yaşıyo, annem Afyon'da bir ay gidip dönüyorum ona bakıyorum...*

-Evde çekirdek aileniz dışında birinin olması evdeki durumu etkiliyor mu?

Çok etkiliyo psikolojik olarak çok etkiliyo kendi hayatını yaşamak istiyosun çocuklarıyla bi hayat yaşamak istiyosun; ama, sizin evde bi başkası olduğu zaman devamlı onun hayatını yaşamak zorundasın ona göre kendini kanalize etmek zorundasın bi yere giderken bile onun yemeğini koymak zorundasın, şehir dışına çıkacakken bile her şeyini hazırlamak zorundasın ve gözün arkada gidiyo çok zor...

K7 ayrıca tek hayalinin kimsenin 'ben hastayım bana bak demeden' kendi ailesi ile hastalık olmadan bir sahil kasabasında yaşamak istediğini belirtmiştir. Ayrıca annesinin hastalığı sebebiyle kardeşlerinin arasının bozulduğunu, kardeşler arasında küslük olmasını istediği için kendisinin ara bulucu rolünde olduğunu duygusal olarak çok yük taşıdığını, bunun kendisini yıprattığını ifade etmiştir.

Bu bağlamda Kültürel Feminist bakış açısıyla değerlendirme yapıldığında kadınların barışı sağlayıcı, uzlaştırmacı yönünün, kadınların annelik rolünün yansıması olarak görülebilir. Kardeşler arası ilişkiler konusunda ise Oğuz (1996) Manas Destanı ve Dede Korkut kitabından örnekler ile kardeşler arası ilişkilerde bozkır kültürünün etkili olduğunu, bu kültürde kardeşin bir güç, güven kaynağı olarak görüldüğünden bahseder, kardeşler arası dayanışma ve bağlılığın temelleri, kültürel geçmişi bu tip metinler üzerinden görülebilir. Bu bağlamda aile ilişkilerinin kopmaması, kültürel olarak önem verilen bir kavram olan kardeşlik ilişkisinin sorunsuz tesis edilebilmesi için kadınların uzlaştırmacı bir rol benimsediği, bu rolün kendilerine toplumsal cinsiyet rollerine paralel, kültürel boyutunun da olduğu yorumu yapılabilir.

K15 (45) Down sendromlu bir kızını olduğunu onun dışında 2 çocuğunun daha olduğunu ve tüm vaktini onlara ayırdığını, eşinin kendisine yardımcı olmaya çalıştığını, yaptığı işler için takdir edildiğini, komşuları gibi evden rahatça çıkmayı, bakım gerektiren çocuklarını düşünmeden sosyalleşmeyi çok istediğini belirtmiştir.

K10 (61) *...Biz 3 kişiydik bir yıl öncesine kadar 3 ayrı yemek pişerdi şimdi 1 yıldır görümcem de bizde kalıyor... Boş vakitlerimde ben genelde kitap okurdum bir yıla kadar, arkadaşlarım vardı, günüm vardı...*

K10 eşinin kardeşinin Alzheimer hastası olduğunu bir hastaya bakmanın onu çok yordüğünü ayrıca çocuğunun da küçükken ölüm tehlikesi olan, çok ağır ve bakım gerektiren bir hastalık geçirdiğini ona da kendisinin baktığını, özeniyle çocuğunu yaşatmayı başardığını söylemiştir.

K 21 (60) Alzheimer hastası kayınvalidesiyle bir süre yaşadığını belirtmiştir. *...Ev halkı olarak çok yıpranıyoduk... diyerek durumu ifade etmiştir.*

K11 ise yaşlı babasına, kayınvalidesine (vefat etmeden önce), eşine baktığını, son zamanlarda torununa da baktığını belirtir ve bakım emeği konusunda şunları ifade eder.

... 55 yaşındayım bazen diyorum ki 55 sene içerisinde kendin için ne yaptın...inanır mısın kendim için özel bişey yaptığım bi anı hatırlamıyorum hep çünkü hayatımda anne, baba, çocuk, koca, iş...

Ev kadınlarının büyük bir çoğunluğu bakıma muhtaç bir aile bireyine, yakınlarına bakmaktadır. Bunun onları hem fiziksel hem de duygusal olarak zorladığı görülmüştür. Görüşme yapılan kadınlardan verilen örnekler çoğaltılabilir; fakat, bu kadarının çalışmanın hacmi açısından yeterli olduğu düşünülmüştür.

Kadınlara evde ev kadınlığı rolü verilirken aynı zamanda bunun ekonomik bir faydasının da olduğu görülebilir, kadınlar sosyal devletin sorumluluğunda olan, bakım ücreti vb. ödenmesi gereken tüm bu işleri annelik, eşlik sıfatlarıyla bakım vermenin kadınlığın doğasından olduğu gibi bir fikirler ile ücretsiz bakım vermekte, ekonomiye katkı sağlamakta; fakat, bu da diğer emekleri gibi görünmez, üretken olmayan bir iş olarak değerlendirilip maddî değeri olduğu düşünülmeyen ve hesaplanmayan ücretsiz bir emektir ayrıca bu gibi durumların kadınların duygusal yükünü hayli arttırdığı tespit edilmiştir.

Kadınların bakım veren kişi rolünün ve kendilerinde bakım vermek konusunda bir sorumluluk hissetmelerinin de kültürel boyutu olduğu, anne babaya verilen değer, aile kavramının Türk kültüründeki genel kavrayış çerçevesinde, bakım emeğini, yaşlı ve hasta bakımını içerdiği düşünülebilir. Türk kültüründeki geniş aile olgusunun tamamen yok

olmadığı, ev kadınlarının annelerinin de aile büyüklerine bakım verdiğini görerek büyümeleri ve bunun kültürel bir aktarım olduğu yorumu yapılabilir. Bu durumlarda eşi vefat etmiş aile büyüklerinin ya da yaşı ilerlemiş aile büyüklerinin katılımcılar ile beraber yaşadığına sıkça rastlanmış, kışları çocukları ile şehirde yaşayan, onlardan bakım alan aile büyüklerinin yazları memleketlerinde kaldıkları, böylece kendilerini ait olarak gördükleri mekânlardan tamamen kopmak istemedikleri yorumu yapılabilir. Ölçer Özünel (2015: 35) Gecekonduarda yaşayan kişilerin apartmana taşınmaktan ziyade yine bahçeli bir evde yaşamak istediklerini, bahçeli evlerde geleneksel yaşam biçimlerini devam ettirebilecekleri bir yaşamı arzuladıklarını ifade eder. Buradan hareketle kışları çocukları ile yaşayan, köy şartlarında kışı geçiremeyecek bireylerin, kentte geleneksel yaşamdan uzak kaldıkları için yazları memleketlerine gidip geleneksel yaşam biçimlerini devam ettirmek istedikleri anlaşılabilir.

Gardiner 2000: 97'den akt. Özateş: 2015: 27-29) kadınların ücretsiz bakım emeğinin ailenin, devletin ve piyasanın eril dayanışmayı yaratmasının yanında kadın emeği üzerindeki baskıyı da arttırdığını ayrıca ev içi emeğin sadece evde yaşayanların değil ev dışına taşarak devletin ve piyasanın da çıkarına uygun olduğunu, kadınların ücretli çalışmaya katılım koşullarının piyasa ve devletin çıkarına göre kadınların iş gücünü yeniden üretebilmeleri ve evde yaşayanların ihtiyaçlarını ücretsiz olarak gidermeleri bakım vermelerinin de devletin yararına olduğunu belirtir. Ayrıca burjuva kadının bakım emeğini bir başka kadın tarafından yaptırarak satın aldığını, proleter kadının ise kendisi bu emeği vererek cinsiyetçi iş bölümünün iki durumda da sürdüğünü ifade eder.

Türk kültüründe aile bağlarının sıkı olması ve yaşlıya saygı göstermek²⁷ gibi kültürel unsurların da etkisiyle, ev kadınları hem kendi aile büyüklerine hem de eşlerinin aile büyüklerine ya da kendilerine ihtiyaç duyan yakınlarına bakım verdikleri, bunun kültürel bir unsur olarak kabul edildiği ve Türk kültüründe ev kadınlığının²⁸ önemli boyutlarından

²⁷Türk kültüründe yaşlılık hakkında: Yüksel Özmen, Şule. (2013). Türk Kültüründe Yaşlının Yeri ve Medya ile Yaşlılığın Değişen Konumu. *Millî Folklor*, (100), 110-119.

²⁸Sarıtaş, Süheyla. (2016). Ofra Goldstein-Gidoni, Housewives of Japan: An Ethnography for Real Lives and Consumerized Domesticity, 2012, New York, Palgrave Macmillan Yayınları. *Millî Folklor*, (111), 222-223. Erişim:

<https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=111&Sayfa=222>

Ofra Goldstein Giodini'nin Japon toplumunda ev kadınları üzerine yaptığı çalışmayı tanıtır.

Çalışmada Japon toplumunda ev kadından kültürel beklentileri ve onların rollerini anlattığını belirtir. Sarıtaş kitabın Halkbilimi ve Sosyal Bilimler alanında araştırma yapacak kişilere farklı

biri olduğu düşünülebilir. Özdemir (2020: 57) toplumsal değişimler ve dönüşümler karşısında yaşlılara verilen değerin azaldığını; fakat, Covid-19 salgını süresince yaşlıların kültürel bellekteki yerinin ve öneminin yeniden fark edildiği ve gereken önemin verildiğini belirtir. Bunun sonucunda ev kadınlarının yoğun bir bakım emeği harcadıkları düşünülebilir. Bakım emeği ile beraber değerlendirilebilecek olan duygusal emek de bu oranda artmaktadır denilebilir. Reitzer (2018) aile yapısının kültürel değerlendirme için önemli bir alan olduğunu ve aileye yansıyan kültürel normların önemli olduğunu belirtir. Kendisi, kadın haklarının savunulmasında kültürel bağlamın gerekçe gösterilemeyeceğini savunur.

4.6.2. Duygusal Emek

Duygusal emek kavramı Hochschild (1983) 'te duygusal emeği iş yaşamına dair kullanmıştır.²⁹ Hochschild'a göre duygusal emek kişinin çalışırken işi nedeniyle duygularını ortaya çıkarmak ya da bastırmak zorunda olmasıyla ortaya çıkar. Buna örnek olarak her zaman gülümsemek zorunda olan kabin memurları ve kasiyerleri gösterir. Beck (2018) Hochschild ile yaptığı röportajda Hochschild duygusal emek (emotional labour) ve zihinsel emek (mental labour) arasında bir ayrım yapar ev işlerini organize etmenin, insanlara bir şeyler hatırlatmanın duygusal değil zihinsel emek olduğunu; fakat, bunlar bir anksiyeteye sebep oluyorsa bunun duygusal emeğin bir parçası olduğunu belirtir. Beck'in sorduğu sorulara karşılık örneğin bir gelinin kayınvalidesine gitmek için organizasyon yapıp taksi çağırmasının duygusal emek olmadığını; fakat, kayınvalidesi kendisine iyi davranmadığında gelin kendisini savunmak zorunda ve kötü hissediyorsa bunun duygusal emek olduğunu belirtir.³⁰

---

bir perspektif sunabileceğini, Halkbilimi, Antropoloji ve Sosyoloji alanlarında ev kadınları üzerine çalışma yapmak bakımından değerlendirilebileceğini belirtir.

²⁹Duygusal Emek İçin Hochschild (1983). <https://caringlabor.files.wordpress.com/2012/09/the-managed-heart-arlie-russell-hochschild.pdf>

³⁰Röportajın tamamı için: Beck (2018). The Concept Creep of 'Emotional Labor'. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/family/archive/2018/11/arlie-hochschild-housework-isnt-emotional-labor/576637/>

Bakım emeğiyle doğrudan ilişkili olarak düşünülebilecek duygusal emek ev kadının hayatında ücretsiz verdiği bakım emeği ve ev içi emeğe ek olarak görünmeyen bir emek türü olarak ele alınabilir.³¹

Ev kadınlığının önemli bir boyutu ve ev kadınlığıyla iç içe olan bakım emeği, onu içeren duygusal emektir. Ev kadınları aile bireylerinin tekrar eden işlerini yaparken, çocuklarına bakarken, onlar için endişelenip, onlar için iyi şeyler isterken bir duygusal emek sarf ederler. Çocuk bakımı, yaşlı, hasta ve engelli bakımı duygusal emek ile iç içedir. Bu işlerin yapılmasında sevgi, minnet, şefkat gibi duyguların hissedilmesi bu emeği duygusallık ile perdeleyip görünmez kıldığı ve kadın doğasına uygun olduğunu düşündürdüğü görülmüştür. Katılımcıların çocuklarının ve eşlerinin yanında üst soya yani anne, baba ve kayın akrabalarına da bakım verdikleri aynı zamanda alt soya yani torunlarına da bakım verdikleri görülmüştür.

Bakım emeği konusunda verilen örnekler duygusal emeği de kapsamaktadır, bakım emeği ve duygusal emeğin iç içe geçtiği ve beraber sarf edildiği düşünülebilir.

4.7. Sosyal Yaşam

Shenan vd. (1986: 407-408) çalışmaların ev kadınlarının kurdukları sosyal ilişkilerin onlara iyi geldiğini, ev kadınlığı performansları üzerinde olumlu etkiler bıraktığını ve psikolojik olarak rahatlattığını belirtirler. Pek çok araştırmacı ev kadınlarının evlerinde izole olduğunu düşünürken kendileri ev kadınlarının akrabalar, komşular ve arkadaşlarıyla düzenli görüşmeler yaptığını ve ev kadınlarının bu görüşmelerden mutlu olduğunu ev ve çocuk bakımı üzerine bilgiler paylaştıklarını ifade ederler. Ev kadınlığı rolünün büyüünden kurtulan kadınların depresyona daha eğilimli olduğunu ev işlerinin doğası gereği yalnızlaştırıcı, tekrar eden bir doğası olduğunu bu sebeple kadınların depresyona girdiği görüşüne karşılık Shanen vd. ev kadınlarının ev işlerinin

³¹Kadınların görünmeyen ev içi emeği ve pandemi dönemindeki durumları hakkında: Asi Güneş, Celile. (06.07.2020). Kadınların Ev İçinde Görünmeyen Emeği. Medya Siirt. Erişim: 02.12.2020. <https://www.medyasiirt.com/gundem/sosyolog-celile-asi-gunes-ten-kadinlarin-ev-icinde-gorunmeyen-h16167.htmlev>

bireyselleştirici doğasını kullanarak bununla baş ettiklerini, kendi iş yapma stillerini oluşturduklarını bunu da ev kadınları arasında farklılığa yol açtığını belirtirler.

Araştırmada elde edilen bulgular Shenan vd. destekler niteliktedir. Bazı ev kadınlarının özellikle eğitilmiş, çalışma hayatına katılmış sonradan ev kadını olmuş kadınların ev işleri konusunda daha olumsuz düşündüğü genellikle ileri yaşlarda ya da eğitim seviyesi düşük kadınlarda ev işlerinin kendi bireysel performans alanı olarak kabul edip bu şekilde değerlendirdikleri görülmüştür. Bu bağlamda Glass (1992) benzer sonuçlara ulaşıldığı söylenebilir. Glass, yeni nesil kadınların ev kadını olmak konusunda önceki nesle göre daha az istekli olduklarını, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine sıcak bakmadıklarını belirtir. Görüşme yapılan ev kadınları arasında ilişki genellikle mahalle arkadaşlığı, çocuklarının arkadaşlarının annesi gibi ev ya da çocuk ile bağlantılı olarak arkadaşlıklar kurulduğu bunların yanı sıra akrabalık ilişkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Görüşmelerin alt sınıftan kadınlar için genellikle park, bahçe ya da evlerde yapıldığı görülürken daha geniş maddî imkânlarla sahip olan kadınların günlerde, restoranlarda yemek yedikleri, kahvaltılar vs. organize ettikleri daha çok dış mekânda oldukları görülmüştür.

Ev işlerinin bireyselleştirici olması konusunda K1 şunları belirtir.

...Ben genelde yaz kış evde vakit geçiriyorum (gülüyor). Çünkü çocukların çamaşırıydı, ütüsüydü, ihtiyaçlarıydı, yemekleriydi ev işiydi işte parka gitmek istiyolar, oyun oynamak istiyolar genelde evdeyim yani yaz ve kış dönemi olarak. En çok vakit geçirdiğim yer genelde evin tamamı, temizlik işleri... Benim hiç boş vaktim olmuyo annem ya da kayınvalidem olmadığı için çocukları bırakıyım bi kahve içmeye gidiyim olmuyo her yere de çocuklarla gidemiyosun. Genelde evde ya da işte evimizin yakınındaki parkta çünkü genelde çocuklarla vakit geçiriyorum yani çok kendime ait bi zamanım yok.

K2... Canım ben hiç evden dışarı çıkmam. Hep evin içinde didinirim akşama kadar, sabaha kadar, temizlik hastasıyım biraz (gülüyor)... Ben sevmiyorum, ben hiç sevmiyorum (dışarıya çıkmak, sosyalleşmek konusunda) şimdi bile bugün dışarı ablam çaara çaara çıkarttı.

K2 görüşmenin ilerleyen bölümlerinde günlük 6-8 saat arası temizlik yaptığını belirtmiştir.

4.7.1. Günler

Karayığit (2015) günü kentli orta sınıfa mensup kadınların düzenli görüşmeleri olarak tanımlar. Tezcan (1980: 66) günlerin orta ve üst sınıf kadınların gerçekleştirdiği bir etkinlik olduğunu belirtir.³²

Bu araştırmada günlerin orta sınıf kadın etkinliğinden ziyade toplumun her kesiminden kadınların katıldığı bir aktivite olduğu görülmüştür. Son zamanlarda günlerin de değiştiği ve farklılaştığı görülmüştür, Karayığit'in çalışmasında olduğu gibi restoranlarda yapılan günler görülmüş, bunların popülerleştiği gözlemlenmiştir ayrıca katılımcılarla görüşmeler yapılırken günlere, ev buluşmalarına da gidilip gözlem yapılmış ve kadınların boş zaman aktiviteleri hakkında fikir sahibi olunmuştur. Gözlenen diğer bir olay ise günlerin evde yapıldığı; fakat, dışarıdan yemek sipariş edildiğidir. Türk toplumunda geleneksel olarak bilinen gün olgusunun bu bağlamda değiştiği gözlenmiştir. Türk kadınları arasında eskiden beri var olan gün toplantılarında evde yapılan hamur işi ve salata gibi ikramlar çay ve kahve eşliğinde ikram edildiği bilinmekte; fakat, son zamanlarda yapılan günlerde kadınların kebabçılara, çeşitli restoranlara ya da kahvaltılara gün toplantısı için gittikleri görülmüştür.³³ Bunun yanında, dışarıdan yemek getirtme de günlerin ve Türk mutfak kültüründe köklü yere sahip olan gün ikramları ya da yemek dergileri, kitaplarındaki *çay saati* ikramlarının günlerde eskisi kadar yer almadığı bu bağlamda gün olgusunun kültürel bir değişme yaşadığını söylemenin mümkün olduğu düşünülmüştür. Katılınan bir günde ev sahibi kadının sadece salata, garnitür ve çay kahve hazırladığı görülmüş ve güne katılan kadınlar ellerinde pizzacı, kebabçı broşürüyle gelmiş herkes kendi istediği yemeği söylemiş ve ücretini ödemiş, ev sahibinin bir ödeme yapmadığı, kadınların eski tarzda çeşitli ikramlıklar hazırlayarak yorulduğu ve böylesinin ev sahibi için daha ekonomik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kadınlar için eğlence ve sosyalleşme vesilesi olarak görülen günler genellikle özel alan evlerde gerçekleştirilirken artık bu günlerin kamusal alana taşındığı görülmüştür. Günlere katılan kadınların yaşlarına ve semtlerine bağlı olarak kadınların gün sohbetlerinin de değiştiği genç

³²Günler hakkında yapılmış başka bir çalışma için bkz. Benedict, Peter. (1974). The Kabul Günü: Structured Visiting in an Anatolian Provincial Town. *Anthropological Quarterly*, 1 (47), 28-47.

³³Günler hakkında yapılmış detaylı Halkbilimsel çalışma için bkz. Büyükokutan Töret, Aslı. (2012). Geleneksel Altın Günlerine Halkbilimsel Bir Yaklaşım: Muğla Örneği. *Karadeniz*, 4 (14), 117- 133.

kadınların çocuklarının okulu, eğitimi, beslenmesi gibi konulardan yaşı ileri olanların ise gelinleri, torunları, ilaçlar, sağlık problemleri ve doktorlardan bahsettikleri görülmüştür.

Ölçer Özünel (2015: 224) gecekondularda şifacıların olduğunu, bu şifacıların bilge kişi konumunda olduklarını ve şifacıların toplumsal cinsiyet rollerinin dışında insanî değerlerin göz önünde bulundurulduğunu belirtmiştir. Katılımcılar arasında şifacıardan ya da bu tür uygulamalardan bahseden olmamış, genellikle doktorlardan, ilaçlardan, geleneksel tıp diye adlandırılan bitkilerle tedavi yöntemlerinden bahsettikleri görülmüştür.

K1 (30) Eğlenmek için arkadaşlarımla komşularıyla vakit geçiriyorum. 3-4 arkadaşız ve gerçekten sohbetlerimiz çok keyifli kendi kendimize bi konudan eğlence, macera çıkarırız yani birbirimizi eğlendiririz bi araya gelince çok güleriz, onun için de genelde başka birine ya da başka biyeriye ihtiyaç duymuyoruz hiç mesaa kız kardeşim bile diyo sen bi alışmışsın ev diyo niye gelmiyosun, ihtiyaç duymuyorum çünkü park yakın, sürekli işte iletişim hâlindeyiz bi canımız sıkılsa bile binada konuşuruz bi saattir en kısa bi saat konuşuruz, naaptın, günün nası geçti şöyle oldu böyle oldu, uzun süreli komşuluklarımız var herkes birbirinin işte görümcesine kadar tanır. O öyle demiş bu böyle demiş derken kimseye ihtiyacımız yok yani.

-Günlere katılır mısınız?

K1 Ay tabii ki bensiz olur mu (gülüyor)... Bensiz olmaz... O bize o gün terapi gibi oluyo. O kadar çok gülüyoruz ki artık yanaklarımız aarıyo, terapi gibi oluyo ya da bazen de gülmekten ziyade birinin bi sorunu oluyo o anlatıyo bazen bi kıskartıyoruz bazen sakinleştiriyoruz o hiç belli olmuyo, gerçekten terapi oluyo bize...

-En çok ne konuşuyorsunuz?

K1 Vallahi genelde aile sorunları, çocukların sorunları ya da mesela kimi ödeve, kim derse kimi temizliğe kimi yemeğe birbirimize fikir veriyoruz bak şunu şunu yaparsan güzel oluyo ya da dersi şöyle çalıştırırsan çok verimli oluyo, okulda öyle olmuş işte evde, işte böyle olmuş diye genelde ev hanımlarının ilgilendiği konular yani başka bi yeriye görmediğimiz için. Market fiyatları filan yani

K1 zor durumda kaldığında ailesine değil güvendiği komşuları ve arkadaşlarından fikir aldığını çözümü bu şekilde bulduğunu belirtmiştir. K1 aynı zamanda maddî durumlarının

iyi olmaması sebebiyle alt sınıftan ev kadınlarının zihinsel ve bedensel olarak daha çok yorulduğunu, eksikleri gidermeyi düşünmenin, para sıkıntısı çekmenin zihnen onu çok yorduğunu ve maddiyatın onun hareketini de zayıflattığını bir yere gidecekse yol parasını hesapladığını, gitmekten vazgeçip o parayla çocuklarının ihtiyacını karşıladığını, faturalarını yatırmayı tercih ettiğini bu bağlamda kendisini ev çevresinde, parklarda, komşuluk ilişkileriyle binasının etrafında rahatlattığı anlaşılmıştır. James (2010:29) kadınların birbirleriyle görüşmelerinin ve misafirlik yapmalarının boşa harcanan vakit olarak görülebileceğini; fakat, kadınların bu ziyaretleri yapmadıklarında sıkıntıdan ve yalnızlık düşüncesinden delirebileceklerini ifade eder. K1 ev içindeki problemlere mutlaka çözüm bulmak zorunda olduğunu bir şekilde eksiklerini giderdiğini belirtmiş “Yokluk adama her şeyi yaptırıyor anlayacağın.” diyerek durumunu ifade etmiştir bu bağlamda yoksul kadınların daha fazla baskı altında hissettiği ve maddî konularda durumu iyi olan kadınlardan farklı olarak ekstra bir yük altında kaldıkları düşünülebilir.

K8 (42) özel olarak günlere katılmasa da ev oturmalarına katıldığını, gün ortamını pek sevmediğini belirtmiştir. *...Yani malum biliyorsunuz kadınların böyle ufak tefek dedikoduları işte ... eşleri konuşur, çocukları konuşur yani aile genelde hani havadan sudan çok öyle özel bişeylere girmeyiz.*

K8 ilkökul mezunu eşiyle beraber dükkân işletmektedir ve hem evde hem de dükkânda vakit geçirebildiklerini ayda yaklaşık 20 bin TL civarı gelirleri olduğunu ifade etmiştir. Kadınların ev kadınlığını tercih ettiğini bu dönemde işsizlik ya da iş bulamama gibi bir şey olmadığını düşündüğünü, dükkânları olmasa da çalışmak isteyeceğini, eşinin bu konuda bir sorun çıkarmayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda K1 ile K8 arasında ekonomik olarak büyük bir fark olduğu görülmektedir. K1 eşinin asgari ücretle çalıştığını 5 kişi yaşadıklarını ve iş bulamadığını önceden çalıştığını; fakat, maaşlarının ödenmemesi gibi bir problem sebebiyle işten ayrıldığını, iş aradığını ve iş bulsa çalışmak istediğini, ihtiyaçları olduğunu belirtmiştir. K8 ile aynı şekilde K36 da kadınların iş bulamaması gibi bir durumun olmadığını, herkesin istediği takdirde her işi yapabileceğini belirtmiş en azından kendisinin evde hamur işi, örgü vs. yapıp sattığını belirtse de kendisinin lüks bir konutta yaşadığını ve çevresindeki insanların bu tür ürünleri alım gücüne sahip olduğu böylece evinden dahi çıkmadan para kazanabildiği bu sebeple kendisiyle gurur duyduğu düşünülebilir. Fakat, Ankara’da yoksul bir semtte yaşayan K1’in çevresindeki herkesin kendisi gibi yoksul olduğu, kendisine iş bulabilecek ya da kendisinden bir şeyler satın

alabilecek bir çevresinin olmadığı anlaşılmış hatta K1 görüşmede “Zenginlerin çevresi geniş olur derler ya öyle gerçekten.” ifadesinin bu durumu açıkladığı düşünülebilir.

Sonuç olarak kadınlar arasında sınıf farklılığı sebebiyle bir iletişim probleminin olduğu, maddî olarak güçlü olan kadınların maddî olarak güçsüz kadınları tembellik ile suçladığı ve onların gerçeklerinden haberdar olmadığı görülmüştür. Çalışan, emekli katılımcılar ev kadınlarını tembellikle, iş bulmak için yeterince çaba göstermemekle suçladıkları, özellikle üst gelir grubundaki kadınların alt sınıftan kadınların iş aramak konusunda gayretli olmadığını belirttikleri görülmüştür. Alt sosyal sınıftan kadınların ise iş bulacak, arayacak bir sosyal ağa sahip olmadıklarını, yoksul semtlerde oturan katılımcıların çevrelerindeki kadınların da yoksul olduğu, iş bulmak için referanslarının olmadığı, eğitimsizlik de bir faktör olarak değerlendirildiğinde yoksul kadınların enformel işlerde, güvencesiz çalıştıkları, düzenli işe, maaşa sahip olacak imkânlardan yoksun oldukları, bebek bakımı, temizlik gibi işler yapabildikleri görülmüştür. Ölçer Özünel (2015: 40) köyden kente göç ile beraber geleneksel bilgiye dayalı iş imkânları olmadığından köyden kente göçen kadınların gündelik ev temizliğine gittiklerini belirtir. Çalışmayan ya da hiç çalışmamış katılımcıların ise çalışan kadınlara olumlu duygular beslemekle beraber doğal olarak çocuklarının bakımının eksik kaldığı, evlerinin yeterince temiz olmadığı, mesai saatlerine sahip oldukları için ve maaş aldıkları için kendilerinden iyi durumda olduklarını, ev kadınlığının daha zor olduğunu belirtmişlerdir. Çalışan katılımcıların ise çalıştıkları için çocuklarını ihmal ettikleri konusunda bir pişmanlık yaşadıkları tespit edilmiştir.

K44 (59) maddî olarak geniş imkânlara sahip Çankaya’ya bağlı bir semtte yaşayan katılımcı iki üniversite bitirdiğini belirtmiştir. Çalışmamış olsa dahi herkesin işine koşturduğunu, eşine yardım ettiğini bu şekilde çok çalıştığını, ev kadını gibi yaşamadığını, kendisine ait geliri olduğunu ve istediği gibi harcadığını bu anlamda kendisini ev kadını olarak görmese de şartlarından memnun olduğunu ifade etmiştir. Kendisine ve eşine ait mülkler bulunduğunu bu bağlamda eşinin gelirine bağlı kalmadığını ifade etmiştir. Ev kadınlığı hakkında: *...Benim yaşıma göre ev kadınlığı ekonomisi olmayan, evde iş yapan %99 tahsili olmayan kadınlar için geçerliydi; ama, şimdi herkes kocasının parası biraz fazla olunca üniversite mezunu olmasına rağmen evde oturmayı tercih ediyö hiç bişey yapmıyor gene ev işini kadın yapıyo (ev işleri için alınan yardımcıyı kast ediyor.) kocasının parasını harcıyo ev kadını oluyo; ama, şu an*

kavramlar bence değişti ev kadınlığı kavramı eskisinle aynı değil... diyerek ev kadınlığının tanımını yapmıştır. Onun ifadesine göre geçmişte ev kadınlığının eğitimsizlik ile ilgili olduğu, günümüzde ise eğitimden ziyade eşin geliriyle alakalı olduğu, eşinin geliri iyi olan kadınların ev kadını olduğu, ev işleri de yapmadığı anlaşılabilir. Eğitimli ve memleketinde saygın, bilinen bir aileye mensup olduğunu, Ev kadınlarının işsiz olmadığını, bunu tercih ettiklerini belirtir. Katılımcıların diğer ev kadınları ya da kadınlar tarafından neden çalışmadıkları konusunda bir baskıya maruz kaldıkları, çalışmalarının tavsiye edildiği görülmüştür. Çalışmanın yapıldığı dönemde mevcut ekonomik, toplumsal şartlar sebebiyle ev kadınlarının genellikle bir tercih olarak ev kadınlığı yapmadığı, aslında işsiz oldukları ve iş aradıkları görülmüştür.

K44...Bence tercih ediyorlar isterlerse iş bulurlar her şeyi yapabilirler bunun içine bulaşıkçılık da dâhil olmak üzere herkezin seviyesine, eğitim seviyesine, ihtiyacına göre çalışabilirler bence o doğru. Diyerek fikrini belirtmiştir.

K44 kadın günleri konusunda şunları söylemiştir: *...Tabii katılıyorum. Günleri severim her yaştan her kesimden günüm var güzel oluyo, bence güzel insanlara değişik oluyo... Günde ne konuşuluyo, ev işleri konuşuluyo, ailenin ekonomisinin yeterli olup olmadığı konuşuluyo, yemek konuşuluyo, çocukların eğitimi konuşuluyo çocuklar üzerine napıcaamız en çok bu konuşuluyo en yoğun da bu konuşuluyo çocukların sorunları aynı yaş grubu velileri ya da arkadaşları bi araya geldiğimiz için en çok çocuklar üzerine konuşuluyo.*

Bu alıntılar ışığında yapılan görüşmeler, sahada geçirilen zaman göz önüne alındığında katılımcılardan alınan bilgi, yapılan gözlemler ile kadınların en çok çocukları okula başladığında çevrelerinin genişlediğini, çocuklarının arkadaşlarının ailesi ve çocukların okul çevresindeki arkadaşlarının anneleriyle görüşüldüğünü bu anlamda çocukların okula başlamasının anneler için de çevreyi genişleten ve değişime sebep olan bir olay olduğu, bu edinilen arkadaşların çok uzun yıllar sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Aynı zamanda tüm sınıf farklılıklarına, içinde yetişilen aile yapısı vb. gibi farklılıklara rağmen görüşülen tüm ev kadınları için annelik, ev kadınlığı deneyiminin onları bir ortak paydada buluşturduğu, eve, aileye, çocukların geleceği hakkında kaygılara bakıldığında tüm sosyal sınıflardan kadınları birleştiren ortak paydanın annelik ve eve dair sorumluluklar

olduğu görülmektedir. Bu anlamda tüm kadınları birleştiren şeyin çocuklarının geleceğine dair kaygılar olduğu çıkarımı yapılabilir.

Kadınların çalışsın ya da çalışmasın değerlendirildikleri alanın ev ve aile alanı olduğu anlaşılmıştır. Bu anlamda sınıf, statü farkı gözetilmeksizin kadınların ev ve aile içerisindeki performanslarının önemli görüldüğü ve buradaki başarılarıyla başarılı ya da başarısız olarak değerlendirildikleri, ev ve ailenin tüm kadınları birleştiren ortak nokta olduğu görülebilir. Çalışan kadınların ise çifte mesai ve daha fazla duygusal emek harcadıkları görülmüştür.

James (2010: 36-38) ev kadınlarının grup hâlinde hareket ettiklerini çünkü onlara grup olarak davranıldığını aynı yerlerde oturan kadınların çok benzer yaşamlar sürdüklerini ve birbirlerini tanıdıklarını, birbirlerinin hayatını kolaylaştırdıklarını belirtir kadınların ev, çocuklar, ekonomik sıkıntılar ve eşleriyle yaşadıkları sıkıntıların ortak olduğunu ve bunları birbirleriyle paylaştıklarını, ev içinde izole olmanın verdiği sıkıntıları birbirleri arasında güçlü bağlantılar kurarak psikolojik olarak boşluklarını bu şekilde doldurduklarını belirtir. Ayrıca bu grupların kadınlık rolünü pekiştirdiğini, rollerine uygun davranmayan, mazeretsiz biçimde çocuğuna ilgi göstermeyen, kadınların dışlandığını ifade eder. Yapılan görüşmelerde de bu duruma rastlanılmış, kadınlar arasında yaşa bağlı, ekonomik seviyeye vs. göre değişen gruplar oluştuğu ve kendi grup normlarına uymayan kadınları dışladıkları, görüşmemeyi tercih ettikleri görülmüştür.

Bu anlamda her ne amaç ile olursa olsun kadınların bir biçimde etkileşime geçmeleri, evli olmayı, ev işlerini, maddî sıkıntılarını ya da çocuklarıyla ilgili problemleri ortak payda olarak alıp birbirlerinin sorunlarını paylaşmalarının onları birleştirdiği hatta akraba kadar yakınlaştırdığı görülmüş, görüşme yapan kadınların komşuları ya da arkadaşlarıyla olan ilişkilerinin akraba ilişkisinden daha yakın olduğu görülmüş, katılımcılar kimi zaman komşularından *bu benim gelinim*, *bu benim ablam*, *kardeşim* şeklinde hitap ettikleri, zor durumda olan kadınlara, yalnızlık çektiğini düşündükleri kadınlara yardımcı olmaya çalıştıkları görülmüştür. Özarslan ve Karataş (2015) kadınlar arasında kurulan akrabalığın, kadınların birbirlerine karşı sevgi, samimiyet hissetmeleri, arkadaşlıklarını devam ettirmek ve daha yakın olmak için çeşitli sanal akrabalıklar kurduklarını belirtirler. Bu akrabalıklara ‘örüden tutuma kardaşlık’, ‘ahiret kardeşliği’, ‘süt kardeşliği’ gibi sanal akrabalıklar örnek verilir, bu akrabalıkların kadınlar arası dayanışma ve sevgiden

doğduğu açıklanır. Ölçer Özünel (2015: 22) benzer bir kardeşlik ilişkisinin gecekondularda yaşayan kişiler arasında da var olduğunu, bu yakın ilişkiyi ‘kardeşlik ve temel komşuluğu’ olarak adlandırdıklarını, zamanla çocuklarının birbirleri ile evlendiğini ifade eder. Türk kültüründe yardımlaşma temelli yakın ilişkiler kurulduğundan komşuluk ilişkilerinin de önemli olduğu, kardeşlik kadar kıymet verilen ilişkiler kurulduğu anlaşılabilir. Bu bağlamda kadınlar arası bilgi ve tecrübe paylaşımının, mekânsal yakınlığın kadınlar arası bu tür sanal akrabalıklara vesile olabileceği, kişiyi komşu ya da arkadaşlıktan öte ahiret kardeşi, örüden tutuma kardeş gibi sanal akraba olarak görmelerine vesile olacak bağların kurulabileceği anlaşılmıştır. Özellikle başka şehirden gelen, yalnız kadınların komşuları, arkadaşları ile daha sıkı bağlar kurduğu, yalnızlık ve yabancılik duygusundan kurtulmada diğer kadınların desteğini aldığı görülmüştür. Örneğin K32 (40) ile yapılan görüşmede küçük bir şehirden Ankara’ya gelin olarak geldiği, hiçbir akrabasının bulunmadığı, eşinin de çalıştığı düşünülünce onun yalnızlığını alt kat komşusunun giderdiği, pazar, market vesilesiyle gezmeye giderek şehri öğrettiği, kendisine sıkıntılarını çözmeye yardımcı olduğu ve kendisinin komşusuna abla, komşusunun da ona gelinim dediği görülmüş ve yalnızlığını fark edip giderdiği, kendi arkadaş gruplarıyla tanıştırdığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda ev kadını olmanın kadınları ortaklaştıran bir deneyim olduğu ve kadınların birbirinin yaşamlarını kolaylaştırdıkları, bir dayanışma içinde oldukları ve kadınların birbirleriyle her türlü etkileşimlerinin onlar için iyileştirici olduğu görülmüştür. Görüşme yapılan bazı katılımcıların ise günlere katılmadığı, bu tür toplantılardan hoşlanmadıklarını belirtmişlerdir; fakat, görüşme yapılan katılımcıların genelinde kadın kadına yapılan sohbetlerin sevildiği gözlemlenmiştir.

Acar Savran (2013) Özbay (1990: 133 ‘den akt.) günlerde ev kadınlığının bir zanaat olarak yüceltildiğini, yapılan işlerin sergilenmesinin dışında ev kadınları tarafından zanaat olarak da görüldüğünü vurgular. Günlerin bu işlevlerinin yanında altın, dolar günü gibi günler olduğu bilinmektedir. Son dönemlerde sosyal sınıfa bağlı olarak günlerin ekonomik etkisi azalsa da kaybolmadığı söylenebilir. Kadınlar bu günlerde karşılıklı olarak birbirleriyle maddî etkileşimde bulunurlar ve bu maddî gelir genellikle kadının kendi ihtiyacına, çocuklarının ihtiyacına, eşe yardım olarak ya da evdeki mobilyaların değişimi gibi amaçlarla kullanıldığı görülmektedir; fakat, genellikle günden elde edilen para kadının birikimi olarak işlev gördüğü söylenebilir. Bu anlamda günler, kadınlar için

hem bir sosyalleşme aracı hem de ekonomik bir boyuta sahiptir. Bazı kadınların ailelerinin ekonomik gücü ölçüsünde birkaç güne dâhil olduğu gözlemlenmiş ve özellikle akraba günlerinin aile içi ilişkileri düzenlemedeki rolünün büyük olduğu görülmüştür.³⁴

K42 (57) ise günleri kadınların bilinçlenmesinde araç olarak kullandığını anlattı.

... Mesaa eskiden günlere çok gıcık olurdum sonra günü ben düzenledim. Günü düzenlememin amacındaki neden illaki o aradaki 100 lira ya da bilmem ne değildi. Günde kadınlar eğer 4 saat oturuyorsa tamam yedik içtikten sonra ya kadın ve şiddete dönüyorum ya siyaset ve kadına dönüyorum ya yasalardaki kadına dönüyorum...

-Günleri neden sevmiyordunuz peki?

Ya ne biliyim kadınların oturup dedikodu yaptığını düşünüyodum hakkatten de öyleydi. Onlar da zaten ya iyi ki de geldin artık birbirimizin hakkında hiç atmıyoruz. Çünkü bi kere kadınlara kadın dayanışmasını anlatıyosun diyosun ki bakın biz kadınlar birbirimizin elinden tutmak zorundayız, birbirimizin yaralarını sarmak zorundayız başımıza bir iş geldiğinde dayanışmak zorundayız... Ben eskiden hatırlıyorum hep birbirlerinin yaralarına basarlardı iğneleyici laflar...

Özdemir (2017: 404-405) “Mizah tanımları kalıplardan oluşmaktadır.” diyerek mizahın kalıplardan beslendiğini, yaşamın kalıplaşmış yönlerinin mizah aracılığı ile gözler önüne serildiğinden bahseder. Bu kalıplaşmaları mizahın kaynağı olarak değerlendirir. “Mizahın Kaynağı Olarak Biz Türkler ve Yurdum İnsanı” başlığı ile “Biz Türkler” ifadesi ile yapılan mizahî değerlendirmelerin bir toplumsal eleştiri niteliği taşıdığını ve kültürdeki kalıplaşmaları ifade ettiğini belirtir. “Bana anne deme”, “Yaşa oturma”, “Bizi çekemediler”, “Yatak odasını kız tarafı”, “Türk kızı, anne” gibi klişelerin ev kadınlığında da karşılık bulduğu, bu anlamda da ev kadınlığının ve kadınlığın diğer alanlarda olduğu kalıplaşmalar içerdiği, mizahî bir kaynak olduğu, kültürel değerlere ve kavrayışa işaret ettiği düşünülebilir.

Yukarıda verilen ev kadınlarının evlerde toplanıp dedikodu yaptığını dair fikirler bir kültürel kalıp olarak değerlendirilebilirken, K42'nin kalıp dışı davrandığı, bu toplantıları

³⁴Günler hakkında yapılmış tez için: Karayiğit, Ebru. (2015). *Gendered Fields in Women's Leisure Time Experiences: The Case of 'Gün' Meetings in Ankara*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

bilinçlenmede araç olarak değerlendirdiği yorumu yapılabilir. Özdemir (2017: 142) eşinden bahsederken ‘bizimki’ ifadesinin kullanılmasının da kadın erkek ilişkileri konusunda bir klişe olduğunu belirtmiştir. Ev kadınları arasında eşinden bahsederken ‘benimki’, ‘babamız’ gibi ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Bu anlamda ev kadınlığı alanının da toplumsal cinsiyet ve kültürel klişeler bakımından zengin bir alan olduğu düşünülebilir. Özdemir (2017: 403-451) bahsedilen kalıplar ve klişelerin, ev kadınlığında da karşılık bulduğu, ev kadınlarının da deneyimlediği, karşılaştığı, yaşamlarında karşılık bulan alanlar olduğu düşünülebilir. Bunların sonucu olarak Türk kültüründe ev kadını tipleri, ev kadını klişeleri, kültürel değişmeler bağlamında ev kadınlığının değişmesi gibi alanların da zengin olduğu gelecek çalışmalarda değerlendirilebileceği görülmüştür.

4.7.2. Dinî Toplantılar

Gün gibi toplantıların yanında kadınların Kur’an okumak vb. gibi dinî amaçlarla da toplandıkları bu tür toplantıların onlar için oldukça rahatlatıcı olduğu görülmüş daha muhafazakâr ev kadınlarının gün yerine ya da gün ile beraber bu toplantılara katıldıkları çeşitli sorunlarına çözüm buldukları dinî sorularına yanıt aldıkları görülmüştür.

K5 (44) günlere katılmadığını sünnet, mevlût gibi toplantılara katıldığını, zorunlu işi olmadıkça eşi yanında olmadan dışarıya çıkmadığını, dışarıya çıkmayı sevmediğini belirtmiştir. Eşi yurt dışında çalıştığı dönemde Kur’an kursuna yazıldığını 1 yıl devam ettiğini belirtmiştir.

Geçen yıl Kur’an kursuna yazıldım Diyanet’in bir yıl boyu oraya gittim... orda arkadaşlarım oldu ... ders sorası sohbetlerimiz oldu orda arkadaş edindim bi rahatsızlığım var demiştim ora bana daha ilaç gibi geldi, yeni arkadaşlar, yeni ortam... Hatta bu sene de düşünüyom Allah nasib ederse.

-Bu toplantılardan sonra ayrıca bir sohbetiniz oluyor mu neler yaptın gibi?

Yok olmuyo dinî sorular oluyo işte herkes dinî konuda soru soruyo bana soruyo, Hocam bana soruyo sizin gibi K5 Hanım napyosun eşim de yok durumumu anlattım. E Hocam burdan gidiyom işte namazımı kılıyom, çay koyom çay içiyom dersimi çalışiyom böyle yani dinî konu dışında öyle bi sohbet olmuyo

K5 dinî sohbetlere katıldığını söylerken ve günleri sevmediğini katılmadığını belirtirken görüşme boyunca süren genel tavrı dışında daha çekimser bir tavır ve daha kısık sesli bir ifade takınmıştır. Bir sorusu ya da genel bir sorunu olduğu zaman hocaya danıştığını belirtmiştir.

...Hocama soruyom ben işte sohbet sohbeti açıyo hocam diyom ben aileme şu şekilim Hoca söylüyo işte bunu yap diyo mesela... Annenize babanıza of dedirmeyin...

K6 (49) günlere katıldığını, halk eğitim kurslarına gittiğini belirtmiştir. Görüşme sırasında yanında olan komşusu ... *Kur'an okuyoruz öyle hani ibadet olsun diye gün yaptığımız zaman öyle arkasından da yemek yerken sohbet ediliyo* diyerek eklemiştir bu anlamda günlerin temel konusunun çocuklar ve aile hayatı olduğu; fakat, bazı çevrelerde kadınların gün vb. toplandıklarında beraber ibadet ettiklerini, toplantıların dinî bir boyut kazandığı da görülmüştür. Bu anlamda yine iç mekânda da olsa kadınların toplanıp sohbet ettikleri, ibadet ettikleri ve bunların onların hayatının önemli bir parçası olduğu görülmüştür.

Görüşme yapılan katılımcıların Halk Eğitim, Diyanet, İşkur gibi kurumların kurslarına da ilgiyle katıldıkları görülmüş özellikle İşkur kurslarının katılımcıya ücret verdiği için hem maddî boyutuyla hem de kendilerini geliştirme amaçlı katıldıkları anlaşılmıştır.

4.8. Kendi Patronu Olmak

Görüşme yapılan katılımcılar ev kadını olmanın belirgin iki iyi yönünü belirtmişlerdir. Bunlardan biri kendi çocuklarını anne sevgisi ile büyütmek diğeri ise kendilerine ne iş yapmaları gerektiğini söyleyen kimsenin olmayışıdır. Oakley (2018: 175) kendi patronu olmanın ev kadınlığının en değer verilen yönü olduğunu belirtir. Mies (2010: 31) kadınların kendi patronları olduklarını ne zaman isterlerse istedikleri işi yapabileceklerini, kendilerini denetleyen biri olmadığından bahsederken aslında kadının patronunun eşinin işi olduğunu, kadının yapacağı her şeyin tamamen eşin işine, gelirine ve nasıl çalıştığına, çalışma saatlerine bağlı olduğunu söyler.

K11 (55) *Çalışırken şöyle haftada bi gün, bi günümüz vardı bizim ... haftada bi gün olduğu zaman ... o bi güne her şeyini sığdırmaya çalışıyosun işte ... evi işiyidi, ütüsüydü,*

çamaşırdı, misafirlige gidiceksin, misafir kabul edeceksin her şeyi bi güne sığdırmak zorundasın; ama, şimdi emekli oluyosun evinde istediğin zaman amaaan ütü sanki noolacak var iki gün sonra yaparım diyosun o kolaylıkları var.

K3 ... Evdesin kendi işin yorulduğun zaman bırakıyosun ya da yapmak istemediğin zaman yapmıyosun.

K1, K3 ve daha önce çalışma hayatına katılmış tüm katılımcılar çalışırken daha sistemli ve planlı olduklarını, zor ve yorucu olsa dahi kendilerini disipline edip işlerini bitirdiklerini, ev kadını olduklarında ise işlerin hiç bitmediğini, sistemlerinin bozulduğunu ifade etmişlerdir. Çalıştıkları takdirde kendileri için zor da olsa daha iyi olduğunu kendilerine zaman ayırabildiklerini, kendilerine para ayırabildiklerini belirtmişlerdir.

Kaplan (2011: 165) “Kendini hem evin sahibi hem de hizmetçisi olarak görür.”³⁵ Açıklaması kadınların ev işlerinde her ne kadar kendi başlarına, kendilerine ne yapması gerektiğini söyleyen birileri olmadan iş yaptıklarını söyleseler de Kaplan’ın bahsettiği gibi yapılan yemekleri temizlikler başkalarının kullanımına ve beğenisine sunulur aslında zaman kullanımı konusunda da düşündükleri kadar esnek olmadıkları aslında *mecburen* yapmak zorunda oldukları belirli saatlerde belirli işler olduğu görülmüştür. Örneğin görüşme yapılan kadınlar görüşmeye vakit ayırabilmek için yemek ya da temizliklerini yapıp gelmiş, çocuklarını okuldan almayı bekleyen anneler ya da eşinin işten döneceği saate kadar arkadaşına oturmaya gelmiş kadınlar, günlere gelmiş kadınlardır yani esasında yapılması gereken işlerin çok da esnek olmadığı görülmüştür. Fakat, kadınların bazı işleri erteleyebilmeleri, patron gibi bir otoriteye karşı sorumluluk hissetmemeleri onları rahatlatırsa da onların sorumlulukları ve özgürlükleri ev halkı ve onların ihtiyaçları tarafından belirlendiği katılımcıların çocukların ya da ev işlerinin izin verdiği ölçüde kendilerine vakit ayırabildikleri yani sanıldığı gibi bir otonomi olmadığı gözlemlenmiştir.

---

³⁵Görünmez emek ve ev işleri hakkında Halkbilimci bakış açısıyla yapılan çalışma için; Kaplan, Melike. (2011). “Kaplumbağa’nın Özgürlüğü”: Kadınlar ve Ev İçi Emek, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt 17 (65), 163-172.

4.9. Ekonomik Bağımlılık

Custers (2012: 79) Dalla Costa 1972'den Dalla Costa'nın "Bizler evleri terk etmeliyiz bize zorla yüklenegelen ve asla ücret ödenmeyen ev işlerini iş olarak görmeyi reddetmeliyiz." alıntısını aktarır ve Dalla Costa'nın kadınların izolasyonlarını kırmak için sosyal yaşama dâhil olmaları gerektiğini belirttiğini aktarır. Radner ve Lanser (1987: 413) Halkbilimi alanında ev işlerinin kadınlar arası ev kadınlığı kültürünün incelenebileceğini ya da erkekler tarafından kontrol edilen ücret sistemi ilişkisiyle ele alınabileceğini belirtir.

Savran vd. (2012: 11-13) kadınların eşlerinin maddî imkânı ile yaşamlarını sürdürdüklerini ve kadınların eşlerinin gelirlerini harcayabildiklerinde emeklerinin karşılıksız olmadığı düşünülmesini; fakat, yaşamı idame ettirmek için sahip olunan ücretin aslında kölelik ile ilgili olduğunu belirtir, kadın emeğinin görünmezliğinde temel etkenin gelirin kimin denetiminde ve nasıl paylaşıldığı ile ilgili olduğunu ifade eder. Hangi sınıftan olursa olsun erkeklerin kadınlardan daha çok sosyalleştığını, sosyal ve kültürel sermayelerine katkı sağladıklarını, kadınlardan daha çok harcama yaptıklarını kadınların ise eve kapandığını, sosyal, ekonomik olarak dışlandıklarını böylece kadınların iş bulma bakımından yetersiz ve donanımsız olduklarından düşük ücretli işleri yapmak zorunda olduklarını yani ev kadını oldukları için dışlandıklarını, dışlandıkları için ev kadını olduklarını bir kısır döngüde yaşadıklarını açıklar. Kadın emeğinin patriyarka tarafından sömürüldüğünü ve el koyulduğunu belirtir.

Savran vd. (2012: 11-13) kadınların görünmeyen emeğinin kabaca üçe ayrılabilirliğini birinci kısımda ev işlerinin yer aldığını, ikinci kısımda bakım emeği yani aile üyelerine verilen bakımın çocuk ve hasta bakımının yer aldığını, üçüncü kısımda ise tarımda ve aile işlerinde ücretsiz çalışan kadınların olduğunu ifade eder.

Kadınların emeği ve kullanım değeri üretmeleri onların hem doğal bir yeteneği, işi olarak görülüp normalleştirilirken hem de piyasada kadınların karşılıksız yaptığı işin kapitalizm ve devletler için olumlu işlev gördüğü söylenebilir. Bu ilişkiler birbirini besler, kadınların ücretsiz emeği devlet üzerindeki bakıma harcanacak payı azaltmaktadır.

Saygılıgil (2018: 29) Delphy'den kapitalizmden farklı olarak patriyarkal üretim tarzı olduğunu aktarır Delphy'e göre, kadınların emeğinin karşılıksız olması yalnızca kullanım değeri üretmelerinden değil aslında bir sözleşme olan evlilik ile bir üretim ilişkisine dâhil olduklarını ve kadınların erkekler karşısında bir sınıf olarak konumlandıklarını bunun da

kadınlar için temel ezilme biçimi olduğunu belirtir ve bunu patriyarkal sömürü olarak adlandırır. Ancak Saygılıgil kadınları bu şekilde sınıflandırmanın kadınlar arasındaki farklılığın görünmemesine sebep olacağını ve kadınların piyasa ekonomisine dâhil olup çalıştıklarında da gelirlerine eşlerinin el koyabileceğini belirtmiştir. Connel'in Mitchell'den esinlenerek toplumsal cinsiyet ilişkisinin dört yapıda ele aldığını bunların yeniden üretim, üretim, cinsellik ve toplumsallaşma olduğunu bu yapıların birbirinden bağımsız gibi görünse de birbiri ile son derece ilişkili yapılar olduğu fikrini de aktarır.

Görüşme yapılan kadınların bir kısmı (genellikle alt sosyal sınıftan katılımcılar) kendilerine ait bir gelir olmadığından eşin geliri ile tüm aile geçinmek zorunda olduğundan kadınlar kendilerine ait harcamaları azaltıp gıdaya, çocuklara ve eve daha çok harcama yaptıklarını ifade etmişlerdir. K1 bu durumu “Evdeki kişi sayısı arttıkça vaktim de azaldı, param da azaldı.” diyerek özetlemiş ve harcamaların çoğunluğunu çocuklar ve gıdaya yapıldığını belirtmiştir. K2 ise kendisi harcama yapabildiğini, belirtirken kıyafet vb. şeyler alabildiğini hem ardından ise mutfak harcamasını da kendisi yaptığını belirtir. Buradan zorunlu ihtiyaçlar için harcama yaptığı; fakat, çocukları çalışan ya da evlenmiş kadınların bu konuda maddî imkanları ölçüsünde biraz daha rahat olduğu görülmüştür. Ekonomik olarak daha güçlü, kendilerine ait mülkleri ve gelirleri olan kadınların bu konuda daha rahat oldukları, kendi gelirlerini diledikleri gibi harcayabildikleri ve eşe karşı daha güçlü bir pozisyonda oldukları gözlemlenmiştir.

James (2010: 40) maddî bunalımı en çok kadınların çektiğini, genellikle ihtiyaçlarından vazgeçmesi gereken ilk olarak kadınların olduğunu belirtir. Bu noktada görüşme yapılan katılımcıların en büyük özlemi olan emekli maaşı daha temelinde kendisine ait bir gelirin önemi görülmektedir. Görüşülen katılımcılar kendilerine ait bir gelirin olması durumunda daha rahat olacaklarını, ailelerine, çocuklarına yardım edeceklerini ve kendilerine daha rahat harcama yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar arasında farklı yaş ve gelir düzeyinden ev kadınları ile görüşme yapıldığından kadınlar arasındaki maddî olanak farkları ve kendilerine ait bir gelirin olmasının yarattığı ayırım net gözlemlenmiştir. Kendisine ait geliri olmayan kadınların harcama konusunda ailenin gelirin de bağlı olarak genelde daha tutumlu oldukları özellikle ileri yaşlardaki ev kadınlarında gözlemlenmiş, genç ev kadınlarından maddî olarak orta sınıfa mensup kadınlar kendileri için kozmetik vb., sosyalleşme için daha fazla

para ayırabildikleri görülmüştür. Maddî olarak üst sınıfa mensup ve kendisine ait kadınların ise harcama konusunda bir problemlerinin olmadığı, kendilerine rahatlıkla zaman ya da para ayırabilecekleri anlaşılmıştır. Bu bağlamda ev kadını olmanın tüm kadınları birleştiren bir sıfat ya da deneyi olmasına karşılık kendisine ait geliri olan ve maddî olarak üst sınıfa mensup kadınların daha düşük yoğunluklu olarak bu deneyimin negatif yönlerini yaşadıklarını, maddî olarak alt sınıfta yer alan kadınların özellikle geçim konusunda sıkıntı yaşadıkları için kendileri için harcama yaptıklarının nadir olduğu görülmüş ve eve gelen paranın idaresi konusunda daha stresli bir deneyim yaşadıkları anlaşılmıştır. Maddî imkân farklılıkları hem ev kadınları arasında bir ayrışmaya ve farklı normlara sebep olurken ev kadınlarının eşleri ile aralarındaki ilişkiyi de farklılaştıran önemli bir unsur olarak görülmektedir. Kendisine ait geliri olan kadınların eşlerine karşı daha kararlı duruş sergileyebildikleri, gelirleri sebebi ile güven kazandıkları çıkarılabilir.³⁶

Kadınların *aile ekonomisine katkı* olarak nitelendirdikleri el işi, börek pasta yapıp satmak gibi işlerden kazandıkları gelirin dahi kendilerine ait bir gelir olması (ev için harcanacak dahi olsa) katılımcılara bir güven hissi verdiği, çalışmalarının maddî bir karşılık ile ödenmesinin kendilerini mutlu ettiği ve güven kazandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca hem eve hem işe yetişebiliyor olma durumu da *fedakâr anne* rolünü pekiştirdiğinden kadınlarda tüm sorumlulukları yerine getirmiş olma, elinden geleni yapmış olma anlamında rahatlattığını annelik sorumluluklarını yerine getirdiği hissiyatı yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Kızıllan (2014) çalışmasında kadınların, şiddete maruz kalan, çeşitli olumsuzluklar yaşayan kadınların anlattıklarını ilgiyle dinlediklerini, kendilerini şiddet gören kadın ile özdeşleştirip acıma duygusu hissettikleri sonucuna ulaşır. Kadınların tüm bu sorumluluklarını tam olarak yerine getirme telaşının yanında şiddet vb. unsurlara da *ailesi ve çocukları için* katlandıkları bu zorluklara katlanmanın da bir itibar yarattığı gözlemlenmektedir. De Beavoir (1979; akt. Kızıllan, 2014) erkeklerin kendilerine özgü bir dünyaları ve fikirleri olduğunu, kadınların ise kadınlık kaderi ile içe kapanmış

---

³⁶Cinsiyet rollerinin eğitim, çalışma ve maaş durumuna göre eşler arasında ev işlerinin yapılmasına dair bir çalışma için: Carriero, Renzo, ve Todesco, Lorenzo. (2018). Housework Division and Gender Ideology: When Do Attitudes Really Matter? *Demographic Research*, Vol 39, 1039-1094.

olduklarını birbirlerine bu yol ile bağı olduklarını bu sebeple de iki kadının karşılaştığında birbirlerinden ortak yaşamlarının olumlanmasını beklediklerini belirtir.

K3 ...*Şu an biraz daha eşinin eline bakıyosun çocuklarım var diyosun, biraz arkaya atıyosun*

- Çalışırken kendinize daha mı çok zaman ya da para ayırabiliyordunuz

Yani evet çünkü çalışıyosun gücün var, paran var; ama, şimdi öyle değil evdeyim, eşimin eline bakıyorum sonuçta aldığı maaş belli çocuklarım var ona göre de çok kendimi öne değil arkaya bırakıyorum.

K10 ...*Ben hiç hak etmediğim bi şeye asla elimi uzatamam. Yaşamadım ama çalışmasaydım belki adam verirse yedim vermezse otururdum.*

Bu konuda K2, K1 ve diğer katılımcılar da özellikle alt sosyo-ekonomik gruptan katılımcılar kendi ihtiyaçlarından önce çocuklarının ve evlerinin ihtiyaçlarını aldıklarını belirtmişlerdir. Sosyo-ekonomik olarak daha refah düzeyi yüksek olan kadınların bu konuda genelde sorun yaşamadıkları kendilerine rahatça maddî harcama yapabildikleri görülmüştür. Özellikle kadınlara yöneltilen sizce üst sınıftan ya da alt sınıftan bir ev kadının yaşamında neler fark ediliyordur diye sorulduğunda en önemli nokta olarak rahat harcama yapabilmek, gezebilmek yanıtları verilmiştir. Bunun dışında büyük bir farklılık olmayacağını düşündükleri görülmüştür. K11 ise toplumda ev kadınıym demek ve emekliyim demek arasındaki farkı şöyle tarif ediyor.

K11... *Emekliyim diyince akla şu geliyo ha bunun maaşı var, aldığı bi para var yani o para, para olarak düşünme yani kadının ayaklarının üstüne basabilmesi, güçlü o anlamda söylüyorum.*

Bu anlamda ev kadınlarının homojen bir grup olmadığı, maddî düzey, eğitim seviyesi, aile yapısı gibi unsurların kadınların yaşamında farklılıklara yol açtığı görülmüştür.

4.10. Cinsiyetlendirilmiş Mekânlar

Bostan Ünsal (2013: 23) Antik Yunan'da *agora* denilen yerlerde toplumsal işlerin yerine getirildiğini ve bu kamusal alana kadınların, engelli ve kölelerin giremediğini belirtmiş,

kadınlar için özel alanın yani aile ve evin uygun bunlara ilişkin rollerin pekiştirildiğini anlatmıştır. Günindi Ersöz (2015: 80) Antik Yunan'da kamusal alan olan *polis*in erkeğin alanı, özel alan olan *oikos*'un da kadın alanı olarak tanımlandığını ifade eder. Bu ayırmda ekonomik özgürlüğün belirleyici olduğunu, ekonomik özgürlüğü olanların kamusal alana dâhil olabildiğini polis ve *oikos* arasındaki temel ayırımın da *polis* 'in hukukî düzenlemeye sahip bir alan olduğu *oikos*'un ise hukukun dışarıda bırakılmış alan olduğunu, böylece ataerkil devlet çıkarlarının korunduğunu belirtir. Kadın ve iç mekân- özel alan ilişkisi daha önceki bölümlerde tartışıldığı üzere çok daha eskilere dayandırılabilir.

Bu bölümde kadınların hareket alanlarının ne olduğu, günlük yaşamda daha çok hangi alanlarda buldukları tartışılacaktır. Katılımcıların *ev kadını* olmalarından dolayı günlerinin çoğu evde yani özel alanda geçmektedir. Yapılan görüşmelerde kadınlar ile yine iç mekânda bir kez de bina önünde yani iç mekânın uzantısı sayılabilecek bir yerde görüşmeler yapılmıştır. Dış mekân yani apartman bahçesinde yapılan görüşmede kadınlar tıpkı bir iç mekân gibi organize edilmiş çardakta gün toplanmalarını anımsatacak şekilde masalara örtüler serilmiş, evden tabaklar, bardaklar ve çaydanlığın getirilmesi ile özel alan dairelerden bina bahçesine kadar esnetilmiş gibi görülebilir. Ölçer Özünel (2015: 51; Öztürk 2012: 88 'den akt.) evin sadece mekân olarak evle sınırlı kalmayabileceğini, mekânı kullanan diğer bireylerle kurulan sevgi bağı yolu ile bir araya gelindiğinde o alanın ev olabileceğini belirtir. Ölçer Özünel (2015: 71) gecekondularda ise kadınların bir araya gelip sosyalleştikleri ve bilgi paylaştıkları mekânın tandır olduğunu, tandırın gecekonduda yaşayan kadın için eğitim merkezi işlevi gördüğünü ve tandırın hiyerarşiyi de içerdiğini belirtir.

Bu bağlamda kadınların sosyalleşmek için kullandıkları, halılar, masa örtüleri gibi eşyalarla mekânı kendilerine göre ve ev gibi dekore ettikleri, orada beraber oldukları kadınlarla sevgi bağı kurduklarını böylece o mekânların da ev olabileceği yorumu yapılabilir. Bu çardakta kadınların gün içinde işleri bittiğinde çardağa çay, kek, meyve vs. indirip birbirlerini oraya davet ettikleri, okuldan çıkan çocukların da annelerinin yanında oraya katıldıkları gözlemlenmiştir. Bu oturmaların, eşler işten dönene kadar ya da çocuklar okuldan döndükten kısa bir süre sonra noktalandığı görülmüştür.

Özellikle düşük gelirli kadınların dış mekânda hareket alanlarının kısıtlı olduğu evlerinin yakınındaki parklar, bina bahçeleri gibi yerlerin olduğu, yüksek gelire sahip ya da

ekonomik özgürlüğü olan kadınların hareket alanlarının daha da genişlediği, şehir dışı günü birlik geziler, aile ile yurt dışı tatilleri vs. yapıldığı gözlemlenmiş yani kadınların dış mekân ile ilişkisinde maddiyatın önemi göze çarpmıştır. Özellikle günler evlerde yapılmıyorsa kadınların kamusal alana çıkmak için önemli bir fırsatları hâline gelmektedir. Yakınlardaki ya da merkezi yerlerdeki kafelerde, restoranlarda organize edilen günler kamusal alana çıkmak için bir bahane ve ev dışında rahatlama şansı yarattığı düşünülebilir.

Maddî olarak görece daha güçlü olan kadınların ise çocuklarının okuldan döneceği saate kadar işleri bittiğinde mağazalarda gezdikleri, bir restorana oturup çay içtikleri yanıt alınmış ve kadının kamusal alana katılımında maddî farklılıkların önemi göze çarpmıştır. Katılımcılara dışarıda yapılan günler sorulduğunda “Hep evdeyiz, sıkılıyoruz değişiklik oluyor.” gibi yanıtlar alınmıştır. Muhafazakâr katılımcılarda bunlara ek olarak câmiler, mevlütler, Kur’an kursları da eklenmiştir. Çocuk sahibi olan katılımcıların ise okul bahçeleri gibi yeni yerlerde sosyalleşme fırsatı buldukları, çocukları vasıtası ile sosyalleştikleri görülmüştür. Ev kadınlaşan kadınların, zamanla maddi gelire de bağlı olarak hareket alanlarının genişlediği, kamusal alanlarda kadın toplantıları organize ettikleri, bu toplantılar için farklı mekânlara gitmenin onları rahatlattığı, burada bahsi geçen kamusal alana çıkma olayı zorunluluklardan değil kişisel tercih ve eğlence olarak ele alınmıştır. Kadınların gündelik hayatlarında ise evin genelinde her yerinde temizlik vesilesi ile zaman geçirdikleri; fakat, özellikle mutfakta oldukları anlaşılmıştır.

İnce Güney (2017: 124) modernleşme ile mutfakların çok fonksiyonlu hâle geldiğini, çalışan kadınların bir yandan yemek yaparken diğer yandan çocukları ile ilgilenebilecekleri, ödev yaptırabildikleri, zaman ile mutfığa konulan televizyon ile aile üyelerinin belki de en çok zaman geçirdikleri yer hâline geldiğini balkonların, mutfak yakınındaki tuvaletlerin yıkılıp mutfığa katılacak kadar mutfığın önemli olduğunu belirtir.

Mutfığın aynı zamanda geleneksel bilgilerin de uygulama alanı olduğu, kadınların birbirlerine ve nesillere geleneksel bilgileri aktardıkları, geleneksel damak tadının korunduğu mekânlar olduğu yorumu da yapılabilir. Ayrıca mutfak, Türk kültüründe önemli bir olgu olarak görülen misafirperverliğin ve misafire ikram hazırlamanın da gerçekleştiği mekân olarak değerlendirilebilir. Yapılan görüşmelerde gün toplantıları gibi

toplantılarda, ev oturmalarında kadınların mutfağa gelerek yardım ettikleri, evlerine gelen arkadaşlarını bazen mutfakta ağırladıkları, sohbet ettikleri görülmüştür. Mutfak aynı zamanda temizliğin de önemli olduğu bir mekân olması sebebiyle ev kadınlarının temiz bir mutfakta lezzetli ikramlarla arkadaşlarını, komşularını ağırlamaktan memnun oldukları tespit edilmiştir. Misafir olunan evin mutfağına girme ve yardım etmenin de samimiyetle bağlantılı olduğu, zamanla gelişen samimiyet sonrasında ev kadınlarının birbirlerinin mutfaklarında işlerine yardım ettikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda mutfakta ağırlanma ve kendi çayını kendisi alabilme gibi davranışların samimiyeti içerdiği görülmüştür.

Alkan (2017: 12-13) cinsiyet tanımlarının zamana ve mekâna bağlı olarak değiştiğinin söylenmesinin bu tanımların mekân ile bağlantısına dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. Cinsiyet rollerinin toplumsal olarak yeniden inşa sürecinde mekânsal ayrımların önemli olduğunu ifade eder. Çakır (2017: 80-81) Osmanlı Döneminde kadına ait yerlerin belirlendiğini 1888’de Mecelle’de kadına ait yerler (makarr-ı nisvan)in mutfak, kuyu başı, avlular olduğunu belirtmiştir. Bu mekânların başkaları tarafından görülmesinin örneğin bu alanları gören evlerin yapılması durumunda evlerin görülen yerlerinin zarar olarak algılanıp tazmininin istendiğini ya da bir kişinin evinden makarr-ı nisvan görülen yerlerin tahta ya da duvarla kapatılması gerektiğini açıklar. Bu bağlamda apartman bahçelerinin evlerin avlusu görevi gördüğünü modern makarrı-ı nisvan olduğunu düşünmek (cezai yaptırım dışında mekân kullanımı açısından değerlendirilecek olursa) mümkündür.³⁷

Yılmaz (2017: 209-216) Ankara Ayrancı sosyete pazarında 40 katılımcı ile yapılan çalışmada kadınların neredeyse çoğunun haftada 2-3 kere dışarı çıktığı dışarı çıkma sebeplerinin ise alışveriş olduğu, kadınlara yöneltilen burada olmasaydınız ne yapıyor olurdunuz sorusuna 28 kadının evde, 5 kadının da komşuda olarak yanıt verdiği, 40 katılımcıdan yalnızca 12’sinin boş zamanlarını kent merkezinde geçirdiği, eğlenmek için ise 19 kadının evde arkadaşlarını ile olurma yanıtı verdiği görülmüştür. Kadınların kamusal alana çıkmak için alışverişini bahane ettikleri belirtilir. Bu çalışmanın dikkat çekici sonuçlarından birisi, Ayrancı gibi gelir düzeyi yüksek bir semtte de kadınların

³⁷Cinsiyet-mekân ilişkisi hakkında ayrıntılı okuma için: Özbay, Ferhunde. (1999). Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation. *Gender & History*, Vol.11 (3), 555–568.

kamusal alana çok yakın olmasına rağmen kent merkezinde değil evlerde vakit geçirdiklerinin görülmesi ve ev için alışveriş yapmalarına rağmen alışverişi eğlenceli bulmaları dikkate değerdir.

Özateş (2015) ev içi bakım emeği üstlenen kadınların hastane, eczane gibi yerler dışında kamusal alana çıkamadıklarını belirttiği de göz önünde bulundurulduğunda kadının kamusal alana çıkma bahanesi olarak günler ve alışverişin önemi daha net anlaşılabilir.³⁸ Özellikle kadınların kendi becerilerini sergiledikleri ve kimliklerini inşa ettikleri yer olarak değerlendirilebilecek mutfak dikkat çeken alanlardan birisidir. Mutfak hem tasarrufun başlıca mekânı hem üretkenliğin ve becerinin alanı olarak görülebilir. Kadınların yemeklerinin beğenilmesinin onları mutlu ettiği gözlemlenmiş, arkadaş toplantılarında tarif verme vb. mutfağa dair konuşmaların sıklığı göze çarpmıştır.

Görüşme yapılan katılımcıların sık sık kendilerinin çok iyi yemek ya da hamur iş yaptıklarını anlattıkları, bunlarla övündükleri tespit edilmiştir. Temizlikten sonra en çok vakit geçirilen yer olan mutfak kadınların aynı zamanda üretken oldukları bir alan olarak görülebilir. Mutfak ev için hem üretimin hem de tasarrufun başlıca mekânı olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların genellikle tüm masrafı mutfak ve çocuklarına yaptıkları düşünüldüğünde harcamanın boyutu ortaya çıkar. Mutfaktaki mahareti ortaya koymak için “Kayınvalidem de beğenir, herkes yemeklerimi beğenir.” vurgusuna sık karşılaşılmıştır³⁹ Bu bağlamda yemek yapmanın, yapılan yemeğin beğenilmesinin ev kadını açısından salt biyolojik bir ihtiyacın ötesinde kendi kimliğini kurmak, yaratıcılığını ve hünerini göstermek gibi anlamları olduğu görülmüştür. Bayrı (1937: 217-218) Türk ev kadınının mutfağının daima temiz ve düzenli olduğunu, kadınların pek çok yemeği ustalıkla yapabildiklerini, mutfakta tasarruf da yaptıklarını, yemek dışında yağ yapmak, tarhana yapmak, hamur işi gibi şeyler de yaptıklarını, eve getirilen malzeme ile aileyi memnun edecek yemeklerin yapıldığını belirtir.

³⁸Özel alan ve kamusal alan konusunda detaylı bilgi için: Acar Savran, Gülnur. (2013). *Beden, Emek, Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Yayınları. İçerisinde Özel Alan/Kamusal Alan ve özel Alanın Politikası bölümüne bakılabilir.

³⁹Gelin-kayınvalide ve mutfak konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz. İnce, Şengül. (2014). *Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfağı*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Ayrıca kadınların genellikle yemeklerinin kayınvalideleri tarafından da beğenildiğini vurgulamaları Türk kültüründe kayınvalidelerin zor beğendiği, gelinlerin kayınvalidelerinden ev işleri ve mutfak konusunda kendilerini geliştirmelerine dair beklentileri olduğu düşüncesini akla getirmiş, kayınvalidelerinin dahi beğendiği bir yemeğin gerçekten lezzetli olduğunu ifade ettiği görülmüştür.

Ev içi alanın kültürel bağlam ile doğrudan ilişkili olduğu, eşyaların yerleştirilmesi, ev işlerinin organize edilmesi gibi bilgilerin tamamen kültürle bağlantılı olarak meydana geldiği, önceki nesillerden görülen ev kadınlığını, yemek yapmanın, temizlik bilgisinin kültürel bir içerik olduğu ve Türk kültürü bağlamında incelendiğinde alt ve üst sosyo ekonomik gruptan katılımcıların temelde temizlik ve ev düzeni konusunda aynı noktada buluştukları düşünülebilir.

4.11. Bourdieu ve Ev Kadını

Toplumsal hayatı mücadele alanı olarak değerlendiren Bourdieu gözüyle ev kadınlığı incelendiğinde daha derin bir çözümleme imkânı doğacağı düşünülmüştür. Bu başlıkta Bourdieu'nun kavramlarının Türk kültüründe ev kadınlığı kapsamında incelemesi yapılmıştır. Bourdieu'nun kavramları sahadan yapılan gözlemler ve Türk kültürü bağlamında ev kadınlığı üzerinden incelenmiştir.

4.11.1. Alan

Bourdieu (1985) toplumun farklı boyutları olan bir alan olarak görülebileceğini, toplumun, üyeleri tarafından taşınan ve aktarılan temel ilkelere dayandığını, bu alanda toplumsallaşan bireylerin güce de sahip olduğunu, alanda bir güç mücadelesinin de verildiğini belirtir. Alanda mücadele verilirken farklı güçlerin ya da sermayelerin kullanıldığını ve bu sermayelerin maddî ya da maddî olmayan formlarının bulunduğunu, maddî formların materyal şeylere sahip olmak, maddî olmayan sermayenin ise kültürel sermaye olabileceğini belirtir. Toplumu farklı boyutlara sahip alanlarda farklı boyutlara sahip pozisyonlar olarak tanımlar.

Öztürk (2005: 150) Bourdieu'nun modern toplumu analiz etmek için modern toplumu bir alan olarak kabul ettiğini bu alanda da rekabet ve çatışmanın olduğunu Bourdieu 1998'den aktarır. Bu açıklamalardan hareketler toplumu çatışmalar ve rekabetle örülü, bireylerin farklı pozisyonlar ve farklı sermayeler ile diğer bireyler ile etkileşiminin gerçekleştiği yerin alan olarak kabul edildiği, yani alanın bir sosyal mücadele düzlemi olduğu çıkarımı yapılabilir.

4.11.2. Sermaye

Yarcı (2011: 130 Bourdieu 1983: 183 'den akt.) Bourdieu'nun sermaye kavramını "Toplumun biriktirilmiş tarihi." olarak açıkladığını aktarır. Sermayenin toplumsal kalıpların, düşünüş biçimlerinin, alışkanlıkların bütünü olduğunu ve bu bütünün durağan olmadığını zamana ve şartlara göre yeniden üretildiğini, değişebileceğini belirtirken sermayeyi meydana getiren kurallar, kalıplar dâhilinde davranıldığında bireyin davranışlarının tahmin edilebileceğinden bahseder. Yarcı Bourdieu'nun sermayeyi üçe ayırdığını bunların ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye olarak sınıflandığını belirtir. Ekonomik sermayenin direkt olarak para ve mülk ile ilişkili olduğunu, sosyal sermayenin toplumsal ilişkiler ile ortaya çıkan bağlantılar olduğunu ve belirli şartlarla ekonomik sermayeye çevrilebilir olduğundan bahseder ve soyluluğu örnek gösterir. Kültürel sermaye ise belirli şartlar ile ekonomik sermayeye dönüştürülebilir eğitim, diploma gibi özelliklerdir. Ayrıca tüm bu sermaye biçimlerinin birbiri ile ilişkili olduğu açıklanır.

Yani kısaca bireyin oyun alanında kullanabileceği araçlar sermaye olarak açıklanır. Bireyin mücadele alanı olan toplumsal düzlemdeki mücadele araçları ve bireyin toplumsal düzlemdeki hiyerarşisini belirleyen özellikleri sermaye olarak açıklandığı çıkarımı yapılabilir.

Bourdieu (1985: 724) 3 sermaye tipine ek olarak bir de sembolik sermayeden bahseder, sembolik sermayeyi nüfuz, saygınlık ve prestij olarak tanımlar. Mücadelede her alanın kendisine ait hiyerarşisi ve mantığı olduğunu belirtir. Sosyal alanı tanımlarken farklı boyutlara sahip konumlanmalar olarak açıklar. *Doxa* ise Bourdieu (1995: 128) egemenlerin görüşü ve kendisine evrensel olarak dayatan bir bakış açısı olarak açıklanır. Eserin terimce bölümünde kanı ve kanaat olarak ifade edilir.

Katılımcılar arasında farklı sosyal sınıfa mensup olma ve eğitim düzeylerindeki farklılık nedeni ile alanda mücadele aracı olarak kullanılan sermayelerde de farklılık gözlemlenmiştir. Özellikle sosyo-ekonomik olarak üst gruba mensup katılımcıların maddî, sosyal, simgesel, kültürel sermayelerinin de diğer katılımcılardan fazla olduğu görülmüştür. Bu sermayelere bizzat sahip olmasalar da iyi bir aileden geliyor olmak, iyi bir aileye gelin olmuş olmak ya da eğitim ve çalışma ile kendini var etmiş olmak sebebi ile bu sermayeye ve farklı toplumsal ağlara erişimlerinin daha kolay olduğu tespit edilmiştir. Alt sosyo-ekonomik gruba mensup katılımcılarda ise ekonomik sermaye bakımından yoksunluk önemli sebep olarak görülürken kültürel sermayenin güçlendirilmeye çalışıldığı, kendini yetiştirmek, okumak, açık öğretimden okul bitirmek gibi çabaların yoğun olarak sarf edildiği görülmüştür. Maddî imkânların yetersizliği sebebi ile geniş bir çevreye sahip olamamak ya da alt gelir grubunda olmak ve bu gelir grubundaki mahallelerde yaşamak dolayısı ile statüsü yüksek kişilere ulaşmak konusunda ve onlarla ilişki kurmak konusunda ekonomik sebeplerle zorlandıkları anlaşılmıştır.

Katılımcıların kendilerine ait bir ekonomik sermayelerinin olması onlara bir güç kazandırırken kültürel sermayelerinin yüksek olması de hem ev kadınlığı bağlamında hem de mikro alan olarak düşünüldüğünde aile içerisinde onlara bir avantaj sağladığı düşünülebilir. Özellikle kadınların eşlerinden çok maaş almalarının ya da eşlerinden daha yüksek eğitime sahip olmalarının ataerkil aile yapısının öngördüğü her bakımdan güçlü erkek modeli ile çatıştığı görülebilir. Ataerkil geleneksel aile düzeninde ön görülen genellikle erkeğin daha kültürlü, daha çok okumuş ve daha yüksek maaş alan bazı durumlarda evin tek gelir getireni olduğu düşünüldüğü çıkarımı yapılabileceği düşünülmüştür. Kadınların iş yaşamına katılması, eğitim almaları gibi değişen durumlarda kültürel yapının öngördükleri ile dönemin gereklilikleri çatışmış, *habitusun* içeriği değişmek zorunda kalmıştır. Fakat, toplumsal değişmeler bir anda gerçekleşmediğinden kendi içerisinde çelişen ya da çatışan durumlar meydana gelmiştir. Örneğin eğitilmiş bir erkeğin eşinin ev kadını olmasını istemesi ve beklemesi, eşinin kendisinden eğitilmiş ya da yüksek maaş aldığı durumlarda rahatsız olması gibi.⁴⁰ Katılımcılardan K24 eşi ile eğitim durumunun denk olmadığı sebebi ile sorun

---

⁴⁰Evlilikte eşlerin denkliği konusunda ayrıntılı bilgi için: Çakır, Latife. (2006). *İslam Hukuku Kaynaklarında Evlilikte Denklik Meselesi ve Günümüz Türk Toplumundaki Yansıması*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

yaşadıklarını belirtmiştir. Eşinin lise mezunu olması, kendisinin açık öğretim ön lisans mezunu olmasının ve dolgun maaş alan bir meslek grubundan emekli olmasının problem yarattığını belirtmiştir.

K24... Sorun yaşandı, sorun yaşandı. Onun lise ayarında olması, benim üniversite ayarında olmam baya bi ikilem yaşadık. Baya baya bi yaşadık ondan sonra atlattık.

Evlilikte denklik konusunda Tezcan (2000: 200) en iyisinin eşlerin birbirlerine denk olması gerektiği; fakat, her durumda da denklik olmadığında sorun çıkmadığını belirtir.

Günay (2000: 6) Kutadgu Bilig'e göre ailenin kuruluşu için kadının bakire olması gerektiği, iyi bir aileden gelmesi gerektiği, erkeğin kendisinden düşük statüde bir ailenin kızıyla evlenmesi gerektiğini, aksi takdirde erkeğin kadın tarafından ezileceğinin ifade edildiğini aktarır. Bu bağlamda eğitin durumu için de aynı çıkarımın yapıldığı, erkeğin kendisinden fazla eğitim almış kadına göre düşük statüde kaldığı ve bunun kabullenilmesinin zor olduğu görülür. Günay, 10. yy'dan önceki eserlerde kadının bu tür bir aşağılanmaya maruz kalmadığını, evliliklerde kadın ve erkeğin eşit kabul edildiğini, bu tür telkinlerin Türk kültürüne doğu kültüründen dâhil olduğunu belirtir.

4.11.3. Habitus

Bourdieu (1995: 153-254) bireyin önceki deneyimleri üzerine yaptığı çıkarımları *Habitus* olarak açıklar. Eserin terimce bölümünde *habitus* kavramının Aristoteles'e dayandığını, Weber ve Durkheim tarafından da kullanıldığı Bourdieu'nun kullandığı biçiminin ise kişinin ya da toplumun önceki deneyimlerinden yola çıkarak vardıkları pratik sonuçlar ve eğilimler olduğu açıklanır. Bourdieu (1985: 739) *habitusun* ve içerdiklerinin tarih tarafından o ya da bu şekilde değiştirilebileceğinin unutulmaması gerektiğini belirtir. Palabıyık (2011: 128- 130) *Habitusu* dışsal tecrübelerin içselleştirilmesi olarak tanımlar, farklı şartlar ve çevrelerin habitusu ortaya çıkardığını ifade eder. Bireyin toplumsal bir aktör olarak edindiği toplumsal veri, şablonların, kalıpların, deneyim ve eğilimlerin *habitusu* oluşturan unsurlar olduğunu belirtir. Ayrıca farklı sosyal alanlarda bireyin alana uygun hareket etmesini sağladığını ve buldukları ortama uyum sağlamalarını sağladığını da ifade eder.

Habitus kavramına göre, bir insan bir davranışı nasıl yapacağını bilir fakat “niçin”ini açıklama durumunda zorlanır. Çünkü bunu, sonraki sosyalleşme aşamalarında öğrenmiştir, farklı durumlara göre farklı stratejiler geliştirir. Yani insanlar, içinde yaşadıkları toplumsal koşullardan üretme olanağına sahiptirler, başka şansları yoktur ve bu üretim aşamasından yeni bir üretim elde ederler, işte bu aşama habitus’tur. (Palabıyık: 2011: 129)

Akçaoğlu (2018: 55; Wacquant 2011: 85-86’dan akt) habitusun özelliklerini şu şekilde sıralar. (1) sosyalleşme ve eğitim yolu ile edinilir, (2) bilinç ve söylemin altında yatan eylemsel ustalık mekanizması olarak işlev gösterir, (3) toplumsal konum ve güzergâha bağlı olarak çeşitlilik gösterir, (4) biçimlendirilebilir ve aktarılabilir.

Ev kadınlığının *habitusu* için yani ev kadınlığına dair oluşan bilgi ve beklentilerin kaynağı için bir önceki kuşağın katılımcılara verdiği öğütler yani aktardıkları bilgiler ele alınmıştır.

K2... *Büyüklerine hani saygılı ol, eşinin dediği yere git, gitme mesela... Eviyin kadını ol.*

-Siz bu şekilde öğütler aldınız mı?

...*Tabiki gaynanamdan olsun, ablalarımından olsun onlar da aynı şekilde hani büyüklerinin sözünü dinle...*

K12 (51) ... *Kızım o öyle olmaz ayıp olur ya da şu şöyle gitme ayıp olur ya da git.*

K18 (58) ... *Eşiyle olan geçim durumlarıyla ilgili ne diyim yani çocukları ile ilgili, ufak bebekleri var. İşte şöyle yapın böyle yapın bir yol gösterici olarak, çok da fazla karışmak istemiyorum açıkçası.*

Katılımcıların önceki kuşak kadınlardan (anne, annecanne) aldığı ev kadınlığına dair bilgi ve aktarılan tecrübenin dönemin şartlarına olmayan kısımlarının elendiği ve genellikle, ahlak, iyi, temiz bir ev kadını olmak gibi temel konuların her dönemde ev kadınlarından beklendiği anlaşılmıştır.

Ev kadınlığı *habitusu* kültürel olarak çevreden, katılımcının annesinin ev kadınlığından ve onun öğütlerinden şekillenmiş olarak görülmüştür. Bu bağlamda habitusu geleneksel bilgi ve rollerin şekillendirdiği ev kadınlığı olarak ele alınmanın mümkün olabileceği düşünülmüştür. Habitusun içeriğinin sosyalizasyon sürecinde öğrenilmesi, bireylerin yaptıkları davranışların o şekilde olması gerektiğine dair inancın olması; fakat, davranışın

nedeninin açıklanamıyor oluşu gelenek aktarımı ve sosyalleşme sürecinde öğrenilmiş, ev kadınlığına dair bilgiler ve fikirlerin olduğu yorumu yapılabilir. Bu anlamda ev kadınlığı habitusunun nesilden nesile aktarıldığı, kültür gibi dinamik bir süreçten etkilendiği ve kültür değişmelerine paralel olarak habitusun değişebileceği düşünülebilir. Katılımcılar eski zamana ait olarak gördükleri öğütleri dinlemeyip, güncel olarak değerlendirdikleri öğütleri kendi çocuklarına verdikleri tespit edilmiştir. Katılımcılar eski zamana ait olarak gördükleri öğütleri dinlemeyip, yeni zamana ait olduğunu düşündükleri öğütleri kendi çocuklarına verdikleri tespit edilmiştir. Özellikle ev kadını olan kadınların bilinçlerinin yükselmesine bağlı olarak kendi kızlarına mutlaka çalışmayı öğütledikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda ev kadınlığının kültürel gereksinimleri, Türk kültürünün ev kadınından beklentileri yani ev kadınlığı *habitusu* tasarruf yapma, çocuklarına, eşine önem verme, saygılı olma, temiz olma, fedakârlık ve uyumlu olmayı içerdiği anlaşılmıştır. Buradan yola çıkılarak ataerkil kültürün ev kadını *habitusunu* doğal olarak şekillendirdiği yorumu yapılabilir.

4.11.4. Doxa

Koytak (2012: 91) alanın kurallarına duyulan inancı *doxa* olarak açıklar, *doxanın* katılımcıya aidiyet duygusu verdiği ve alanın işleyişini doğal olarak algılamasını sağlayan unsur olduğunu belirtir. Yani *doxa*'nın mücadele için içselleştirilmiş ve alana aidiyeti sağlayan, mücadeleyi rasyonalize eden ve mücadele edilmesi için var olan inancı, gerekliliği sağlayan unsur olarak değerlendirilebilir. Buna göre *doxa*'nın aile kurumuna atfedilen anlamları ve Türk kültüründeki aile yapısını ve kurallarını içerdiği düşünülebilir.

Özsöz (2017) *doxayı* oyunun açık bir şekilde belirtilmemiş kuralları olarak tanımlarken *illusioyu* da oyun bitimindeki muhtemel kazanç beklentisi yani çıkar olarak açıklar. *Habitusu* ise oyuncuların ürettikleri taktikler olarak tanımlar. Bourdieu-Wacquant (2003: 82-84) oyuncuların ancak oyuna dair inançları ve *doxa* ya inandıkları sürece oyuna katıldıklarını belirtir. Oyuna ve *doxaya* sorgulamaksızın inandıklarını, bu oyunda farklı *sermaye* biçimlerini kazanmak için kullandıklarını, her alana ait farklı *sermaye* türlerinin kullanılabilmesini, belirli bir alanda kullanılan *sermayenin* bireye hem araç hem de mücadele için amaç olabileceğini, oyundaki yatkinliklerin da *habitus* olduğunu, alanın

sınırları bulunduğunu ve bu sınırların alanın etkisinin hissedilmediği noktalar olduğunu belirtir. *Sermaye* ve *alanın* birbiri ile etkileşimde olduğunu ve bu şekilde birbirlerinin varlıkları ile etkileşime geçebildiklerini belirtir.

Bu bağlamda Halkbilimsel bir yaklaşım ile *habitus*'u geleneksel bilgi ve roller olarak değerlendirmenin mümkün olduğu düşünülmüştür. Bourdieu (1985: 739) sosyal konumun *habitusu* kapsadığını ve sosyal statü ve *habitusun* sosyal pozisyon ile oluştuğunu ve bunların tarihin bir ürünü olduğunu ve tarih tarafından değiştirilebileceğini belirtir. Bourdieu (1990: 6) halk masallarının geleneklerin özü konusunda oldukça farklı varyanta sahip olduğunu ve derinlerdeki *habitusları* gerçekleştirmekten ziyade bilmece ve atasözlerinde söylem boyutunda aktarıldığını ifade eder.

Böylece ev kadınlarına yöneltilen “Sizce iyi bir ev kadını nasıl olmalıdır?”, “Aile büyüklerinden ev kadınlığı hakkında öğütler aldınız mı?” sorularına verilen yanıtlar Türk kültürünün (*alanın*) *habitusu* olarak değerlendirilebileceği, ev kadınlarının diğer kadınlar ile olan ilişkilerinin, aile büyükleri ile olan ilişkilerinin mücadele, genç neslin yeni roller tanımlaması ve yeni normlar oluşturmasının, kayınvalideleri ya da yaşı büyük ev kadınlarınca *habitusun* durağanlığını koruma mücadelesi, yeni neslin ise değişen bağlamda yeni *habituslar* tanımlaması mücadelesi, *sermaye* biçimleri olarak ise “Bir probleminiz olduğunda o problemi çözecek kişiyi eşiniz mi tanır yoksa siz mi ?” sorusuna verilen yanıtların ev kadınlarının *sosyal sermayesi* olarak değerlendirilebileceği, ev kadınının kendisine ait gelirinin olup olmaması konusunda alınan yanıtların *maddi sermaye* işaret edebileceği, Türk kültürü bağlamında çalışma yapıldığı da göz önünde bulundurularak ev kadınlığı *habitusu*, *sermayesi* ve alanının Bourdieu ile analiz edilebileceği böylece toplumda ev kadınlığının ne olduğuna dair daha analitik bir çözümleme yapılabileceği düşünülmüştür.

4.12. Ev Kadınlığının Bourdieu’cu Yaklaşımla Çözülmesi

Bourdieu’cu bir yaklaşımla Türk kültüründe ev kadını olmanın alana karşılık geldiği düşünülebilir. Alanın kurallarının Türk kültüründe evli kadın olma, anne olma, ev kadını olma hakkındaki beklentiler ve roller *doxa* olarak değerlendirilebilir. Türk kültüründe ev kadınlığı bağlamında ise sorgulanmadan kabul edilen *doxa*, kadının ev kadını olması

gerektiği, eşin çalışıp eve maddi gelir sağlaması gerektiğine dayanan geleneksel aile şablonudur. Katılımcı bu şablonu sorgulamaksızın benimser orneğin evlenince ya da anne olunca işten ayrılmanın maddi ve diğer sebepleri yanında artık çocuklu bir ev kadını olmanın normal olduğu fikrine yatkınlık görülebilir. Aynı zamanda *doxanın* ev işlerinin kadına ait olduğu inancı, ev işlerinin yorucu olmasına rağmen kadınların bunu yapmaktan başka seçeneğinin olmadığı inancı görülebilir. Ev kadınlığı ve anneliğin net olarak belirlenmiş kuralları olmasa da toplumsal olarak katılımcının oynaması gerektiği role inancı ve rolün sorumluluğu olarak düşünülebilir.

İllusio iyi bir anne olmak, eşi ve çocuklarının toplumda saygın kişiler ve hayırlı evlat olmaları, onları yetiştiren anne ve eşi yanındaki güçlü ev kadını olmak olarak değerlendirilebilir. Oyunun ise iyi ev kadını olmak, iyi bir anne olmak gerekliliği olduğu düşünülebilir. İyi ev kadını olmak konusundaki inanç ve bunun gerekliliği ise *alandaki* mücadele araçlarını yani sermayeyi gündeme getirir. Toplumda iyi ev kadını olmak, iyi çocuklar yetiştirmenin olumlu sonuç vereceği ve diğer kadınlar arasında statü sağlayacağına, kendi ile gurur duymasını sağlayacağına olan inanç oyuna olan inanç olarak değerlendirilebilir.

Bu oyundaki mücadelede çeşitli *sermaye* tipleri kullanılır. Bunlar ekonomik sermaye, *kültürel sermaye* ve *sosyal sermaye* ve *sembolik sermayedir*. Katılımcıların bu oyundaki yatkınlıklarına ise *habitus* denilebilir. Kişinin içine doğduğu, eylemin gerekli olduğunu düşündüğü; fakat, nedenini açıklayamadığı, katılımcıların annelerinden ya da diğer kadınlardan, toplumdan öğrendikleri iyi bir ev kadını olmanın gerektirdikleri, iyi bir anne olmak, iyi bir eşi olmak, evin huzurunu tesis etmek, uyumlu olmak, alttan almak gibi tarihsel ve toplumsal temelleri olan yatkınlıkları ve aktarılan bilgiyi içerdiği anlaşılabilir. Yani ev kadınlığı *habitusu*, ev kadınlığına dair kültürel bilgiler birey tarafından edinilir; fakat, birey bunları edilgen bir şekilde almaz ve kendisine ya da döneme uygun değişiklikler yapabilir burada ev kadınlığına ait normların zaman içerisindeki değişiminin görülebileceği düşünülebilir. Orneğin iyi bir anne ve eşi akşam eşi eve gelmeden ondan önce evde olması gerektiği fikri *habitusun* bir unsuru iken yakın zamanda her iki eşi çalıştığı bir ortamda bunun mümkün olmadığı ve eve erken gelen eşi yemeği hazırlaması gerektiği fikrine dönüştüğü orneğinin verilebileceği düşünülmüştür. *Habitusu* karşılık olarak Türk kültüründe ev kadınlığı bilgisi verilebilir. Bu bilginin yani ev kadınlığı kültürünün aktarımı sosyal çevreden, aileden ve medyadan kaynaklanıyor olabileceği

düşünülmüştür. Birey bu *habitusa* yani bu kültürün içine doğar ve bunun uygulayıcısı, aktarıcısı olur; fakat, bu edilgen bir rol olmadığı düşünülebilir. Bireyin gündelik yaşam pratiği içerisinde yer alır. Örneğin Türk kültüründe ev kadını olmak ya da Türkiye’de ev kadınlığı *habitusunun* içeriği fedakâr anne olmak, eşine ve çocuklarına temiz ve huzurlu bir ortamı sağlamak, terbiyeli çocuklar yetiştirmek olarak görülebilir.

Bu bağlamda ev kadınlığı *habitusunun* fedakârlığı (katılımcıların kendilerinden çok çocuklarına ve eve harcama yapması), ailenin ekonomik kaynaklarını verimli kullanmayı yani en ucuzunu bulmayı, tasarruf ve sağlıklı yemek için kışlık hazırlıklar yapmayı, evi devamlı temiz tutmayı, çocuklarına terbiye vermeyi, eşine karşı saygılı ve edilgen davranmayı gerektiği düşünülebilir. *Habitusun* tarihsel boyutu nedeni ile örneğin eşine karşı edilgen olma, tüm ev işlerini kadına ait bir sorumluluk olarak görmenin değişmesi *habitusun* bireyler tarafından değiştirilebildiğini gösterir. *Habitusun* sınıfsal boyutu ve sınıflara göre değişen yapısı ise (mücadelenin farklı sosyal sınıflarda farklı *sermaye* türlerinin etkin kullanımı ve bağlamsal olarak değişen *habitus* örneğin üst sınıf bir ev kadınının ailesini temsil ettiğinden şık giyinmesi gerekebilirken alt sosyal sınıftan bir kadın için bunun temel öncelik olmadığı görülebilir.) mikro mücadele alanı olarak ise ev düşünüldüğünde üst sınıftan kendisine ait mülkü ve geliri bulunan ev kadınının eşi ile mücadele alanı olan ev ve ailede daha geniş bir hareket alanına sahip olduğu yani *ekonomik sermayenin* bu alanda önemli bir özgürleştirici araç olduğu görülebilir. Benzer şekilde *kültürel sermaye* de aile olan oyun alanında *kültürel sermayesi* güçlü eşin daha özgür olmasını sağlar. *Sembolik sermayeye* örnek verilebilecek toplumda saygın bir kişi olma, örneğin memleketinde saygın bir ailenin mensubu olma, *sosyal sermayeye* karşılık gelebilecek sosyo-ekonomik ve *kültürel sermayesi* yüksek bir gruba mensup olma yani güçlü network de hem ailede ev içi mücadele alanında hem de Türk kültüründe ev kadını olma alanındaki kullanılan *sermayeler* olduğu düşünülebilir. Alanda mücadelede bu tür araçlar kullanıldığı yorumu yapılabilir.

Katılımcılardan elde edilen verilerde ev kadınlığı *alanındaki* mücadelede ekonomik sermaye tatile gitmek, çok gezip görmek, kıyafetlerin yeni ve pahalı olması, kozmetik malzemeler üzerinden işletildiği görülmüştür. *Sosyal sermaye* olarak ise girişkenlik, etkinlik organize etmek, farklı yerlerde tanıdıklara sahip olmak yani güçlü ilişkiler ağını kullanmak olarak görülmüştür. *Sembolik sermaye* ise katılımcıların “Ben konağa gelin gittim.” “Benim ailem X şehrinde tanınır, ticaretle uğraşırdık, hâlâ tanıdıklarım var.”

şeklinde görüşmelerde ortaya çıktığı görülmüştür. Eğitim durumu, çok okumak, çok gezmiş olmak ise *kültürel sermaye* olarak değerlendirilebilir, kendini yetiştirmiş olmak ve eğitilmiş olmak hem diğer ev kadınlarına karşı hem de eşe karşı mücadelede bir araç olduğu görülmüştür.

4.13. Taylorist Ev Kadınlığı

Taylorizm, Frederick Winslow Taylor'un 1911 yılında Bilimsel yönetimin ilkeleri adlı kitabında ortaya koyduğu, verimliliği arttırmak ve hızlı bir biçimde ürün almak amacıyla sistemleştirilen prensibe verilen isimdir. Fabrikada yapılan her iş için işçinin çalışma süresi ve hareketleri hesaplanmış her birine süreler tayin edilmiş ve mümkün olan en kısa sürede en hızlı ve verimli üretimin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Taylorizme göre her iş için en iyi tek yol vardır, bu en iyi yol maksimum fayda sağlayandır. Türk kültüründe ev kadınlığından bahsedildiğinde Taylorizmin etkisi görülebilir.

Cumhuriyette akıl ve bilimin ön planda tutulması ve ideoloji olarak benimsenmesi Batılılaşma prensipleri çerçevesinde eve ve ev kadının hayatına da yansımıştır. Bu anlamda Kız Enstitüleri (1928), ev ekonomisi ve idaresi için kadınlara verilen eğitimler, sonraki dönemlerde ilkokullarda verilen iş eğitimi dersleri evin ve ev kadının işlerini sistemli ve pratik, modern metotlarla verimli biçimde yapması amacını gütmüştür. Ev kadınlığında Batılılaşma ve Taylorizm etkisini kadın dergilerinde de göstermiş, kadınlara modern ve bilimsel şekilde ev işlerinin nasıl yapılacağı konusunda yol göstermiştir.

Millî Kütüphanede yapılan taramalarda ev kadını, ev kadınlığı kelimesi ile araştırma yapıldığında Reel (1947), Egeli, (1979), Fahriye, (2018) gibi kaynaklar ile karşılaşılır ve bu kaynaklar annelik, ev kadınlığı, temizlik, yemek yapma, çocuk bakımı gibi konularda el kitabı olma özelliğine sahip eğitici kitaplardır. Navaro Yaşın (2000) Taylorizm ve batılılaşma doğrultusunda dünyada ortaya çıkan ve evlerde de yankı bulan, evleri de bir fabrika gibi verimlilik bilimsellik esasına göre tasarlayan Taylorizmin özellikle Cumhuriyet dönemi ideolojilerine paralel olarak Batılıştığını, çağa ayak uyduracak ve bilimsel hâle getirildiğini belirtir. Özellikle çalışmada bahsedilen kalori tabloları, zaman çizelgeleri, işlerin tasarlanması ve verimli yapılmasındaki sistemliliği ortaya koyar. Mutfaklardan laboratuvar, yemek yapmaktan ise kimya olarak bahsedildiğini, kız

enstitülerinin geleneksel ve bilimsel olmayan yöntemlere karşı çıkararak yeni ve planlı ev kadınlığını öğrettiğini, gezici köy okulları kurulduğunu ve kadınların bilinçlendirildiğini, Kız Enstitülerinde yetişen kadınların bilgilerini anneleri ile paylaştığını ifade eder. Bu anlayışa göre her şey verimli ve sistemli olmalıdır, mutfak düzeni çalışmaya uygun ve düzenli bir biçimde tasarlanmalıdır. Çalışmasında ev işlerinde Taylorizm prensibini oluşturan ve uygulayan kadınların kek yaparken, ev işlerini yaparken, temizlik yaparken süre tuttuğunu (tıpkı bir fabrika işçisi gibi) ve en kısa sürede hangi işlerin nasıl verimli şekilde tamamlanacağı konusunda çalışmaların yapıldığını belirtir.⁴¹

İnce Güney (2017: 108-109) kız enstitüleri ve kadınların eğitilmesi, ev işlerinde bilimsel metotların kullanılmasından ve kız akşam sanat okullarından bahseder ve bu ilkelerin konut tasarımına etkisini inceler. Görüşme yapılan katılımcılar da sıklıkla ev işlerinin yoluna konulması, düzenin oturtulması, plan ve programlı yapıldığında ev işlerini daha kolay olacağı yönünde sık sık vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda Cumhuriyet ideolojilerinin işleri bilimsel şekilde yapmak, çağdaşlaşmak gibi unsurlarının ev kadınlığına da yansıdığı, toplumsal değişmelerin ev kadınlığı üzerindeki etkisine örnek olarak gösterilebilir. Kız enstitülerinin etkisiyle iç mekânlarda değişikliklerin yapıldığı, geleneksel mutfak düzeninin pratikliğine ek olarak Taylorizm etkisiyle de yeni bir sistemin eklendiği düşünülebilir. Geleneksel yollarla bilgi aktarımına paralel olarak kız enstitülerinin de ev kadınlığı bilgisini öğrettiği, buradan bilgiler edinen kızların diğer kadınlarla bu bilgileri paylaştığı ve geleneksel bilgiye ek olarak Taylorizm etkisindeki bilgilerin de paylaşıldığı görülmüştür. Özellikle katılımcılar arasında evi bir sisteme benzetme, düzen kurma, düzeni koruma gibi çabaların da bu anlamda değerlendirilebileceği, evin kendi içerisinde bir sistem olduğu, ev kadınlarının bu sistemin yürütücüsü olduğu düşünülebilir.

Türk kültüründe ev kadınından beklenen pratik olmak, az zamanda çok iş yapmak, aynı anda birkaç iş yapmak gibi ev kadını olmanın gerekliliği olarak görülen bu tip çözümlerin, evi bir sistem olarak görme ve daima işler tutmak için deneyimlerden meydana gelen bilgilerin de kadınlar arasında paylaşıldığı, nesilden nesile aktarıldığı, kadın toplantılarında bu çözümlerden de bahsedildiği görülmüştür. Açılan kız enstitülerinin de

---

⁴¹Ev kadınlığında Taylorizmin uygulanması konusu hakkında daha fazla bilgi için: Navaro Yaşın, Yael. (2000). "Evde Taylorizm": Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ev işinin rasyonelleşmesi (1928-40), *Toplum ve Bilim* (84), 51-74.

etkisiyle Türk kültüründe ev kadınının yapması gerektiği düşünölen dikiş dikmek, temizlik konusundaki bilgiler, çocuk bakımı bilgileri gibi unsurlarla beraber bu anlayışın güçlendiği görölmüşür. Bunların sonucunda tasarruf yapılması, aile bireylerinin sağlığının korunması gibi unsurların *iyi bir ev kadınının* yetenekleri arasında göröldüğü anlaşılmıştır.

4.14. Ev Kadınlığının Sayısal Görünümü

TÜİK'in yayınladığı 10 Ağustos 2020 verilerine göre istihdam dışı kalma sebebi olarak ev işleri ile meşgul olan kadınların yani ev kadınlarının oranı %31.2 olarak belirtmiştir yani Türkiye'de 2020 yılı verilerine göre 11 milyon 22 bin kadının ev kadını olduğu ifade edilmiştir. Aynı istatistikte erkeklerin oranı %0'dır yani ev işleri ile meşgul olduğu için çalışmayan erkek yoktur. TÜİK iş gücü istatistiklerinde son 4 hafta içerisinde iş arama kanallarından birine başvurmuş olma şartıyla değerlendirme yapmakta, ev işleri ile meşgul olan kişilerin de o an iş aramadıklarını; fakat, iş buldukları durumda çalışmaya hazır olduklarını, iş bulma umudu olmayan kişileri açıklarken de daha önce iş aramış; fakat, bulamamış, bu sebeple iş aramayan; fakat, iş buldukları halde çalışmaya hazır kişileri ifade eder.⁴²

Bu anlamda görüşme yapılan kadınların çoğunluğunun iş bulması hâlinde çalışmaya hazır olduğunu belirtmesi, iş bulma ümitlerinin kalmayıp ev kadınlaşmaları bu veriler ile anlam kazanmıştır. Denilebilir ki görüşme yapılan katılımcıların büyük bir çoğunluğu iş bulma ümidi olmayan; fakat, istihdam edilebilecek kişilerdir. Çocuklarına bakmak, hasta bakmak zorunda olan katılımcılar dışarıda tutularak düşünöldüğünde genellikle genç ev kadınlarının lise ya da üniversite mezunu olduğu da göz önüne alındığında çalışmaya hazır büyük bir kadın nüfusunun iş bulma ümitleri olmadığından ev kadınlaşmaları söylenebilir. Bu bağlamda ev kadınlaşmanın kadın istihdamındaki başarısızlığın bir sonucu olarak da yorumlanması mümkündür. TÜİK (2020) verilerinde göre iş arayan kadınların 632 bini ev kadını olmuştur.

⁴²Verilen toplanması ve hesaplamaya dair ayrıntılı bilgi için: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/OpenPdf?p=ZZb3ReFtemv2wR6ocI2IpEfw/objV4TbiyR3qq5GVZ3cLDvA6INiui9ac9zdP7R/mu2lPPjjBXhzSwjjixL10l1tGnGoh2QmkyxM1e4HZc=>

TÜİK'in istatistiklerinde cinsiyetlere göre çalışma yaşam süresini de (2013-2018 arası) erkeklerde 39.3 yıl kadınlarda ise 19 yıl olarak belirtilmiştir. Zaman içerisinde kadın ve erkeklerin çalışma hayatında kalma süreleri artsa da kadınların çalışma hayatında kalma süresi erkeklerden kısadır ve bu sürenin artmasında ekonomi gibi diğer etkenlerin varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı araştırmada tüm eğitim düzeyindeki kadınların erkeklerden daha düşük ücret aldığı ortaya çıkmış, iş gücüne dâhil olmayan ve bakım sorumluluğu bulunan kadınların oranı (çocuk, yaşlı, engelli ve hasta bakımı) %45.9 olarak belirtilmiştir erkeklerde ise bu oran %14.8 olarak tespit edilmiştir.⁴³ Plat (2019) ise TÜİK'ten aktardığı verilere göre erkeklerin hane ve hane halkının bakımına harcadığı zamanı 53 dk. olarak hesaplarken kadınlarda bu sürenin 4.35 saat çalışan kadınlarda ise 3.31 saat olduğunu ifade etmiştir.

Özateş (2015: 96-103) ise kadınların yaklaşık 17 saat 11 dakika ücretsiz ev içi emeği sarf ettiğini erkeklerin ise 4 saat 26 dakika ücretsiz emek sarf ettiklerini TÜİK (2008) den aktardığı verilere göre ise kadınların gün içerisinde sadece 1 saat 8 dakika ücretli çalıştığını, 6 saat 11 dakika ücretsiz çalıştıklarını, kişisel gelişim ve bakıma harcanan sürenin ise 15 saat 47 dakika olduğunu ifade ederken erkeklerin ise ücretli çalışma için 4 saat 27 dakika, 1 saat 28 dakika ücretsiz çalışmaya, kişisel gelişim ve bakım için ise 16 saat 21 dakika süreye sahip olduklarını belirtir. Kadınların ev işleri için harcadıkları ortalama sürenin günde 5 saat 59 dakika, erkeklerin ise toplam 2 saat 1 dakika ücretsiz ev içi emek sarf ettiğini belirtir. Ayrıca kadınların en çok zaman alan ev emeğini 2 saat 25 dakika olan yemek yapmak için harcadıklarını da belirtir. Tüm bu veriler ışığında kadınların bakım emeğini daha yoğun sarf etmeleri, bu sorumlulukları sebebiyle iş yaşamından kopuşlarının gerçekleşmesinde bir etken olduğu, kadınların erkeklerden daha az maaş almasının da evlilik veya çocuk sahibi olmak sonunda işten ayrılmanın daha cazip geldiği, özellikle düşük ücretle çalışan kadınların çocuk sahibi olduklarında bakıcıya ya da kreşe harcayacak kadar maaşları olmaması sebebi ile "Para vereceğime kendim bakarım, çalıştığımı kreşe ya da bakıcıya harcamak zorunda kalacağım."

---

⁴³Kadınların ev işlerine çokça vakit harcamasının doğurganlık üzerine etkisi hakkında bilgi için: Miettinen, Anneli, Lainiala, Lassi, ve Rotkirch, Anna. (2015). Women's Housework Decreases Fertility: Evidence from a Longitudinal Study among Finnish Couples. *Acta Sociologica*, Vol. 58, No. 2, 139-154.

düşüncesiyle çocuklarını kendileri büyütmeyi tercih ettikleri ve ev kadınlaştıkları görülmüştür.

Bu verilerin yanında kültürel olarak evlendikten sonra eşi çalıştırmama, anne olduktan sonra çalışmasına müsaade etmeme ya da kadınların anne olduktan sonra toplumda çalışan anneye bakışın hoş olmadığını düşündüğünde işten ayrılması gibi olayların varlığı da göz önünde bulundurulmalı, ev kadınlığının bu boyutları da ihmal edilmemelidir. Özellikle bu tür az sayıdaki ev kadını olma tercihi (nadiren kadının kendisi tarafından, çoğunlukla eş tarafından verilen bir karar olduğu gözlemlenmiştir.) verilen annelik yapma, ailenin gelirinin iyi olmaması sebebi ile çalışmaya lüzum görmeme, kültürel olarak toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak ev kadını olma tercihi gibi eğilimlerin de göz önünde bulundurulması istatistikler ile birlikte düşünüldüğünde daha derin bir kavrama sağlayabilir.

Görüşülen katılımcılardan bazıları ev kadını olmalarının eşleri tarafından istendiğini, bazıları ise annelerinden öyle gördükleri için çalışmayı düşünmediklerini, çocuklarının anne ile büyümesini tercih ettiklerini belirtirken özellikle alt sosyo-ekonomik gruptan kadınların ısrarla çalışmak istedikleri fakat kendilerine uygun iş bulamadıkları, eğitim seviyelerinin düşüklüğü sebebi ile de işverenler tarafından tercih edilmedikleri görülür. Ayrıca istatistiklere yansımaya sahip fakat ev kadını olarak görülen, istihdam dışı kabul edilen kadınların zaman zaman ev temizliği, çocuk bakımı gibi yine hane içi emeğin yoğun olduğu sigortasız işlerde çalıştıkları görülmüş ayrıca yine istihdamda görülen kadınların ise sigortalı görünüp ev kadını olduklarına rastlanmıştır.

Katılımcılara sorulan ev kadınlığı sizin seçiminiz mi yoksa çalışmak ister miydiniz sorusuna verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir.

K1... Ya ben iş bulsam çalışırım denedim, ikisini birden götürebiliyorum... Ama, şartlar malum durum malum, asgari ücret yükseldi artık işveren de vermiyor sıkıntılı bi durum yani.

K3 de K2 'ye paralel olarak emekliliğe hak kazandığını fakat yaş sebebi ile emekli olamadığını, çalışmak istediğini fakat iş yerinde maaşların düzenli yatmaması sebebi ile işten ayrıldığını belirtir. Ev kadını olmaktan memnun musunuz sorusu sorulduğunda: ... *Değilim aslında çünkü şartlar çok zor olduğu için şu anda evde iki çocuk, ev kira bu*

sorunlarla mutlu değilim, en güzeli çalışmak. Diyerek memnuniyetsizliğini ifade etmiştir ve uygun bir iş bulduğunda çalışacağını belirtmiştir.

Ayrıca K1 çalışmanın rahatlatıcı olduğunu belirtir.

...Hem maddî hem manevî olarak, en azından başka bi çevre ediniyosun, başka insanlar tanyosun işte günün farklı geçiyo her zamankinden bence rahatlatır hem maddî olarak hem manevi olarak rahatlatır.

K17 (55) *...Ev hanımı çok güzel bişey yani... O da bir memur gibi diyerek ev kadınlığından memnun olduğunu ve güzel olduğunu tekrarlamıştır.*

Çalışma konusunda öncelikle maddî yönden getireceği avantajlar sıralanırken sonrasında evden çıkmak, farklı çevre edinmek, farklı şeyler yapmanın önemli bir avantaj olarak görüldüğü tespit edilmiştir. İşten ayrılması konusunda ise maaşını düzenli aldığı takdirde işten ayrılmayacağını zorlansa da ev ve işi düzene koyduğunu fakat maaşının ödenmemesi sebebi ile ayrıldığını belirtirken *...Hem çocuklarını bırakıp gidiyosun üstüne bi de maaş alamıyosun* diyerek belirtmiştir.

K2... *Ya bazıları tabi çalışmak istiyoy çalışamıyo, durumundan dolayı çalışamıyo çocukları küçük oluyo, bazıları da çalışmak istemediği için çalışmıyo yani hepsi bir değil bence...*

K2 ise daha önce eşinin izin vermemesi sebebi ile hiç çalışma hayatına katılmadığını, belki önceden çalışmış olsa şu an da çocukları büyük olduğu için çalışabileceğini, isteyebileceğini; ama, hiç çalışmadığı için çalışmak istemediğini belirtir.

K3 ise eşinin çalışmak konusunda kendisini çok desteklediğini belirtir.

.... Hayır eşim aksine çalışmamı çok istiyodu çok seviyodu çalışmamı hâlen de istiyoy; ama, şu anda iş bulamadığım için evdeyim.

K3 aynı zamanda ev kadınlığının bir tercih olduğunu, ev kadınlarının çalışmayı tercih etmediğini belirtir.

... Ev kadını değil de çalışmak en güzeli çünkü insanın hayatı çok değişiyoy güzel bence çalışınca çünkü evde oturunca daha farklı sorunların çok oluyo çözemiyosun; ama, biraz da para gücün olunca daha rahat çözebiliyosun ya bence çalışmak istemedikleri için.

Buradan hareketle Türk toplumunda ataerkinin etkisiyle, gelenekselleşmiş olarak kadınların ev kadını olmasının doğal kabul edildiğini, çalışmalarına ise eşleri, aileleri tarafından karşı çıktığını, kültürel bir olgu olarak ev kadını olmanın desteklendiğini ve kadınlara öğütlenen edilgen olma, eşinin sözünden çıkmama gibi unsurlar da eklendiğinde eşin izinin olmaması sonucu çalışma yaşamından uzak kalma, çocuklar büyüdüğünde ise yaş da ilerlediğinden bilmediği bir çevreye girmek istememe, çekingenlik görülebileceği düşünülmüştür.

Bunların sonucu olarak, kadınların ev kadını olmalarında güçlü kültürel bir alt yapı olduğu düşünülmüştür. Özellikle yaşı ilerlemiş katılımcıların eşlerinde izin vermeme durumuna sıkça rastlanmıştır. Maddî olarak güçsüz olsalar dahi erkekler kadınların çalışmasını hoş karşılamadığından izin vermemişlerdir. Burada kültürel bellekteki⁴⁴ *eve bakan, ekmeğe getiren* kişinin erkek olması gerektiği, kadının çalışmasının erkeğin eşine ve ailesine bakamıyor olduğunun işareti olarak yorumlandığı anlaşılabilir. K2'nin örneğinde şu an maddî olarak zorda oldukları için eşinin emekli olmasına rağmen ikinci bir işte çalıştığı ve evi geçindirme görevinin erkeğin görevi olarak görülmesinin ne kadar kuvvetli olduğuna bir işaret olarak okunabilir.

Genellikle eşlerinin çalışmasına müsaade etmeyen erkeklerin emeklilik sonrası ikinci bir işte çalıştığı görülmüştür. K2 örneğinde K2'nin çalışmamasına rağmen evdeki kararlarda söz sahibi olduğu, birikimi kendisinin yaptığı görülür. Bu anlamda kamusal alana dair işlerin ve kararların eş tarafından, özel alana dair kararların ise katılımcılar tarafından alındığı görülmüştür.

Diğer yandan toplumda fikren bir ayrılma olduğu, çalışmayan genç kadınlara neden çalışmadıkları, genç oldukları için çalışabilecekleri konusunda baskı yapılırken diğer yandan kültürel bellekteki güçlü ev kadını imgesinin çatıştığı bu sebeple katılımcılara ev kadını olmaktan memnun musunuz sorusuna genellikle evet dendiği; fakat, çalışmak ister miydiniz sorusuna da evet yanıtı alındığı ve iş arıyor oldukları tespit edilmiştir. Kültürel aktarımın güçlü olduğu dolayısı ile toplumsal cinsiyet rollerinin de kuvvetli biçimde kadınlar arasında nesillere aktarıldığı ailelerde ya da bölgelerde kadınların ev kadını olmaktan memnun olmadığı fakat eşlerine çalışmak konusunda karşı çıkmadıkları için

⁴⁴Assmann, (2015: 26-27) kültürel bellek ile belleğin dışsal boyutunu kastettiğini, bellekte nelerin korunup, nasıl organize edileceğini dışsal ve kültürel çevrenin belirlediğini açıklar.

çalışmadıkları görülürken toplumun diğer kesiminde ev kadınlarının çocukları büyüdüğüne mutlaka çalışması gerektiğine, sigorta ve emeklilik gibi haklara kuvvetli vurgu yapıldığı görülmüştür. Geleneksel bilgi ev kadını olmayı idealleştirirken maddî şartlar ve güncel yaşam şartları ev kadınlarının neden çalışmadığını sorgulamaya açık hâle getirmiştir. Katılımcıların da ekonomik özgürlükleri olduğu takdirde daha rahat hareket edebilecekleri yönünde alınan cevaplar ve çalışmak istediklerinde eşlerinin izin vermemesi ataerkil toplumda yerleşmiş ve sorgulanamaz ev kadınlığı rolünün ev kadınlarının kendi içlerinde tartışmaya açık hâle geldiği görülmüştür.

K11 ... Allah korusun bir hasta falan oluyosun diyosun ki ay iyi ki diyosun çalışmışım okumuşum iyi ki işim olmuş diyosun gidiyosun ... en güzel yerlerde muayneni oluyosun özel doktorlarına gidiyosun her şeyin mis gibi oluyo yani...

K10 ... Çalışmayan kadınların kılık kıyafeti bizimkinden daha düzgündü ... yani takıları da olsa bizim hiç takılarımız olmadığı halde onların oluyodu ben görüyodum. Şöyle bi anket yaptım ... bizim çalıştığımız için yani birkaç bayanla da böyle oturup konuşurduk. Biz çalıştığımız için idare etmesini biliyorduk. Aman kalsın idare edelim, bu ay da kalsın ya da bu yıl da kalsın; ama, çalışmayan bayanların evleri bizimkinden daha düzgündü... Ya daha kolay harcayabiliyolardı çünkü onun sabah beşte kalkıp da sekiz buçukta iş alıcam diye bi derdi ga... Gailası yoktu yoktu ki. O, ona eşi getiriyo öyle ya da böyle; ama, biz kendimiz çalıştığımız için bu memleketin ya da ülkenin ya da iş gereği biz oranın sıcağına bu ülkenin bu şehrin sıcağını soğuşunu gördüğümüz için biz idare etmenin yollarına bakıyoduk; ama, ... çalışmayanlar onu bilmiyo.

Bu örnekte ve ev kadını olan, çalışmamış diğer katılımcıların fikirleri karşılaştırıldığında ev kadınlarının çalışan kadınların yorulduğunu fakat, maaş aldıkları için, emeklilik hakları olduğu için ev kadınlarından ayrıldıklarını, çalışan kadınların mesai saatlerinde işlerini bitirip ev geldiklerini oysa kendilerinin mesailerinin hiç bitmediğini belirttikleri görülmüştür. Çalışma yaşamına katılmış katılımcıların ise eve döndüklerinde de ev işleri ile meşgul olduklarını, çifte yüke (double burden) maruz kaldıklarını bunun yoğunluğundan şikâyet ettikleri, ev kadınlarının kendi evlerinde kendi işleri ve çocukları ile meşgul olduğunu belirttikleri görülmüştür.

K10 ayrıca diğer katılımcılardan farklı olarak İsviçre, Prag ve Hollanda'ya gitmek istediğini ve gideceğini belirtmiş kendisine dair en kesin biçimde hayallerini belirten

katılımcılardan olmuştur. (Örn. K16 tüm dünyayı gezebilmek istediğini belirtmiştir) Bu hayalini söylemeden önce ise oğlunun iyi eğitim almadığını 2 yıllık üniversite eğitimi aldığını 30 yaşında olduğunu ve evlenmediğini, yaşlıları gibi kendisinin de torun sevmek istediğini buna hakkı olduğunu belirtir ve oğlu konusunda şikâyet etmiştir.

4.15. İyi Bir Ev Kadını

Katılımcılara yöneltilen sizce iyi bir ev kadını nasıl olmalıdır sorusuna verilen yanıtla ev kadınlığı normları öğrenilmeye çalışılmış ve ev kadınlığının olmazsa olmaz denilen unsurları öğrenilmeye çalışılmış ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

K1... Bence o kişiye göre değişir, aileye göre değişir; ama, bence iyi bir ev kadını yani bu iyi bir ev kadını ya da iyi bir ev hanımı demek dört dörtlük olmak demek değil bence. Herkezin eksigi var bugün mesela burayı temizliyorsun e öbürsüğün orayı yapıyorsun, bazen hiç yapmıyorsun. Bazen bi işin oluyo bazen aksatıyorsun gidiyorsun yani iyi bi ev hanımı olmak bence sadece evdekilerin ihtiyacını karşılamakla alakalı bi şey... Benim eğer evimde eşim, çocuklarım memnunsa, hiç bi şeyden mahrum değillerse, aç değillerse ya da kıyafetleri pis değilse biyeriye gittikleri zaman ayıplanmıyolarsa benim için ben iyi bi ev kadınıyım.

K1'in görüşlerinde iyi bir ev kadınlığının yansıması olarak eşi ve çocuklarının toplum içerisinde ayıplanmaması, kıyafetlerinin temiz olması onun iyi bir ev kadını olduğunun göstergesidir. Buna bağlı olarak iyi bir ev kadını olmanın dışarıya yansıması olarak aile üyelerinin temiz ve düzenli giyinmelerini sağlamak olduğu anlaşılabilir. Böylece ev kadını kendi ev kadınlığını ve başarısını aile üyelerinin temiz ve tok olması ile ortaya koyduğu çıkarımı yapılabilir. Geçer (2019: 18) Kaplan (2016)'dan hareketle Mevlanâ'nın yaptığı pergel metaforunu ev kadınına uyarlar. Bu metafora göre, pergelin sabit ayağının kadın olduğu ve hareketli ayağın çizdiği kısım ise erkeklik ve kamusal alanın olduğu belirtilir. Yani özel alanda kalan ve kamusal alanın şekillenmesinde katkıda bulunanın ücretsiz ev içi emeği ile erkeğin kamusal performansını etkin kılanın ev kadını olduğu bu sabit, özel alanda kalan, kamusal alanın kurgulanmasında perde arkasında kalan kadın

olduğu düşünülebilir. Hareketli parça olarak erkeğin ise çalışma yaşamı için kendisini yeniden üretmesini saptayan kadın emeğine dayandığı anlaşılabilir.⁴⁵

K3... Yani hani çok iyi bi ev hanımı değilim ben çünkü yıllardır çalıştığım için 1.5-2 senedir evdeyim ben. Ben sadece nedir evimin işini yapıyorum, yemeğimi yapıyorum, çocuklarıma, eşime zaman ayırıyorum ha bundan daha iyisi yok diyorum... Yıllardır çalıştığım için ev hanımlığını çok da iyi bilmiyorum. Benim çocuklarım, eşim günlük her şeyimi yapıyorum.

K3 görüşmenin genelinde çalıştığını, çalışmak istediğini belirtmiş, kendisini ev kadını olarak tanımlamaya çok taraftar olmayan, günlere eğitici bir faaliyet olduğu sürece katılabileceğini belirten, diğer ev kadınları ile yakın ilişki içinde olmayan bir katılımcıdır. Haber dinlemeyi sevdiğini, kitap okuduğunu vurgularken sıradan ev kadını kalıplarının dışında olduğunu hatta kendisini ev kadını olarak tanımlamak konusunda pek istekli olmadığını ev kadınıyım, 2 yıldır evdeyim derken gülerek ifade ettiğinden bu kimliği çok benimsemediği ve çalışan kadın olmayı yücelttiği yorumu yapılabilir. Ayrıca ilköğretim mezunu olduğunu söylemesinin hemen ardından açık öğretimden ortaokul okuduğunu belirtmiş olması da bu yönde bir işaret olarak okunabilir ayrıca en büyük hayalinin okumak olduğunu belirtmiştir. K3 aynı zamanda şu anda çocukları ile ilgilenememek yönünden iyi bir durumda olduğunu, çocuklarının bekliliklerini hatırlayamadığını çünkü hep işe gittiğini belirtir. Görüşmelerde sık sık karşılaşılan çalışmamanın önündeki en büyük sebep olarak görülen çocuklar ve onlarla ilgilenememenin çalışan annelerde ise vicdani bir yük olarak ortaya çıktığı görülebilir.

Toplumda yerleşmiş ev kadını imgesinin en önemli unsuru olarak da görülen annelik çalışıp çalışmama yönünde maddiyat, farklı bir çevre ve çalışma yaşamını deneyimlemenin karşısında görüldüğü çıkarılabilir.

Katılımcıların çalışmak konusunda düşündükleri en önemli avantajlar; maaş sahibi olmak, emeklilik hakkına sahip olmak, sigortalı olmak, yeni insanlarla tanışıp farklı çevrelere girmek olduğu görülmüş diğer bir açıdan ev kadınlarının bunlardan yoksun oldukları ve bu isteklerinin gerçekleşmediği anlaşılmıştır.

---

⁴⁵Ev kadınlığı hakkında yapılmış bir başka çalışma için: Ören Kuşçu, İleyda. (2020). *Housewife: Woman With Multiple Identities*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Toplumda var olan ev kadını imgesinin ise en önemli görevinin annelik olduğunun vurgulandığı görülmüştür. Buna K4'ün ifadeleri örnek verilebilir.

K4 Bence iyi bi ev kadınından çok iyi bi anne olmalı yani çocuklarının arkasında durmalı, çocuk doğduktan sonra hani bırakmamalı sokağa diye düşünüyorum. Benim çocuklarım büyük ben hâlâ arkasındayım hâlâ koşturuyorum.

K10... Varlıklı olsun, yoksul olsun⁴⁶ bir ev kadını ya çalışıyo ya da çalışmıyo kadın dediğin biraz üretmeli. Bence. En azından yani buu mevsimsel yiyeceklerimizi ya da en azından bi yırtığını, söküğünü dikmeli ... önüne gelen bi fermuarı dahi, bi paçayı dahi bilmiyorum bu meslekten dolayı mı bilmiyorum; ama, bir paçayı bir fermuarı dahi bir terziye götürüp de kocanın yırtığını, söküğünü terziye götürüp de diktirmenin bence ... insanlar görmeli, bilmeli, kurslarımız var ı katılmalı bi az da olsa kendi işini kendisi görmeli. Demiyorum ki bi abiye diksin kendisi görmeli bir ev kadını en azından biraz üretmeli hep tüketici olmamalı... (üretme dair) bi katkı yok... Katkı yok... Yatıp yatıp 12 de kalkılır mı yani 12 de yataktan kalkıyo kadın genceciksın sabah sekiz de kalk ya dokuzda kalk 12 de kalkılır mı? Nolcak o zaman koca geliyor ... yemek yok. O zaman kocanın konuşma hakkı oluyo, ev derlenip toplanmamış çocuklar daha ööyle oturuyor saat 1 olmuş 2 olmuş kahvaltı edicek. Var bunlar ... Ben kendimi aynı kategoriye koymuyorum koymam da zaten....

Çalışan kadınlarda az da olsa rastlanan ev kadınlarının kendileri kadar üretken olmadığı fikri ev kadınları tarafında da kışık yapımı, sökülen şeyleri dikmek, tasarruf etmek gibi faaliyetlerle üretim yaptıklarını düşündükleri görülmüştür. Bu bağlamda çalışan kadınlar arasında kamusal alana hemcinslerinden çok hâkim olmaya bağlı olarak eril fikrin yaygınlaştığı, ev kadınlarının ataerkil bakışla evde oturan, üretmeyen, tüketen insanlar oldukları fikrinin gelişmiş olabileceği, çalışma hayatında çok mücadele verdiklerini düşündüklerinden ev kadınlarının daha rahat olabildiği yönünde fikirleri olduğu aynı zamanda bilgi ve üretkenliği yücelttikleri anlaşılmıştır. K3 örneğinde de kendisini ev kadını olarak tanımlamak istememe, bilgi verici ve eğitici faaliyetleri yüceltme

---

⁴⁶Farklı sosyal sınıflardan ev kadınları ile yapılmış bir çalışma için: Ünal, Neşe. (2012). *A Comparison of Middle And Lower Middle Class Housewives*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

görülmüştür. K10 ayrıca ev kadınlarından bazılarının tercih olarak çalışmadığını, eşlerinin maaşları ile idare edip kendi rahatlarını bozmadıklarını ifade etmiştir.

James (2010: 39-46) kadınların geleneksel rollerini reddetme yollarından birinin de iş yaşamına dâhil olmak olduğunu, çalışan kadınların çocuklarını yalnız bıraktıkları için vicdan azabı çektiklerini eşlerinin de kadınların çalışmasını istemediklerini, buna alındıklarını, çocukların bakımını bahane olarak öne sürdüklerini ve ev işlerine yardım etmeyerek kadınların işten ayrılmasını sağladıklarını belirtir. Kadınların diğer kadınlara tavrı konusunda ise sendika temsilcisi kadınların genellikle üretim bantlarında çalışan kişilerden seçildiğini, bu kadınların seçildiklerinde fabrika taraftarı ya da sendika taraftarı oldukları, beraber çalıştıkları kadınlara destek vermeyi bıraktıklarını, diğer kadınlardan kendilerini üstün gördüklerini, erkek üstleri gibi davrandıklarını ifade eder. Bu örnekte de çalışan kadınların ev kadını kimliğini reddetmelerinin yıllarca çalışmanın ardından zor geldiği anlaşılabilir bir durum olarak görülebilir fakat çalışan ya da ev kadını olan kadınların toplum tarafından değerlendirilme ölçütlerinin annelik, iyi eşlik, iyi yemek ve temizlik yapma olduğu yani kadın kimliğinin onları evde birleştirdiği de görülmüştür. İş yaşamında *maskülenleşen* ya da *fikrî maskülen* kadınların ataerkil kültürde en büyük değerlendirilme araçları *annelik ve iyi hanımlıktır* ve bu konuda çalışma, ev kadını ayrımı yapılmadığı görülmüştür.

4.16. Ben Çok Titizim

Görüşme yapılan katılımcıların büyük çoğunluğunda “Ben çok temizim, ben temizlik hastasıyım, ben çok titizim.” gibi vurgulara rastlanmıştır. Kimi katılımcılar temizliği çok dert etmediklerini söylese de katılımcıların çoğu kendisinin ne kadar temiz olduğunu vurgu yapmıştır. Bu vurgulardan da iyi bir ev kadını olmanın şartlarından temiz ve düzenli bir eve sahip olmak anlamı çıkarılabilir. Özellikle katılımcılara yöneltilen sizce bir kadının titiz olması gurur duyulacak bir özellik midir? Sorusu yöneltildiğinde genellikle “Tabii ki.” yanıtı alınmış aşağıdaki gibi vurgulara rastlanmış ve temiz olmanın ev kadınlığının önemli bir unsuru olduğu görülmüştür.

K20...*Ben çok titizim yani biraz ayrıntıcıyım...*

-Sizce bir ev kadınının evinin temiz olması gurur duyulacak bir özellik midir?

K20 Bana göre öyle (gülerek) yani ben çok titizim bence bi ev hanımı titiz olmalı... Benim anneme kalsa sen çok yıpratıyosun kendini gez dolaş sağlığına bak.

K26 ...Temizlik, işimiz gücümüz temizlik ev temizleyemeye süperik ... Off hastalık olmuş bize heralda ... İkiüün (iki gün) evi temizlemeyim fittırıyom. Gıcık alıyom.

Katılımcılardan bazıları bu tür cevaplar verse de bazıları da her şeyin dengeli olması gerektiğini, kendilerini çok yormadıklarını belirtmiştir fakat katılımcıların genelinde sık sık temizlik vurgusu görülmüştür. Düşük sosyo-ekonomik gruptan gelen kadınlar genelde kendilerinin temiz olduğunu belirtirken sosyo-ekonomik olarak daha üst sınıftaki katılımcıların ise eve temizliğe aldıkları yardımcılar konusunda bazı sıkıntılar çekebildikleri anlaşılmıştır.

K43 ... Ellerim yara oluyo deterjana karşı ben de de öyle bi şey var ki evler o kadar temiz olmasın çok önemli değil; ama, tuvaletlerin daha çok temiz olmasını istediğim için elim durmuyo tabi yara oluyo. Kadın geliyodu 2 sene 3 sene kadın her gün geldi sonra baktım ki kadınlar bana kalk da şu işi yap mesela kalk da bana bi çay koy diyecek seviyeye geldiler ya da benden kaynaklanıyodu bu. Benden kaynaklandı çoğu da yani herkeze çok aşırı bi seviye koyamadım... Ben insanlara hani şunu yap bunu yap emrivaki veya onlar iş yaparken başında durmayı hayatta sevmedim. Başka yere gidiyolar mesela temizliğe şuraya halıyı sil şunu yap bunu yap diyen insanlarla karşılaşıyolar burda da öyle bi rahat oluyolar ki ben hiç bi şeye karışmıyorum. Yani yüzgöz oluyoruz... Birazcık böyle sanki evin hanımı ben değilim de onlarmış gibi o konuma sokuyolar. Strese giriyodum ya onların yüzünden gerçekten strese giriyodum.

K43 evde birini istihdam etmenin ve çalıştırmanın da duygusal olarak kendisini çok yordüğünü, evin temizliğini yapan kadınların evi temizledikleri için kendi evleri gibi benimseyip K43'ü âdeta dışladıklarını belirtmiştir. Bu anlamda evin temizliğini yapan kişinin kendisini işvereninden daha üstün ve daha hamarat görmesi, onun temizlikten anlamadığını düşünerek temiz iş yapmaması sonucunu ortaya çıkardığı görülebilir.⁴⁷

⁴⁷İş veren kadınlar ve temizlik yapan kişiler arasındaki ilişkiye daha ayrıntılı bakmak için bkz. Bora, Aksu. (2016). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kalaycıoğlu, Sibel, ve Tılıç, Helga Rittersberger. (2000). *Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar Cömert "Ablaların" "Sadık" Hanımları*. Ankara: Su Yayınları.

Gökalp (1976: 48) ev kadınının evin temizliği ile ilgilenmesi gerektiğini, her evin bir perisi olduğunu, ev temiz tutulduğunda ev perisinin mutlu edildiğini, ev perisinin israfa karşı olduğunu, çocukları gözettiğini, Türk kadının ev perisini kızdırmamak gibi sebeplerle iyi bir ev kadını olduğunu, ailenin ahlâkî temellerinin ev perisi inancı çerçevesinde oluştuğunu belirtir. Böylece ev perisi inancından hareketle Türk ev kadınlarının anneliğe önem vermeleri, israfa karşı olmaları ve evin her zaman temiz tutulması gerekliliğinin temellendiği kaynak olarak bu inanç görülebilir. Öğüt Eker (2001: 137-140). Şemseddin Sami'nin kadınlar risalesi eserinde ailenin mutlu olabilmesi için eşin hoş görülmesi olmasının önemli olduğunu belirttiğini ifade eder, kültürü nesilden nesile aktaran, erdemleri öğreten kişinin kadın olduğundan bahseder ve Türk ailesiyle ilgili yazılı kaynaklardan örnekler verir.

Ergüzel (2010) temizlik ve temizliği ifade eden kavramların yazılı kaynaklardaki yansımalarını ortaya koyar. Tespit edilen kelimelerin çokluğu kültürde temizliğe verilen önemi ifade eder. 2007 yılında yapılan Türk Kültüründe Temizlik Sempozyumu yapılmış olması da konunun zenginliğini belirtir.

Göka (2010) Türk kültüründe suyun öneminden bahsederken eski Türklerde suyun kutsal sayıldığından bahseder ve Dede Korkut kitabında yer alan “Su tanrının yüzünü görmüştür.” ifadesini örnek verir. Temizlemenin daha çok ateş ile yapıldığını belirtir. Öztürk (2010: 84) MS. 5.yy'da yazılı kaynaklardan verdiği örnekte Türklerin sabun kullandıklarından ve temizliğe önem verdiklerini ifade eder.

Toplumda yaygın olan “Temizlik imandan gelir.” ifadesi de temizliğin dinî bir boyuta sahip olduğu düşüncesini ifade eder. Ayrıca bahar temizliği, bayram temizliği gibi özel, fazla detaylı temizliklerin yapılmasından yola çıkılarak, toplumsal önem atfedilen gün ve olayların da temizlik ve temiz bir ev ile ilişkilendirildiği anlaşılabilir. Türk kültüründe kadınların bu dönemlerde detaylı temizlik yaptıkları, ev kadınlarının halı yıkama, yün yıkama gibi büyük işlerde birbirlerine yardım ettikleri Türk toplumunda bilinen bir olgudur. Alt sosyo-ekonomik gruptan katılımcıların bu tür işleri komşuları ve akrabaları ile yaptıkları, üst sosyo-ekonomik sınıftan katılımcıların ise ücret karşılığında bu hizmeti aldıkları görülmüştür. Ölçer Özünel (2015: 101-103) gecekonduda yaşayan kadınların

---

Özyeğin, Gül. (2005). *Başkalarının Kiri Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Hâlleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

temizlik yaparken evlerinin önünü de yıkadıklarını, apartman yaşamına geçtiklerinde evlerin önünü yıkamak gibi detaylı temizlik yapamadıklarını bu yüzden rahatsız olduklarını belirtir. Bu bağlamda ev kadınlığının önemli unsurlarından olan temizlik yapmanın da zaman ve mekâna bağlı olarak değiştiği yorumu yapılabilir. Ölçer Özünel (2015: 104) gecekondu bahar temizliğinin kışı uğurlama gibi bir anlamı olduğu, ritüeller ve mitlerle donanmış bir alan olduğunu belirtir. Özellikle üst sosyo ekonomik sınıftan kadınların temizlik için başka bir kadından para ile yardım alıyor oluşuna bağlı olarak bahar temizliğinin üst sosyo ekonomik sınıftan kadın için bu geleneksel anlamını yitirdiği yorumu yapılabilir.

Türk kültüründe temizliğin büyük öneme sahip olduğu, evin temizliğinden ise toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle öncelikle kadının sorumlu olduğu düşüncesinden dolayı Türk kültürü bağlamında ev kadını olmanın önemli boyutlarından birinin de temizlik olduğu, katılımcılar arasındaki sohbetlerde katılımcıların sık sık temizlikten bahsettikleri, kimi zaman ne kadar yorulduklarını anlattıkları kimi zaman yaptıkları temizlikten gurur duydukları görülmüştür. Ölçer Özünel (2015: 101) gecekondu yaşamında temizliğin kadınlar için bir statü göstergesi anlamı olduğunu belirtir. Bu bağlamda katılımcıların geneli arasında temizliğe hala bu kadar önem verildiği ve statü göstergesi olma işlevini yitirmediği yorumu yapılabilir. Ev kadınlarının günlerinin büyük bir kısmını alan temizliğin yaşamlarının ve sohbet konularının da büyük bir bölümünü kapladığı görülmüştür.

Bir kültürel unsur olan temizlik, toplumsal cinsiyet rolleri ve ev kadını kimliğinin bir parçası olarak kadınlar arasında nesilden nesile aktarılan bir unsurdur. Son dönemlerde ise Youtube, Instagram, Google gibi internet siteleri aracılığı ile temizliğe dair püf noktaların paylaşıldığı görülmüştür.⁴⁸

Carroll (2015) çalışmasında ev kadınlarını Halkbilimsel olarak meslek folkloru bağlamında incelemiş, ev kadınlarının temizliği nasıl öğrendiklerini, temizlik yaparken hangi görevlere öncelik verdiklerini, rutinlerini nasıl oluşturduklarını incelemiş, ev işlerinin Halkbilimi alanında ve meslek folkloru alanında görmezden gelindiğini, oysa bu alanın oldukça zengin verilere sahip olduğunu belirtmiştir. Carroll, kadın folkloruna

⁴⁸Temizliğe dair bilgiler içeren paylaşımlara örnek olarak: <https://gelinolmak.com/bahar-temizliginde-yapilacaklarin-listesi/>

Claire Farrer'in (1975) *Women and Folklore* eseri ile bu alana dikkat çektiğini belirtmiştir. Carroll çalışmasında ev temizlemenin ritüelleri, kuralları ve inançları içeren ücretsiz bir meslek olduğunu tespit etmiştir. Ev işlerinin bir planlama gerektirdiğini, karmaşık teknikler içerdiğini, çalışmasının Levin (1993)'in bakış açısını benimsediğini de ekler. Çobanoğlu (2018: 343) Halkbilimi alanı ile Feminizmin etkileşimi hakkında Amerikan Folklor Derneğinin 1972 yılında yapılan sempozyumunda “Kadın ve Folklor” bildirisinin sunulması sonucunda kadın Halkbilimcilerin bir dergi çıkardıklarını kadın ve Halkbilim alanındaki ilk derginin “Folklore Feminists Communication” ismi ile çıktığını 1977 yılında “Folklore Women’s Communication” olarak isim değiştirdiğinden bahseder.⁴⁹

Carroll'un çalışmasında ev işleri meslek folkloru bağlamında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise ev kadınlığının meslek olup olmadığı konusundaki tartışmalar, ücret karşılığının olmaması ve ev kadını olsun ya da olmasın çalışan kadınların hatta genç kızların da eve dair işler yaptıkları ve ücretsiz emek sarf ettikleri göz önünde bulundurularak grup folkloru bağlamında incelenmesinin uygun olabileceği düşünülmüştür.

Locke, Vaughan ve Greenhill (2009: 307-312) Ev idaresi bölümü altında ev işleri ve folklor hakkında ev işlerinin sosyoloji alanında yoğun olarak çalışıldığını, Levin (1993)'den aktararak Halkbilimi alanında ev işlerinin göz ardı edildiğini ama bu alanın hem meslek folkloru hem de aile folkloru alanında ele alınabileceğini belirtir. Ayrıca ev işlerinin ücretsiz oluşu bakımından Marksist yaklaşımla da ilişkili olduğunu ifade eder. Türkiye’de de ev işleri, ev kadınlığı gibi alanlarla yoğun olarak sosyoloji disiplininin ilgilendiği görülmüş, Türk Halkbilimi alanında ev kadını folkloru, ev kadınlığı üzerine bu yönde yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Halkbilimi alanında Amerikan Folklor Derneğinin 1972 yılındaki sempozyumundan sonra bu yöndeki çalışmaların arttığı görülmüş, Türkiye’deki Halkbilim çalışmalarında ise bu alanın araştırılmaya muhtaç olduğu söylenebilir.⁵⁰

⁴⁹Halkbilimi ve Feminizm hakkında detaylı bilgi için: Çobanoğlu (2018: 340-349). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (9. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

⁵⁰Ev işlerini içermesi bakımından önemli görülen Halkbilimsel bir çalışma için: Odabaşı Akçay, Döndü. (2009). *Gündelikçi Kadınların Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

4.17. Rekabet

Görüşme yapılan katılımcıların bir kısmı rekabet içinde hissedeceği bir topluma girmediğini söylemesine karşın diğer bir kısım katılımcı ise diğer ev kadınları ile toplandığında gizli de olsa bir rekabet hissedildiğini, temel rekabet konularının ise giyim, kozmetik, gezme gibi konular olduğu ayrıca eşi ile iyi anlaşma, çocuğunun iyi not alması da rekabet konuları arasında sayılmıştır.

K1 ... *Genelde çaktırmadan çaktırmadan anlatılır yani işte şunu aldım şu kadar fiyata ya da şunu yaptık şöyle gibi yaparlar genelde olur yani... Genelde maddî durumlar çok anlatılır. Yani eğer maddî alım gücü çoksa işte biz tatile gidiyoruz ya da işte şunu aldık biz şöyle yaptık gibi illaki bi yerden bi laf sokulur yani... Herkez bi şekilde kendini öne çıkarmaya çalışıyo ya da işte benim çocuğum çok zeki. Mesela şeye çok gıcık olurum veli toplantılarında işte hooaaam (küçümseyerek) X mesaa 98 almış biz yüzlük çalışmıştık (taklit yapıyor). Daha ne istiyosun işte 100 almış yani 5 almış yani ne arıyosun arkasında?*

K42 ... *Ev işlerinde bile rekabet var aaaa falan 3 kere cam sildi ben niye 2 kere sildim aa falan evine bunu almış ben niye almadım örnek çok fazla... O birey olamamasının, kişiliğinin oturamamasının nedenleri diye görüyorum ben bunu.*

K20 ...*İşte ne biliyim hani bazısı hep ben biliyorum. Ben çok geziyorum bazısı daha çok ben alıyorum ben satıyorum illaki şeyler oluyo hani bizde çok olmuyo; ama, ufak ufak işte kadın milleti...*

Rekabet konusunda ileri yaşlarda katılımcıların genellikle bu tür bir gerilim yaşamadıkları, genç katılımcılar için ise yaşam standardı, eğitim düzeyi, çocuklarının başarısı, mutlu bir aile olmanın önemli rekabet unsuru olduğu görülmüştür. Bazı genç katılımcıların ise rekabet hissettikleri ortamlara girmeyi tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Sahada geçirilen süre içerisinde evlerin temizliğinin, kişinin giyiminin ve evin mobilyaları gibi unsurların da rekabet aracı olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca kadınlar arasındaki rekabetin *iyi bir ev kadını olma* amacıyla ailesel işleri iyi yapmak olması dikkat çekmiştir. Rekabetin kadınsı bir duygu ve eylem olarak değerlendirilmesi de üzerine düşünmeye değer görülmüştür. Babagil (1958) ev kızlarının örgü ve el işi

anlamında rekabet ettiğini bunun masraf yarattığını belirtir. Bu anlamda el işlerinin de rekabet unsuru olarak değerlendirildiği görülebilir.

4.18. Grup Folkloru Bağlamında Ev Kadınları

Alan Dundes'in (1980: 6) tanımına göre halk; ne olduğu fark etmeksizin en az bir ortak unsuru paylaşan, grubu birbirine bağlayan faktörün ne olduğuna bakılmaksızın, bir sebep ile bir araya gelmiş grubun benimsediği geleneklere sahip olması gereken gruptur. Benston (1969) ev kadınlarını piyasa ekonomisinin dışında kullanım değerine sahip ürünler üreten bir grup olarak tanımlar.

Bu bağlamda görüşme yapılan ev kadınlarını bir halk grubu olarak nitelemek mümkündür. Genellikle ev oturmaları gibi kadınların toplanmaları vesilesi ile yapılan saha çalışmasında ev kadınlarının bir halk grubu olarak nitelendirilip grup folkloru dinamikleri ile değerlendirilebileceği düşünülmüştür. Ev kadını olmaları vesilesi ile benzer zaman kullanımına sahip örneğin çocuğunu okuldan alacak annelerin okula gitmeden işlerini bitirmesi, çocukları eve geldiğinde onlara yemek hazırlaması gibi benzer aktiviteleri ve günleri yaşamaları sebebi ile ortak unsurlara ve anlamlara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Tüm bunlara ek olarak ataerkil toplum yapısında her ne kadar yanlış olsa da ev kadınları homojen bir grup olarak değerlendirilir ve bu varsayım davranışlara, politikalara da yansır. Türk kültüründe annelik, ev kadınlığı, eş olmanın neyi ifade ettiğine dair katılımcıların benzer yanıtlarının olduğu yani aynı kültürel belleği ve anlamlandırma sistemini paylaştıkları görülmüştür. Buradan yola çıkılarak bir kültürel bir grup olan ev kadınları Halkbilimsel analize ve grup kültürünün esaslarına uygun olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle ev kadınlığı folkloru/grup folkloru bağlamında ev kadınlarının daha önceden Türk Halkbilimi alanında çalışılmamış bir grup olduğu görülmüştür. Yapılan literatür taramalarında bu grubun Halkbilimsel bir grup olarak değerlendirildiğine rastlanılmamıştır. Ev kadınlığının Türkiye'de köyden kente göç ile yoğunlaştığı ve aynı topluluğa mensup kadınların kültürlerini kente getirmeleri, bebek bakım bilgisi, ev kadını neler yapmalı gibi kültürel bellekteki bilgilerin de zamanla kente ve döneme uyum sağlayan yerleri olsa da temel kültürel özün değişmediği ve kent folkloru bağlamında da ev kadınlarının incelenebileceği düşünülmüştür.

Nesilden nesile aktarılan bilgiler, beceri ve pratiklerin ev kadınlığının ne olduğu konusunda hâlâ tanımlayıcı karaktere sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca eski kuşaktan gelen bilgi, beceri ve cinsiyet rollerinin yeni kuşak tarafından hangi boyutları sebebi ile reddedildiği, hangi rollerin değiştiği, nelerin aynı kaldığı da kültürel değişimleri izlemek bakımından verimli bir kaynak olarak görülebilir. Ekici (1998: 145) Bu kültürel değişimi kod değişmesi olarak açıklar ve zihinsel bir yeni durum için zihinsel yapının yeniden ayarlanması gerekliliği olarak ifade edilir. Köyden kente gelindiğinde ev kadınlaşan kadınların zihinsel olarak yeni duruma adapte olmaları muhafazakâr bir ailede yetişen kadının ev kadını olduğunda çocuklarının daha özgür davranmalarını sağlaması ve geçirdiği kültürel değişim izlenebilir. Ev kadınları arasında üst sınıftan ev kadınlarının, muhafazakâr semtte yaşayan ev kadınlarının ya da aynı memleketten gelen ev kadınlarının küçük küçük kendi içlerinde yine o grubun paylaştığı ortak bellek ve ifade sistemlerine ayrılabilir.

Bir sosyal konum ve rol olan ev kadınlığının kadınlara uygun gördüğü rollerin yanında bir kimlik kurma aracı olarak da görülebilir. Türk kültüründe anneliğin kutsal görülmesinden dolayı annelik, ev kadını kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Assmann (2015: 141) kimliği tanımlarken bireysel kimliğin kişinin bilincinde oluşan ve onu diğer bireylerden farklı kılan noktaların meydana geldiği kimlik olarak açıklarken kişisel kimlik için ise kişinin sosyal yapının bileşimlerine katılıp katılmama durumu ile sahip olduğu roller, nitelikler ve yetkiler olarak ifade eder. Kişisel kimliğin bireysel kimlikten farklı olarak bireyin sosyal kabul görmesi ile ilişkili olduğunu açıklar. Sonuç olarak toplumun bireyin kimliğinin karşısında değil aksine bireyin kimliğinin kurulmasında önemli bir faktör olarak görür. Kimliklerin her zaman bir sosyal yapı ile oluştuğunu ve dolayısı ile daima kültürel kimlik olduğunu belirtir. Bu bağlamda ev kadınlarının kimliğinin kuruluşunda bireysel farklılıklar olmakla beraber Assmann'a göre daima bir kültürel kimlik vardır. Türk toplumunda ev kadını kültürel kimliğinin ise iyi bir anne olmak, iyi bir eş olmak, toplumda saygın bir aile olarak yer almanın hedeflendiği görülmüş ve ev kadını kimliğinin önemli bir kısmı özellikle alt sosyo-ekonomik gruptan kadınlar için fedâkarlığı da içerdiği anlaşılabilir. Assmann (2015: 140) benliğe dair algının bireyden toplumda doğru değil, toplumdan bireye doğru oluştuğunu belirtir. Bu durumda ev kadını katılımcıların dâhil oldukları ev kadını grubunun kendi benliklerini kurmalarında önemli bir rolü olduğu görülür.

Ögel (1978: 7) Türklerde ev kadınlarının sadece ev işlerini yapmadığı, süt sağma gibi işleri de yaptıklarını buna rağmen Selçuklular döneminin başlarında ‘evli’ denildiğinde bu kelimenin ev kadınına işaret ettiğini, ‘ev kişisi’ sözünün de ev kadını anlamına geldiğini belirtir yani eve dair kelimelerin evli kadını ve onun işlerini hatırlattığı ifade edilir. Bu bağlamda Türk kültürel belleğindeki ev kadını izlerini görmek mümkündür denilebilir. Dolayısı ile ev kadını kimliğinin Türk toplumun normlarından ve kültürel belleğinden ayrı düşünmek imkânsız hâle gelir. Kimliğin önemli bileşenleri olan ben ve öteki kavramlarının ev kadınlığı bağlamında çalışan kadınlar ve çalışmayan ev kadınları olarak oluştuğu görülmüştür. Ev işlerinin çalışsın, çalışmasın tüm kadınlardan beklenilmesi ve anneliğin çalışıp çalışmamak konusunda sorumluluk anlamında bir fark yaratmadığı düşünülmüş, bu sebeple çalışan, çalışmayan kadın ikiliği tespit edilmiştir. Özellikle yapılan görüşmelerde çalışmış ve emekli olmuş kadınların ev kadınlarına dair fikirleri arasında savurgan, tembel gibi imaların bulunması, ev kadınlarının ise çalışan kadınlara yönelik evlerinin kendilerininki kadar temiz olmadığı, çocukları ile ilgilenemedikleri (hatta bir bakıma para için çocuklarını ihmâl ettiklerini ima eden durumların da olduğu görülmüştür.) gibi kabullerin olduğu, ben ve ötekinin bu kabuller çerçevesinde oluştuğu gözlemlenmiştir.

Ev işleri ve anneliğin her ne kadar tüm kadınların ortak paydası olduğu görülse de çalışıp çalışmama ve çalışma sonucu elde edilen hakların kadınlar arasında bir farklılık yarattığı (en azından *sosyal sermaye* ve *ekonomik sermaye* bağlamında) görülmüştür. Karataş (2016: 84-85; Dundes 1989: 6’dan Akt.) Ortak kimliğin zorunlu olarak ötekiyi gerektirdiğini ve ötekiden bağımsız olarak bir kendiliğin kurulamayacağını, grubun hep ötekine referans vererek kendisini tanımladığını belirtir. Kaderli (2008: 42) kişisel anlatılardaki gelenekselliğin yalnızca anlatının folklorik unsurlarından kaynaklanmadığını, anlatının içerisinde yer alan kültürün ve ona dair unsurların folklorik nitelik taşıdığını, paylaşıldığı ve aktarıldığı için geleneksel niteliğinin olduğunu, anlatının içeriğinin kültürel olduğunu ve bunun kültürel ve geleneksel olduğunu ifade eder.

Fine⁵¹ (1979: 734) her küçük grubun kendisine ait bir kültürü olduğunu ifade eder ve bunu idioculture olarak açıklar. İdio kelimesinin Yunanca kökeninin own yani sahiplik,

⁵¹Grup folkloru hakkında daha fazla bilgi için: Fine, Gary Alan. “The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group”. *Folklore Institute*. 19: 1, 1982: 47-60.

kendilik anlamına geldiğini belirtir. Erdem (2012: 49) *idioculture* terimini özkültür olarak Türkçeleştirmiştir.⁵² Fine (1979: 734) özkültürün grup üyeleri tarafından paylaşılan inanç, bilgi ve birikim gibi unsurlardan meydana geldiğini belirtir. Bu terimin grubun bölgesel oluşuna vurgu yaptığını, grubun muhakkak dışlanmış bir alt grup olması gerekmediğini, daha ziyade toplum içerisinde özel gelişme gösteren, toplumun içerisinde herhangi bir grup olabileceğini belirtir. Fine özkültürün incelenmesi için maddeler hâlinde bazı özellikler sıralar.

1. Grubun Özgüllüğü (*Specificity of Cultures*⁵³): Fine küçük grupların sorgulanabilir ve gözlemlenebilir olduğunu, büyük gruplara nazaran kapsamının daha kısıtlı olduğunu, küçük grupların katılımcı gözlemciye ve özkültürün incelenmesine imkân verdiğini belirtir. Bu ilkeye göre ev kadınları ile yapılan görüşmelerde kadınların sorunlarının ve kadın folklorunun bu grup içerisindeki yansımaları daha kolay incelenebilir ve sorgulanabilir hâle gelmiştir. Ev kadını özkültüründe toplumdaki sorunların ve ev kadınlığının dinamiklerini anlamakta yardımcı olacaktır. Nitekim işsizlik, köyden kente göç, eğitim sorunu gibi sorunların görüşmelerde dile getirildiği görülmüştür. Böylece yapılan görüşmelerde köyden kente göçte yaşanan aile yapısındaki değişimler, yeni çiftin aileden ayrı ya da beraber yaşaması, kentleşmenin etkisi, kadınların iş gücüne nasıl katıldıkları ya da ne gibi sebeplerle katılımlarının engellendiği, yaşanan kültürel gecikmeler gibi unsurlar görüşme yapılan gruplarda gözlemlenebilmiştir. Böylece kültürün ve özellikle kadınların kentteki yerinin kültür etkisi ile nasıl konumlandırıldığını anlamak bakımından bu görüşmelerden önemli veriler elde edilmiştir. Köyden kente göç ile ilk kuşak ve kısmen ikinci kuşak kadınların ev temizliğine gitmek, çocuk bakımı gibi yine kadınlara ait görülen işleri güvencesiz olarak yaptıkları, yeni nesillerin zorunlu eğitim olsa da ailenin eğitim düzeyine ve muhafazakârlık seviyesine bağlı olarak kalıcı olarak iş yaşamına katılmadıkları ya da evlenene kadar katıldıkları görülmüştür. Kente uyum seviyesi yüksek gruplar ve ailelerde ise genç kuşakların üniversite eğitimi aldığı; fakat, işsizlik sebebi ile çalışamadıkları, iş aradıkları görülmüştür. Bu gruba mensup bireyler aynı zamanda cinsiyet rolleri konusundaki sıkı rolleri reddettiklerini, kendilerinin

⁵²Çalışmada *idioculture* yerine özkültür olarak Türkçeleştirilen karşılığının kullanılması tercih edilmiştir.

⁵³Erdem (2012: 45) bu ifadeyi kültürlerin belirliliği olarak Türkçeleştirmiştir; fakat, özgüllük kelimesinin Fine'ın kastettiği kavrama daha uygun olduğu düşünüldüğünden Kültürlerin özgüllüğü olarak çevirisi yapılmıştır.

piyasa ekonomisine dâhil olmak istediklerini, eşlerinin de ev işi yapmasını istediklerini belirtmişlerdir. Düşük eğitim seviyesi ve kente uyum problemi, düşük gelir düzeyinin cinsiyet rolleri konusunda ataerkil rollere daha sıkı bağlı oldukları görülmüştür.

2. Grupların Karşılıklı Analizi (Comperative Analysis of Groups): Sosyal bilimcilerin küçük grupların yakınlığı ve birbirlerinden nasıl farklılaştıkları hakkında yetersiz fikirlerinin olduğunu belirtir. Bu grupların bazen aynı amaç, uygun üyelik, benzer çevre etrafında oluşabileceğini buna rağmen grupların farklı davranış biçimleri ve farklı kültürler ürettiğini ifade eder. Özkültürün grubun bir araya gelmesi ile başından itibaren oluşan bir süreç olduğunu, gelecek davranışları ve kolektif anlamı şekillendirdiğini belirtir. Ev kadınları bağlamında grubun oluşmasının komşuluk, çocukların aynı okulda olması, aynı mahallede oturmak gibi etkenler ile oluşabileceği, bir araya gelen bireylerin aynı veya benzer dünya görüşüne sahip olması ile ortaya çıkan grubun özkültüründe bazı takıların, renklerin davranış ve kelime kullanımlarının grubun kültürünü şekillendirmeye ve diğer kadın grupları ile karşılıklı analizine imkân verebilir. Kadınlar arasındaki gruplaşmaların mekânsal yakınlık, çocuklarının yanı okulda olması, benzer çevrelere mensup olmak gibi yollar ile oluştuğu görülmüştür. Kadın grupları arasındaki farklılıkların en belirgin sebepleri aynı gelir grubuna dâhil olmak ve yaş olduğu görülebilir. İki farklı gruba dâhil olan kadınların çok sık görüşmedikleri kendilerini ait hissettikleri kendilerine benzeyen bireylerden oluşan gruba daha bağlı oldukları görülmüştür. Bu grupların farklı davranış kodları, farklı dünya görüş biçimleri ve daha farklı gündelik yaşam pratikleri olduğu anlaşılabilir.

3. Kültürel Yaratıcılık ve Topluluklar ve Alt Topluluklardaki Yayılımı (Cultural Creation and Diffusion in Societies and Subsocieties): Küçük toplulukları gözlemleyerek hangi unsurun yaratılmış, hangi unsurun kültürel olduğu büyük bir güvenle ve doğrulukla hangi şartlar altında oluştuğu saptanabilir. Bu kültürel yaratım süreci büyük topluluklara ulaşan ürünler ile benzer süreçlere sahip olabileceğini pek çok kültürel üretimin grup şartlarında üretildiğini belirtir. Pek çok şakanın, inanışın, argonun küçük grup içerisinde oluştuğunu ve zamanla grubu aştığını, bu büyük yayılımın sıklıkla olmadığını da ifade eder. Bu bağlamda ev kadınlarının dâhil olduğu toplantılar izlenerek ve gözlemlenerek kadınlar arası lakapların, kendi aralarında yaptıkları şakaların, geliştirdikleri inançların arka planına ulaşılabilir ve daha büyük bir alan olan kadın folkloruna dâhil olan inanış ve anlatımlar, tavsiyeler ve şakaların oluşumu ve bağlamı saptanabilir.

4. Kültürel Birim Olarak Gruplar (Groups As Cultural Units): Özkültürün yapısı grupların içerikten bağımsız bir bağlamda oluşmadığını ortaya çıkardığı ve sosyal gerçeklik, tarih gibi unsurlar ile devamlı bir bağı olduğunu belirtir. Kendisi kültürel içeriğin kaynağını etkileşimden ve etkileşim yolu ile paylaşılan sosyal anlamdan aldığını önsel bir anlama sahip olmadığını belirtir. Anlamı göz önünde bulundurmadan davranışın anlamsız olduğunu ifade eder. Sohbetlerin içeriği, davranışların grubun dinamiklerinin ve kavrayışının merkezinde olduğunu böylece bu fikirlerin grup kültürünün kültürün bağlamsal incelenmesi ile oluşabildiğini belirtir. Bu bağlamda ev kadınlığının ve grup olarak ev kadınlarının tarihsel ve sosyal olaylar çerçevesinde şekillenmesi, sosyal değişimler etkisinde yeniden yapılanması, bazı unsurların terk edilip bazılarının yeni oluşması (örneğin kalabalık toplantıların yasak olduğu Covid-19 salgını nedeni ile toplantı bağlamının online görüşme programlarına taşınması ya da yüz yüze toplantılara dâhil olan maskeler, maske kutuları gibi maddî kültürel unsurlar⁵⁴, buna bağlı olarak sohbetlerin değişen içeriği ve yeni davranışların oluşması görülebilir. Örneğin eğitim seviyesi yüksek ev kadınlarının toplumsal bir duyarlılık ile kalabalık toplantılara katılmaması; fakat, eğitim seviyesi düşük gruplarda böyle bir özenin görülmemesi) üzerine düşünülmesi gereken bir konu olarak değerlendirilebilir.

5. Çevre ve Eylem Arasında Ara bulucu Olarak Kültür (Culture As Mediation between Environment and Action): Özkültür dışarıdan gelen gerilim ile grubun bu gerilim ile baş etmesi arasında özkültürün ara bulucu element olduğu belirtilir. Bu kolektif kararların verildiği, grup bilincinin yükseldiği ve bağlılığın arttığı bir süreçtir. Grup kültürü bireye dışsal durumun belirlenmesi ve tanımlanması ardından davranış seçenekleri sunar. Buradan hareketle ev kadını grubunun kendi grubu dışına çıktığında ya da toplumsal bir baskı yaşadığında grup kültürü ve paylaşılan tecrübe ile dışsal olaya nasıl tepki vermesi gerektiğine hazırlıklıdır ya da birey grup dışındaki bir bireyle problem yaşadığında grup üyelerine danışma, onlardan fikir alma yolu ile gruba bağlılığının arttığını özellikle görüşmelerde problemlerin komşular, diğer ev kadınları gibi kişiler ile paylaşılıp fikir danışıldığı belirtilmiştir. Bu anlamda bireyin dışarıdan maruz kaldığı baskıyı grubun kültürüne uygun olarak verilen tavsiyeler ile (burada geleneğin ve geleneksel bilginin sorunları çözücü yönünün olduğu hatırlanmalıdır dolayısı ile verilecek tavsiyelerin

⁵⁴El sanatları ve Covid-19 hakkında ayrıntılı bilgi için: Tüzel, Bilge. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde El Sanatları Deneyimi. *Millî Folklor*, Cilt 16 (127), 87-100.

mutlaka kültürel bir niteliği olduğu düşünülebilir.) gruba bağlılığının arttığı ve kendi değerlerine uyan bir gruba dâhil olmanın önemi ve etkisi görülebilir.

Fine (1979: 738) grup içerisinde geçen her konuşmanın ya da davranışın özkültürün bir parçası olmayacağını, özkültürün bir tecrübe yaşandığında ve gruba aktarıldığında, meşru kabul edildiğinde ya da o olaya atıf yapıldığında, geçmişe dönük anlamlı bir bakış oluştuğunda meydana geldiğini belirtir. Özkültürün belirli unsurlarının tesadüf eseri değil sosyolojik analizler ile ulaşılabilir unsurlar olduğunu ifade eder. Göze çarpan unsurların özkültüre dâhil olabilmesi için 5 eleyici unsurdan bahseder. Bir unsurun, öz kültüre dâhil olabilmesi için bilindik, kullanılabilir, işlevsel, grubun statüsel sistemine uygun ve tetikleyici olay ile oluşabildiğini belirtir.

Marshal (1999: 285) grup, resmî olan veya olman üyelik ile belirlenen beraberlik ve bağlılık duygusuna sahip pek çok sayıda kişiden meydana gelen bir yapı olarak açıklanır. Sims, Stephens (2005: 31-41) bir grubu bir araya getiren ve halk grubu olarak değerlendirilme ölçütlerini şöyle açıklar:

Yakınlık: Genellikle halk gruplarının belirgin ve yaygın ayrıştırıcı özelliğinin etnik köken olduğu, bu grubun aynı duyguları, bayramları, giyim- kuşam biçimini paylaştıkları örnek verilir. Diğer topluluklardan da kutlama günleri, özel yemekler örnek olarak sıralanır. Online grupların yapay bir yakınlık oluşturduğu da belirtilir. Grubun gelenek oluşturma ve paylaşım yapması, kimlik ve aidiyet oluşturmaya vurgu yapılır. Bu açıdan ev kadını grupları genellikle yakın çevre, mahalle, apartman komşuluğu yani fiziksel yakınlık ile meydana gelir. Ev kadını kimliğinin de onları bütünleştirici ve yakınlaştırıcı işlev gördüğü söylenebilir.

Gereklilik, Zorunluluk ya da Şartlar: Yakınlık gibi gerekliklik, zorunluluk ve şartların da bir bireyin bir halk grubuna dâhil olmasına sebep olduğunu belirtir. Aileyi dâhil olunan ilk halk grubu ve otomatik olarak dâhil olunan grup olarak açıklanır. Böylece bireyin aile içine doğduğunda ailenin dünya görüşü, kendisini ifade ediş biçimi, gelenekleri, değerleri gibi öğrenilen unsurlara da dâhil olunduğu ifade edilir. Ev kadınlığı konusunda ise sosyalleşmek için bu gruplara dâhil olmanın gerekliliği, bireyin yalnızlıktan sıyrılması ve sosyalleşmesi açısından bir gerekliklik olarak görülebilir. Yapılan görüşmelerde başka şehirden gelen ev kadınları, yeni evli kadınlar gibi kadınların yalnız kalmaması açısından ve şehre adapte olmaları, sosyalleşmeleri için de gruplara dâhil olmanın gerekli olduğu

düşünülmüştür. Diğer ev kadınlarının da yeni gelen kişiyi kendi gruplarına davet edip arkadaş çevresi ile tanıştırdığı, tecrübelerini paylaştığı görülmüştür. Yeni katılan birey grubun kurallarına ya da ön kabullerine uygun değil ise zamanla bu bağın zayıfladığı ve bireyin kendisine uygun başka gruplara dâhil olduğu anlatılmıştır.

Düzenli Etkileşim: Grupların öncelikle gerçek ya da yapay yakınlık (kan bağı, etnisite, iş arkadaşlığı, arkadaş grubu) ile kurulduğunu; fakat, düzenli etkileşim ile güç kazandığı belirtilir. Paylaşılan tecrübe ile ortak değerler, ortak ilgiler, davranışların oluştuğu belirtilir. Ev kadınlığı açısından düzenli etkileşim komşuluk bağı ile oluşmuş gruplarda fiziksel yakınlık nedeni ile hâlihazırda meydana gelse de kadınların işlerini bitirdiklerinde çardaklarda, bahçelerde, bina önlerinde, çocuklarını almak için gittikleri okul bahçelerinde düzenli etkileşimleri olsa da özellikle belirlenmiş ev oturmaları ve günler de bireylerin gruba aidiyetini arttırma, yalnızlık duygusunu gidermek bakımından işlevsel görülmüştür.

Ortak İlgi ya da Yetenekler: Bazen ortak ilgiye ve yeteneğe sahip bireylerin başkaları ile etkileşime geçmek istediğini (örneğin kurslara katılmak) bu yetenek ve ilgi etrafında bir araya gelen bireylerin bir halk grubu oluşturduğu belirtilir. Kadınların benzer ilgiler etrafında gruplaşmaları örnek verilir. Ev kadını olmanın getirdiği bazı ev işleri, çocuk bakımı, alışveriş ve temizlik işleri kadınlar için ortak bir ilgi konusu olarak görülmüştür. Bazı kadınların başka ilgileri sebebi ile ahşap boyama, pastacılık gibi kurslara katıldığı ve burada da emekli olmuş ya da ev kadını olan, sonuç olarak ev kadını olma rolünü paylaştıkları diğer kadınlar ile etkileşimde oldukları görülmüştür.

Ev kadınlığı bir sosyal roldür ve ev kadını kimliği toplumsal kabuller çerçevesinde şekillenmiştir denilebilir. Bu ortak anlam dünyasına sahip kadınların oluşturduğu gruplar grup folklorunun kapsamı içerisinde incelenebilir. Çalışmada *ev kadını folklorunun*, folklor unsurları aracılığı ile değil ev kadınlığını oluşturan kültürel ve bağlamsal şartlar aracılığı ile incelenmesi gerektiği düşünülmüş, folklorik grup olarak başlangıçta ev kadınlarının şartları ve onları ev kadını yapan nedenler öncelikli olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bir öneri ve Türk Halkbilimi alanında incelenmeyen bir konunun varlığının ortaya koyulması amacını taşımakla beraber *ev kadını folklorunu* ortaya koymak bağlamında yetersiz olduğu bilinmekle beraber çalışmanın hacmi ve süre kısıtlaması gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda bu konunun pek çok boyuttan incelemeye açık

olduğu da bilinmektedir. Türk kültüründe ev kadınlığının boyutları sahadan alınan verilerle feminist yaklaşımla çözümlenmiştir. Çalışmanın, gelecek araştırmalar için bir örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ele alınan başlıkların her birisi kendi içerisinde müstakil bir çalışma konusu olabilecek zenginlikte ve araştırılmaya muhtaçtır. Yapılan literatür taramalarında Türk Halkbilimi alanında *ev kadını folklorunun* incelenmediği görülmüş ve çalışma alandaki bu boşluğu doldurmak ümidinde olup genel bir ereve çizilmeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk kültüründe ev kadınlığının hangi boyutlara sahip olduğu araştırılmış, ev kadınlarının, ev kadınlığına ilişkin görüşleri, literatürdeki tartışmalar ve Türk kültürü bağlamında değerlendirilmiştir. Bu amaçla 44 ev kadınıyla yüz yüze görüşmeler yapılmış, kendilerine açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara verilen yanıtlarla ev kadınlığının önemli unsuru olarak değerlendirilebilecek konular başlıklar hâlinde incelenmiştir.

Çalışmada öncelikle cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farklılık ve toplumsal cinsiyetin sosyal bir inşa olduğu açıklanmıştır. Toplumsal cinsiyetin, toplumun bireyin cinsiyetine uygun davranmasına yönelik beklentileri ifade ettiği, tarihsel süreçlerle de kadının daha nahif, kırılğan ve iç mekânda kalması, korunması gereken bir cinsiyet olduğu gibi düşünceler ataerkil toplum gelişiminde kendisine yer bulmuştur. Kölelik ile beraber köle olmayan kadınların ev içinde kalması, aileye dair işleri yapması beklentisi de tıpkı toplumsal cinsiyet rolleri gibi ve ona bağlı olarak gelişen bir toplumsal inşadır. Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyetlere atfedilen anlamlar ve roller dolayısı ile kültürel bir içeriğe sahiptir. Cinsiyetlerden beklenen roller toplumun kültürel yaşamı ile yakından ilişkilidir. Annelik bilgisi, evli kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiği, bekar kişilerin nasıl davranması gerektiği gibi alanlar kültürel anlamlar içerir ve bu kültürel bilgiler nesilden nesile aktarılır denilebilir. Çalışmada bu bilgilerin içeriğinin neler olduğu, Türk kültürü bağlamında nasıl yaşandığı araştırılmıştır.

İnsanlığın ilk dönemlerinden itibaren kadınların günlük geçim ürünü sağladıkları bilinmektedir. Tarihsel gelişim sürecinde Neolitik Dönemde üretime katılan ve üretim araçlarının mucidi olan kadınlar, üretim araçlarının denetimini yitirdiklerinde ticarete geri plana itilmişlerdir. Kölelikte ise köle olmayan kadınlar ev içi işler ile meşgul olmuş ve kamusal alandan dışlanmışlardır. Böylece ev kadınlığının doğal değil üretilmiş bir statü olduğu anlaşılabilir. Sanayi devriminde ise kadın ve çocuk işçiler düşük ücretle çalıştırılmış, erkek işçiler kadınların ücretleri düşürdüğünden şikâyet edip kadınların çalışma yaşamından dışlanmasını, erkeğin kazancının aileyi geçindirecek kadar olması gerektiği söylenmiş ve bunların sonucu olarak aile ücreti kavramı ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise kadınlar yine günlük yaşama dair günlük ev işleri yapmakta ve ilk dönemde günlük gıda sağlamlarına karşın, avdan gelen etin daha görünür bir emek olarak sayılmasına paralel olarak modern yaşamda da kadının günlük olarak ücretsiz ev

içi emeğine karşılık erkeğin aylık olarak getirdiği maaş ve ev kadının bundan yoksun olması, yapılan işlerin görünmezliğini arttırmakta ve değersizleştirmektedir. Yani kadınlar, ilk çağlardan beri günlük ve geçimlik görünmez bir emek sarf ediyor denilebilir.

1972'de James, Federici, Dalla Costa gibi bir grup feminist ev içi emeğin ücretlendirilmesi kampanyasını başlatmıştır. Marksist-Sosyalist Feminizmin tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir. Çalışmada ev kadınlarının ev işlerine dair ücret ödenmesi konusunda literatürdeki tartışmaların sahada bir yansıması olup olmadığını ölçmek amacıyla kendilerine bu konuda sorular yöneltilmiş; çalışmada yer alan ev kadınları, ev işlerinin emek yoğun, tekrarlı ve görünmez olmasından şikâyetçiseler de bu işleri mecburen yapılması gereken görevler olarak değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Bu görüşün oluşmasında Türk kültüründe anneliğe, ev kadınlığına yüklenen anlam, geleneksel Türk aile yapısı ve bu yapıyı görerek büyüyen bireylerin de bu rol ve sorumlulukları kabul etmesinin etkili olduğu düşünülebilir.

Tüm bunların sonucunda akademik olarak yapılan tartışmaların, Feminizm ve ev kadınlığı hakkında üretilen literatürün sahada ev işlerinin paylaşılması gerektiği konusunda şuur oluşturduğu; fakat, ev işlerinin görünmezliği ve ev içi ücretsiz emek konusunda bilincin sağlanmadığı anlaşılmıştır. Katılımcıların ev içi ücretsiz emekten bîhaber oldukları, bu konuda bir bilince sahip olmayıp sadece ev işlerinin yoğunluğu ve görünmez oluşundan şikâyet ettikleri görülmüş, ev işleri annelik ve eş olmanın doğal sonucu olarak görülmüş, eşlerin bu işlere katılımı konusunda bir talep olduğu tespit edilmiştir. Ev içi emeğin ücretlendirilmesi konusunda ise annelik ve kendi evinin işini yapıyor olmaktan dolayı neden ücrete tabi olması gerektiğinin kavranmadığı; fakat, böyle bir gelir olursa mutlu olacaklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda Türk kültüründe aile kavramının fedakârlık ve şefkat içerdiği, bu duygulardan hareketle ev işlerini yapıldığı, aile olmanın gerektirdiği işlerin para karşılığının olmayacağını düşündükleri, çalışan kişiler kadar yoruldukları, ücret ödenecekse buna karşılık ödenmesi gerektiği düşündükleri anlaşılmıştır.

Cinsiyet rolleri ve aile yapısının da etkisiyle ev içi emeğin duygular ile perdelendiği, görünmez emeğin doğallaştırıldığı tespit edilmiştir. Gündelik yaşamda *normal ve doğal* olarak görülen ev kadınlığının döngüsel zamana sahip, sıradan, genellikle yaratıcılığa imkân tanımayan işleri içerdiği görülmüştür.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun çalışmak istediği; fakat, ataerkil kültür etkisiyle eşlerinin çalışmalarına müsaade etmediği, genellikle *erkek çalışır, kadın ev kadını olur, çocuklarına bakar* fikrinin hâkim olduğu görülmüştür. Genellikle genç yaştaki eğitilmiş katılımcıların bu rolleri kabul etmediği, ileri yaşlardaki katılımcıların da sorumlulukların paylaşılması konusunda fikir belirttikleri görülmüştür. Ev kadınları, çalışmanın faydaları arasında özellikle maaş, sigorta, emeklilik hakkının yanında bir de farklı bir çevreye dâhil olmak, arkadaş edinmek gibi avantajlara vurgu yapmışlardır. Katılımcıların çalışma yaşamının haricinde, çocuk sahibi olduklarında özellikle çocukları okula başladığında arkadaş çevrelerinin çocuklar sebebiyle genişlediğini belirtmişlerdir.

Kaynak kişilerin genellikle günlerde, arkadaş buluşmalarında, dinî toplantılarda vakit geçirdikleri bu ortamların katılımcıların bilgi ve tecrübelerini paylaştıkları, farklı kültürel gruplardan ve farklı bölgelerden gelen katılımcıların kendi bölgelerine dair bilgileri paylaştıkları (örneğin fıkralar, yemek tarifleri, kültürel uygulamalar) bu buluşmaların önemli bir kültürel aktarım alanı da olduğu gözlemlenmiştir. Bunların yanında günlük belirli bir ücret aldıkları için İŞKUR kurslarına katıldıkları anlaşılmıştır. Bu kursları hem kendilerini geliştirmek için bir araç hem de maddî bir kaynak olarak gördükleri tespit edilmiştir.

Çalışmada yer alan ev kadınlarından bazılarının evlenmeden ya da çocuk sahibi olmadan çalıştıkları, evlenince eşlerinin müsaade etmemesi, çocuk sahibi olduklarında bakıcı, kreş gibi imkânlardan yoksunluk, babaanne, anneanne desteği alamayan annelerin bakıcıya ödeyecekleri ücretin kendi maaşlarına neredeyse eşit olması sebebiyle çocuklarını kendileri yetiştirmek istediklerinden işten ayrıldıkları görülmüştür. Ekonomik krizlerde öncelikli olarak kadınların işten çıkarılması, iş yerlerinin kreş imkânı sağlamaması gibi etkenler, yarı zamanlı çalışmayla kadınların ev yaşamına itildiği, kamusal alan ve çalışma yaşamından bu tür sebepler sonucunda uzaklaşmış oldukları düşünülebilir. Katılımcıların birçoğunun ise güvencesiz ve kayıt dışı çalıştığı tespit edilmiştir. Örneğin bebek bakmak, evlere temizliğe gitmek, yemek yapıp satmak gibi ev yaşamıyla alâkalı, güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmışlardır. Ev kadınlarının geleneksel bilgi ile yaptıkları ürünlere talebin arttığını, doğal olan ve geleneksel olan ürünlere olan talep sonucunda kadın emeğinin yeniden keşfedildiğinin anlaşıldığı yorumu yapılabilir. Sık sık vurgulanan emekli maaşı ve sigorta gibi imkânlardan da yoksun kalmışlardır. Genellikle maddî zorluklar yaşayan katılımcıların bu tür işleri yaptığı, ekonomik sorunlar sebebiyle

eşlerinin çalışmalarına müsaade ettiği, bazı katılımcılarda ise yoksulluğun dâhi kadının çalışması için sebep olarak görülmediği ve eşin iki işte birden çalışması, emeklilik sonrası çalışma gibi örneklere rastlanmıştır. Bu anlamda Türk kültürel belleğindeki *erkek çalışır, kadın ev kadını olur, çocuklarına bakar* anlayışı yoksulluk etkisiyle zayıflasa da ataerkinin hüküm sürmeye devam ettiği ailelerde yoksulluğa rağmen kadının çalışması konusunda direnç söz konusu olduğu görülmüştür.

Kadınların çalışma yaşamının dışında kalmasının kültürel sebeplerinden biri de *annelik* olarak görülmüştür. Toplumda anneliğin kutsanması, kadını çalışma yaşamının dışında tutmuş, annelik tercihinin doğru olacağı yönünde bir tavır olduğu görülmüştür. Ev kadını kimliğinin en önemli bileşenlerinden biri olan anneliğin, tüm işler ve sorumluluktan önemli görüldüğü tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin, ev kadınlığını değerlendirilirken olumlu saydıkları unsurlar çocuğun terbiyeli, iyi yetişmesi, nitelikli eğitim alması, (tüm sınıflarda şartların çocuğun mümkün olan en iyi eğitimi alması için zorlandığı, gelirin çoğunun gıdaya ve çocuğa ayrıldığı görülmüştür.) ailenin huzurlu olması, aile bireylerinin temiz ve düzgün giyinmesi, toplumda saygın birey olarak yer almaları sayılmıştır. Görüşme yapılan ev kadınlarının tüm bunların perde arkasında iyi *bir ev kadını, anne âdeta gizli bir kahraman* olmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Aile bireylerinin toplumda saygı görmesinin ev kadını gururlandıran ve iyi bir ev kadını olduğunu düşündüren sebepler olduğu görülmüştür. Özellikle çocukların iyi yetiştirilmesi konusunda ev kadınlarının kültür aktarıcısı rolleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Ev kadınlığı bu anlamda Kültürel Feminist bakış ile değerlendirilecek olursa, yeni nesillere kültürel bilgi ve uyumun, barışın ve farklılıklarla bir arada yaşamın öğretildiği, ev kadınlarının ev içerisinde gerek kardeşler arasında gerek ailenin diğer bireyleri arasında uzlaşmayı sağladığı görülmüştür. Bireyin sosyalizasyonunun ailede başladığı düşünüldüğünde kadınların ev içerisindeki kültürel rolleri ve aktarımının önemi görülebilir. Aile yaşamı ve evin, toplumun kültürel kavrayışına paralel olarak organize edildiği göz önünde bulundurulduğunda ailenin, bireyin kültür edinimi için birincil derecede önemli olduğu söylenebilir.

Ev kadınlığının önemli ve ev kadınlığı ile iç içe görülen bir diğer boyutu ise bakım emeği ve onu içeren duygusal emektir. Bu emek ve anneliğin gereği olarak görülen çatışmalara çözüm bulma, aile içerisindeki dengeyi kurma ve koruma görevleri de Kültürel Feminizm akımının kadınların sezgisel yönlerinin kuvvetli olması, kadınlık kültüründe çatışmanın

değil barışın olduğu fikriyle değerlendirilebileceği düşünülebilir. Çatışmaları engellemek de duygusal emeğin parçası olarak görülebilir. Ev kadınları aile bireylerinin tekrar eden işlerini yaparken, çocuklarına bakarken, onlar için endişelenip, iyi şeyler isterken bir duygusal emek sarf ederler. Çocuk bakımı, yaşlı, hasta ve engelli bakımı duygusal emek ile iç içedir. Bu işlerin yapılmasında sevgi, minnet, şefkat gibi duyguların hissedilmesi bu emeği duygusallık ile perdeleyip görünmez ve kadın doğasına uygun olduğunu düşündürdüğü görülmüştür. Türk kültüründe yaşlılara saygı ve aile büyükleri ile bir arada yaşama, yaşlılık döneminde onlara yardımcı olma gibi unsurlar da katılımcıların bakım emeği vermesinde bir etken olarak görülebilir. Torunlara bakmanın Türk kültüründe anneanneler ve babaannelerin de yapabileceği bir iş olarak görülmesi, çalışan annelerin kreş olanağının yanında anneanne ve babaanne yardımı aldığı da görülebilir. Kayın akrabalara da bakım veren ev kadınlarının, böylece 3 neslin de bakım emeğini üstlendiği, görünmez emek ve bakım emeği verdiği bunların duygusal olarak yıpranma getirdiği görülmüştür. Katılımcıların bu işlerin zorluğundan şikâyet etseler de bakım vermenin gerektirdiği duygusal alt yapının kadında var olduğu ve aile kavramı içerisinde bu tür işlerin doğal karşılandığı yani işlerden şikâyet edilse de bakım verdiklerine karşı bir sevgi ve şefkat beslediklerinden şikâyet etmedikleri görülmüştür. Türk kültüründe yaşlılara saygı ve aile olmanın bu tür işleri içerdiğine dair düşünce de göz önünde bulundurulmalıdır.

Katılımcılar arasında görücü usulü evliliğin çok yaygın olduğu tespit edilmiş ve kuşak ya da yaşa bağlı bir değişimin örneklem içerisinde dikkate değer bir fark yaratmadığı görülmüştür. Katılımcıların önceki kuşak kadınlardan (anne, anneanne) aldığı ev kadınlığı bilgisi, terbiyenin şartlara uygun olmayan kısımlarının dışarıda bırakıldığı, ahlak, iyi ve temiz bir ev kadını olmak gibi ana temalarının güncelliğini koruduğu görülmüştür bu bağlamda ev kadınlığı bilgisinin kültüre özgü içeriğe sahip ve aktarılan bir unsur olduğu söylenebilir. Özellikle katılımcıların kızlarına çalışmaları gerektiğini öğütledikleri görülmüştür.

Katılımcılar arasında farklı sosyo-ekonomik gruba dâhil olmak, eğitim ve yaş gibi faktörler nedeniyle ev kadınlarının homojen bir grup olarak değerlendirilmemesi gerektiği, bu farklılıklara bağlı olarak dünya görüşü, farklı deneyimlerin de yaşandığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Türk toplumunda ağır sanayi ve büyük bir işçi sınıfı oluşmadığından köyden kente göçün de etkisiyle erkekler iş bulabilmiş, ilk etapta çok çocuklu ailede kadının ev kadını olmasının bu sürecin sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Köyde ücretsiz tarım işçisi olarak çalışan yani üretimde ve kamusal alanda pay sahibi olan kadın kente göç ile eğitimsizliğin de etkisiyle ev kadını olmaktan başka bir yol görememiştir yorumu yapılabilir. Kente göçle beraber kadınların çalışmaması sebebiyle ekonomi alanında bir aktör olamamış ve günlük geçimi sağlayacak, evin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar para kendisine eşi tarafından sağlanmıştır. Ev kadınlarının kente göç ile beraber üretici vasıflarını kaybetmemek ve tasarruf yapmak, sağlıklı gıda sağlamak, yöresel yemeklerden vazgeçmemek gibi nedenlerle kışlık hazırlıklar, turşular gibi ürünleri hazırladıkları, bu ürünlerin hazırlanışına dair bilgilerin de kadınlar arasında nesilden nesile bir aktarım unsuru olduğu, bu ürünlerin kadınlar arası iş birliği ile yapıldığı görülmüştür. Ev yapımı ürünler ile kadın emeği ve geleneksel ürünlerin tekrar keşfedildiği ve değer kazandığı söylenebilir.

Katılımcıların diğer ev kadınları ya da kadınlar tarafından neden çalışmadıkları konusunda bir baskıya maruz kaldıkları, genellikle çalışmanın tavsiye edildiği görülmüştür. Kadınların çalışsın ya da çalışmasın değerlendirildikleri alanın ev ve aile alanı olduğu görülmüştür. Bu anlamda sınıf, statü farkı gözetilmeksizin kadınların ev ve aile içerisindeki performanslarının önemli görüldüğü ve buradaki performansları ile başarılı ya da başarısız olarak değerlendirildikleri, ev ve ailenin tüm kadınları birleştiren ortak payda olduğu görülebilir. Çalışan kadınların ise çifte mesai yaptıkları görülmüştür.

Katılımcıların birbirlerinden bahsederken ederken ‘X’in annesi’, ‘bakkalın karısı’, ‘taksicinin eşi’ gibi ifadeler kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların tüm hayallerinin, kaygılarının çocuklar ve aile üzerine olduğu, bunun tüm katılımcılarda yaş, sosyal sınıf fark etmeksizin aynı olduğu görülmüştür. Türk toplumundaki güçlü aile bağları nedeniyle katılımcıların çocuklarının yaşı büyük ya da küçük olsun daima çocuklarını da içeren hayallere sahip oldukları, zamanla bu isteklerini torunları da içine alacak şekilde büyüdüğü görülmüştür.

Ev kadınlığının temizlik boyutu da katılımcıların geneli arasında önemli sayılmış, iyi bir ev kadının evinin temiz olması gerektiği düşünülmüş hatta temiz bir evi gurur kaynağı olarak gördükleri anlaşılmıştır. Katılımcıların kendilerini övmek istediklerinde ya da

kendi ev kadınlıklarını değerlendirdiklerinde orta ve alt gelir grubundaki katılımcıların iyi bir anne olma, temiz bir ev kadını olma, güzel yemek yapma, üst gelir grubundaki katılımcıların ise sosyalleşme, kendine vakit ayırma, annelik konularına vurgu yaptıkları tespit edilmiştir.

Eğitim konusunda alt-orta gelir grubundaki kadınların hem kendi çocuklarının eğitimi hem de kendilerinin eğitim durumunun, açık öğretim okumalarının önemli bir gurur kaynağı olarak değerlendirildiği görülmüştür. Temizlik konusunda “Ben çok titizim.” vurgusuna tüm sosyal sınıflara mensup ev kadınlarında, “Ben temizlik hastasıyım, aşırı derecede temizliğe düşkünüm.” ifadelerine sıkça rastlanmıştır.

Sınıf farklılıkları bakımından alt ve üst ekonomik gruba dâhil olan kadınların yaşamında ev kadını olmak anlamında önemli bir fark görülmediği, üst sınıf kadının çevresinin daha geniş, gezip görme, kendine bakma ve kendini geliştirme imkânlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiş; fakat, katılımcıların bu imkânları ne ölçüde kullandıklarına dair net bir kaniya varılmayıp, bireysel farklılıkların etkin olduğu gözlemlenmiştir. Ev içi ücretsiz emek konusunda sosyo-ekonomik olarak daha geniş imkânlarla sahip katılımcıların ücretsiz ev içi emeğin büyük kısmını ücret karşılığı başka bir kadına yaptırdığı, kendisinin ise aile üyelerine daha yoğun duygusal emek sarf ettiği anlaşılmıştır. Ekonomik özgürlüğün olmayışı, yoksulluk alt sosyo-ekonomik sınıftan katılımcının en büyük sorunuken üst sosyo-ekonomik gruba mensup katılımcıların özellikle kendi mülkü ve geliri olanların aile içerisinde seslerinin daha gür çıktığı bu özgürlük alanının farkında oldukları gözlemlenmiştir.

Türk Halkbilimi literatüründe ev içi emek ve ev kadınlığı konusunda bu bakış açısıyla bir değerlendirmenin olmadığı görülmüş ve çalışmanın tespit edilen boşluğu dolduracak nitelikte olması amaçlanmıştır. Ev, aile, ev kadınlığı, kadınlık gibi konular, katılımcılar ile görüşmeler yapılarak, akademik olarak tartışılan konuların günlük yaşamda yansımalarının olup olmadığını ortaya koymak hedeflenmiştir. *Ev kadınlığı folkloru* sahadan alınan bilgiler ve feminist yaklaşımlarla Halkbilimsel perspektifle çözümlenmiştir.

Çalışmada ele alınan ev kadınlarının Halkbilimsel bir grup olarak değerlendirilebileceği düşünölmüş, ev kadınlığının farklı boyutlarıyla genel çerçevesi çizilmiş, *ev kadını folklorunu* incelemek amaçlanmıştır. Bu alanın yapılacak çalışmalar için zengin ve

arařtırılmaya muhtaç olduđu, çalıřmanın bu konuda bir bařlangıç olarak yorumlanmasının dođru olabileceđi dűřünűlműřtűr.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, Nermin. (1978). The Modernisation of Turkish Women. *Middle East Journal*. Vol.32 No. 3, 291-306. Erişim: 28.03.2020
https://www.jstor.org/stable/pdf/4325769.pdf?ab_segments=0%2Fbasic_SYC-5055%2Ftest&refreqid=search%3A3da49a2fe59de430ad64ebae07a94a46
- Acar Savran, Gülnur ve Demiryontan, Nesrin T. (2012) (Der.) *Kadının Görünmeyen Emegi: Maddeci Bir Feminizm Üzerine*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Akçaoğlu, Aksu. (2018). *Zarif ve Dinen Makbul Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aksu, Bora. (2016). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aldemir, Çiğdem. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeginin Görünür Kılınması: Ev İçi Emegin Ücretlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Alikılıç, Özlem ve Baş, Şule. (2019). “Dijital Feminizm: Hashtag’in Cinsiyeti” *Fe Dergi* 11 (1), 89-111. https://cins.ankara.edu.tr/21_8.pdf
- Alkan, Ayten. (2017). Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek. Alkan, Ayten (Der.) *Cins Cins Mekân*. 7-35. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Altun, Hakan. (2008). *Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir Örnek Çalışma: Denizden Gelen Kadın*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aydingün, G. Şengül. (2018). Mucizenin Kaynağı, Bereketli ve Her Şeye Hâkim. Darga, A. Muhibbe (Der.). *Anadolu’da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*. (43-67). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Babagil, İffet. (1958). Konya Folkloru: Konya Kadınlığı ve Konya Evleri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Cilt 5* (105), 1637.
- Baltacı, Ali. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*

Dergisi, Cilt (7), 231-2374. Erişim: 05.03.2019
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/497090>

- Bandura, Albert. (1971). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Barret, Micéle. (1995). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı Marksist Feminist Çözümlemede Sorunlar*. (Ş. Süer, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları. (1980)
- Bayrı, Mehmet Halit. (1937). İstanbul Ailesinin Mutbağı. *Halk Bilgisi Haberleri*, (71), 217-218. [http://www.halkbilimi.com/dergi-index/hbh-dergisi_1937-6\(71\)](http://www.halkbilimi.com/dergi-index/hbh-dergisi_1937-6(71))
- Beauvoir, De Simone. (2010). *İkinci Cins*. (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi
- Benston, Margaret. (1969). The Political Economy of Women's Liberation. *Monthly Review*. 21 (4): 13–27.
- Bergmann, R. Barbara. (1981). The Economic Risks of Being a Housewife. *The American Economic Review*. Cilt 2 (51). 81-86. Erişim:30.03.2020. https://www.jstor.org/stable/pdf/1815697.pdf?ab_segments=0%252Fbasic_SYC-5055%252Ftest&refreqid=excelsior%3A7417656c9e6e5a5a25ff33d6d207f852
- Berktaş, Fatmagül. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Beşirli, Hayati. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Millî Folklor*, (87), 159-169 Erişim: 12.02.2021 <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=87&Sayfa=156>
- Bianet.org. (2006). Erişim: 18.03.2020 <https://m.bianet.org/bianet/kadin/83625-kadinin-evdeki-emegi-normallestiriliyor>
- Biddle, Bruce J. (1986). Recent Developments in Role Theory. *Annual Review of Sociology*, Vol.12, 67-92.
- Bleazard, Jillian. (2015). *Unfolding The Hidden Nuances of Agency, Tradition, and Power: a Case Study of Domestic Work*. Master Thesis, Utah State University, Utah.
- Bora, Aksu. (2012). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. Çayır, Kenan, Ceyhan, Müge (Der.) *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (176- 187). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bostan Ünsal, Fatma. (2013). Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP'nin Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü? Boztekim,

- Nihal. (Ed.). *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü?* 22-25 İstanbul.
https://tr.boell.org/sites/default/files/baska_bir_aile_anlayisi_mumkun_mu.pdf
- Bourdieu, Pierre. (1985). The Social Space and The Genesis of Groups. *Theory and Society*, Vol. 14, No. 6, 723-744.
- Bourdieu, Pierre. (1990). *The Logic of Practice*. (R. Nice, Çev.). California: Stanford University Press. (1980).
- Bourdieu, Pierre. (1995). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. (T. Hülya, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic J.D. (2003) *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (N. Ökten, Çev.) İletişim Yayınları: İstanbul.
- Briffault, Robert. (1990). *Analar*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Butler, Judith. (2016). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Carroll, Kayla. (2015). *An Occupational Folklife Study of Women's Housework in St. Lunaire-Griquet, Newfoundland*. Master Thesis, Memorial University of Newfoundland, St. John's, Newfoundland and Labrador.
- Custers, Peter ve Ghosh, Jayati. (2012). Capital Accumulation and Women's Labor in Asian Economies. (76-102). NYU Press. Erişim: 02.06.2020
https://www.jstor.org/stable/pdf/j.ctt9qg00s.10.pdf?ab_segments=0%252Fbasic_search%252Fcontrol&refreqid=excelsior%3A749cc671ca43029a723fbfb8f0550d49
- Çakır, Serpil. (2017). Osmanlı'da Kadınların Mekânı, Sınırlar ve İhlaller. Alkan, Ayten (Der.) *Cins Cins Mekân*. 76-101. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Çamoğlu, Dikmen Yakalı. (2017). *Kaynana Ne Yaptı Gelin Ne Dedi? Ailedeki Kadınlar ve İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebi, Binnur. (2015). *Toprak Altındaki Kadının Sessiz Çıığı Eski Çağlarda Kadın*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Çuhadar Seyran Gürsoy. (2017). Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme. *Emek Araştırma Dergisi, Cilt 8* (12), 145-156. Erişim: 03.07.2019. <http://emekarastirma.org/uploads/dergi/2929.pdf>
- Çobanoğlu, Özkul. (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Doğan, Elif. (2019). Ev Kadını. Erişim: 01.11.2020. Twitter. <https://twitter.com/BlogcuAnne/status/1103898972140167169/photo/1>
- Doğan, İsmail. (1992). Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Gelişmeler ve Türk Ailesi. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. 176-198. Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları Cilt 1.
- Donovan, Josephine. (2015). *Feminist Teori*. (A. Bora, M. Gevrek, F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Zehra Y. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duman, M. Zeki. (2012). Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt1* (4), 19-51.
- Dundes, Alan (1980) "Halk Kimdir". (M. Ekici, Çev.) *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Millî Folklor Dergisi, Ankara, (37), 139-153. Erişim: 10.12.2020 <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=37&Sayfa=138>
- Dundes, Alan. (1980). *Interpreting Folklore*. Indiana (Bloomington): Indiana University Press. 1-19. Erişim: 10.12.2020 <https://lizmontague.files.wordpress.com/2011/10/fl-whoarethefolk.pdf>
- Düzkan, Ayşe. (1998) Aslında Mesele Çok Basit, *Pazartesi*, (41). 12-13. Erişim: 21.08.2020 <http://www.pazartesidergisi.com/pdf/41.pdf>.
- Egeli, Erdoğan. (1979). *Ev Kadını*. İstanbul: Derleme Müdürlüğü.
- Engels, Friedrich. (2015). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (H. İlhan, Çev.). Ankara: Alter Yayınları.

- Erdem, Servet. (2012). Grup Folkloru ve Özkültür. *Millî Folklor*, (94) 41-49. Erişim: 10.12.2020 <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=94&Sayfa=38>
- Erdentuğ, Aygen. (1985). “Antropoloji: Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara. Erişim: 20.01.2021 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1899/19941.pdf>
- Ergin, Muharrem. (2015). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Ergüzel, M. Mehdi (2010). Temizlik ve Muadili Kavramların Tarihî Metinlerden Günümüze Kullanım Değerleri Üzerine. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 12 (2), 61-85.
- Eroğlu, Ömer ve İşler, Ruhan. (2004). İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (46)
- Fahriye, Ayşe. (2018). *Ev Kadını*. (Yayına Haz. T. Kut.). İstanbul: Çiya Yayınları.
- Friedrichs, Annabel. (2018). Sewing Modernity: How The Sewing Machine Allowed for a Distinctively Feminine Experience Modernity. Erişim: 20.03.2020 https://www.researchgate.net/publication/326673731_Sewing_Modernity_How_the_Sewing_Machine_Allowed_for_a_Distinctively_Feminine_Experience_of_Modernity
- Gary, Alan Fine. (1979). Small Groups and Culture Creation: The Ideoculture of Little League Baseball Teams. *American Sociological Review*. Vol. 44, 733-745.
- Geçer, Rukiye. (2019). *Ev kadını: Arada Kalmış Bir Kadın Tiplemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Geçgin, Ercan. (2019). Niğde’de Pazarcı Kadınların Toplumsal Durumları Üzerine Bir Araştırma. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 42-58. Erişim: 16.02.2021 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/796824>
- Glass, Jennifer. (1992). Housewives and Employed Wives: Demographic and Attitudinal Change, 1972-1986. *Journal of Marriage and Family*, 54(3), 559-569.
- Goffman, Erving. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Goldstein, Kenneth. (1983). *Sahada Folklor Derleme Metotları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Göka, Erol. (2010). Su ile Maceramız. *Acta Turcica*, (2), 72-79. Erişim: 03.02.2021 https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/ii_2_6.pdf
- Gökçe, Birsen. (1976). Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 8 (1-2), 46-67. Erişim: 22 Mart 2019 https://www.academia.edu/19495155/Aile_ve_Aile_Tipleri_%C3%9Czerine_Bir_%C4%B0nceleme
- Göztepe, Ece. (1996). Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45 (1), 185-193. Doi: 10.1501/Hukfak_0000000676
- Günay, Umay. (2000). İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi. *Millî Folklor*, (46), 4-9. Erişim: 04. 02.2021 <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=46&Sayfa=2>
- Güneş, Fatime. (2015). Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenemeyen Kadın Emeği. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. Temmuz-Ağustos Sayısı. 2-9. Erişim: 06.04.2020 <https://www.ttb.org.tr/dergi/index.php/msg/article/viewFile/532/509>
- Günindi Ersöz, Aysel. (2015). Özel Alan/Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. Cilt 18 (1). 80-102. Erişim:03.07.2020 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117726>
- Halifeoğlu, Melek. (2020). Akademinin Habitusu ve Toplumsal Cinsiyeti: Kadın Akademisyenler. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 5 (2), 167-181.
- Hanks Wiesner, E. Merry. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet*. (M.Şenerdi Çıyan, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hartmann, Heidi. (2006). *Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği*. (G. Aygen, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Haviland, A. William, Prins, E. L, Harald, Waralth, Dana, McBride, Bunny. (2008). *Kültürel Antropoloji* (İnan Deniz Erguvan Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Himmelweit, Susan ve Mohun, Simon. (1977). Domestic Labour and Capital. *Cambridge Journal of Economics*. (1), 15-31.
http://www.simonmohun.com/Papers/CJE1977_DomLab.pdf
- Hochschild, R. Arlie. (1983). *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press
<https://caringlabor.files.wordpress.com/2012/09/the-managed-heart-arlie-russell-hochschild.pdf> (2003).
- Hooks, Bell. (2016). *Feminizim Herkes İçindir Tutkulu Politika*. (A, K. Saysel., E. Aşan. Çev.) İstanbul: BGSY Yayınları.
- Iglehart, P., Alfreda. (1980). Wives, Work, and Social Change: What about The Housewives?. *Social Service Review*, Cilt 3(54) 317-330. Erişim: 30.03.2020
<https://www.jstor.org/stable/pdf/30015840.pdf?refreqid=excelsior%3Aef46555083271138af7160407f5c64df>
- Illich, Ivan. (1980). Shadow Work. *Philosophica*, (26), 7-46. Erişim: 13.03.2020
<http://www.philosophica.ugent.be/fulltexts/26-2.pdf>
- İnce Güney, Yasemin. (2017). Konutta Mekânsal Organizasyon ve Toplumsal Cinsiyet: Yirminci Yüzyıl Ankara Apartmanları. Alkan, Ayten (Der.) *Cins Cins Mekân*. 102-135. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kaçar, Özge (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Kaderli, Zehra. (2008). *Bulgaristan Göçleri Bağlamında Türk Kadınlarının Göç Anlatıları*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kalaycı, İrfan. (2017). Feminist İktisat: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Seçenek Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4 (12), 533-542.
- Kale, Mustafa ve Nur, İmray. (2016). Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 40-55.
- Karataş, Pınar. (2016). *Meslek Folkloru Bağlamında Hekimlik*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Kathleen A. Laughlin vd. (2010). Is It Time to Jump Ship? Historians Rethink the Waves Metaphor, *Feminist Formations*, Cilt 1 (22) 76-135. https://www.researchgate.net/publication/317155376_Is_It_Time_to_Jump_Ship_Historians_Rethink_the_Waves_Metaphor/link/59274c8e0f7e9b99799e6c/download
- Kır, İbrahim. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 381- 404. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/70285>
- Kızıllan, Pınar. (2014). Anadolu Kadınında Ezilmişliğin İtibarı. *Yaratıcı Drama Dergisi*. Cilt 9 (18). 47-54. <http://doczz.biz.tr/doc/261179/yarat%C4%B1c%C4%B1-drama-18bask%C4%B1.indb>
- Kowalska, Dominika. (2017). *The Fouth Wave of American Feminism: Ideas, Activism, Social Media*. Master Thesis, Warsaw University, Warsaw.
- Koytak, Elyesa. (2012). Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi. *Sosyoloji Dergisi Cilt 3 (25)*, 85-101.
- Locke, Liz, Vaughan, A. Theresa, ve Greenhill, Pauline. (2009) (Ed.). *Encyclopedia of Women's Folklore And Folklife*. Londra: Greenwood Press.
- Marçal, Katrine. (2018). *Adam Smith'in Yemeğini Pişiren Kimdi?* (A. Arda, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (2012)
- Marks, Stephen R ve Macdermid, Shelly M. (1996). Multiple Roles and The Self: A Theory of Role Balance. *Journal of Marriage and Family*, Vol.58, No.2, 417-432.
- Marshall, Gordon. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay., D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Michel, Andree. (1993). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mies, Maria (2011). *Ataerki ve Birikim*. (Y. Temürtürkan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları. (1998).
- Mies, Maria, Benholdt, Veronika, ve Werlhof, Von Claudia Thomsen. (2008). *Son Sömürge Kadınlar*. (T. Yıldız, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (1988).
- Mill, John S. (2017). *Kadınların Köleleştirilmesi* (Özcan, Ahmet, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. (1869).

- Morgan, H. Lewis. (1994). *Eski Toplum*. (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Mitchel, Juliet. (2006). *Kadınlar: En Uzun Devrim*. (G. İnal, G. Savran, Ş. Tekeli vd. Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Navaro Yaşın, Yael. (2000). “Evde Taylorizm”: Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yıllarında Ev İşinin Rasyonelleşmesi (1928-40), *Toplum ve Bilim* (84), 51-74.
- Oakley, Ann. (2018). *Conclusions in The Sociology of Housework (Reissue)* (174-189). Bristol: Bristol University Press. Doi:10.2307/j.ctv75d8k9.15
- Offen, Karen. (2012). Defining Feminism: A Comperative Historical Approach. *Chicago Journals Vol.14*, No.1 119-157.
- Oğuz, Ayla. (2019). *Feminizm, Post Kolonyal Feminizm ve Toplumsal Cinsiyet Buchi Emecheta’nın The Bride Price Adlı Romanı*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Oğuz, Öcal. (1996). Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı’nda Kardeşler Arası İlişkiler. *Millî Folklor, Cilt 4* (31), 37-41. Erişim: 14.02.2021 <https://millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=31-32&Sayfa=36>
- Ortaylı, İlber. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Ögel, Baheddin. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş 3*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim: 03.02. 2021 [https://turuz.com/storage/Turkoloji/Tarix/2012/688-\(2\)_Turk_Kultur_Tarixine_Girish-Turklerde_Ev_Kulturu-_Hayati-Gokturklerden_Osmanlilara_\(Bahaeddin_Ogel\)_\(Ankara-1978\).PDF](https://turuz.com/storage/Turkoloji/Tarix/2012/688-(2)_Turk_Kultur_Tarixine_Girish-Turklerde_Ev_Kulturu-_Hayati-Gokturklerden_Osmanlilara_(Bahaeddin_Ogel)_(Ankara-1978).PDF)
- Öğüt Eker, Gülin. (2018). Farklı Görme Biçimiyle Modern Dünya Ritüeli Olarak Yemek Kültürü: Sınanma/Erginlenme ve İntikam Alma Gizli İşlevleri. *Millî Folklor*, (120), 170-183. Erişim: 12.02.2021 <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=120&Sayfa=170>
- Öğüt Eker, (2001). Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt 13* (37), 131-158. Erişim: 14.02.2021. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44288/546823>
- Ölçer Özünel, Evrim. (2015). *Eşiktekiler Gecekondu Folklorunda İnsan-Zaman-Mekân*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Öz Yıldız, Seda. (2019). Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihçesi. Altunoğlu, Asu. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özateş, Ö. Sanem. (2015). *Malumun İlanı Kadın Emeğinin Saklı Yüzü: Ev İçi Bakım Emeği*. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Özarslan, Metin ve Karataş, Hicran. (2015). Anadolu Türk Kültüründe Kadınlar Tarafından Tesis Edilen Tasavvurî Akrabalıklar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Dergisi* (23), 255-271.
- Özdemir, Hacı ve Aydemir, Duygu. (2019). Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine, *International Social Sciences Studies Journal*, 5(32): 1706-1711.
- Özdemir, Meryem. (2020). Yaşlılık Algısının Koronavirüs Salgını Sürecindeki Kültürel Değişimi. *Millî Folklor, Cilt 16* (127), 46-58. Erişim: 14.02.2021 <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=127&Sayfa=48>
- Özdemir, Nebi. (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi (Seçki)*. Ankara: Hacettepe Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.
- Özdemir, Nebi. (2017). *Kültür Bilimi ve Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özsöz, Cihat. (2017). Pierre Bourdieu'nün Temel Kavramlarına Giriş. *Mepa News*. Erişim: 21.10.2020 <https://www.mepanews.com/temel-kavramlar-7286h.htm>
- Öztürk, Emine. (2017). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Öztürk, Said. (2010). Osmanlı Kültürel Mirasında Sabun. *Acta Turcica*, (2), 80-93. Erişim: 03.02.2021 https://actaturcica.files.wordpress.com/2020/01/ii_2_7.pdf
- Öztürk, Şinasi. (2005). Pierre Bourdieu's Theory of Social Action. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (15), 143-156.
- Paker, M. (2012). Psikolojik Açından Önyargı ve Ayrımcılık. Çayır, Kenan. Ceyhan, Müge (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (42-52). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Palabıyık, Adem. (2001). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce* (61-62). 121-141.

- Parsons, Talcott ve Bales, F. Robert. (1955) *Family Socialization and Interaction Process* [Elektronik kopya] New York: The Free Press. Erişim: 30 Mart 2019 <http://www.csun.edu/~snk1966/T.%20Parsons%20The%20American%20Family.pdf>
- Ramazanoğlu, Caroline. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. (M. Bayatlı, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Radner, N. Joan, ve Lanser, S. Susan. (1987). The Feminist Voice: Strategies of Coding in Folklore and Literature. *The Journal of American Folklore*, Vol: 100, No: 398, 412-425.
- Reed, Evelyn. (2012). *Kadının Evrimi I-II*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reel, Nurinisa. (1947). *Ev Kadını*. (Der. Reel, Nurinisa.) İstanbul: Varoğlu Yayınevi.
- Reiter, R. Rayna. (2016). *Kadın Antropolojisi*. (B. Abiral, Çev.). (Der. Reiter, R. Rayna.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Reitzer, Frieda Pauline. (2018). *Thinking Feminism Cross-Culturally-The Tension Between Culture and Gender Equality*. Tilburg University, Tilburg. Erişim:15.02.2021 https://www.tilburguniversity.edu/sites/default/files/download/Thinking-feminism-cross.Reitzer_2.pdf
- Savran, Gülnur. (1998). Ev Emeği Tartışması ve “Ev İşi İçin Ücret” Talebi. *Pazartesi* (40) 13-14. Erişim: 21.08.2020 <http://www.pazartesidergisi.com/pdf/41.pdf>
- Saygılıgil, Feryal (2018). *Bir Kadın Grevi*. İstanbul: Güldünya Yayınları.
- Shenan, L. Burg, Ann Mary, ve Rexroat, Cynthia A. (1986). Depression and The Social Dimensions of The Full-Time Housewife Role. *The Sociological Quarterly*. Cilt 3 (27), 403-421. Erişim: 30.03.2020 https://www.jstor.org/stable/pdf/4106002.pdf?ab_segments=0%2Fbasic_SYC-5055%2Ftest&refreqid=search%3A9937efa6d5fba89c9f8d005544760e5e
- Sims, Martha C, ve Martine Stephens (2005) *Living Folklore: An Introduction to The Study of People and Their Traditions*. Logan-Utah: Utah State University Press. Erişim: 10.12.2020 <https://muse.jhu.edu/chapter/271289/pdf>
- Solocum, Sally. (1975). *Woman The Gatherer: Male Bias in Anthropology*. Rayna R. Reither (Ed.). Toward an Anthropology of Women. (36-50) New York: Monthly Review.

- Soysal, Deniz. (2016). *Beauvoir Dersleri: “Evli Kadın” ve “Anne” Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Soyyigit, Rahime. (2002). *Sanayileşmenin Türk Ailesi Üzerine Sosyal Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Suğur, Nadi. (Ed.). (2018). *Sosyolojiye Giriş*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:2365
- Sündüs, Adem. (2019). *Aile Eğitim Programlarının Aile İşlevleri Üzerindeki Etkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tezcan, Mahmut. (1980). Kabul Günleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (12), <https://dSPACE.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/43264/19935.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Tezcan, Mahmut. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toksöz, Gülay. (2018). *Kalkınmada Kadın Emegi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tunç, Sebahattin. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Aile Aidiyeti, Evlilik Beklentileri ve Evlilik Tutumları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Tura, Nesrin. (1998). Evin İşi Bitmez!. *Pazartesi*, (40) 2-7. Erişim: 21.08.2020 <http://www.pazartesidergisi.com/pdf/40.pdf>
- TÜİK (2020). Erişim: 03.11.2020_ <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucuret-108> PL Turkey. (2019). Erişim: 03.11.2020 <https://plturkey.org/turkiyede-kadin/#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20zaman%20kullan%C4%B1m%C4%B1%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1na%20g%C3%B6re,%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fan%20kad%C4%B1nlarda%20ise%203.31%20saat>.
- Ulyanov, Lenin. (1919-1920). *Collected Works*. Vol. 30 Erişim: 12.03.2020 <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/cw/index.htm>
- Vatandaş, Celalettin. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları*. Sayı:35, 29-56.

- Wayne, Mike. (2018). *Yeni Başlayanlar İçin Kapital* (Ü. Şenesen, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap. (2012).
- Yarcı, Selman. (2011). Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi. Cilt 6 (1)*. 125- 135.
- Yaşar Ekici, (2014). Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (30), 209-224.
- Yavuz, Gülay. (2017). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Kapsamında Popüler Türk Mizah Kültürü’nde Cinsiyetler Arası Mizah Algılarının Farklılaşması*, Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, Arzu. (2017). “Benim Adım Bayram, Herkes Bu Tezgâha Hayran”: Kadın-Kent İlişkisinde Sosyete Pazarı Durağı. Alkan, Ayten (Der.) *Cins Cins Mekân*. 202-216. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Yörük, Altan. (2009). Feminizmler. *Sosyoloji Notları*, (7), 63-85.
- Zariç, Sami. (2017). Tarihsel Kökeninden Ükelere Göre Türlerine Aydınlanma Felsefesi (Çağı) ve Türkiye Cumhuriyeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 33-54. Erişim: 25 Eylül 2019. <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/28-sayi-yazi2-12112017.pdf>
- Zijderveld, Anton C. (2007). *Sahnelik Toplum Sosyolojisinin Yeniden Tanımlanması*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ziya Gökalp, (1976). *Türk Töresi*. (Haz. D. Hikmet.). Güneş Matbaacılık.

EK 1. KATILIMCI BİLGİLERİ

K1. 30 yaşında ortaokul mezunu, eşi lise mezunu, 17 yaşında görücü usulüyle evlenmiş. 2 çocuğu var. Evin aylık geliri asgari ücret. Kendisi daha önce çalışmış, maaşını alamadığı için ayrılmak zorunda kalmış. İş arıyor. Muhafazakâr bir ailede büyümüş, çocuklarını özgür yetiştirmeye çalışıyor. Erkek kardeşi K1'in ailesiyle yaşıyor.

K2. 45 yaşında eşi ve kendisi ilkokul mezunu, görücü usulü evlenmiş evlendiğinde kendisi 14 eşi 26 yaşındaymış. Eşi emekli olmasına rağmen çalışıyor aylık gelir 4 bin TL 3 çocukları var 2 kız evlenmiş. Muhafazakâr bir ailede büyümüş, hiç çocukluk yaşamadığını, annesiyle değil abisi ve yengelerinin yanında kaldığını ve büyüdüğünü ifade etti.

K3. 48 yaşında emeklilik hakkı kazandığını, yaş için beklediğini ifade etti. 2 çocuk sahibi 36 yaşında görücü usulüyle evlenmiş. Eşi ve kendisi Açık Öğretimden ortaokulu bitirmek için çalışıyor. Aylık gelirleri asgari ücret.

K4. 35 yaşında lise mezunu, eşi lise terk 22 yaşında tanışarak evlenmiş aylık gelirleri 3 bin TL Anneliği çok önemsiyor. Evlenmeden önce 1.5 yıl çalışmış.

K5. 44 yaşında, 16 yaşında evlenmiş. İlkokul mezunu, eşi inşaat işçisi. Çalışmasına izin vermemiş, bir dönem komşularının çocuğuna bakmış; fakat, düzenli bir maaş beklentisi olmamış. Eğer okusaydı daha geç evleneceğini belirtti. Eşi asgari ücretin biraz üzerinde kazanıyor. Çocuğu yok, çocuk sahibi olmak istemiş.

K6. 49 yaşında ilk evliliğini 20 yaşında görücü usulü yapmış, 29 yaşında severek ikinci evliliğini yapmış, iki çocuğu var, eşi ortaokul mezunu işçi. Kızının üniversite mezunu olmasından ve polis olmak üzere olduğundan sıkça ve gururla bahsetti.

K7. 52 yaşında lise mezunu 22 yaşında görücü usulü evlenmiş. Aylık 3 bin TL gelirleri var. Ayda bir evine temizliğe yardımcı aldığını belirtti. Kayınbiraderinin yatalak hasta olduğundan sıkıntıyla bahsetti. Sigortasız bir şekilde çocuk bakımı vs. işleri yapmış. Eşi çalışmasına izin vermemiş.

K8. 42 yaşında ilkokul mezunu 20 yaşında görücü usulü evlenmiş eşi 48 yaşında ilkokul mezunu. Kendilerine ait bakkal dükkânı işletiyorlar. Ailesinden bir baskı görmemiş. 3 çocuğu var. Evlenmeden önce hiç çalışmamış. Aylık gelirleri 20 bin TL.

K9. 49 yaşında lise mezunu 22 yaşında görücü usulüyle evlenmiş, eşi 56 yaşında serbest meslek yapıyor ve lise mezunu. 2 çocuğu var. Evlenmeden önce çalışmış, evlendiğinde eşi çalışmasına izin vermemiş bu konuda çok üzgün olduğunu belirtti. Şu an iş bulduğu takdirde çalışacağını belirtti.

K10. 61 yaşında lise mezunu. Hacettepe Üniversitesinden emekli olduğunu sık sık vurguladı, teknisyen olarak emekli olduğunu belirtti. Bunda benim Hacettepe Üniversitesinde öğrenci olmam ve kendisinin çalışan olarak Hacettepe'ye bağlı olmasının etkisi olabilir, işine çok bağlı ve çalışkan olduğu izlenimi vardı, mesleğini ve kurumu sevmesinin de etkisi olabilir. Eşi 60 yaşında o da Hacettepe'de teknisyenlik yapmış. Eşiyle akraba evliliği yapmış. Bir çocuğu var. Evlerinin aylık geliri 7bin 500 tl. Kendisine ait bir araba, eşiyle ortak 3 evi olduğunu belirtti. Eşimin Alzheimer hastası kız kardeşiyle yaşıyorlar, bu durumdan ve hasta bakmanın zorluğundan şikâyet etti. Eşi çalışması konusunda hiçbir baskı yapmamış. Beraber üniversiteyi bitirmeyi eşi teklif etmiş; ama, kendisi kabul etmemiş. Eşinin aile içi kararlarda daha baskın olduğunu, beraber karar alınıyor gibi görüldüğünü; fakat, eşinin karar verdiğini belirtti.

K11. 55 yaşında üniversite mezunu, emekli, 21 yaşında evlenmiş, eşi 65 yaşında, eşi üniversite terk. Eşiyle iş yerinde tanışarak evlenmiş. Maddî imkân olarak çok iyi; ama, çok huzursuz bir ailede büyüdüğünü belirtti. Aylık gelirleri 4 bin TL Bir kızı var. Kayınvalidesine hasta olduğunda bakmış.

K12. 51 yaşında ilköğretim mezunu, 3 çocuğu var. Eşiyle 16 yaşında görücü usulü evlenmiş. Tarımda aile işçisi olarak çalışmış. Kendisi çalışmak istemiş; ama, eşi izin vermemiş. Eşi serbest meslekten emekli hâlâ çalışıyor. Aylık 5 bin TL gelirleri var. 25 yıl Kayınpederiyle yaşamış, kayınpederi varken kendi hareketlerine dikkat ettiğini, kısıtladığını söylüyor.

K13. 56 yaşında ilkokul mezunu, görücü usulü 17 yaşında evlenmiş 3 çocuğu var. Eşi emekli, 60 yaşında. Evin aylık geliri 2 bin TL. İlk evlendiği yıl kayınvalidesiyle yaşamış.

K14. 70 yaşında ilkokul mezunu, eşi serbest meslek yapmış, emekli. Evlerinin aylık geliri eşinin emekli maaşı. Çalışmayı hiç düşünmemiş ihtiyacım yoktu dedi. Çok varlıklı bir yaşam sürmüş, köşke gelin gittiğini, maddî olarak çok rahat bir yaşam sürdürdüğünü, büyük bir aile içi problem yaşamadığını belirtiyor; ama, bazı sağlık sorunları yaşamış ve hayat

sürprizlerle dolu diyerek sık sık buna vurgu yaptı sanırım maddî durumundaki değişimi kastediyor. Devamlı aile çevresindeki mevki sahibi insanları vurguladı. Maddiyat ve sağlık yönünden sıkıntı çektiğini ve arkadaşlarının onu terk ettiğini vurguladı. Dine yönelmiş, dinî sohbetlere katılmış.

K15. 45 yaşında ilkokul mezunu, 20 yaşında görücü usulü evlenmiş. Eşi de ilkokul mezunu, serbest meslek yapıyor. Aylık gelirleri 3 bin TL. 3 çocuğu var biri Down Sendromlu genelde ona bakıyor, çalışmak için hiç fırsatı olmamış. Dinî toplantılara katılıyor.

K16. 31 yaşında Üniversite mezunu. Bir çocuğu var. Kendisini işsiz olarak tanımlıyor. 27 yaşında evlenmiş, eşi üniversite mezunu, üniversitede tanışmışlar. Evlendikten sonra şehir değiştirip yalnız kaldığını, alışmadığını sık sık belirtiyor. İşsizlik maaşı aldığını belirtiyor. Eşinin maaşı 2bin 500 TL. Pedagogların önerisine göre ilk 3 yıl çocuğuna bakıp çalışmayı düşünmüyor, 3 yıl sonra kreşe verip işe dönmeyi planlıyor. Eşi çalışıp çalışmaması konusunda bir zorlama yapmıyor. Çocukları kötü etkilenmesin diye tv de izleyemediğini, onun gelişimi için tv açmamaya dahi dikkat ettiğini belirtiyor. Opera, bale sevdiğini; ama, evlilik yaşamının sorumluluğu ve çocuk sahibi olmanın tüm vaktini aldığını buna alışmakta çok zorlandığını belirtti.

K17. 55 yaşında ilkokul mezunu, eşi vefat etmiş. 26 yaşında görücü usulü evlenmiş, uzaktan akrabasıymış. 2 çocuğu var. Ev kadını olmaktan memnun; ama, çocuklarına destek olmak için çocuk vs. bakmak istiyor.

K18. 58 yaşında üniversite mezunu, emekli. 22 yaşında görücü usulü evlenmiş, eşi de üniversite mezunu. İki çocuğu var. Evin aylık geliri 8-9 bin TL civarı. Torununa bakıyor. Emekli olmanın ve maaş sahibi olmanın kendisine bir güç verdiğini düşündüğünü belirtti.

K19. Görücü usulü 15 yaşında evlenmiş, ilkokul mezunu. Eşi lise mezunu, emekli. Evin aylık geliri 3 bin TL. 2 çocuğu var. 8 yıl kayınvalidesiyle yaşamış, çocuğu doğunca evleri ayırmışlar. Sigortasız olarak çocuk bakmış. Çalışmayı hiç düşünmemiş, eğitimsiz olduğu için düşünmediğini belirtti.

K20. 46 yaşında lise mezunu. Bir çocuğu var. Eşiyle görücü usulü evlenmiş. Daha önce kısa kısa çalışmış. Eşi çalışmasını çok istemiş; fakat, iş bulamamışlar. Evin aylık geliri 4

bin TL. Yakınının çocuğuna bakıyor. Sıklıkla çocuğunun iyi eğitim almasını istediğinden bahsetti.

K21. 60 yaşında lise mezunu, eşi üniversite mezunu. İkinci evliliği. Kendisi memur olarak çalışmış 2 çocuğu var. Emekli, eşi de emekli. Evin aylık geliri 6 bin TL. Ayda bir ev işlerine yardımcı alıyor. Görüşme boyunca sık sık torunlarından bahsetti. Kayınvalidesi hasta olduğunda onunla yaşamışlar. Çalışmış olmak ve emekli olmak onun açısından güç sağlayan ve olumlu bir durum.

K22. 67 yaşında okuryazar değil. 18 yaşında görücü usulü evlenmiş 3 çocuğu var. Evin aylık geliri 3 bin TL'den fazla. Eşinin maaşı yetmediği için haftada 3 gün 20 senedir temizliğe gidiyor. Eşi başlangıçta çalışmasını istememiş sonrasında bir tepki vermemiş. Eşi emekli. İyi bir ev kadını olduğu konusunda övgü aldığını belirtti. Eşi ev işleri konusunda gerekeni yapıyor.

K23. 38 yaşında ilkokul mezunu. 27 yaşında 3 çocuğu var, görücü usulü evlenmiş. Kızları babası yanlarında oturuyor. İyi bir aileye sahip olduğunu söyledi. Eşi lise mezunu, çalışıyor evin aylık geliri 3 bin TL. Çalışsaydı farklı bir ortama girebileceğini söylüyor. Çocuklarının okula başlaması sayesinde daha farklı bir çevreye girdiğini, arkadaş edindiğini söylüyor.

K24. 46 yaşında tekstil sektöründe çalışmış. 20 yaşında kaçarak evlenmiş. Eşi 48 yaşında, çalışıyor. Çocuğu yok. Eşi çalışmasına karşı değil. Özgür bir kadını diyerek ifade etti. Instagramdan yiyecek yapıp satıyor. Güzel yemek yaptığından övünerek bahsetti. Gelirlerinin iyi olduğunu söyledi.

K25. 70 yaşında ilkokul mezunu. Anneanesi ve teyzesi onu büyütmüş 17 yaşında evlenmiş 4 çocuğu var. Uzak akrabayla görücü usulü evlenmiş. Eşi de ilkokul mezunu, emekli. Aylık gelirleri 3 bin TL. Kendilerine ait evleri var kira gelirleri geliyor, toplam 3 bin TL. Ara sıra temizlik için yardımcı aldığını belirtti. Hiç çalışmamış.

K26. 64 yaşında ilkokul mezunu. Eşi vefat etmiş, tanışarak 19 yaşında evlenmiş. 3 çocuğu var. Hiç çalışmamış. 3 ay geçici olarak, eşinden gizli çalışmış. Eşinin emekli maaşını alıyor 1750 TL geliri var. 3 oğluyla yaşıyor. Oğlu ve gelininin ayrıldığına çok üzüldüğünü, gelinini çok sevdiğini sık sık belirtti.

K27. 70 yaşında ilkokul mezunu; ama, adını bile doğru yazamayacağını belirtti. 17 yaşında eşi kaçırmış o şekilde evlenmişler, akraba evliliği. Çocuklarının yardımıyla geçiniyorlar, yaşlılık aylığı alıyorlar. 5 çocuğu var. 2 yıldır çalışmıyormuş, öncesinde temizliğe gitmiş, yorgan dikmiş, eşi çalışmak konusunda pek azimli olmadığı için kendisi çok çalışmış. Eşinin çalışmak istemediğini sık sık belirtti ve eşinden sık sık şikâyet etti. İyi ev kadının çalışmak, direnmek, eşini dinlememek ve mücadele etmekle ilgili olduğunu belirtti. Her zaman çok hırslı ve çalışkan olduğunu, çocuklarını da kendisi azimli olduğunu belirtti. Eşinin evde pek etkisi olmamış.

K28. 66 yaşında okuryazar. 19 yaşında görücü usulü evlenmiş.3 çocuğu var. Aylık gelir 2 bin TL. Daha önce ev işlerine gitmiş. Eşi bir sorun çıkarmamış çalışmasına, geçinememişler, çalışmak zorunda kalmış. Eşi vefat etmiş. Maddî sıkıntıdan çok bahsetti. 20 yıl kayınvalidesiyle yaşamış. Kayınvalidesinin sözünden dışarı çıkamazmış. Ev işlerinde çalıştığını başkalarının yanlış anlayıp kötü gözle bakmalarından korktuğu için saklamış.

K28. 44 yaşında ilkokul mezunu 21 yaşında görücü usulü akraba evliliği yapmış. Evde el işleri yapıp satıyor bu parayı kendisine harcıyor. Kurslara gidiyor. 2 çocuğu var, Çocuk sahibi olana kadar söz sahibi değilmiş, kendi ihtiyaçlarını ailesi karşılıyormuş, çocuk olduktan sonra söz sahibi olmuş. Okumak istemiş, okutulmamış. Eşi ve kendisi ilkokul mezunu. Kayınvalidesiyle 13 yıl beraber oturmuş, hâlâ kışları 3 ay beraber kalıyorlar. O dönemde kendime ait hayatım yoktu diyor. Kısa bir süre çalışmış.

K30. 66 yaşında 19 yaşında görücü usulü evlenmiş. 2 çocuğu var. Eşinin psikolojik rahatsızlığı var. Sık sık hastanelere gidiyorlar, eşine bakıyor. Eşi70 yaşında ilkokul mezunu, kendisi de ilkokul mezunu. Evin aylık geliri 2.400 TL. Kendilerine ait evleri var, maddî sıkıntı yaşamadıklarını söyledi. Sık sık eski bir siyasi partiden referans verdi, çocuklarına bu yol ile iş bulduğunu belirtti. Kendisi okumak istemiş, dedesi kız çocuğu olması sebebiyle okutulmamış. Hiç çalışmamış. Sık sık huzursuz bir aile hayatı yaşamadığını belirtti. Eşinin hasatlığının ilk yıllarında çalışmak istemiş; fakat, olmamış.

K31. 35 yaşında ilkokul mezunu 2 çocuğu var 13 yıl kayınvalidesiyle yaşamış. Eşi de ilkokul mezunu. Tanışarak evlenmişler. Kayınvalidesiyle yaşamının çok zor olduğundan, bağımsız hareket edemediğinden bahsetti. Çocukları konusunda kayınvalidesiyle sık sık tartışmalar yaşamış. Evleri ayrılınca kendi kararlarını kendi

verebildiğini, geçinmeyi öğrendiğini belirtti. Yemek ve çocuk konusunda çok tartışma yaşanmış. Evin aylık geliri eşin çalışmasına bağlı değişkenmiş. Kısa kısa kendisi çalışmış.

K32. 43 yaşında daha önce hiç çalışmamış, babası izin vermemiş, maddî durumları yeterliymiş. İlkokul mezunu, eşi memur. Baskıcı bir ailede büyümediğini, ailesinin insanlara güvenmediğini söylüyor. Eşinin maaşını da bilmiyor, sormamış. Kadınların bazı konularda geride durması gerektiğini düşünüyor. Eşinin de 49- 50 yaşlarında olduğunu belirtti. Görücü usulü, uzak akrabayla evlenmiş. Çocuğu yok.

K33. 41 yaşında üniversite mezunu. 28 yaşında görücü usulü evlenmiş. Büyüdüğü aileyi geleneksel olarak tanımlıyor. Evin aylık geliri 4-5 bin TL. Kendisi 12 yıl çalışmış, çocuk sebebiyle ayrılmış. 2 çocuğu var.

K34. 56 yaşında Açık Öğretim Fakültesi Ön Lisans mezunu, emekli. 23 yaşında evlenmiş, tanışarak evlenmişler. Muhafazakâr bir ailede büyümüş, ailesi okumasını istememiş; fakat, kendisi ısrar ederek okumuş. Kendisinin okumasıyla tüm ailesini kurtardığını, köyden çıktıklarını belirtti. Eşi emekli, lise mezunu. Aylık gelirleri 5.100 TL. 2 çocuğu var. Genç yaşta emekli olduğu için tekrar çalışmış. Torunlarına bakmış.

K35. 37 yaşında ilkokul mezunu, eşi lise mezunu. Görücü usulü 17 yaşında evlenmiş. Annesi sık sık öğüt verip başkalarıyla karşılaştırıyormuş, bu durumdan rahatsız. Kendisinin her şeyi güzel yaptığına inanıyor. Oğlunun üniversite kazandığını sık sık dile getirdi. Hiç çalışmamış.

K36. 51 yaşında ortaokul mezunu, eşi de ortaokul mezunu. Görücü usulüyle 18 yaşında evlenmiş. Evin aylık geliri 5 bin TL. Eşi emekli ve tekrar çalışıyor. Yaprak sarıp, örgü örüp oğlunun kurs parasını çıkarıyor. Sık sık güzel yemekler yaptığından bahsetti. Öncesinde uzun yıllar çalışmış çocuk sahibi olunca ayrılmış. Sık sık işinde iyi olduğunu, ünlü insanlarla çalıştığını belirtti.

K37. 49 yaşında ilkokul mezunu, 18 yaşında görücü usulü evlenmiş. Daha önce hiç çalışmamış. Eşi vefat etmiş. Aylık geliri 1.500 TL. 3 çocuğu var. Uzun yıllar felçli eşine bakmış. Şimdi de torunlarına bakıyor.

K38. 70 yaşında ilkokul mezunu, 16 yaşında görücü usulü evlenmiş. Evin aylık geliri 2 bin TL. Hiç çalışmamış, eşi izin vermemiş, çalışmadığı için pişman. Eşi emekli. Ayda bir

ya da iki ayda bir eve yardımcı alınıyor. 2 çocuğu var. Tarımda aile işçisi olarak ailesine yardım etmiş.

K39. 43 yaşında 20 yaşında görücü usulü akraba evliliği yapmış. Eşi ortaokul mezunu. Eşinden ayrı, kendi ailesiyle yaşıyor. Eşinden şiddet gördüğünü belirtti. 16 ve 18 yaşlarında çocuklarını okula getirip götürdüğünü belirtti, vakti olmuyormuş, çalışmayı düşünmüyor.

K40. 73 yaşında ortaokul mezunu. 16 yaşında görücü usulü evlenmiş. Eşi emekli. Evin aylık geliri 3 bin TL'den fazla. Eşi çalışmasına izin vermemiş, kendisi çalışmak istemiş. 4 çocuğu var.

K41. 52 yaşında ortaokul mezunu. 25 yaşında görücü usulü evlenmiş. Evlenmeden önce çalışmış, evlendikten sonra eşi izin vermemiş. Evin aylık geliri asgari ücret ve oğlu çalışıp destek oluyor. Kendi sağlık problemleriyle ilgileniyor.

K42. 57 yaşında emekli, üniversite terk. Öğrenciyken evlenmiş, çocuk sahibi olunca okulu bırakmak zorunda kalmış. Eşi lise mezunu. STK'larda görev yapmış, kadınlarla toplantılar yapıp bilinçlendirmeye çalıştığını bahsetti. Feminizm konusunda oldukça bilinçliydi, uzun bir görüşme oldu. Kadın örgütlenmesinin öneminden bahsetti. Etrafındaki kadınlardan farklı olduğunu ve onları da değiştirdiğini ifade etti. Kardeşi onlar ile yaşıyormuş. Evin aylık geliri 7-8 bin tl civarı; ama, insanca yaşamayı önemsediklerinden birikim yapmadıklarını söyledi.

K43. 54 yaşında lise mezunu. Maddî zorluklar sebebiyle okuyamamış. 24 yaşından sonra evlenmiş, ayrılmış şu an ikinci evliliği. 1 çocuğu var. 10 yıldan fazla çalışmış, çalıştığı yere ortak olmuş. Kendisine ait ayrı bir gelir kaynağı var. 'Uçuk bir rakam' olduğunu düşündüğü için evin aylık gelirini belirtmek istemedi, hayatı istediğimiz gibi yaşayabileceğimiz bir gelirimiz var diyerek belirtti. Haftada bir eve temizlik için yardımcı geliyor. Eşinin durumu iyi olduğu için ve çocuğuna bakmak istediği için işten kendisi ayrılmış.

K44. 59 yaşında Üniversite mezunu (iki lisans bitirmiş) 2 çocuğu var. Hiç çalışmamış; ama, eşine yardım etmiş; bunu çalışma olarak değerlendirdi. 30 yaşında tanışarak evlenmiş. Eşi esnaf. Kendisine ait ayrı bir geliri var. Evin aylık geliri 15 – 20 bin TL.

Eve temizlik için yardımcı geliyor. Kendisine ait ayrı bir geliri olduğu için kendisinin daha özgür olduğunu belirtti.

EK 2. SORU FORMU

1. Adınız, Yaşınız ve eğitim düzeyiniz? (Katılımcı istemediği takdirde ismi gizli tutulacak, takma ad koyulacaktır.)
2. Medeni durumunuz?
3. Eşinizin eğitim durumu?
4. Kaç yaşında ve nasıl evlendiniz? Ya da neden evlenmediniz, tercih mi etmediniz?
5. Kendiniz nasıl tanımlarsınız?
6. Ev kadınlığı ve işsizlik arasında bir bağlantı kurulabilir mi?
7. Evinizin aylık geliri ne kadar? Size ait ayrı bir gelir kaynağı var mı?
8. Evinizde çalışan var mı?
9. Nasıl bir ailede büyüdünüz (hayat görüşü, maddî durum) anneniz ev kadını mıydı, bu sizin ev kadınlığınızı nasıl etkiledi?
10. Evlenme biçiminizi kendi çocuklarınız için de uygun görür müsünüz?
11. Çocuğunuz var mı?
12. Daha önce maaşlı bir işte çalıştınız mı (aile işine yapılan ücretsiz yardımlar dışında (Ör. İşletmecilik yapan eşe veya babaya yardım için işletmeyle ilgilenmek gibi yardımlar dışında) Çalıştıysanız ne kadar süre çalıştınız ve neden ayrıldınız?
13. İşten ayrılmanızda evliliğin ya da çocuğun etkisi ne kadardı?
14. Eşiniz ve aileniz çalışmanız hakkında ne düşünür?
15. Çocuklarınızın şu anki durumunun çalışmanıza engel olduğunu düşünüyor musunuz? (Ör. Çocuğu kendi büyüttükten sonra çalışma tercihi gibi.)
16. Evde ne kadar zaman geçirirsiniz, bu süre içerisinde en çok evin hangi bölümünde ne iş yaparsınız?
17. Boş vakitlerinizde neler yaparsınız? Kendinize zaman ve para ayırır mısınız? Çalışmanız durum nasıl olurdu?
18. Nasıl eğlenirsiniz? Eğlenmek sizin için ne ifade eder?
19. Nerelerde, kimlerle, nasıl sosyalleşirsiniz?
20. Kadın günlerine katılır mısınız bu tür toplantılara nasıl bakıyorsunuz?
21. Kadınlarla toplandığınızda (arkadaş buluşması da olabilir) daha çok hangi konulardan konuşursunuz? Bu tür toplantılar sizin için bir eğlence midir?
22. Ev işlerine dair sorular için kime/neye danışırsınız? (Kitaplar, internet, aile bireyi gibi)

23. Evinizde sizinle beraber yaşayan aile büyüğü var mı? Bu durum sizin ev içindeki ya da dışındaki aktivitelerinizi etkiler mi?
24. Aile büyükleriyle ilişkiniz nasıldır? Ailenin yaşlı kadınlarından ne gibi öğütler alırsınız? (Ör. İyi bir ev kadını ..... Yapmalıdır. Kadın dediğin .... Olmalıdır gibi.)
25. Sizce iyi bir ev kadını neler yapmalıdır, nasıl olmalıdır?
26. Kadın aile büyüklerinizden aldığınız tavsiyeler sizin yaşam görüşünüze uyar mı? yoksa bu tavsiyeleri eski alışkanlıklar ve beklentiler olarak mı görürsünüz?
27. Harcamalarınızın büyük çoğunluğunu ne oluşturur? Kendinize harcama yapar mısınız? (Kişisel bakım, kişisel gelişim gibi.)
28. Aile sırrı kavramı sizin ve aileniz için ne kadar önemli bir kavramdır ve neleri içerir? (Aile sırrlarının açıklanması değil kavram olarak sır sorunun özüdür. Özel bilgiler istenmeyecektir.)
29. Eşinizin işi, eğitim durumu sizi nasıl hissettirir? Eğitim durumlarınız denk değilse bu zaman zaman sorun olur mu?
30. Yeni girdiğiniz bir ortamda ev kadını olduğunuz söylediğinizde nasıl tepkiler alırsınız?
31. Ev kadınlığı sizce bir lüks müdür yoksa bir mecburiyet mi?
32. Daha önceden çalıştıysanız işten ayrılmanızda kadınların iş hayatındaki durumu işi bırakmanızda bir etken miydi? (Daha az ücret almak, işe alımın zorlaşması, güvencesiz çalışma gibi.)
33. Ev kadını olmanızda eşinizin ve ailenizin gelir durumunun etkisi nedir? (Maddî durumun iyi olmasından dolayı çalışmaya gerek duymamak gibi)
34. Ev kadınlarına ilişkin sosyal düzenleme ve güvencelerden yararlandığınızı düşünüyor musunuz?
35. Evde parayı kim kontrol eder, birikimleri kim yapar?
36. Sizce kadın işi, erkek işi olarak sınıflandırılacak işler nelerdir? Bu sınıflandırmanın sebebi nedir?
37. Ev kadınlığı sizce nedir? Bir meslek olarak kabul ediyor musunuz? Mesleke zor bir meslek olarak değerlendirir misiniz?
38. Daha önce ev kadını olduğunuz ya da kadın olduğunuz için hakkınızın yenildiğini düşündüğünüz, dikkate alınmadığınızı düşündüğünüz bir olay var mıdır?

39. Daha önce ev kadını olduğunuzu söylediğinizde olumlu anlamda iyi bir tavır ile karşılaştınız mı? Sizce toplumda ev kadınlarına bakış olumlu mu yoksa olumsuz mudur? Sizce bunun sebepleri nelerdir?
40. Eşiniz ve çevreniz tarafından ev kadını olduğunuz için değersiz ya da değerli hissettirildiğiniz oldu mu?
41. Sadece sizi içeren bir hayaliniz ya da hayat amacınız var mı? (Çocuklar ve eş hariç bireysel bir hedef, görmek istediğiniz yerler, öğrenmek istediğiniz bir iş gibi.)
42. Eşiniz ev işlerinde size yardımcı olur mu?
43. Varsa çocuğunuz ile kim ilgilenir?
44. Sizce geçmiş yıllardaki ev kadınlığıyla şu anki ev kadınlığı arasında bir fark var mıdır?
45. Sizce evlenip çocuk sahibi olmak bir başarı ya da güven kaynağı mıdır?
46. Temizliğe çok vakit harcar mısınız? Evinizin temiz olması diğer kadınlara karşı artı bir özellik midir?
47. Diğer ev kadınlarıyla sohbetlerinizde rekabet içinde hisseder misiniz? Rekabet konuları nelerdir?
48. Ev sizin için neyi ifade eder?
49. Ev işlerini başkalarına yaptırmak anneliği ya da ev kadınlığını etkiler mi?
50. Sizce alt sınıf ya da üst sınıf ev kadınının bir günü nasıl geçiyordur? Sizin bir gününüz nasıl geçiyor?
51. Evde kararlar nasıl alınır sizce evdeki güç sahibi kim ve neden?
52. Toplumsal yaşamın ev hayatınıza etkili olduğunu düşünür müsünüz?
53. Sizce ev işine karşılık ücret ödenmeli mi yoksa bu annenin, eşin yapması gereken bir fedâkarlık mı?
54. Sizce bekar ev kadınıyla evli ev kadını arasında fark var mıdır?
55. Kızınız/oğlunuz ile aranızdaki ilişki nasıldır?
56. Eşinizden ve çocuklarınızdan ev işleri konusunda yardım bekler misiniz tepkileri nedir? Hangi çocuğunuzdan yardım beklersiniz?
57. Sizce ev işleri neden kadının görevi ya da kadının görevi midir?
58. Hiç kendi param olsa daha rahat olurduym deddiğiniz oldu mu?
59. Eşiniz size para vermeyerek sizi hiç cezalandırdı mı, size verdiği parayı çok sıkı bir şekilde kontrol eder mi? Nelere harcadığınıza karışır mı?

60. Eşiniz nerelere gittiğinize karışır mı ya da bir yerlere gitmemeniz için size kısıtlama yapar mı?
61. Eşiniz çalışmadığınız için size kötü hissettirdi mi? Sözlü olarak kırıcı kelimeler duydunuz mu?
62. Eşinizin fikirlerinize, söylediklerinize, size değer vermediğini hissettiniz mi?
63. Sosyal aktiviteleriniz daha çok kimin çevresindedir. Kimin aracılığıyla nasıl ve nerelerde sosyalleşirsiniz? Örneğin eşinizin iş arkadaşları, aileniz, sizin arkadaşlarınız vs. kimin yakınlarıyla daha çok sosyalleşirsiniz?
64. Sizce zorda kaldığımızda eşinizin çevresi ya da tanıdıkları mı daha önemlidir sizin tanıdıklarınız mı? Örneğin iş bulma vs. gibi konularda kimin çevresi daha kuvvetlidir.
65. Çalışmayı hiç düşündünüz mü? Eşiniz bu konuda ne düşünür ne tepki verdi? İş arıyor musunuz şu an?
66. Ev işlerinde sizi en çok mutsuz eden şey nedir? Yaptığımız işlerin kalıcı olduğunu düşünüyor musunuz?
67. Ev işleri yaparken yaptığımız işin önemsiz olduğunu hiç düşündünüz mü?
68. Onaylamadığımız ev kadınları nasıl ev kadınlarıdır. Sizce bir ev kadını nasıl olmalı bir ev kadınına neler yakışır neler yakışmaz, hâl tavır vs. olarak?
69. Aileniz için fedakârlık yaptığınızı düşünür müsünüz ne konularda fedakârlık yaptığınızı düşünüyorsunuz. Aile için sizce en çok kimin fedakârlık yapması gerekir?